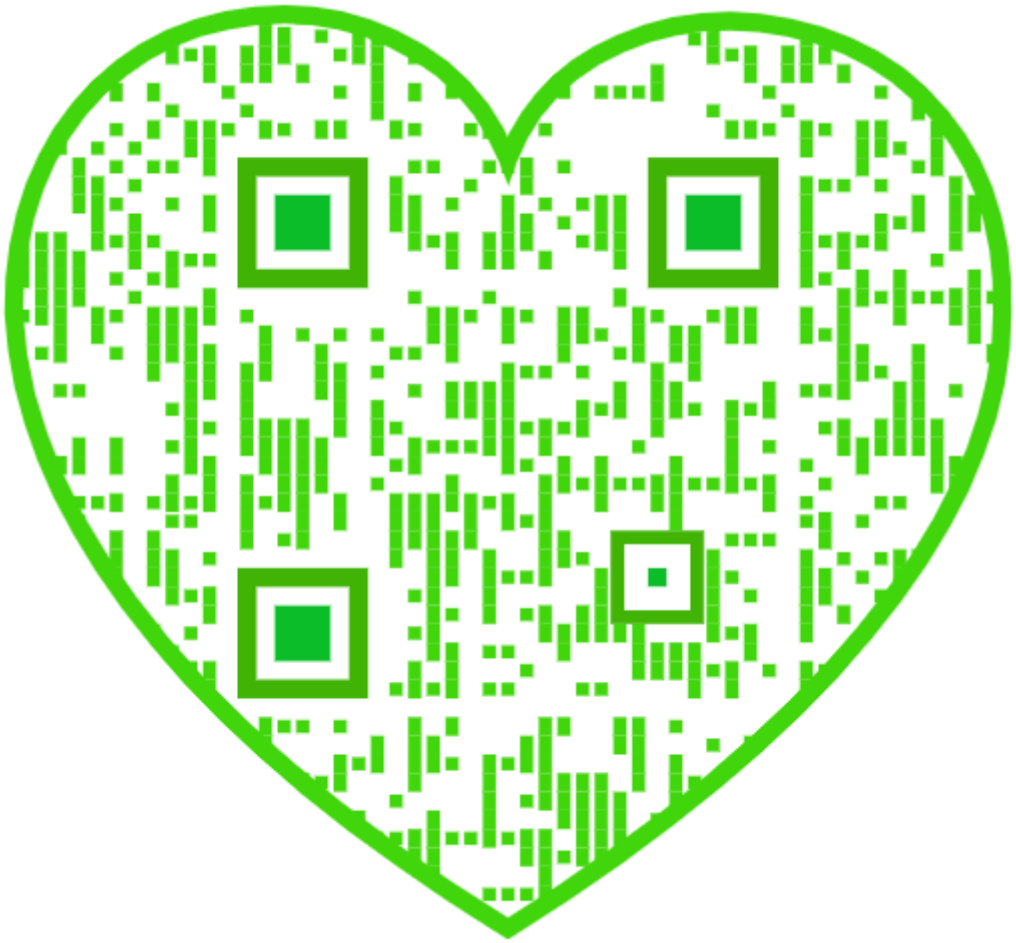
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 10

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 10. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag 1916

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008191601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

De schoondochters in de taalgeschiedenis.

U lacht! U meent dat ik scherts? Volstrekt niet. Zoo'n koppeling moest heel gewoon klinken; zal heel gewoon gáán klinken. Luister maar.

In het eerste deel van mijn 'Handboek': had ik her en der de gelegenheid, eenige wenken en desiderata uit te spreken, die onze dialektonderzoekers - naar ik meende - te stade konden komen. Vooral van den sociologischen kant toch: bleef er voor de studie onzer lokale taalgroepen, nog zoo ontzaglijk veel te doen; ja men was er nauwelijks aan begonnen. Dit was nu eens geen achterlijkheid van ons; want in het buitenland is het hiermee geen zier beter gesteld. Gelijk het echter zoo vaak gebeurt in de historie - niet slechts van kunsten en wetenschappen, maar ook van beschaving en staatsinstellingen - schijnen ook in dit geval: de ideeën als het ware in de lucht gezeten te hebben, en op verschillende plaatsen schijnbaar onafhankelijk van elkander, als bij inspiratie door meerderen gelijktijdig te zijn opgevangen. Feitelijk is het natuurlijk hier gelijk overal elders, de vroegere stand der wetenschap zelf, die door aldoor handtastelijker eenzijdigheid, langzamerhand de één of andere leemte zóó in het oog doet springen, dat elke nieuwe beoefenaar die zelfstandig doordenkt, met logische noodwendigheid en onweerstreefbaren drang getrokken wordt: naar het zinnen op middelen ter voorziening in dien nood. En zoo is dan de Fransche taalgeleerde A.L. TERRACHER - niet maar bij toeval een leerling van BRUNOT, GILLIÉRON en MEILLET te zamen, - ons met zijn even degelijk als scherpzinnig boek 'Les aires morphologiques'[1)] komen sterken en verblijden.

Reeds elders heb ik op het hoofdresultaat van dit werk gewezen:

1) Les aires morphologiques dans les parlers populaires du Nord-Ouest de l'Angoumois (1800-1900). Étude de géographie linguistique. Thèse de Paris. Bibliothèque de l'école des Hautes Études. Sciences historiques et philologiques, fascicule 212 (248 blz.); met een dikken bundel *Appendices*, uitsluitend bestaande uit statistische tabellen en berekeningen (452 blz.); en nog een *Atlas* bevattende 48 kleinere en 2 uitslaande grootere kaarten. Paris, E. Champion 1914.

maar ter aanvulling van sommige gedachten in het eerste Deel van mijn Handboek ontwikkeld, wil ik hier speciaal onze dialektonderzoekers: de nieuwe banen wijzen.

Bij de sociologische beginselen (op blz. 10) zette ik uiteen, dat we in de assimilatie van zwakke door krachtige groepen, die tamelijk ver uiteenliggen, dikwijls een bemiddelende tusschengroep ontmoeten. ‘t Is alsof zoo'n domineerende richting, zeide ik, alle groepen, die min of meer op haar gelijken, al zijn ze dan ook nóg zoo zeker ten doode opgeschreven, toch een zeker aandeel geeft in haar aantrekkingskracht; zoodoende dat de verafgelegen kringen zich eerst laten assimileeren door de tusschenliggende, om daarna pas met deze te zamen, in de wassende groote eenheid op te gaan. Een voorbeeld hiervan hebben wij in de aldoor groeiende groep der volksmannen in de politiek. De Oud-liberalen van de Manchesterschool werden niet ineens socialist. Langzaam maar zeker trok ook hen de sociale bekommernis aan. Ze werden Unie-liberalen. Ze zijn reeds voor algemeen stemrecht. Van dezen gaan weer velen nog een stap verder naar de Vrijzinnig-democraten. En er is misschien slechts een verschikking in het al te enge socialistisch partijverband meer noodig, om deze twee laatste groepen in een groote linksche sociale concentratie te vereenigen. Wij noemen dit geleidelijke aanpassing.’

Bij de dialekten had ik nu vaak de gelegenheid dit sociologisch beginsel toe te passen. Het Land-Friesch gaat geleidelijk over in het Stad-Friesch, het Stad-Friesch in het Algemeen-Beschaafd (blz. 26-27). In de Graafschap heeft de Vordensche boer van thans nog van vader de uitspraak *hoes* voor *huis* geleerd. Hij vond echter het *huus* van Zutphen-zelf, blijkbaar mooier of althans beter. En nu zegt hij ook *huus*. In Groningen juist hetzelfde. De dienstmeid vraagt aan de dochter des huizes: ‘*of mevrouw thuis is*’. Op het ontkennend antwoord roept ze naar de keukenmeid: ‘*Mevrouw is niet in huus*’, wat nu de laatste voor den groenteboer aan de deur vertaalt met: *Mevrouw is neit in hoes*. Langzamerhand leert nu de boer weer z'n *hoes* af, en het *huus* der meiden aan, terwijl deze voor hun eigen *huus* ondertusschen het *huis* van Mevrouw overnemen, en zoo werkt de assimilatie aldoor verder, maar steeds langs lijnen van geleidelijkheid (blz. 66). Ook in Goeree wordt de weg naar het beschaafd Nederlandsch genomen over het dialekt van Overflakkee, waarvan de vele *aē*'s, in de ooren der eilanders beter of mooier klinken, en toch niet zoo gemaakt als de Algemeen-Beschaafde *aa* (blz. 92). Bij het Zuid-Nederlandsch wees ik er op, dat zich in de laatste dertig jaren: in de beschaafde kringen van Antwerpen en Gent een algemeen Vlaamsch

ontwikkeld heeft, dat voor de Zuid-Brabanders en Limburgers, wier eigen dialekt nog te veel afwijkt, de voorloopige brug werd, waarop zij de Noord-Nederlanders ontmoeten, met hen verkeeren, en zich gaandeweg bij hen aansluiten (blz. 127-128).

Verder wees ik onder de Familietaal (blz. 337) op het belang der linguistisch gemengde huwelijken. ‘Geen beter middel om het Algemeen-Beschaafd te verbreiden, dan de huwelijken tusschen paren van verschillende dialekten. Gewoonlijk bedienen zich in dit geval beide ouders natuurlijk in den huiselijken omgang reeds van het Algemeen-Beschaafd; maar in elk geval leeren het de kinderen. Want het is merkwaardig om te zien: hoe zulk een vader en moeder er altijd een eer in stellen, hun kinderen algemeen Nederlandsch te leeren, en hoe zij zich schamen, als hun kleuters een dialektwoord nazeggen, dat hun in een zenuwachtig of aandoenlijk oogenblik is ontvallen.’ - Ik had bij het schrijven dezer regelen een bepaald huishouden op het oog, waarvan de moeder uit West-, de vader uit Oost-Brabant afkomstig, nu samen in Twente wonen.

Deze en dergelijke gevallen zijn nu door TERRACHER systematisch onderzocht; en de resultaten zijn nog véél belangrijker dan ik gewaagd had te droomen. Alleen is het jammer, dat hij alleen op grammatikale bizonderheden let, en de klanken evenals den woordenschat achteloos voorbijgaat. Ik hoop echter met de verspreiding zijner vondsten: Nederlandsche taallustigen te verlokken, om in zijn voetspoor volgend, nog weer verder voort te gaan.

Om al de onwezenlijke lokale Fransche détails te vermijden, en juist daardoor naast het algemeen belang: ook de leemten van TERRACHER'S bevindingen in het licht te stellen, verdeel ik het dialekt van Noord-Westelijk Angoumois - natuurlijk geheel en al steunend op zijn gegevens - in drie scherp onderscheiden kringen:

1°. het centrale dialekt, of de vaste dialektburcht, waarvan de tongval zoover van het Algemeen-Beschaafde Fransch afwijkt, dat ze als twee talen eenvoudig naast elkander staan. Het dialekt ondervindt geen noemenswaarden invloed van het Fransch en geldt ook niet voor minderwaardig, integendeel. Het is een vast centraal gebied, door bijna geen isoglossen doorsneden. Bij ons verkeeren b.v. het platteland van Friesland, Zuid-Limburg, West-Vlaanderen, en het midden der N.-W. Veluwe in hetzelfde geval.

2°. de middelzone, door een flinke streng isoglossen van het centraalgied gescheiden, waar nog een sterk dialektisch gekleurde taal wordt gesproken, die echter reeds veel meer met het Algemeen-Beschaafd overeenkomt, en er althans de middellijke inwerking geducht

van ondervindt. Het dialekt geldt er dan ook voor minderwaardig: plat en leelijk. Ten onzent behooren hiertoe de lagere klassen van bijna al onze groote steden, en b.v. het Zeeuwsch, het Stad-friesch, het Noord-Limburgsch, Brabantsch, Nijmeegsch, het Gentsch en Antwerpsch.

3°. de peripherie, opnieuw door één of meer opvallende isoglossen van de middelzone gescheiden, waar dientengevolge reeds een minder dialektisch gekleurde taal gehoord wordt, die onmiddellijk onder den assimileerenden invloed staat van het Algemeen-Beschaafd. Daarom lijkt dit dialekt aan de bewoners der middelzone mooier, niet zoo plat, en verkieslijker boven hun eigen tongval. In ons taalgebied hiermee gelijk te stellen: zijn b.v. de burgerkringen van Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht; en de hoogere kringen der provinciale steden en dorpen over heel Noord-Nederland.

Nu stelt TERRACHER zich vooral twee vragen:

1°. Welken taalinvloed heeft de nieuwe omgeving op man of vrouw, die zich door het huwelijk in een andere dialektsfeer begeven?

2°. Welken taalinvloed oefent omgekeerd zulk een ingetrouwde man of vrouw: op de nieuwe omgeving en vooral op eigen kinderen uit?

Bij het antwoord moeten we nu vooral onderscheid maken tusschen geletterden en ongeletterden. Geletterden noemt TERRACHER allen, die naast hun dialekt ook het Algemeen-Beschaafd kunnen spreken; ongeletterden: die dat niet kunnen. De halfgeletterden vormen een bemiddelenden overgang tusschen beide.

Dit onderscheid is van het grootste belang; en als TERRACHER wat meer psycholoog was, zou hij dit nog veel klaarder in het licht hebben gesteld. Vooreerst toch beginnen de dialektsprekers, pas bij het aanleeren van het Algemeen-Beschaafd, te beseffen wat taalverschil is. Wie alleen z'n eigen dialekt spreekt, merkt eenvoudig niets van de opvallendste taalafwijkingen. Als hij verstaat wat men zegt, is hij tevreden. Verstaat hij het niet, dan kan hij het ook niet helpen, en daarmee uit. Pas door het aanleeren van het natuurlijk verwante Algemeen-Beschaafd: wordt de aandacht van zoo iemand gescherpt voor afwijkende klanken en vormen in het algemeen, en hiermede dus eerst het vermogen ontwikkeld, om ook de verschillende dialektvormen te onderscheiden. Nu pas kàn hij er op gaan letten, de opgemerkte verschillen uit elkaar houden en waardeeren. Maar ten tweede vooral: heeft dat aangeleerde Algemeen-Beschaafd, de pretentie van beter, hooger en deftiger te zijn, al was het alleen maar, om de moeite die het aanleeren vraagt. Maar bovendien vervullen hier algemeene nationale ideeën: de rol van nimbus en stralenkrans. Als we nu aanstonds zullen zien: dat juist de geletterden - hoe ook de kansen

wisselen - er bijna altijd toe overhellen, telkens de minder-dialektische, meer op het Algemeen-Beschaafd lijkende vormen te verkiezen boven de verder afwijkende, dan hangt dit voor ons niet meer als een feit in de lucht, maar kunnen wij dit juist uit de kennis, en de daaruit voortkomende attractie van het Algemeen-Beschaafd begrijpen en verklaren. Maar laten we nu eerst onze beide vragen beantwoorden in de verschillende parallelle gevallen voor geletterden en ongeletterden.

Ongeletterden	**Geletterden**
A 1°. Over ongeletterden die binnen den centralen burcht: door hun huwelijk van de eene plaats naar de andere verhuizen, heeft TERRACHER geen gegevens verzameld. Maar op psychologische gronden durf ik beweren, dat zij zich in hunne grammatikale vormen niet zullen assimileeren.	A 1°. Geletterden die binnen den centralen dialektburcht: door hun huwelijk van de eene plaats naar de andere verhuizen, behouden hun eigen grammatikale vormen en nemen niets van hun nieuwe omgeving over. De reden is duidelijk, ze merken het onderscheid wel, maar er is geen verschil in waardeering, het hunne is even goed.
2°. Over hun invloed op de omgeving heeft TERRACHER evenmin beslissende feiten bijgebracht; maar de kinderen zullen wel vooral de moeder volgen.	2°. Over den invloed dezer personen op hun nieuwe omgeving en kinderen geeft TERRACHER geen uitsluitsel, maar we kunnen veilig beweren, dat die op hun omgeving gelijk nul, en die op hun kinderen slechts gering zal zijn.
B 1°. Ongeletterden uit peripherie of middelzone afkomstig, en door hun huwelijk overgegaan naar den centralen dialektburcht, behouden in elk geval hun eigen grammatikale vormen, en nemen niets over. De reden is duidelijk: ze kunnen niets anders.	B 1°. Geletterden uit peripherie of middelzone afkomstig, en door hun huwelijk overgegaan naar den centralen dialektburcht, behouden, als het verschil niet te groot is om gemakkelijk verstaan te worden, hun eigen grammatikale vormen; wordt het verschil daarentegen te groot, dan gebruiken ze voorgoed uitsluitend de grammatikale vormen van het Algemeen Beschaafd. De reden is klaar: zij hebben de pretentie beter te spreken dan hun omgeving.

2°. Over de omgeving en de kinderen uit zulk een huwelijk geeft TERRACHER geen uitsluitsel. Maar de taal der moeder zal wel het meeste gewicht in de schaal leggen.

2°. Over de omgeving en de kinderen meldt TERRACHER niets; maar in beide gevallen is er veel kans dat de kinderen hun moeder zullen volgen. Is die de ingetrouwde, dan zullen ze minder dialectisch òf Algemeen Beschaafd spreken. Is de vader de ingetrouwde, dan volgen ze licht het centrale dialekt.

C 1°. Ongeletterden uit den centralen burcht afkomstig, en door hun huwelijk overgegaan naar middelzone of peripherie, nemen als het verschil niet te groot is om gemakkelijk verstaan te worden, eenige geïsoleerde vormen van hun omgeving over, maar nooit een systeem van vormen (b.v. de conjugatie); die zit te diep in het onbewuste vast. Als het verschil zeer groot is houden ze hun eigen grammatikale vormen.

C 1°. Omgekeerd echter nemen de geletterden uit den centralen dialektburcht afkomstig, en door hun huwelijk overgegaan naar middelzone of peripherie, als het verschil niet te groot is, de meeste grammatikale vormen van hun nieuwe omgeving over[1)]; maar behouden er toch eenige archaïstische van hun geboortestreek. Als het verschil te groot is, nemen ook zij voor het vervolg de vormen uit het Algemeen Beschaafd. De reden is duidelijk, zij vinden in het eerste geval, dat hun omgeving beter spreekt dan zij; in het tweede zien ze geen kans zich te aasimileeren, en overtroeven dus hun omgeving met het nòg mooiere Algemeen Beschaafd.

2°. Als het verschil niet te groot is, zegt TERRACHER over de omgeving dat ze niets overneemt, over de kinderen zegt hij niets. Die zullen wel het heele systeem van de moeder overnemen. Als

2°. Als het verschil niet te groot is, blijft in zoo'n huisgezin een archaïstische vorm dikwijls langer bewaard dan daarbuiten; is het verschil echter te groot, dan gaat de omgeving natuurlijk nu ook

1) TERRACHER zegt op blz. 144 het omgekeerde, maar bewijst zonder het te merken onze voorstelling op blz. 158 aan M^{3b}. Op blz. 161 noot 2 geeft hij het toe, maar wijt het aan de kollektieve verbuizing van een heele familie.

het verschil groot is, zegt hij van de kinderen, dat die op den duur althans, alleen Algemeen-Beschaafd leeren spreken.

sterker den Algemeen Beschaafden kant op. De kinderen volgen de moeder.

D 1°. Ongeletterden door hun huwelijk: uit de middelzone naar een minder dialektisch deel der middelzone of de peripherie overgaande, behouden grootendeels hun eigen vormen, nemen althans slechts eenige geïsoleerde vormen over. Reden als boven.

D 1°. Geletterden uit de middelzone afkomstig, en door hun huwelijk naar (een minder-dialektisch deel der middelzone of) de peripherie overgaande, nemen van lieverlede al de vormen hunner nieuwe omgeving aan. De reden is duidelijk: zij vinden dat de nieuwe omgeving netter spreekt dan zij zelf, en zij hebben er niet zooveel moeite mee, als die uit den centralen burcht kwamen.

2°. Over de kinderen of de omgeving: heeft TERRACHER geen nadere bizonderheden. 't Is waarschijnlijk dat in zulke huishoudens eenige meer dialektische vormen een paar geslachten langer dan elders blijven voortbestaan.

2°. De omgeving en de kinderen ondervinden er dan ook zoo goed als niets geen invloed van.

E 1°. Ongeletterden door hun huwelijk: uit de peripherie naar de middelzone overgaande, behouden weer juist op dezelfde wijze hun meeste eigen vormen, en assimileeren zich slechts in eenige geïsoleerde gevallen.

E 1°. Omgekeerd echter nemen geletterden uit de peripherie afkomstig, en door hun huwelijk naar de middelzone overgaande, van hun nieuwe omgeving, nooit een enkelen grammatikalen vorm over, dien ze te recht of ten onrechte voor platter of meer dialektisch houden, dan den overeenkomstigen uit hun eigen taal.

2°. Over de kinderen en omgeving geeft TERRACHER weer geen uitsluitsel. Waarschijnlijk is zoo'n gezin bij het gaandeweg oplossen van het dialekt, z'n omgeving een paar geslachten vooruit.

2°. De kinderen volgen, vooral wanneer de moeder de ingetrouwde partij is, bijna al de nieuwe vormen na, en ook de omgeving, niet alleen de echtgenoot, maar zelfs schoonvader of schoonmoeder: ondervinden er duidelijk de gevolgen van.

Het is misschien op het eerste gezicht wat ingewikkeld, om al die gevallen uit elkaar te houden, maar men ziet het, de nieuwere taalgeschiedenis der grammatische vormen werkt nog met heel andere faktoren als analogie, kontaminatie en synkretisme. Wie had dat vroeger op de viool hooren spelen, dat het gewilde bewuste aanleeren vàn-, en de onwillekeurige maar volstrekt niet onbewuste eerbied vóór het Algemeen-Beschaafd, een rol kunnen spelen in de allang tot 'heel en al onbewust' gedegradeerde dialektische taalveranderingen? En toch zoo *is* het. - Nu moeten we evenwel niet aanstonds gaan meenen: dat het ook altijd zoo geweest is; want vroeger waren er natuurlijk veel meer ongeletterden als nu. Maar van den anderen kant zijn de talen, waarop de Indogermaansche taalvergelijking steunt, toch grootendeels kultuurtalen. En om te vermoeden dat het daar, bij geletterden en ongeletterden, niet juist zoo gegaan zou zijn als thans bij ons, daarvoor hebben we geen enkelen grond.

Maar behalve deze twee psychologische componenten, vinden we hier een sociologischen faktor van ontzaglijke beteekenis: het huwelijk. Hé, zal hier misschien een minder ingewijde stamelen: is die faktor nu pas ontdekt moeten worden in de taalwetenschap? Ik zat er zelf mee in de klem, en ben gaan zoeken: maar noch PAUL, noch WHITNEY, noch PASSY,[1] noch noem maar wie u wil, maken er melding van. Wel wordt lang en breed de Sprachmischung van heele volkeren behandeld, daar zijn vele en dikke boeken over geschreven van allen kant, maar de taal vermenging in hetzelfde huishouden! Kom, welk wetenschappelijk man verbeuzelde z'n tijd nu aan zulke futiliteiten! ROUSSELOT was de eerste die erop wees in zijn Modifications phonétiques, Paris 1891, blz. 322, 162-163, 185-186, 195-196, maar stelde de *formes intruses* die heel gauw ten ondergaan (!) tegenover *l'élément réfléchi d'un patois*, dat hem in het heele dorp standvastig leek, althans bij de menschen van hetzelfde geslacht. Sindsdien heeft

1) PASSY: Étude sur les changements phonétiques, 1890 blz. 10 en blz. 23, geeft terloops in z'n Inleiding wel een interessante zelfobservatie, die in ons nieuwe kader past: Les uns disent *une meûle*. les autres *une meule*; pour moi je distingue *une meule à repasser* (*eu* ouvert bref), d'*une meûle de foin* (*eu* fermé long.) Dans les deux sens mon père prononce *meule*, ma mère *meûle*. La raison de la distinction que je fais est bien simple: j'ai entendu plus souvent ma mère parler d'*une meûle de foin* et mon père d'*une meule à repasser*. C'est ainsi que chaque mot adopté par un enfant est modelé sur la forme que ce mot revêt dans la bouche de la personne par laquelle il l'entend prononcer le plus souvent. Zie nog SCHUCHARDT: Über die Lautgesetze, Berlin 1886. blz. 10 vlgd.

DAUZAT in zijn Essai de méthodologie linguistique, Paris 1911, p. 243, deze huwelijksfutiliteit dan ook een enkel woord waardig gekeurd, maar om aanstonds te verklaren:

1°. ‘Les mariages de commune à commune étaient très rares autrefois.’

2°. ‘L'individu qui vient dans une familie comme gendre - ou comme bru - parle au bout de peu de temps un patois très voisin de celui de la localìté où il s'est implanté.’ Dus futiliteit, episode desnoods, maar voor de taalgeschiedenis, van geen belang! Heusch, zoo was de stand der kwestie vóór het jaar onzes Heeren 1914.

Nu heeft echter TERRACHER z'n onderzoek weer voortgezet, om de in onze tweede vraag besproken inwerking op de nieuwe omgeving, vooral in de middelzone nog breeder te leeren kennen. Hij begon daartoe met al[1)] de inwoners van een klein afgelegen gehucht, dicht bij den centralen burcht in de middelzone gelegen, nader te onderzoeken. Het waren 15 huishoudens, te samen 46 personen. Van die 46 waren er slechts 9 ter plaatse uit inboorlingen geboren, 20 zijn elders geboren, en 18 zijn gesproten uit dialektisch-gemengde huwelijken. Van de 20 elders geborenen komen er 11 uit den dialektburcht, 3 uit even dialektischgekleurd en 6 uit minder dialektisch terrein.

Uit deze laatste cijfers zou men dus oppervlakkig redeneerend, kunnen opmaken, dat de tongval van dit plaatsje eerder aan dialektische kleur zou winnen dan verliezen. Maar jawel!

Op de eerste plaats gaan toch bijna al de kinderen naar school in het nabijgelegen dorp, dat reeds *iets* minder dialektisch gekleurd is.

Op de tweede plaats spreken 38 van de 46 inwoners ook Algemeen-Beschaafd.

Wie nu echter weer meenen zou, dat dan ook van alle kanten het Algemeen-Beschaafd hier in de omgangstaal binnendrong: zou zich even deerlijk vergissen. Niets daarvan. 38 inwoners kennen het Algemeen Beschaafde

moi voor het oude in heemsche	*mi*: maar verkiezen het peripherische mwè
il(*s*) voor het oude inheemsche	*u* maar verkiezen het peripherische i
lui voor het oude inheemsche	*yi* maar verkiezen het peripherische li of zi
eux voor het oude inheemsche	*iy* maar verkiezen het peripherische zoe
elles voor het oude inheemsche	*elé* maar verkiezen het peripherische zelé.

1) Anders als L. GAUCHAT: L'unité phonétique dans le patois d'une commune. Aus romanischen Sprachen und Literaturen, die steunend op ROUSSELOT'S theorie (blz. 3-4) meende door 10 personen uit te hooren, een oordeel te mogen vellen over het heele dorp Charmey: dat 1247 inwoners telde.

De taal der leden van hetzelfde geslacht vergelijkend: vinden we alles behalve eenparigheid.

Als we nader de taal onderling in de huisgezinnen beschouwen, merken we op de eerste plaats, dat alweer in geen enkel huishouden: alle huisgenooten dezelfde vormen gebruiken. Ja, wat nog sterker is, dezelfde persoon gebruikt dikwijls twee vormen dooreen, zoo *zelé* en *elé; mwe* en *mi*; *yi, li* en *zi* door elkaar. Gewoonlijk echter wint na eenigen tijd: de nieuwere van de concurrenten meer en meer veld, terwijl de oudere dan alleen meer gebruikt wordt, in het spreken met grootvader of -moeder.

Maar gaan wij nu eenige huisgezinnen afzonderlijk na. Herinneren wij ons dat het dorp in kwestie ligt in de middelzone.

A[1] geb. 1830, inboorlinge, ongeletterd, vader uit centrum. moeder uit middelzone.

Gehuwd.
- A[2a] geb. 1860, inboorling, geletterd, vader uit centrum. moeder = A 1.
- A[2b] geb. 1859 **in de peripherie**, geletterd, **ingezetene sinds 30 jaar**, vader / moeder } uit dezelfde peripherie.

A[3] geb. 1887, inboorlinge, geletterd, vader = A[2a]. moeder = A[2b].

1°. *aux*.	A[1] gebruikt altijd *à les* = de oude vorm. A[2a], A[2b] en A[3] zeggen altijd *aux* = de vorm der peripherie.
2°. *je*	A[1] gebruikt altijd *i* = de vorm der middelzone. A[2a] gebruikt zelden *i*, meestal *je* = de vorm der peripherie. A[2b] gebruikt alleen *i* in 'n staande uitdrukking, anders altijd *je*. A[3] gebruikt nooit *i*, altijd *je*.
3°. *moi*.	A[1] gebruikt altijd *mi*, bij hooge uitzondering *mwè*. A[2a], A[2b], A[3] zeggen nooit *mi*, altijd *mwè*.
4°. *toi*.	A[1] gebruikt meestal *ti*, uitzondering: *twè* (vorm der peripherie). A[2a], A[2b], A[3] zeggen nooit *ti*, altijd *twè*.
5°. *il*(*s*).	A[1] zegt uitsluitend *ou* (oude vorm). A[2a], A[2b], A[3] zeggen nooit *ou* maar *i* of *il* (de vormen der peripherie).
6°. *il* (neutre)	A[1] gebruikt *o, ol* (middelzonevormen). A[2a] gebruikt *o, ol*. A[2b] zegt zelden *o, ol*, bijna altijd *ou, oul* (peripherievormen). A[3] zegt altijd *o, ol*, nooit *ou, oul*.

7°. *lui* (atone).

A[1] gebruikt altijd mannl. *lji*, vrouwl. *yi* (oude vorm).

	A^{2a} gebruikt meestal *yi*; bij uitzondering *zi* en *li* (vormen der peripherie). A^{2b} en A^3 zeggen bij uitzondering *yi*, meestal *zi* en *li*.
8°. *nous* (sujet).	A^1 gebruikt altijd *n*(*e*) (vorm der middelzone). A^{2a} gebruikt meest *n*(*e*), bij uitzondering *j*(*e*) (vorm der peripherie). A^{2b} gebruikt meer *n*(*e*) dan *j*(*e*). A^3 gebruikt meest *n*(*e*) maar ook wel eens *j*(*e*).
9°. *leur*.	A^1 gebruikt *ljour, your, lour* (de oude vormen) bij uitzondering *leur* (de vorm der peripherie). A^{2a} gebruikt *your, lour* en *leur*. A^{2b} en A^3 gebruiken alleen *leur*.
10°. *eux*.	A^1 zegt altijd *iy* (de oude vorm) behalve in een paar staande uitdrukkingen: *zoe* (vorm der peripherie). A^{2a}, A^{2b} en A^3 gebruiken nooit *iy*, altijd *zoe*.
11°. *elles* (tonique).	A^1 kent alleen *elé* (de oude vorm). A^{2a}, A^{2b}, A^3 gebruiken uitsluitend *zelé* (de vorm der peripherie).
12°. *suis*.	A^1 kent alleen *sé* (de oude vorm). A^{2a}, A^{2b} en A^3 gebruiken steeds *soe* (de vorm der peripherie).
13°. *veux*.	A^1 en A^{2a} gebruiken alleen *vou* (de oude vorm). A^{2b} en A^3 gebruiken alleen *voe* (de vorm der peripherie).
14°. *aille*.	A^1 kent alleen *âj* (de oude vorm). A^{2a} zegt zoowel *âj* als *al* (de vorm der peripherie). A^{2b} en A^3 zeggen nooit *âj* maar altijd *al*.
15°. *fut*.	A^1 gebruikt het oude *fi* even vaak als het peripherische *fu*. A^{2a} gebruikt *fi* al minder dan *fu*. A^{2b} en A^3 kennen alleen *fu*.

16°. *n*(ous av)*on*(*s*).	A^1 gebruikt *n-an*(*s*) (oude vorm). A^{2a} gebruikt *n-an*(s) alleen nog in samengestelde tijden maar in 't Indic. prés. al *n-on*(s) (vorm der peripherie). A^{2b} gebruikt meestal *n-on*(*s*) maar nog tamelijk vaak *j-on*(*s*). A^3 zegt bijna alleen *n-on*(s) bij uitzondering *j-on*(s).

In dit huisgezin schijnt de komst van een schoondochter uit de peripherie, wier taal derhalve doorging voor beter, mooier, minder boersch en plat: dus oorzaak te zijn geworden van de volgende feiten:

Ten eerste heeft de schoondochter geen enkelen vorm overgenomen, die als meer dialektisch, boersch en plat beschouwd wordt.

Ten tweede: van de twee gevallen, waarin zij - afgezien van een paar staande uitdrukkingen - zich aan haar nieuwe omgeving heeft aangepast, kan het ééne *o* voor *ou* (*il* neutre) voor even dialektisch gelden als het andere, en is het tweede *n*'avon(s) voor *j*'avon(s) er juist een, waar de middelzone nader bij het Algem. Beschaafd stond dan de peripherie; *n'avan*(*s*) wachtte ze zich wèl over te nemen.

Ten derde zien wij, dat het kind dezer schoondochter: het altijd met hare moeder houdt; en behalve juist in het geval van *o* en *ou*, dikwijls nog verder gaat dan moeder.

Ten vierde is vooral merkwaardig, dat de schoondochter zoo'n overwegenden invloed uitoefent op haar man, die toch in de middelzone geboren en getogen, bovendien van vader- en moederszijde nog sterke archaïstische tendenzen uit het dialectcentrum meebracht. En niettegenstaande dit alles houdt hij in slechts 2 van de 16 gevallen aan z'n eigen dialekt vast, gebruikt in 7 gevallen de nieuwe vormen van z'n vrouw naast de oude, en laat in de 7 overige punten z'n oude taalgewoonten heel en al varen, om zonder meer die zijner vrouw over te nemen.

Ten vijfde blijft zelfs grootmoeder niet van vreemde smetten vrij. Behalve een paar staande uitdrukkingen, laat zij zich bovendien in 4 vaste gevallen: af en toe van de oude wijs brengen.

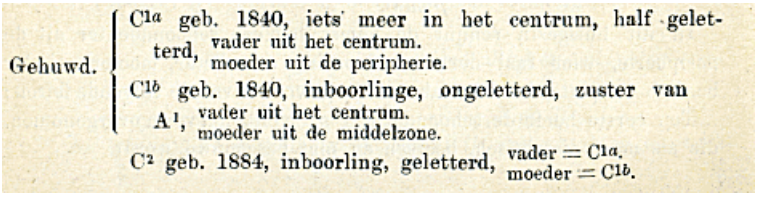
We zouden echter gevaar kunnen loopen: den invloed dezer schoondochter te overdrijven; het is toch waarschijnlijk, dat zij met haar peripherische inwerking niet alleen staat, maar bondgenooten heeft binnen of buitenshuis. En dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Om nu echter juist te schiften: wat van haar en wat van anderen komt, zullen wij voor een paar der overige huisgezinnen, die als type van inboorlingen mogen gelden, een vergelijkend staatje opmaken.

Gehuwd. { H^{2a} geb. 1850, inboorling, geletterd, vader uit centrum. moeder inboorlinge.
H^{2b} geb. 1856, inboorlinge, geletterd, vader uit peripherie. moeder = H^1.

Gehuwd. { E^{2a} geb. 1856, **in de peripherie, ingezetene sinds circa 30 jaar**, geletterd, vader / moeder } uit dezelfde peripherie streek.
E^{2b} geb. 1857, inboorlinge, geletterd, vader uit de peripherie. moeder inboorlinge.
E^3 geb. 1880, inboorling, geletterd, vader = E^{1a}. moeder = E^{1b}.

Er is tusschen deze beide huisgezinnen een opvallend verschil, dat TERRACHER wel opgeeft, maar waar hij niet genoeg partij van trekt. De H's zijn boeren, maar C^{1a} en C^2 gaan als koopman de markten af. We zullen zien, dat dit een merkwaardigen invloed heeft.

Om ten slotte - althans aan één der door TERRACHER bijgebrachte bewijzen - te laten zien, dat de ingehuwde vrouw[1] meer invloed heeft, dan de ingehuwde man, voeg ik hier ook nog bij het huisgezin E, waarvan de tegenwoordige stamvader juist uit dezelfde peripherische streek komt, van denzelfden leeftijd is, en ongeveer even lang in ons gehucht vertoeft, als de bewuste schoondochter der familie A.

Gehuwd. C1a geb. 1840, iets meer in het centrum, half geletterd, vader uit het centrum, moeder uit de peripherie.
C1b geb. 1840, inboorlinge, ongeletterd, zuster van A1, vader uit het centrum, moeder uit de middelzone.
C2 geb. 1884, inboorling, geletterd, vader = C1a, moeder = C1b.

Bij een vergelijking der huishoudens A en H in het staatje op de volgende bladzij: springt de invloed der ingetrouwde vrouw allerduidelijkst in het oog. Trots het schoolbezoek in de peripherie en hun kennis van het Algem. Beschaafd; trots de heele omgeving, die gaandeweg het dialekt der peripherie overneemt, blijven de ingeboren H's, is het dan niet stokstijf, dan toch taai en geduldig: hun oude vormen als familiestukken bewaren. H met C vergelijkende, merken we echter, dat zoowel het eigengereide boerenkarakter, als de boerenbezigheid op eigen land en akker, hier kenmerkend bij het koopmanskarakter en het reizend koopmansbedrijf afsteken. Vrouw C^{1b} de thuisgebleven zuster van A^1, mag al de oude vormen bewaren, haar zoon, die met vader de markten afgaat neemt maar heel weinig van haar over; terwijl zijns vaders taal zich trouw in de zijne weerspiegelt. Stellen we nu verder de C's tegenover de H's, dan moeten we eerst nog vertellen, dat A^{2a} de echtgenoot der bewuste schoondochter: boer en veekoopman tevens is, en dientengevolge zoowel in karakter als levenswijs, half met de H's en half met de C's overeenkomt. Als er dus geen andere faktoren in het spel waren, zou de taal der A's het midden moeten houden tusschen die der C's en H's. Maar daar is geen gedachte van: de A's overtreffen ook de C's nog verre in hun aanpassing aan de mooie peripherie-taal.

1) Zie ook GRAMMONT in de Mélanges Meillet, Paris 1902, blz. 74 en 78-79, en W. PREYER: Die Seele des Kindes[4], Leipzig 1895, blz. 303-304.

Personen	2°	3°	5°	6°	7°	10°	H°	8° en 16°
	i of je	mi of mwè	ou of i(l)	o(l) of ou(l)	yi of li en zi	iy of zoe	elé of zelé	n'an(s), n'ou(s) of j'on(s).
A^1	i	mi (uitz.	ou	o(l)	yi	iy	elé	n'an
A^{2a}	je	mwè)	i(l)	o(l)	yi (uitz.	zoe	zelé	n'on,
A^{2b}	(zelden i)	mwè mwè	i(l) i(l)	ou(l) (zelden)	li, zi) li en zi	zoe zoe	zelé zelé	minder n'an
A^3	je je	mwè		o(l)	li en zi			zelden j'on
								n'on, minder j'on
								n'on, zelden j'on.
H^1	i	mi,	ou	o(l)	yi,	zoe	zelé	n'an
H^{2a}	i	zelden	ou,	o(l)	zelden	zoe	zelé	n'an,
H^{2b}	(zelden je)	mwè mi,	zelden i(l)	o(l)	li yi,	zoe	zelé	uitz. n'an
	i (zelden je)	zelden mwè mi, zelden mwè	ou, zelden i(l)		zelden li yi, zelden li			n'an.
C^{1a}	i en je	mwè	ou en	o(l)	yi	zoe	zelé	n'an en
C^{1b}	i (uitz. je)	mi, minder	i(l) ou, uitz.	o(l) o(l)	yi, uitz. zi	iy en zoe	elé en zelé	n'on n'an
C^2	i en je	mwè mwè	i(l) i(l)		yi, meer dan zi	zoe	zelé	n'on, zelden n'an.
E^{2a}	je (uitz.	mwè	i(l)	ou(l)	yi en li,	zoe	zelé	n'on,
E^{2b}	i)	mwè	i(l)(ou	uitz. o(l)	zelden	zoe	zelé	soms
E^3	i en je je meer dan i	mwè	uitz.) i(l)	o(l) o(l)	zi yi yi	zoe	zelé	j'on n'on n'on.

De rol der schoondochter, moge ze dus al bondgenooten hebben in het karakter en het bedrijf van haar man, het schoolbezoek van haar kind, en het gedeeltelijk weer aan haar zelf te wijten mooier beginnen te praten van haar heele omgeving, blijft ook op zich zelf beschouwd: van niet gering te achten beteekenis.

De E's ten slotte zijn weer boeren. Toch winnen ze het in mooi praten nog van de C's, dat komt omdat hier vader, uit de mooier pratende streek vandaan is. De in de jeugd aangeleerde taal des huizes, zit blijkbaar dieper en is dus sterker: dan de later bijgeleerde koopmanstaal der markten. Maar de E's moeten het weer afleggen tegen de A's. Niet zoozeer omdat A^{2a} althans mede de markten bezoekt, want dat laat blijkens de C's *i, yi*, ongedeerd, en zelfs *n'an* kan erbij voortbestaan. Maar wel omdat in A de propagandeerende kracht der mooie taal een vrouw, en in E daarentegen een man is. Van vrouw en moeder nemen man en kind *li* en *zi*, zelfs bijwijlen het zoo vreemd aandoende *j'on* over. Maar den man en vader laten vrouw en kind praten: zij zeggen *n'on* en *yi*. Bij *i* en *je* blijft ter eene zijde ondanks vaders voorbeeld *i* bestaan, maar verdwijnt het ter andere zijde: door moeders charme.

Mocht ik niet zeggen: Goddank, we hebben een overwinning behaald, de taalgeschiedenis hangt niet langer in algebraïsche formules tusschen den Melkweg en Mars in de lucht, maar wordt tot een levensgeschiedenis van ondermaansche meenende en minnende menschen!

Ja maar, zegt hier wellicht de ietwat-meer-vasthoudende, dergelijke conclusies missen ook alle algemeenheid; 't zijn interessante feitjes; 't is een toevallig détail, een komplex van détails, als je wil, maar voor het geheele verloop, den grooten samenhang der feiten leeren zij ons niets. - Zoudt u denken?

Ongetwijfeld houd ook ik hiermee het onderzoek niet voor voltooid; maar ik meen toch, dat wij onze elementaire begrippen over taalgeschiedenis uit de nauwkeurige en onmiddellijk kontroleerbare observatie moeten putten, om daarna die elementaire begrippen op de groote minder nauwkeurig bekende feitenmassa's toe te passen, en niet omgekeerd.

En om nu maar eens te beginnen, blijkt verder uit het door TERRACHER verzamelde statistisch materiaal, op de eerste plaats: dat er over het algemeen viermaal meer vrouwen dan mannen: door hun huwelijk in een nieuwe omgeving komen. Zou dat niet uit den aard der zaak volgen, en min of meer overal het geval zijn? Zoo ja, dan

hebben we dus in onze bewuste schoondochter niet één détail, maar een typische vorm van historische taalverandering gevonden.

Verder heeft TERRACHER met een vlijt die bewondering afdwingt, en wel door niemand zal worden nagevolgd, voor al de 80 gemeenten van zijn dialektgebied: uit de registers van den burgerlijken stand (de meeste loopend over 100, maar vele ook over 200 en 300 jaar) alle huwelijken met niet-inboorlingen genoteerd, en wel op twintig wijzen verrekend en vergeleken. En het resultaat was onmiskenbaar, dat trots alle verschil van omstandigheden, in alle dorpen waar de bewoners meestal onder elkaar trouwen, de oude dialektvormen blijven leven; en dat overal waar vele schoonzoons en schoondochters uit de naburige dialektstreken zijn ingetrouwd: de oude dialektvormen verdwijnen, en de minder plat klinkende peripherievormen ervoor in de plaats komen.

En dat naast deze gevolgen van het huwelijk, die zich duidelijk van dorp tot dorp afteekenen, er ook nog eenige andere dialektverzwakkingen: algemeener en breeder over de heele streek tegelijk voorkomen (waarvoor ik echter een ietwat afwijkende schifting zou voorstellen), is een feit hiernaast, niet ertegen. De oorzaak hiervan ligt waarschijnlijk in het school- en marktbezoek, den militairen dienst, de verhuizende meiden en knechts, de logés, den handel, de bezoeken der handelsreizigers, de reizen der inwoners zelf, de geweldige vermeerdering van het aantal geletterden, de kranten. de boeken, enz. Want dit moet ook mij ten slotte van het hart: TERRACHER heeft zich nu eenmaal op de schoondochters en de schoonzoons geworpen, en kon het anders, hoe breed hij zich ook in z'n opvattingen toont; de andere vormen van toenemend verkeer spelen in z'n algemeene conclusies slechts de rol van Asschepoester. Daarom dan ook heb ik in de gekozen voorbeelden: die verschillende omstandigheden veel meer op den voorgrond gebracht dan TERRACHER noodig achtte.

Maar dat alles is een kleinigheid vergeleken bij zijne verdienste: de ontzaglijke beteekenis der inhuwing: voor de taal van de heele omgeving, nu voor goed geplaatst te hebben in het warme zonnetje onzer linguistieke aandacht. En als terloops kan hij dan ook aan het slot van z'n boek een conclusie opteekenen, die waarschijnlijk voor de heele taalgeschiedenis van West-Europa van ingrijpende beteekenis zal blijken. De oudste kontroleerbare dialektgrenzen, in mijn gebied, zegt hij, vallen in hun geheel *niet* samen met de parochies, *niet* met de departementen, provincies of welke andere administratieve of rechterlijke indeelingen ook, maar *wèl* met de oude Middeleeuwsche leengoederen. Welnu, in den echten tijd van het leenstelsel, waren

de boeren lijfeigenen, zij waren verbonden aan het land van hun heer, en mochten of konden niet trouwen met de lijfeigenen van een ander goed en van een anderen heer. Toen konden er dus scherpe dialektgrenzen opkomen, die eeuwen daarna nog hun invloed doen gevoelen. Dan begrijpen wij ook, waarom de Duitsche onderzoekers sommige isoglossen vinden, die volkomen met oude leen- of bisdomgrenzen samenvallen en andere niet. Vele grenzen zijn toch, juist door de later mogelijk geworden huwelijksvermenging, in de richting dier huwelijken verschoven en uitgebreid. Andere bewijzen nog altijd hun taai voortbestaan, wat dan ook gewoonlijk met een gering huwelijksverkeer tusschen de wederzijdsche grensbewoners gepaard gaat.

Mag ik ten slotte wat vragen en wat klagen?

De nieuwe taalwetenschap steunt bijna geheel en al: op de observatie van de contemporaine taalgeschiedenis. Een taalgeleerde van onze richting kan dus bijna niets geen materiaal uit boeken halen. Hij moet het verzamelen uit het volle leven. Maar zijn kring blijft eng en klein, hoeveel goede vrienden hij ook tellen mag. Daarom dan ook heb ik me al dikwijls - ook in Den Nieuwen Taalgids - gedrongen gevoeld, een beroep te doen op de medewerking van belangstellenden. En die kwamen dan ook wel opdagen, maar o zoo weinig. - Als zij, die ons reeds een dialektgrammatika schonken en dus alle noodige gegevens in hun geheugen klaar hebben, ons ook zoo eens een gehucht of een dorpstraat teekenden! Vooral SCHOTHORST, voor wiens dialekt we behalve een keurige grammatika: ook al een isoglossenkaart hebben, zou dat niet moeilijk vallen. Maar ook VAN WEEL, aan wien wij onze konstateering betreffende Goeree en Overflakkee ontleenden, zou hierin prachtig werk kunnen leveren: dit langwerpig eiland zou toch óók methodisch wel eens zeer leerzaam kunnen worden. En dan de Friesche steden, Amsterdam en Den Haag, Maastricht of Roermond, Nijmegen en Arnhem, Zutphen en Doetinchem, Kampen of Zwolle, Groningen en Enschedé! om van Brabant en Zeeland nog niet eens te spreken. En nu is voor dit onderzoek: elke man of vrouw die met iemand van een ander dialekt getrouwd is, in bizonder gunstige gelegenheid, om onze taalwetenschap vooruit te brengen. Men karakterizeert - gelijk ik dat boven heb voorgedaan - in geijkte pseudoniemen A^{1}, A^{2b}, A^{3} enz, al de leden van het huisgezin; plus beroep, opgave van geboortejaar, jaar der eventueele verhuizing en de afkomst der ouders. In een lijstje als de bovenstaande laten zich dan verwonderlijk kort: een heele schat van gegevens onderbrengen. De aandacht van den eene zal zich richten op den woordenschat, een ander heeft van huis uit phonetischen aanleg, een

derde beperkt zich liever tot grammatische vormen. Wie er een verklaring bij wil geven, doet goed; wie het bij de karakterizeering en het lijstje laat, doet óók goed. Alles is goed.... Áls het maar nauwkeurig en objectief geobserveerd is. Wil men dat zelf dan in een tijdschrift, een onderwijzersblad b.v. publiceeren, des te beter. Wil men ze aan mij opsturen, óók goed. Aan ieder, die mij zulk een overdrukje of een brief met bruikbaar materiaal stuurt, beloof ik aanstonds na ontvangst een kaartje of briefkaart bij wijze van bedankje, en als de inzameling van éénige beteekenis blijkt, later een overdruk te sturen van het artikel, waarin alles is verwerkt.

Berchmans-College Oudenbosch.

JAC. VAN GINNEKEN.

De leraar in het Nederlands.

De leraar in 't Nederlands moet niet zijn: 'n Vak met meer of minder menselikheid, maar 'n Mens met meer of minder vakkennis.

Meer dan de Vakman is de Man.

Dàarmee in aanraking te komen, heeft vooral waarde voor de leerling.

Denk, er was 'n leraar, onbevoegd en onbekwaam, betrekkelik ten minste. Hij was eigenlik 'n natuurkundige, maar men droeg hem op 't onderwijs in Nederlandse taal- en letterkunde.

Hij was 'n man die veel had gedacht en ondergaan; hij had veel geleefd; was 'n L e b e m a n n van hogere orde. Als hij les moest geven, dan had hij z'n boeken vantevoren hoog nodig, want hij had nog maar elementaire kennis overgehouden uit z'n eigen jongensjaren. En z'n leerlingen merkten dat wel, dat hij niet zo erg vast te paard zat. Ze spotten er over achter z'n rug en zelfs dorst men wel 'ns glimlachen in de klas. Maar toch hadden ze respekt voor 'm. Want bij de onvastheid van z'n kennis voelde ze 'n vastheid in z'n wezen, 'n ruimte en volheid in z'n menselikheid die alles biezonder maakte, wat hij aanpakte. En vooral z'n leeslessen, wat waren ze mooi. De manier waarop hij lachte als hij 'n grappig stukje voorlas, was 'n hele les waard. En de losse opmerkingen die hij overal tussen door gooide, gaven relief met sterk zijlicht aan de dingen die vlak schenen. En als hij werd geroerd bij 'n gevoelig stuk, dan was de klank en de trilling van zijn stem, voor de jongens voornamer dan 't stuk zelf.

O, 't is wenselik dat 'n leraar veel weet van z'n vak; hoe meer, hoe liever; maar ik geef de voorkeur aan deze zwakke vakman boven 'n Professor X, Y, Z., wiens menselikheid zo zwak is en die zich nooit goed heeft ontwikkeld, omdat hij, gestuwd door 'n dorre eerzucht, te veel heeft gestudeerd zonder liefde, gegeten zonder honger, plichtmatig, stelselmatig alles opnemend als 'n loketkast met talloze hokjes.

De persoonlikheid van de leraar toont zich vooral in 't leesuur.

Lezen is leven; leven met de auteur als-ie 't heeft over zichzelf, of in de dingen en met de mensen waar-ie van vertelt.

Lezen is kijken, zien.

Lezen is tegenwoordig-zijn.

Het is zich overgeven en verloren gaan, en daarbij weer zich losmaken en als waarnemer zich buigen over 't geschrevene en over onze Ikheid die er zich in oploste.

Men ziet en voelt zich boeien, meeslepen. De schrijver bewerkt onze geest, hij kerft erin als 'n graveur in 't hout; hij speelt met ons gemoed, streelt en geselt; en wij laten 'm doen, laten ons behandelen, soms mishandelen, totdat we moe zijn van dat sterke leven en 't boek sluiten en ons vrij maken.

Daartoe de klas te prikkelen, dàt is de hoogste leesles; zó dat niemand absent is, en allen genieten van belangstelling.

Mooie momenten als in 'n schouwburg-zaal 'n akteur 't hele publiek overmeestert als onbeperkt despoot.

En mooie momenten als in de klas de leraar onder 't lezen zulke zinnetjes zegt, als onbewust pratend tegen z'n eigen, waardoor-ie getuigt wat in 'm gebeurt; de jongens kijken niet op, ze blijven gebukt, maar toch horen ze wat de leraar zegt, en leven met hem en door hem in 't stuk; hij geeft ze zijn geest en zijn ziel, en samen gaan ze verloren in de woorden des schrijvers.

J.M. ACKET.

Overgenomen uit *De Gids* (Des. 1915).

Vreemdelingen over onze letterkunde.

In den regel heeft het oordeel over ons land van vreemde bezoekers weinig waarde voor ons. Meestal immers geeft een vluchtig verblijf hun geen gelegenheid meer dan oppervlakkig onze aard en onze geest te leren kennen. Van de uitingen van die geest worden gewoonlik slechts schilder- en bouwkunst besproken. De letterkunde blijft geheel buiten de aandacht van dergelijke toeristen, omdat studie daarvan moeite en tijd vereist.

De reisindrukken van vreemdelingen die Nederland bezochten, bevatten dan ook bijna nooit merkwaardige opmerkingen over de Nederlandse literatuur.

Er zijn evenwel uitzonderingen.

Het gebeurt dat een vreemdeling door een langdurig verblijf hier te lande genegenheid opvat niet alleen voor het uiterlik karakter van Nederland, maar ook voor het innerlik, waartoe zijn letterkunst behoort, of dat een ernstig reiziger zich opzettelik uitvoerig laat inlichten over de literatuur van ons volk, dat hem belangstelling inboezemt.

We zien tans hoe een Belgies dichter LOUIS PIÉRARD en een jong Parijs letterkundige, Hongaar van geboorte, G.S. DE SOLPRAY, beide in ballingschap in ons land vertoevend, vol bewondering voor de moderne Hollandse letterkunde, deze door vertalingen nader trachten te brengen tot Frankrijk en andere landen, waar wèl Frans maar niet Hollands wordt gelezen, in die arbeid bijgestaan door de Belg LÉON PASCHAL, die reeds sinds vele jaren in ons land woont. In *La Revue de Hollande*, die sinds Augustus in Leiden bij Sythoff verschijnt, werden reeds vertaald: *Een zwerver verliefd*, van ARTHUR VAN SCHENDEL, *De laatste incarnatie*, van HENRI BOREL, *De Jager*, van AUGUSTA DE WIT, *Aan Koningin Elisabeth* van BOUTENS, terwijl DIRK COSTER in hetzelfde tijdschrift een in het Frans vertaalde schets in vogelvlucht gaf van onze letterkunde tot 1880.

Een dergelijke sympathieke waardering voor Nederland toonde de achttiende-eeuwse Fransman DE LA BARRE DE BEAUMARCHAIS, die onze geschiedenis, aard, zeden, letterkunde beschreef, o.a. in *Le Hollandois ou lettres sur la Hollande ancienne et moderne*.[1)]

1) A Francfort, chez François Varrentrapp, 1738.

DE LA BARRE DE BEAUMARCHAIS maakt ook enkele aardige opmerkingen over onze poëzie. 't Nederlands is volgens hem een bij uitstek voor dichtkunst geschikte taal, door de samenstellingen, de rijkdom aan woorden en rijmen. Wat hem ook getroffen heeft is dat onze taal zich gemakkelik leent tot woordverandering, vermindering of vermeerdering met lettergrepen b.v.

't Onaangenaam gevolg van die gemakkelikheden is de vreemdeling niet ontgaan: de rijmproeven van de Hollanders. ‘Plusieurs véritablement ont été désavoués d'Apollon et du public. Ils prenaient pour poésie de grands mots, des figures trop hardies, des comparaisons magnifiques et rebattues, de froids jeux de mots.’

Een geheel hoofdstuk wijdt de schrijver aan de rederijkers, les ‘rederyks’, zoals hij ze noemt. Maar toch valt er te waarderen in die rijm-manie. Luister: ‘Ce qu'il y a de bon dans ce débordement de vers, c'est qu'il augmente le débit de la fabrique du papier, qu'il donne de l'ouvrage à ces imprimeurs qui en ont peu, que souvent il met les Picarts même dans l'occasion de graver d'excellentes vignettes....’

Vervolgens bespreekt de schrijver met waardering CATS, - ‘les Hollandais l'appellent avec raison leur Ovide, il en a les beautés et les vices’ - VONDEL, VAN DER GOES, ROTGANS, POOT, ‘de Hollandse Hesiodes’, van wie hij een gedicht aanhaalt, door JUSTUS VAN EFFEN vertaald.

DE LA BARRE DE BEAUMARCHAIS woonde vele jaren in ons land, vóór hij naar Duitsland verhuisde. Een andere Fransman, die in de negentiende eeuw in een boek over Nederland nog uitvoeriger schreef over onze literatuur, woonde hier niet, maar bestudeerde ons aandachtig, toen hij in 1840 ons land bezocht[1)].

In een honderdtal bladzijden van zijn *Lettres* bespreekt MARMIER onze letterkunde tot 1840. MARMIER is in Nederland bevriend geraakt met de dichter BOGAERS, die hem met veel schoons in onze letterkunde in aanraking bracht. Met bewonderende genegenheid vertelt hij van onze *Reinaert, Carel ende Elegast, Maerlant*, onze volkspoëzie, en vertaalt er grote fragmenten van. Levendig - zodat ook een niet-Hollander de schoonheid ervan blijken moet - schildert hij de prachtige weelderigheid van VONDEL'S *Lucifer*. Geestig is zijn bespotting van de slaafse navolging in de achttiende eeuw van Franse kunst en literatuur.... ‘Cupidon apparaît au fond d'un bosquet, tenant son

1) *Lettres sur la Hollande*, par XAVIER MARMIER. Paris, 1841.

arc prêt à percer le coeur du premier bourgmestre qui passera par là, avec sa canne à pomme d'or et son habit à pailettes'.... HOOGVLIET, VAN MERKEN, JAN NOMSZ, DE LANNOY vervullen onze Fransman met een 'indicible terreur'....

MARMIER laat zich, bij zijn beoordeling van letterkundigen, niet van 't spoor brengen door de loftuitingen van Hollandse kritici. Hij ziet heel duidelik het verschil tussen ROBERT BURNS en POOT, hij ziet ook waarin onze negentiende-eeuwse romantiese poëzie achterstaat bij de buitenlandse. 'La littérature se traite un peu comme les affaires, avec calme et prudence. C'est une distraction agréable pour quelquesuns, un besoin plus impérieux pour quelques autres, mais un besoin auquel on ne sacrifie qu'une partie de son temps et de ses rêves'.... 'M. VAN LENNEP est procureur fiscal à Amsterdam, M. 's GRAVENSWAERT conseiller d'Etat, M. BOGAERS avocat, M. BEETS pasteur dans un village et M. TOLLENS est épicier à Rotterdam'. In een land waar alles natuurlikerwijze een ernstig, ingetogen voorkomen aanneemt, kan de letterkunde niet de vurige, wilde drift vertonen, die dikwels treft in Engelse, Franse of Duitse literatuur. MARMIER zegt openhartig dat hij 't gemis van een van die 'charmants péchés de raison' dikwels betreurd heeft bij 't lezen van onze proza- of dichtkunst. Maar.... dat gemis geeft toch ook weer een zekere oorspronkelikheid aan die kunst, 'l'expression fidèle et constante de l'un des peuples les plus estimables qui existent.'

Onze rijmlust is natuurlik niet ontsnapt aan deze schrandere opmerker. 'Je ne connais pas de pays où l'on ait autant mesuré d'hémistiches et façonné de rimes qu'en Hollande: pauvres et riches, gens de la ville et gens de la campagne, tout le monde rime. Si positif que l'on soit, il faut bien qu'à certaine heure un rayon d'or, un rêve, un son harmonieux ramène le coeur vers les vagues régions du monde idéal. La rime est ce son harmonieux qui vibre comme un accord du monde mystérieux des songes au milieu des occupations matérielles des Hollandais.'

Als men dit boeiende overzicht van de Nederlandse letterkunde tot 1840 leest, kan men niet nalaten de verzuchting te slaken: Ach, was deze intelligente Fransman maar later geboren, en had hij, met dezelfde warme belangstelling, ons land in 1915 bezocht! Welke rijke hoofdstukken had hij kunnen schrijven over onze letterkunde na 1880. De 'fougue ardente' zou hij niet tevergeefs gezocht hebben, - een KLOOS en een HÉLÈNE SWARTH hadden ze hem getoond -, over langdradigheid en al te zakelike betoogtrant zou hij minder geklaagd hebben - welke Franse romancier is levendiger, direkter

dan een de MEESTER, een BRANDT VAN DOORNE? Maar de rijmlust had hij ook in 1915 gevonden, de rijmlust waaraan nog steeds met wellust wordt botgevierd, om mobilisatie-ellenden te uiten en verontwaardiging over SCHRÖDER'S gevangenschap.

Waarom kan die beminnelike MARMIER toch niet herleven om te glimlachen over onze nationale dichterlike ziekte, die weer onrustwekkend-besmettelik waart door ons dierbaar Nederland.

Hilversum.

P. VALKHOFF.

Naschrift.

Ruim tien jaar vóór MARMIER heeft een Engels letterkundige ons land bereisd, en zijn indrukken te boek gesteld. Zijn oordeel - en vooral zijn veroordeling van de Hollandse rijmlust - vertoont een opmerkelike overeenkomst met het oordeel van de Fransman. Sir JOHN BOWRING (1792-1872) was een polyglot, die er zich op liet voorstaan tweehonderd talen te kennen en er honderd te spreken. In 1825 schreef hij, samenwerkende met HARRY S. VAN DIJK, een *Batavian Anthology or specimens of the dutch poets*[1], een vertaalde bloemlezing met een korte inleiding, waarin gewezen werd op de onverdiende verwaarlozing van onze letterkunde in Engeland. In aansluiting bij dit boekje verscheen, eveneens in ons land, een *Sketch of the language and literature of Holland*[2]. De Nederlanders die geen Engels verstonden, konden dit geschrift weldra in hun eigen taal lezen, in gezelschap van een veel omvangrijker bundel vertaalde *reisbrieven*, die dezelfde auteur op zijn reizen door Nederland in 1827 en 1828 voor Engelse tijdschriften geschreven had[3].

In de *Brieven* spreekt veel waardering voor het eigenaardige van volkskarakter en volksleven, maar het oordeel over het peil van de Nederlandse letteren en kunst luidt zeer ongunstig. De Nederlandse

1) Groningen - W. VAN BOEKEREN - 1825.
2) Amsterdam - DIEDERICUS, BROTHERS - 1829. Dit boekje is een herdruk van een artikel in de *Foreign Quarterly Review* (April 1829), geschreven naar aanleiding van twee onlangs verschenen boeken: een Franse vertaling van SIEGENBEEK, *Précis de l'Histoire Littéraire des Pays-Bas* (1827), en WILLEM DE CLERCQ'S bekende *Verhandeling* (1825).
3) *Brieven van John Bowring, geschreven op eene reize door Holland, Friesland en Groningen* (Leeuwarden - G.T.N. SURINGAR - 1830). Vooraf ging een ander artikel van BOWRING: *Iets over de Friesche Letterkunde*.

dagbladen zijn onbeduidend en slecht geschreven. BOWRING begrijpt niet ‘hoe een volk, zoo verstandig als het Nederlandsche, zich kan tevreden stellen met het politiek voedsel, dat men het opdischt’ (blz. 100). De literaire kritiek in de tijdschriften staat eveneens laag: een enkel artikel van verdienste gaat onder in de menigte van onbeduidendheden (blz. 111). De schilderkunst is diep gezonken en toont slechts flauwe tekenen van herleving. Het toneel levert weinig goeds, en toch zou juist de aanmoediging van de schouwburg op de taal een gunstige invloed kunnen hebben. Naar aanleiding daarvan merkt hij op (blz. 225): ‘Er zijn in Holland geene auteurs van professie. Het zou moeite kosten, iemand te vinden, van wien men zeggen kan, dat hij den kost, ik zeg niet een fatsoenlijk bestaan, door letterkundigen arbeid verdient.’

Van de 31ste brief, die over de toestand van de toenmalige poëzie handelt, laat ik hier de aanhef volgen, naar TELTING'S vertaling:

‘Nimmer werd eenig land zoo overstroomd met rijmelaars en berijmde geschriften, als Holland. Zij zijn meerendeels van het slag van WILLIAM PRYNNISH, arme zwaarmoedige rijmelarijen, gewaarborgd door hare zedelijke strekking, of geduld, uit hoofde van genegenheid jegens hare vervaardigers; eene genegenheid, die tot vergeven en vergeten leidt. Elk maakt hier verzen op ieder onderwerp; en dit mogt geen kwaad, indien men verzen, even als spijs, verslond en dan *vergat*; maar deze geestverrukkingen dier duizenden prulpoëten moeten verslonden, en dan nog *herdacht worden*, en dit is te veel voor een mensch om uit te houden. Het zoude een zegen zijn, als eenige honderden van deze poëtische geestdrijvers het plat en eenvoudig proza schrijven ter hand namen. Het overgroote getal verzenmakers is in de vreemdste tegenstrijdigheid met het kleine getal goede prozaschrijvers. Het proza is de proef der gedachten: stelt men er iets in op, dat weinig beteekent, dan staat dit in zijne volle naaktheid daar; terwijl de kunstversiersels van het dicht zeer dikwijls de armoede der verbeelding en denkkracht met eenen sluijer bedekken. Ongelukkig ontbreekt het hier ook aan eene school van gezonde kritiek. Men vleit hier te veel, slaat te veel acht op zwakheid en vriendschap. Ik heb er niet tegen, dat iemand met zijn bootje in den vijver van zijnen eigenen of zijns buurmans hof gaat roeijen; maar wil hij den oceaan bezeilen, - wil hij de wijde wereld in, - dan drage hij zorg voor behoorlijke bemanning en uitrusting. Een ernstig gestemde kritiek is een heilzame toom voor middelmatigheid en nietswaardigheid, zonder wezenlijke verdiensten te belemmeren. Ik heb hier vele pogingen waargenomen, om onverschillige schrijvers te tuchtigen,

maar men gebruikt daarbij niet altijd de gave van onderscheiding. Zij vuren dapper genoeg op dat schrijvers-gepeupel: wonden vaak de goeden zoowel als de kwaden, en verbitteren in stede van te verbeteren' (vertaling van A. TELTING, blz. 239-240).

Kort en krachtig werd dit oordeel het volgend jaar samengevat in zijn *Sketch*, gelijk blijkt uit de volgende aanhalingen:

The language of Holland is sadly wanting in good prosaists. Whether the versifying spirit has crushed the competition of prose, we know not, but such a nation of rhymesters as the Dutch never before were allowed to twist and torment an idiom into sing-song. Rhymes are everlasting recreation for the poor and the rich - they are hung upon every cradle, and flung upon every grave - they are painted upon the houses, and carwed upon the trees - they go with the treckschuits by water, and they 'cover the land' (blz. 125).

'Holland is suffering under the visitations of an overflowing mediocrity. Many excellent and amiable men whose poetry would sound sweetly by the firesides of their little social circle, have received but too much encouragement to break through it, in order to fascinate the world. And in numerous cases an affection for these persons has interposed between them and their work. *Sound and severe criticism is wanting* - the criticism which while it smites hard, smites well' (blz. 126).

BOWRING'S oordeel over onze hoofddichters, BILDERDIJK, DA COSTA, TOLLENS, KINKER, is eveneens opmerkelik. Hij waardeert de betere Hollandse poëten met de hoffelikheid van een gast en met de overdrijving van een 'ontdekker', al bekent hij dat 'among the writers of Holland, an Englishman should sometimes smile at the exaggerations of patriotic feeling' (blz. 129). Maar zijn afbrekend oordeel over de Hollandse middelmatigheid is dáárom belangrijker dan dat van MARMIER, omdat zijn woorden mede de stoot gegeven hebben aan de ontwaking van de kritiek hier te lande. Tegen de geleerde Engelsman zag men op: zijn waardering stal de Hollandse harten. De moeielik genaakbare BILDERDIJK ontvangt hem met grote onderscheiding[1)]. A. TELTING spreekt van 'de Hollanders en Friezen, die met hem waren weggeloopen en de Groningers, welke hem hadden vergood' - de Groningse Universiteit maakte hem eredoctor - het weekblad *Argus* (No. 9), zegt schertsend dat 'de heer BOWRING te Amsterdam door het Poëtengild verdrukt en vermoord wordt', omdat ze allemaal door hem vertaald willen worden. Ditzelfde weekblad

1) Zie Brief XXX. Bezoek bij BILDERDIJK.

vertaalde reeds vóór TELTING de boven aangehaalde brief uit de *Westminster-review*[1], terwijl de jonge VAN LENNEP in zijn weekblad *De Nederlandsche Mercurius* (blz. 731 en 747) uitvoerig BOWRING'S Sketch aankondigde en fragmentaries vertaalde. De Groningse hoogleraar B.H. LULOFS, die in *Eenige toelichtingen en bedenkingen*[2] BOWRING'S oordeel over de oudere Nederlandse letterkunde toetste, en in 't biezonder voor de eer van VONDEL opkwam, gaf hem ten opzichte van de tijdgenoten in hoofdzaak gelijk. En de leuze voor een nieuwe letterkundige kritiek, waarmee DROST, BAKHUIZEN en POTGIETER weldra op zouden treden, bracht de verwerkeliking van de wens, door deze Engelsman met buitenlands gezag voor het opgroeiende geslacht neergeschreven.

C.D.V.

Twee typen uit het oude taalonderwijs.

Dáar is de ouderwetse, versteende schoolman, voor wie 't hogere deel van onze lessen zo goed als niet bestaat: in 't diektee en de ontleding kulmineert z'n onderwijs. Hij beseft er niets van dat het eigenlike taalonderwijs maar bijzaak is bij onze lessen in de Nederlandse taal. 't 'Hollands', dat is hem 'n *vak*, en hij heeft er geen benul van, dat *Moedertaal* 'n uiting is der hele menselikheid, en dat hij dus aan die menselikheid vooral moet werken, en niet aan de uiting daarvan. Hij zou 't 'n uiterste zotheid vinden als ge hem verklaarde dat de dienstbode met wie z'n diecipel nu en dan praat, eigenlik z'n kollega is omdat ze aan z'n leerling ook mee les geeft in de moedertaal.

Deze man is heel ongevaarlik voor u. Ge zijt alleen verbaasd, dat zulke oerwezens nog bestaan. Helaas, ze zijn nog zo talrijk.

Maar hier is 'n ander tiepe, heel gevaarlik voor u, omdat ge dierekt zekere meerderheid van 'm ondergaat.

Hij is 'n man van scherpe geest en grote energie; vol sterke, goede wil. Zijn kennis is natuurlik ruim voldoende.

Hij is doordrongen van goede onderwijs-princiepen, als b.v. dat men aan de leerlingen de dingen niet moet *geven*, maar dat zij ze zelf moeten *vinden*; dat men moet uitgaan van aanschouwing van 't konkrete geval om te komen tot het algemene begrip.

1) *Argus*, blz. 247.
2) Te Groningen, bij J. OOMKENS, 1829.

Hij is 'n ervaren pedagoog, was jarenlang hoofd ener school; 'n kranige figuur, gelijk het lager onderwijs er zo vele kan aanwijzen.

Nu is hij leraar in de Nederlandse taal en letterkunde. En, kunt ge het geloven? ik zou hem niet gaarne aanwijzen als model voor 'n jong akademies-gevormd docent. Zeker, deze zou veel van hem kunnen leren: allerlei goede les- en klasse-manieren kunnen overnemen, maar als Neerlandikus spesiaal schiet hij te kort in begrip en wezen, in wezen en begrip; want dat is één.

Hij is ver-school-d, om niet te zeggen verschoolmeesterd. Hij is doktrinair ver-raisonneerd, ver-analieseerd. Hij is de levende *grammaire raisonnée, style raisonné, littérature raisonnée, diction raisonnée*.

Hij beredeneert, welke woorden in 'n zin klemtoon moeten hebben: dìt woord weinig, dàt meer, dàt véel meer, dàt allermeest, want, begrijpt u? daardoor komt tegenstelling uit; daardoor hoort men kliemaks; daardoor krijgt 'n grap relief; daardoor.... hij weet alles, bewijst alles. En hij heeft in alles gelijk. Alleen daarin niet dat hij 't bewijst.

Hij leest en schrijft zelf slecht, en eist van z'n leerlingen: slecht lezen en schrijven. Alle spontanéïteit weg, alle natuurlikheid van uiting; geen rietme, geen gebondenheid, geen vergroeiing, geen muziek, geen deining, wieging, geen naïviteit die zich onbespied weet; alles, alles: *wil, opzettelikheid, beredeneerdheid, analiesering*; alles kapot gemaakt en overdreven, houterig, met krassende scharnieren; alles met vertoning en onnatuur, met geluiden en blikken van: zie-je, zó hoort 't!

Hij *voelt* nooit dat iets waar is, heeft nergens intuïtie van; hij dènkt maar, en alleen met z'n hoofd. 'n Superieur mens denkt met z'n hele lijf, met z'n tenen, met 't puntje van z'n neus. Zitten de gedachten alleen in de hersenen? Dwaasheid! Elke fijnste zenuwdraad denkt mee. Spreek me niet tegen, Professor Neuroloog! De gevoelsmensen zijn de superieurste denkers en begrijpers. Hun denken is voelen, en hun voelen is denken.

En omdat *taal* wordt voortgebracht door de hele mens (‘le style c'est tout l'homme’) daarom kan hij geen taal beoordelen en brengt geen goede taal voort, als te beperkt begaafd en ontwikkeld.

Hoor 'n staaltje van z'n krietiek:

Zeker vers begint zó:

> Hij trok het schuifken open,
> Het knaapje stond aan zijn zij
> En zag het uurwerk liggen:
> ‘Och, grootvader! geef het mij?’

Wat! zegt-ie. Is dàt 'n manier vau beginnen? *Hij* trok...? Wie is *hij*? *Waar* zijn we? *Wanneer*? Ik wil dat 'n verhaal begint met 'n behoorlike beschrijving van plaats en omstandigheden. *Het* knaapje? Welk knaapje? *Het* uurwerk? Men gebruikt het lidwoord van bepaaldheid alleen, als er bepaaldheid is in de geest van spreker en hoorder. Dus: *Stijl*: onvoldoende; drie of vier voor dat stukje opstel.

Totdat-ie hoort dat 't stukje van 'n beroemd dichter is. ‘'n Dichter?’ zegt-ie. ‘Hm, ja, enfin, 'n dichter, nou, dat 's wat anders, maar daarom mogen wij dat nog niet aan onze schooljongens toestaan. Die moeten leren: scherp denken, en zich uiten, scherp bedacht.’

Wat onzin!....

Na de miestiek (waarin de fielozofie is opgelost), is de poëzie 't hoogste in 'n mens, hoger dan wetenschap en scherpheid van redenering. En die miestiek en die poëzie komen voor, in nagenoeg alle mensen; in de visvrouw, in de schooljongen, en ook in u 'n beetje, gij kranige schoolmeester, wiskundige kop, ofschoon ze zoveel mogelik in u zijn doodgemaakt door de degelikheid van uw ontwikkeling. De dichter erkent gij als 'n hoog wezen, zeker, gij hebt dat op school geleerd, maar welnu, wat aan die dichter geoorloofd is, dat is ook aan die schooljongen geoorloofd: taal te schrijven die ontsnapt aan de beoordeling van droog wiskundig denken alleen, en die gevoeld en begrepen wordt met heel ons lijf.

Fout! fout! fout! zegt ge, en ge zet honderd strepen.

Maar: goed! goed! goed! roep ik, en verklaar u onbevoegd tot oordeelen, tenzij ge u bekeert en al uw redenerende taalwijsheid van u afgooit, en wordt als de kinderkens.

Maar nu gij de zwakheid van die man kent, jonge kollega, nu waarschuw ik u dat ge eerbied hebt voor z'n sterkte, en als ge met 'm samenzijt, in 'n eksamenkommissie, of als kollega aan 'n zelfde school, of als kwekeling-toehoorder in zijn klas, profiteer dan van 'm, zoveel ge kunt. Let op, hoe-ie z'n leerlingen fijn doet indringen in wat ze lezen; let op de diescipline en de regelmaat in z'n klas; hoor de vastheid van z'n stem; voel de kracht van z'n wil; lees de opstellen zijner leerlingen die bedachtzaam gebouwd zijn, kloek, degelik. Leer, met éen woord, wat 'n wiskundige ontwikkeling voor goeds kan geven aan het taalonderwijs. Ook dàt kunnen wij niet missen in ons vak. Maar dat-alleen is het niet. Wij hebben àlles nodig, de alzijdige ontwikkeling van de gehele mens.

(Fragment van het artikel *De Leraar in het Nederlands* in *De Gids*, Des. 1915).

J.M. ACKET.

Bekattering.

Tot dusverre is voor de meesten dit woord een totaal onbekende; nooit gehoord, nooit gelezen; misschien blijft het altoos vreemd aan alle beschaafde Nederlanders, misschien ook niet; het kan gebeuren, dat straks een golf het opneemt en het de algemene spreektaal, de schrijftaal zelfs binnendraagt - wie zal zich in ernst aan een voorspelling wagen omtrent de levensgang van een woord? Kan men van de geboorte ook al betrouwbare berichten verzamelen, de dood blijft iets geheimzinnigs, blijkt soms schijndood slechts geweest te zijn, de geboorte hergeboorte.

Het veiligste doet, wie zich van voorspelling onthoudt.

Maar ook wanneer *bekattering* het nooit verder brengt dan QUERIDOOS JORDAAN, waar men het vinden kan op pag. 63 van het eerste en in het tweede deel op pag. 121, ook al steekt het de Prinsengracht ten Oosten nooit over, dan nog verdient het de speurzin der etymologen niet te ontgaan; het probleem van deze stamboom heeft iets prikkelends, daagt alle scherpzinnigheid en spitsvondigheid uit zijn krachten te beproeven aan de puzzel: welk verband kan er tussen een ‘dakhaas’ en deszelfs afleidingen, *kater, katterig*, nummer één, twee en drie op de voordracht voor een nooitgedroomd vaderschap, bestaan en een beschuldiging?

De afleiding van *bekattering* is voor wie het woord kent, eenvoudig; het kan de moeite waard zijn de levensweg van dit woord hier te schetsen; nut heeft dit, omdat daarmee aan alle mogelike, wilde fantasieën de pas afgesneden wordt, maar ook omdat bekattering niet een enkelling is, zonder broertjes- of zusjes-lotgenoten, maar de vertegenwoordiger van een gehele soort, zeer sterk in aantal, individuen.

Het moet een ieder, die QUERIDOOS Jordaan gelezen heeft, opgevallen zijn, dat het persentage joodse woorden in de taal zijner sujetten, die intussen geen van alle Joden zijn (Joden-Jet heeft niets specifieks Joods; of de schrijver haar als Jodin zich gedacht heeft, blijkt uit niets, doet er ook niets toe, vooral hier niet, omdat haar taal niet die is van een Jordaan-bewoner) zo groot is. Veel van die woorden zijn bij de Joden zelf vrij wel uitgestorven; zo een is ook *bekattering*; over de oorzaak van de verhuizing uit Oost Amsterdam

naar West en over wat daarmee samenhangt, vooral in verband met wat DR. VAN GINNEKEN in het twede deel van zijn Handboek opmerkt, zou ik hier wat willen mededelen.

I.

Geboren is Bekattering aan Hellas' bochtig strand; niet uit het heldentijdperk stamt het; eerst later, toen de Grieken hun aangeboren zucht naar procederen onbeteugeld vrije loop lieten, kwam het in zwang; K*ατχγοροσ* is de Vader, een woord, den Gymnasiast in zijn tweede schooljaar reeds welbekend als aanklager, verrader, eig. die ten nadele van een ander spreekt, *συνχγορος* heet een neefje, die met iemand mee-praat: verdediger.

Niet echter over Patras-Brindisi met een Ghiolman-boot en vandaar met een luxe-wagen van de P.O. is het woord bij de Jordaners geimporteerd; evenmin tegelijk met Samos-wijn of Korintiese rozijnen; K*ατχγοροσ* heeft eerst de grote wereld-reis met Alexander de Grote en zijn soldaten meegemaakt, is in de tweede en eerste eeuw vóór Kristus in de *Koine*, de toenmalige, algemene spreektaal opgenomen, door alle Grieks-sprekende volkeren gebruikt, dikwels om aan te vullen, wat in hun eigen taal niet dan zeer omslachtig gezegd kon worden; zo kwam het ook in Palestina, aan de Jordaan-oevers in ere, waar de Helleense invloeden op de gangbare Aramese spreektaal met biezonder sterke kracht gewerkt hebben; alle termen voor dingen, die met het proces in verband stonden, nam men uit het Grieks over; wat een *synhedrion* is, weten we allen; maar ook *prosbolos, paraklites, kateigour, syneigour* e.a. vonden herberg bij de Joden, die ze in hun geschriften, in hebreeuwse karakters omgespeld, als eigen woorden behandelden. In de uit omstreeks het begin onzer jaartelling bewaarde documenten vinden we vele Griekse, ook Latijnse woorden; vooral in de Mishna, de mondelinge leer, omstreeks 210 verzameld en opgeschreven.

Deze mondelinge leer was in volgende eeuwen de leerstof, in de rabbijnen-scholen van Palestina en Babylonië beoefend. De inhoud dier besprekingen is opgetekend en verzameld omstreeks 500; dit is de Talmud.

In Talmud komt herhaaldelik een spreekwoord voor: *ein kateigour naäseh suneigour*, ‘een aanklager kan geen verdediger zijn’; nu kan dit misschien nog niet voldoende reden geacht worden voor een zo grote bekendheid als men voor een zo verbreid woord veronderstellen moet.

Want de Talmud is ten slotte maar voor een zeer gering permille van de Joden iets meer dan een naam, die het schrikbeeld wekt van zeer diepzinnig en moeielik; maar van Mishna en Talmud heeft het spreekwoord zijn weg gevonden door de ganse rabbijnse literatuur; vooral omdat het in de kommentaar op de Pentateuch van de meest populaire van alle bijbelverklaarders, in die van RASHIE, herhaalde malen voorkomt is het spreekwoord gemeen goed geworden.

RASHIE nu kende in het Ghetto een ieder, die aanspraak maken wilde op iets meer te zijn dan geestelik totaal berooid; wie maar even neiging tot wat wetenschap had, las die verklaring; de meest eenvoudigen bezochten geregeld de bijeenkomsten, waar de volksprediker die verklaring interpreteerde - wetenschap was een kroon, die de Jood zich verwerven kon, onafhankelik waar of uit wie hij geboren was -; de volkspredikers vlochten zulke uitspraken in hun voordrachten van godsdienstige en zedekundige strekking; aldus gebeurde het, dat dergelike spreekwoorden gemeen goed werden van allen.

Er leven in RASHIES' Pentateuch-Kommentaar meer Griekse woorden, maar geen van alle is zo bekend als Kateigour, omdat dit bovendien het epitheton ornans geworden is van de Satan; de stam *K t g r* vervoegd als hebreeuws werkwoord naar de derde, de Piëlvorm, heeft het participium gegeven *me-kattereig; Soton mekattereig* de aanklager, de verrader, de Duivel, die de argeloze bij zijn Schepper aanbrengt, na hem eerst zelf verleid te hebben. Eenvoudiger heet in het Griekse N.T. de Satan K*ατχγωρ* naar het Hebr. Kateigour opnieuw gevormd.

Eeuwen lang heeft het al maar zwervende Joodse volk, het geestelik erfdeel van zijn vaderen trouw bewarend, in de beoefening daarvan troost gevonden na elke volksramp, verpozing op de rustdag, afleiding 's avonds na een dag van ingespannen arbeid voor het dageliks brood. Zeker, geheel anders is het beeld, dat het volk heden ten dage vertoont, maar men behoeft de toestanden van voor 1795, de datum der emancipatie, nog niet terug te wensen om het goede, dat voor dien bestaan heeft maar sinds verloren is gegaan, met weemoed te betreuren. Er leefde meer moreel bewustzijn onder de Joden van het Ghetto; dat blijkt uit de lektuur, waarmee zij zich vermaakten ook uit hun geestelike kultuur, die veel meer dan tans algemeen was, ook al omdat zij in meer groepen ieder van een geringer zielenaantal samenwoonden; hun kennis van eigen letterkunde was veel uitgebreider, dat blijkt uit de taal van het Ghetto, die van gevleugelde woorden uit hun Bijbel of andere boeken, wemelt.

Men kan massaas bewijzen hiervan in het boek van POLAK vinden,

die helaas verzuimd heeft de vindplaats te noteren voor die spreekwijzen, die aan de stichtelike lektuur in het algemeen ontleend zijn. In de oude Ghetti kwamen ook kooplieden en handwerkslui 's avonds bij klubjes te samen om onder leiding van een deskundige de geschriften der Wet te bestuderen; men kende daar alleen wetsgetrouwe Joden, voor wie de Bijbel het Boek was; de kritiek had deze schatkamer nog niet van zijn voetstuk neergehaald en de verwarring geschapen van oorsprong en inhoud - wat voor het gemoed altans inderdaad een zegen was. Door de voortdurende beoefening van de Bijbel en de rituele Wetboeken was er ook bij de leek een gemeenzaamheid ontstaan met vaak ingewikkelde problemen; waardoor het verstand gescherpt werd. En in hun dagelikse spreektaal weerkaatste die in de leerhuizen verkregen kennis of in de bedehuizen verworven wetenschap.

Zo is *kateigour* in de spreektaal van het Ghetto opgenomen, heeft ook daar door afleiding nieuwe woorden gevormd; *mekatterig* heeft *mekattering* gegeven: beschuldiging. *Bekattering* zeggen de Jordaners met een *b* vooraan, een verwisseling ook bij andere woorden waar te nemen. KÖSTER HENKE geeft in zijn woordenboekje van het Bargoens *Besjoche, Besoles, Besomme* naast dezelfde woorden met een *M* vooraan, een analoog geval als *bezaansmast* uit *Media*; de Joden gebruiken alleen de vormen met de *M* vooraan;[1)] misschien is bij ons woord invloed van het praefix *be* in beschuldiging niet uitgesloten; bij de drie zo even genoemde is er geen woord van gelijke betekenis in het Hollands dat met *be* begint; daar is het dus wel een foneties verschijnsel.

1) Dit *me* is het praefix, dat in de derde vorm van het werkwoord het participium vormt, ook in de vierde, die de passieve is van deze. Participium met een vervoegd *zijn* is in het joods-duits de gewone manier van conjugatie; dat niet de eerste, de eenvoudige vorm van het werkwoord gebruikt wordt, maar de derde, die de intensiefvorm van de eerste is, vindt men sinds de Mishna door de gehele Rabbijnse literatuur. Dat is wel merkwaardig; men bedenke immers, dat wat er in Palestina met het Hebreeuws gebeurde, precies hetzelfde geweest is als wat terzelfder tijd het litterair Latijn zelfs in Rome onderging; overal intensieven voor simplicia, vocitare voor vocare, rogitare voor rogare, cantare voor canere, ostentare voor ostendere zonder betekenisverschil; de Romaanse talen hebben ons geleerd, hoe druk gebruikt die vormen op -tare geweest moeten zijn ook in de spreektaal der Westelike provincies; uit het joods-duits, voor zooverre het op Mishna-woorden teruggaat, blijkt de invloed van het Latijn ook op niet-verwante talen.

II.

Zo leeft er in de door QUERIDO nauwkeurig nagebootste Jordaantaal een van huis uit Grieks woord, dat van de kronkelende rivier in Palestina naar de nauw-sloppige buurten in Amsterdam VII via Amsterdam IV verhuisd is.

Er zijn meer woorden in Amsterdam van Oost naar West overgegaan, niet omdat zoovelen uit de Jodenwijk naar de Jordaan hun woonplaats overgebracht hebben - volgens de jongste opgaven (Maart 1912) wonen er in de buurten NN. OO. PP. en QQ. - de Jordaan - ½ % Joden, in P.Q.R. en S. - het centrum der Jodenbuurt - 76 %, maar omdat - dat leert ons QUERIDOOS boek zelf enigszins.

De schrijver kent twee soorten Jordaanbewoners; sommigen verlaten hun wijk nooit, hun straat zelden, hun slop, hun trap zelfs niet; zij zijn hokvast als de duiven van Frans Leerlap; anderen gaan er in de late nacht reeds op uit, naar de groentenmarkt of naar de IJkant om vis, zwerven dan een groot deel van de dag langs de straat met hun koopwaar; bij de eerste kategorie hoort ge bijna nooit, bij de laatste telkens een joods woord. Hierin ligt een aanwijzing, dat door het dageliks verkeer op de markt met joodse kleinhandelaren of groothandelaren in het klein de verbreiding der joodse woorden bevorderd is.

Volstrekt niet door het bargoens alleen, zoals wel eens beweerd wordt. Stel zelfs, dat alle joodse woorden in de jordaan-taal uit de dieventaal daarin gekomen zijn, dan nog blijft de vraag: hoe komen ze dan in het bargoens[1)]?

1) Wat moeten de geleerden omstreeks 1844 in ons land toch braaf of onnozel geweest zijn. In de Konst- en Letterbode 1844, deel I, No. 13, schrijft Mr. L.G. VERNÉE een opstel: Het Argot of de Fransche Dieventaal.... overgebracht in het Bargoens of de Hollandsche Dieventaal. De vertaler van Les Mystères de Paris van EUGÉNE SUE had beweerd: 'Wij Hollanders kennen geen dieventaal;' (bedoeld wordt: het Hollandse boevendom heeft geen eigen taal). Mr. VERNÉE beantwoordt dit met een: 'bijna alle volkeren hebben een dieventaal en helaas! ook onze taal is daarmee begiftigd!' Vooral dat helaas! is kostelik!
In een volgend nummer wijst een zekere Heer S. SUSAN, Doctor in de Nieuwe Talen en Letterkunde aan het Athenaeum te Deventer, op de overeenkomst tussen Bargoens en wat hij noemt 'patois Hebreeuws' (voor hebr. patois), hetwelk hijzelf echter blijkt niet heel erg goed te kennen.
In No. 48 op pag. 323 staat dan nog een brief in het 'zoogenaamd Bargoes', met de vertaling erbij.

Deze vraag is dikwels gesteld en even vaak met een verwijzing naar het verleden beantwoord, met een soort geschiedkundige beschouwing, die MAARTEN LUTHER tot uitgangspunt neemt (deze toch verhaalt reeds in de inleiding tot zijn Liber Vagatorum, dat de hele dieventaal hebreeuws is); er dan op wijst, dat de Joden hun taal binnen het Ghetto eeuwen lang bewaard hebben; in achttiendeeeuwse boekjes vindt men wel eens registers met nederlandse vertaling op boeven-komedies, waarin veel bargoens voorkomt, dat verbasterd joods blijkt te zijn; maar men vergeet aan te tonen, hoe het komt, dat bij de bargoens sprekende bende gedurende eeuwen die eenheid van taal bewaard gebleven is. Joden zijn die boeven in meerderheid niet geweest, dan had men ze wel anders geleerd, maar - en daarop mag wel eens gewezen worden, wat dat verklaart veel en geheel anders dan tot dusverre gewoonte was - er zijn lokale invloeden in het spel. De wijken, die de Joden bij hun komst als woonplaats aangewezen zijn, in Holland dan niet door poorten van de andere wijken afgesloten, lagen in de steden naast of in de z.g. lichte buurt, beide buurten aan wat toenmaals de rand van de stad was. Men kan het nu nog op de kaart zien. Neem Amsterdam; de Nieuwmarkt is de Noordgrens van de Jodenhoek ongeveer; daar is de grens ook van Zeedijk en aanliggende stegen, daar is de kelder van Moeke Kommers waar LAMBRECHTS HURRELBRINCK indertijd zo knusjes zat te praten, daar is het forum van slaapstee-houders en dergelijke verdachte inrichtingen; de Hoogstraat door en ge bereikt, langs Achterburgwal en de Pieter-Jakobsstraat, de Nes (nu is alles veranderd, maar die verandering is nog geen twintig jaar oud). Nu heeft bij de Joden zelf de St. Anthonie-breestraat, heel lang geleden, in een niet al te gunstige roep gestaan; sluishandelaren (bedoeld wordt de St. Anthonie-sluis, sluis hier werkelik: sluis, niet alleen = brug) is nooit een epitheton ornans geweest; niet de betere elementen van de kooplui woonden vroeger daar; die woonden Zuideliker in de Jodenwijk.

In den Haag, Rotterdam en Groningen is het erger nog; daar liggen Ghetto en lichte buurt niet naast, maar in elkaar; men leze BRUSSE'S Het rosse Leven en Sterven van de Zandstraat! Lokale invloeden hebben in het bargoens de joodse elementen een voortbestaan verzekerd. Voor de oude Ghetto-Joden pleit het, dat die omgeving van gespuis hun betrekkelik geen schade gedaan heeft, al zal een enkelling toch wel eens voor een of andere verleiding bezweken zijn, in de handel van oud roest en gestolen waar vooral. BRUSSE schrijft op pag. 61 van het Rosse Leven: ‘en toch “Jodenmenschen” beteekent hier

- in de Rotterdamse polder - zooveel als fatsoenlijk, buiten het lichte leven en de rooverij.'

Uit het vokabularium der jongens van de vlakte laat zich die bewering zelfs bewijzen; ook hier ligt in de taal 's volks ziel: *Basserool* heet in het bargoens een *voornaam man* (zie KÖSTER-HENKE s.v.); het woord is een verbastering van *bar-jisroeil*, zoon van Israel, Israeliet, Jood.

Pigem betekent *uilskuiken*, de afleiding is onbekend, maar Joden gebruiken het in die zin, zo ook SCHÜRMANN in de *Violiers* pag. 10, voor iemand, die als men hem pap geeft, niet gaapt, en het geluk, zo voor het grijpen, versmaadt. Wanneer in de boeventaal *pichem* = *jood* is, dan kan dat toch niet anders duiden dan op weinig geneigdheid van de Jood om mee uit gappen te gaan.

Handelen deed men met elkaar; de getallen bewijzen het; de letters van het *ollef-beis*, het *alfa-betha*, hebben ieder zijn getal-waarde, de eerste geldt voor één, de *ollef*, omdat hij de eerste is, de *alfa; beis, gimel, dollet, hei, woof, zojin, ges, thes, joed*, twee tot tien; de volgende letters, *kaf* tot *koef*, twintig tot honderd; dat als telwoord *meioh, meier* geworden is, een bekende voor- en achternaam, en een bankbiljet van zoveel guldens aanduidt. *Half* en *kwart meier* gelijk ook *beis meier* zijn licht te begrijpen.

Reden om de joodse bestanddelen van de jordaantaal juist aan het bargoens te ontlenen, is er niet voldoende. Op de markt leerde men elkanders taal en nam die over; dat het bargoens zoveel joodse elementen behouden heeft, verklare men uit de omstandigheid, dat de wijk waar de zelfkant der maatschappij voortdurend door de loerende politie achtervolgd, bescherming zocht tegen de wrekende gerechtigheid, eeuwen lang naast de Jodenwijk gelegen heeft. Daar verkocht men wat men buit gemaakt had, kocht men fraaie spullen om aan pronkzucht of genot te voldoen. Inderdaad draaien de joodse woorden in het bargoens voor het merendeel om deze spil: handel en bedrog, en om een andere: zinnelik genot.

Men zij toch zeer voorzichtig met op grond van deze overweging de taal van het Ghetto en de bewoners te beoordelen. Gewoonlik stelt men het voor alsof de gehele bevolking één bende schooiers was; hun taal en hun uitspraak heet vulgair. Er leefden binnen dat Ghetto ook beschaafden, de massa zal daar wel van geen edeler soort geweest zijn dan elke massa; mensen, wier leven een en al plichtsbetrachting en onbaatzuchtigheid is, zijn overal uitzondering;

parvenues en hoogmoedigen naast zelfbewusten maar ingetogen burgers, de filosoof naast de lichtzinnige, de zwaartillende naast de luchthartige. Wie de spreekwoorden van het Ghetto kent, weet, dat dit volk een ziel had en geest, al gunde het buitenstaanders geen blik in dit zieleleven. De uitspraak van hun Hebreeuws was niet vulgair[1]; de beschaafde sprak beschaafd, de onbeschaafde onbeschaafd. Dat het aksent anders was dan de Portugese, door de Kristenen overgenomen en inderdaad deftig klinkend, omdat zij alle vokalen tot hun recht komen laat, ligt aan de afkomst. Joden uit Romaanse landen, spreken het Hebreeuws met de klem op de laatste lettergreep, zoals zij het Romaans spreken; dat past goed, omdat het Hebreeuws ook naar het einde aksentueert; Joden uit Germaanse landen aksentueeren op de Germaanse manier naar voren, daardoor komen de Hebreeuwse woorden in het gedrang, verdwijnen de slotlettergrepen soms geheel of verschrompelen tot -e inplaats van -oo, tot '-s inplaats van -ous, tot 'm inplaats van -iem.

Echte Hongaren en Polen verwijt men hun uitspraak van het Latijn in die bekende regel: Nos Húngari et Póloni non cúramus quantítatem syllábarum, waar alleen paroxytona staan; welnu de Poolse Joden mishandelden hun Hebreeuws evenzo. Eerst een deugdelike kennis der hebreeuwsche grammatika heeft een einde gemaakt aan die slordige uitspraak.

Nu hebben de bargoense en de jordaanse gemeente de woorden overgenomen zoals zij ze hoorden, zeker niet uit de mond der Ghetto-elite. Gedachten in de vorm van spreekwoorden hebben zij niet ontleend, bij woorden is het gebleven en die, te oordelen altans naar QUERIDOOS fonetiese spelling, niet altijd precies. *Selmiel*, zegt SIEM DE KARESSEL deel I p. 226 voor *sjlemiel*; kan het ook maar even, dan wordt een hebreeuws woord versmolten met een bekend hollands. Van *kedin* [ke = gelijk, dien de wet, gewoonte (is)] maakt men *godin* of *katoen; jompen* naar analogie van *stompen*, voor: gooi hem het *jom* (de zee, het water) in; de hollandse uitgang - er voor mannelike woorden wordt overal achter gevoegd: *gauser* voor *goosen*; au voor oo in *gauser, gaufert, kapsaunes* voor *gafsoonaos*, trots; hollandse meervouds-vorm: *gavvers* voor *gaweirem*. Wanneer de Jordaners die woorden overgenomen hebben, kunnen we niet bepalen uit de voorhanden gegevens.

Wel hebben deze West-Amsterdammers in een vorig geslacht JUSTUS VAN MAURIK gehad, die ze met veel liefde beschreven heeft al was hij niet hun HOMERUS, die een Amsterdams Epos aan hen

1) VAN GINNEKEN, Handboek, deel II p. 11.

wijdde, maar bij QUERIDO vergeleken blijken JAN SMEES en de zijnen maar Salon-Tirolers geweest te zijn.

III.

Toch hebben ook die figuren een taal gesproken, die met grote durf voor die dagen, JUSTUS VAN MAURIK af en toe tot de zijne maakt. Ook daar een enkel maal een Oosterling: sjofel, sikker en nog een verdwaalde, kauser bijv. Een noot aan de voet van de pagina licht de welwillende lezer in omtrent de betekenis van dit vreemde bestanddeel. Sinds dien is er veel veranderd; deze wegbereiders hebben navolging gekregen; wij hebben een invasie beleefd van joodse woorden, die nu nog enigszins na te gaan is, al wordt men soms het spoor bijster langs de kronkelpaden van een zo samengestelde als onze moderne maatschappij.

Eens toen de Joden in hun wijk woonden en leefden zonder enige aanraking met de bevolking om hen heen, kende de buitenwereld alleen maar de appelen- of voddenjood, die aan de deur zijn negotie verhandelde met de meid, nademaal mevrouw zelf zich met betere occupaties te bemoeien had. Zo een koopman verachtte men met oppervlakkige hoogmoed, die alle Joden naar dit specimen als minderwaardigen vonniste. Of in die koopman misschien ook een behoorlik mens zou kunnen wonen, bedacht men niet eens; men kocht zijn appels, verkocht hem zijn vodden, en bespotte zijn jas en zijn taal. Begeert een letterkundige zulk een sujet in een verhaal, dan laat hij zijn Jood met de h spreken; uit de Jordaan-taal blijkt dat de Joden dat niet gedaan hebben, daar toch evenmin als in het Bargoens vindt men er één spoor van; wanneer VAN GINNEKEN zich op een door hem pag. 43 afgedrukt Gesprek van 1793 wil beroepen, dan faalt hij in de deugdelikheid van zijn materiaal; de satyrische rijmelarij is zeker van een Kristen afkomstig, of door een Jood, maar dan, om zijn anonymiteit te beschermen tegen speurders, in Kristelike trant. Ook het beroep op de Nieuwjaarswens van MOZES POLAK en SOON, anno 1775 is geen bewijsmateriaal. Weet VAN GINNEKEN wie hij geweest is en door wie, voor enkele guldens misschien gedicht? In gedrukte, gedokumenteerde stukken uit die zelfde tijd kan VAN GINNEKEN heel andere dingen vinden, die veel van zijn hypothesen omgooien. Bij POLAK: Het Hebreeuws in Nederland kan hij ontwaren, waar men betrouwbare gegevens vandaan haalt.[1)]

1) Er schiet mij een verhaal te binnen dat omstreeks 1860 gebeurd is, voor de waarheid waarvan tans levenden kunnen instaan. Een oud-roest koopman had een machtig heer een verzoek te doen; hij schrijft een brief, laat die een vriend lezen; deze zegt: daar zitten veel te veel fouten in, die kun je zo niet verzenden! Dat weet ik ook wel, zegt de oud-roest; maar die moeten er juist in, anders houdt die man mij voor 'n meneer en dan is zijn prijs allicht te hoog. 't moet niet zo voornaam! Ziedaar de gedachtegang van MOSES POLAK & SOON!

De theoriëen van VAN GINNEKEN omtrent Joods-duits en wat daarmee samenhangt, zijn zeer onwaarschijnlik[1)]; hem zelf treft geen blaam, hij heeft zich moeten laten voorlichten en degeen, die zich met die vertrouwenspost belastte - hèm treft meer dan blaam - kan van het Joods-duitse schrift nog geen a van een b onderscheiden. Dat hij dat niet kan is tot daaraantoe; maar dat hij zich dat zelf niet bewust is, verdient een strenge berisping. Want daardoor heeft het ganse hoofdstuk door VAN GINNEKEN met veel zorg geschreven absoluut geen waarde.[2)]

1) Naief is het vaste geloof dat MOSES POLAK zelf de Nieuwjaarswens geproduceerd heeft; meent VAN GINNEKEN datzelfde van de Lantaarnopstekers, die in mijn jeugd in Amsterdam - voor zij gemeente-ambtenaar waren - ieder jaar met een fraai gedicht zich om een fooi aanmeldden? Van wie leefde MEIER DE RIJMER? - v.G. vergelijkt twee zulke wensen, één van 1771 met één van 1775, en vervolgt dan pag. 42: 'Gelijk men merkt, heeft ons Polakje' (wat beduidt dat *ons*, wat het verkleinwoord?) 'in de vier jaren van 1771 op '75 aardig wat Nederlandsch bijgeleerd.' Bedenke v.G. eens de mogelikheid, dat de leverancier van 1771 dood gegaan kon zijn of dat de firma ruzie met hem gekregen heeft, omdat hij hetzelfde gedicht ook aan een ander, een konkurrent bijv. voor minder geleverd had, of dat MOSES van afwisseling hield en een ander begunstigen wou of moest. Voor die jaren 1771 en 1775 zijn betrouwbaarder gegevens voorhanden, als men ze maar weet te vinden.
   Maar die betrouwbare gegevens missen het element, dat spot wekt. Zo een wens van POLAK geeft zo een aardig vermaak op voordracht-avondjes in besloten kring!
2) Ik mag dat niet zo maar klakkeloos beweren; hier volgen dan de meest sterke bewijzen:

   Op pag. 17 Oeri Wiwoesj wordt een 18^{e} letter van het alfabet aangezien voor een *w*, de tweede letter; Pheiboesj heet de man, Phoibus, de schitterende, toenaam van alle Joden, die Oeri (mijn lamp) heten; hun na-Napoleontiese naam is Philip; V. GINNEKENS hulp had dit kunnen weten, als hij in de Jewish Encyclopedia S.v. Uri gezocht had om Witzenhauzen tuis te brengen.
   Op pag. 36 'Zoo vinden wij in een Machsor van 1828 te Amsterdam gedrukt, deze bijvoeging: fierte, durch aut ferbesserte mit nauer (neuer) und reine deitsje ibersetzung vermehrte auflage'. Ten eerste staat er op dat titelblad: durchaus, dan niet *nauer*, wat *neuer* moet zijn (!), maar *bicoer*, wat *verklaring* beduidt, een heel gewoon nieuw-hebreeuws woord. Verwarring dus van *b* met *n*. Maar verder! '*Gebet der Nazin*'. Wat is dat? Een vrouw met een neus? Maar is er één daar zonder? Lezer! Er staat duidelik: *Nation*! Eine Nation, die du bewahrst wie Augenbild! Zo begint het ochtendgebed van het Slotfeest (waarom deelt v.G. niet mee, in welk deel der negen, die het Machsor vormen, en op welke pagina het Gebed te vinden is?)

   In regel 1 staat in de tekst op het eind: am Sjemini Azereth d.i. op de 8^{e} dag, het Slotfeest; dit laat v.G. geheel weg! Regel 2: du mechtest si fir misihre bewaren! Er staat: misjahre! (slechte jaren vgl. mis-baksel, mis-gewas); regel 4 te lezen frieden - niet freiden!
   Strofe 5: er staat in de tekst *achten*, een *gaf*, geen *koef*. Ook *bestimme*, niet *besjtimme*, de stip op de voorlaatste letter, die, links of rechts, beslist over *s* of *sj* uitspraak, ontbreekt in niet-gevokaliseerde teksten; deze opmerking geldt voor het gehele hoofdstuk.
   Strofe 6: er staat: *nachkomme*, niet *nakkomme*, alweer een *gaf* met *koef* verward! Zo ook str. 10, *zerbrochene*, niet *zerbrokene*. Str. 13, *erwachen* niet *erwaken*; strofe 8: er staat *verzeihe*, niet *forleihe*, een *ts*, geen *l*; dezelfde fout in strofe 12. Laatste strofe staat: *pocht*, niet *pakt an deine pforten*!
   Mij dunkt dit is genoeg. Ik wil zwijgen van de hebreeuwse tekst gedrukt op pag. 14 regel 24, waar de woorden in plaats van in deze volgorde a, b, c, d, e, f, g, h, aldus staan: f, g, h, a, b, c, d, e; dit kan een drukfout zijn. VAN GINNEKEN had heel wat sprekender uitkomst bereikt, wanneer hij de vierde druk van het Machsor, de echt-duitse vertaling is van HEIDENHEIM, vergeleken had met de tweede van het jaar 1793. Ook weten wij dat het *Nachtgebed* op pag. 33 zeker honderd jaar ouder is dan 1804 en dat op pag. 36 ook.
   Het vokabularium van pag. 67-99 is door POLAK'S boek nu al verouderd; toch is het onvoorzichtig op naam van wijlen Rabbijn TAL te zetten een mededeling als op p. 77: *Matsekleis, hetzelfde als matsah*. Zo iets is te gek; dat gelooft niemand! Omtrent *galla* pag. 71 zullen Katolieken zich wel nooit laten overtuigen door welke Jood ook, dat die afleiding opzettelik verkeerd is.

Trouwens, VAN GINNEKEN zelf trekt ook wel eens te spoedig konklusies.

Mag ik er één noemen?

Uit het gebruik van derdehalf, vierdehalf enz. bij de Joden[1)], leidt hij zekere beweringen af; nu één vraag: Is die spreekwijs semieties? En de Denen dan? zeggen die niet steeds halvanden, halvtreaie enz.? Geldt dan van de Denen dezelfde karakterschets als van de Joden? Of zijn de Denen soms Semieten? Danmark, Mark van Dan, Jakobs oudste zoon uit Bilha, de dienstmaagd van Rachel?

Behoedzaamheid is bij de beoordeling van Joden en die van het

1) Bij de tel-woorden de weer echt-Joods vooruitlopende vormen: andertalben, dritalben enz. pag. 35.

Ghetto vooral dringend nodig; niet alleen de Joden, ook de Katolieken is geslachten lang het lot beschoren geweest gevonnist te worden naar de moraliteit van de meid in de keuken. Anderen kende men niet; tans is het anders en voor Katolieken en voor Joden.

De Joden zijn geëmancipeerd en met ontzagwekkende ijver hebben de beste koppen onder hen in de vrije wedijver op wetenschappelik gebied vooral heel gauw zich een plaats vooraan verworven. Binnen enkele geslachten slechts heeft de verandering haar beslag gekregen; de Joden uit het Ghetto lieten het joods-duits varen, legden zich op de landstaal toe, omdat zij begrepen dat een eerste voorwaarde voor inderdaad volkomen gelijkstelling met de burgers des lands het gebruik van dezelfde taal moest zijn. Zonder heftige, inwendige strijd is dat niet bereikt, de eerste helft van de 19de eeuw is er getuige van geweest; koninklike dwang moest de nieuwe richting tegen de oude behoudzucht ten zege voeren.

De lagere school heeft het hare gedaan; het geslacht, na 1870 opgevoed, kent het oude jargon niet anders dan van horen zeggen. Dat de laatste sporen van het jargon in Amsterdam ook uit de kerkelike administratie verdwenen zijn, heeft de opperrabbijn Dr. J.H. DÜNNER doorgezet; merkwaardig overigens, dat de konsekwente doorvoering van Nederlandse termen in plaats van joods-duitse juist aan deze geestelike van onverdacht ortodokse richting te danken is. Voor zijn komst naar Amsterdam, 1863, had de ortodoksie zich vrij scherp gezet tegen de nieuwigheid en schoorvoetend slechts zich geschikt in wat niet scheen gekeerd te kunnen worden. Maar DÜNNER bracht het ruimere inzicht mee dat een universitaire studie geven kan en hem, den intellektueel begenadigde, ruim gegeven had.

Bij de grote massa is intussen de verandering eigenlik maar zeer oppervlakkig voltooid. Er bestaat geen joods-duits meer, jodennederlands echter bestaat er wel degelik.

Merkwaardigerwijs houdt dit niet in het minst verband met al of niet kerksheid van het individu; die nooit de synagoge bezoeken, die van het ceremonieel en ritueel het meest vervreemd zijn, betrapt men bij voorkeur op hun eigen manier van spreken; het geldt hier een ras-eigenschap, die door de omstandigheden belet wordt, zelfs de scherpe kantjes te verliezen.

Kenmerk van die eigen aard is niet de uitspraak van *zestig* en *zeventig* voor *sestig* en *seventig*, want zo spreken verreweg de meeste ras-Amsterdammers, maar wel een geheel aparte zinsbouw en woordvoeging. Hierop kan geen school invloed krijgen - vooral niet in Amsterdam met zijn Jodenbevolking, voldoende om een aanzienlike

gemeente als Dordrecht te bevolken, waar de kinderen op school, zelfs op scholen met gemengde bevolking, eigenlik geheel op elkaar aangewezen zijn en elkanders gezelschap zoeken; sommigen doen dit uit voorkeur, anderen omdat zij in het eerste jaar reeds door hun leeftijdgenoten van aries bloed aan hun semietendom herinnerd worden en dan begrijpelikerwijs zich in dat gezelschap minder op hun gemak gevoelen. Zo blijven de joden-kinderen aan elkaar hangen, welke gemeenschap aan de eigenaardigheden van de taal, die zij spreken, een bestaan verzekert, taai als het ras zelf. Men is er al lang overheen te geloven dat gemengd huwelik of doop (deze waan heeft maar heel kort geduurd) het volgend geslacht voor raseigenschappen behoeden zou; juist uit zulke gezinnen *mauschelen* de kinderen het ergst, bewaren ze de eigenaardige syntaktiese wendingen het langst en vinden meer dan anderen behagen in zogenaamde joodse woorden te gebruiken, woorden als oggenebbis, sjlemiel, koef-noen, koosjer, gein, heibel, smoesjes, pleite gaan, die kernachtiger dan het hollandse ekievalent het begrip aanduiden. Dat is het enige, wat zij van hun semietiese afkomst behouden hebben, van het uiterlik afgezien. Leren zij het niet van vader of moeder, dan horen zij het van lotgenoten, met wie het toeval hen doorgaans het eerst samenbrengt of niet het toeval, maar de omstandigheid, dat kinderen uit een gemengd huwelik instinktmatig door volbloed joden gemeden worden als niet-joods, door volbloed ariërs om hun semietendom en aldus op elkander aangewezen blijven.

Hoe ziet de geest van dezulken er uit? De ouders staan natuurlik buiten iedere kerkelike gemeenschap, wat bij de kinderen niet altijd een zekere drang naar de kennis van een geloof uitsluit; soms komt op volwassen leeftijd het verlangen naar het gemoedelike, haast sentimentele familieleven, wat zij atavisties van een der beide ouders als geestelike erfenis bij de geboorte in de kiem meegekregen hebben.

Er ontstaan dan konflikten in zulk een ziel.

Een gemengd huwelik behoeft niet een faktor te zijn in die ontwikkeling; ook kinderen uit een ortodoks joods gezin, die, hun eigen weg gegaan zijn de vrije maatschappij in, maar daar niet volledige bevrediging gevonden hebben voor dromen van hun jongelingsjaren, bedenken op eens, hoe er achter die voor hen starre vormen, waarmee zij hoe eerder hoe liever wensten te breken, een gemoedswarmte lag, die het gehele gezin een stempel gaf van gehechtheid aan elkaar en verknochtheid aan de moeder, die de spil was, gelijk zij in later jaren elders niet weervonden en wier gemis zij met weemoed herdenken. Dan herrijzen de figuren uit de naaste omgeving der jeugd;

op een afstand gezien, verdwijnt het groezelige, dat ze vroeger een gruwel deed zijn en er blijft alleen over het goede, dat zij ook hadden, wat ze tot helden maakt uit het vervlogen verleden.

De Nederlandse letterkunde heeft na 1890 een kleine kring schrijvers van joodse huize aan te wijzen, wier werk onder de tans levenden alleen M.H. VAN CAMPEN naar waarde zou kunnen beoordelen. Hij alleen kent dank zij zijn afkomst en het milieu, waarin hij zijn jeugd doorgebracht heeft, de diepste gedachten rekonstrueren van wat in hun werk neergelegd hebben HEYERMANS, SCHÜRMANN, CARRY VAN BRUGGEN, SAMUEL GOUDSMIT, QUERIDO, wat zij bij het scheppen hunner joden-figuren van hun eigen ik gegeven hebben. Hoe geheel verschillend de vijf genoemden ook zijn, op het milieu gelet is ieder van de vijf een kategorie apart, hun joden-figuren, die hun eigen taal spreken, hebben de algemeen gesproken taal met tal van woorden verrijkt; indirekt vooral, omdat velen, die joodse woorden wel gebruikten maar alleen, wanneer zij 'onder elkaar' waren, nadat zij ze in een boek voor zich gedrukt zagen, hun schroom overwonnen en er ook als ze in een andere omgeving zich bevonden, mee voor de dag kwamen.

Deze, tot dusverre joden-vrij, wende al heel spoedig aan het gebruik der nieuwelingen niet alleen, maar begon ze soms niet zonder sukses, zelf te gebruiken.

IV.

Niet de boeken alleen, zelfs niet in de eerste plaats, hebben de verspreiding van joodse woorden in de hand gewerkt, want boeken blijven nog steeds, alle goedkope en zeer goedkope uitgaven ten spijt, in de meeste gezinnen totaal onbekende meubels. Wat in iedere huiskamer doordringt aan drukpers-voortbrengsel - voor de meesten het enige middel blijft om de op school verkregen vaardigheid, die lezen heet, niet te vergeten - is de krant. Daar wemelt het tegenwoordig van Oosterlingen.

Hoe dat begonnen is en wanneer? Met HEIJERMANS in een zijner vele, oudste inkarnaties; Gerritje eerst in de Telegraaf, daarna in het Handelsblad, onder de naam Samuel Falkland. Toneelverslagen kunnen meer dan andere rubrieken, joodse woorden opnemen als de recensent de direkte metode volgt, omdat de toneeltaal nog steeds uit de dagen der rondreizende troepen een groot persentage jargon-woorden bewaart. Ergernis heeft HEIJERMANS indertijd zeker gewekt in die kringen, waar men het jargon voor goed dood dacht

en het nu op eens herleven zag; ergernis ook, omdat HEIJERMANS met trijterende voorliefde zijn mensen koos juist daar waar men het Jodendom op zijn smalst vinden kon en uit zulke omgeving inderdaad weer het uitvaagsel; en dat niet omdat men liever edeler figuren gewenst had beschreven te vinden, maar omdat men vreesde - en de uitkomst heeft bewezen dat die vrees niet overdreven zwartkijkerij was - dat HEIJERMANS-figuren, gegeneraliseerd, zouden dienen tot karakterisering van *het* Jodendom en *de* Joden.

Maar de taal was goed nagebootst, Rotterdams dialekt; de joodse woorden stonden in de krant gedrukt, werden gelezen in de binnenkamer van een deftig kruidenier die anders van die ‘platheden’ niks most hebben.

BRUSSE in de N. Rotterdamsche Courant, draagt almee een deel van de verantwoordelikheid. Joden heeft hij in zijn ‘Onder de Menschen’, niet getekend, maar wel levens-sukkels, zwervers, landlopers met hun vloed bargoense woorden. Eerst werden die vreemdelingen in een noot verklaard en toegelicht; allengs verdwenen de welletjes tot groot genoegen van de zetter, zonder schade voor de lezer, die zijn geheugen al raadplegen en tot zijn geruststelling ervaren kon, dat het hem niet in de steek liet. Trouwens daarvoor zorgden de andere medewerkers van de krant, vooral de Rechtzaken-mijnheer, die een techniese term uit een boevenmond opvangend, zich de gelegenheid niet gaarne ontglippen liet aan zijn vaak eentonig verslag wat kleur en luister bij te brengen. Ook hier eerst met, daarna zonder welletjes!

De verslaggever van politieke mietings vond het nu niet meer nodig zich in te spannen om in zijn rubriek de woorden ter vergadering opgevangen, in gangbare taal om te zetten. Hij kon nu ‘gesjochte jongens’ drukken, behoefde zich niet te verdiepen in de puzzel hoe dat zo trouw mogelik weer te geven. Waartoe ook? 't Was wel eens wat fris en de vrijers van Penelope leven nog altijd, die, naar Telemachus getuigenis, als alle andere mensen van dat lied het meest houden, dat het jongste is! Ten slotte verwonderde de reporter zelf zich helemaal niet meer, als hij zo een woord hoorde; hij hoorde ze iedere keer en miste al het onderscheidingsvermogen, dat oud en nieuw schift.

Waar men die woorden nooit vond - in dat deel van de krant, waar ‘nadruk verboden’ boven prijkte, in de brieven der buitenlandse korrespondenten. Het hollands van die heren is als een vijver, als stilstaand water, geen toevoer, geen doorstroming; de zon verdampt de inhoud - in hun omgeving die geen hollands spreekt -

vergeten zij wat ze van huis meebrachten, door de regen wordt het water weer aangevuld, maar die regen is voor hen de taal der boeken, die ze lezen, die leeft niet, is altijd deftig!

Een uitzondering zou ik willen maken voor de Berlijnse korrespondent! omdat het Duits in dit opzicht hetzelfde ondergaat als onze taal, hoort hij ook in een niet hollandse omgeving veel woorden, die hem persoonlik bovendien geen onbekenden zijn, maar oude kennissen uit zijn jeugd; men merkt het terstond aan zijn brieven, dat hij weer eens geboemeld en bij HERRENFELD een avond heeft zitten lachen; dan schrijft hij zo waar: Mesjogge! boven zijn brief!

Maar bij de andere heren al maar deftigheid!

Horen zij ooit Speenhof zingen?

Horen zij ooit Kokadorus preken?

Horen zij ooit twee Amsterdammers op het achterbalkon van een Amsterdamse tremwagen?

V.

Op het gehoor komt het aan; het is de gesproken taal, die geschreven taal geworden is; zich konservatief noemenden mogen het betreuren en ach-en-wee jammeren om al dat gespuis, dat de taal binnensluipt en *bederft*, HEIJERMANS heeft personen laten spreken, BRUSSE evenzo, SPEENHOF laten zingen in hun eigen taal. Zo is spreektaal bezig schrijftaal te worden.

Daartegen protesteren nu allereerst, en hun protest is een bewijs voor de stelling - alle gelukkige en tevreden bewoners van kleine steden met hun meer of min duffe, muffe en suffe provincialenkringetjes! Daar hoort men de nieuwelingen niet; de deftige konversatie-taal ter provinciale societeit is veel ouderwetser dan de algemene taal, die men in de grote steden hoort! Zo is het altijd geweest, getuige het voorbericht van DOZYS Oosterlingen (1867): ‘Van Joodsche woorden zijn er misschien in enkele steden, waar veel Joden wonen, vooral te Amsterdam meer in de volkstaal overgegaan, dan ik heb opgeteekend, maar ik heb gemeend mij bij diegene te moeten bepalen, die overal verstaan en gebruikt worden.’

Sinds 1867 is er veel veranderd. *Smoesjes* en *heibel*, door DOZY weggelaten, kunt ge vinden in een hoofdartikel van de N.R. Ct. of onder een plaat in de Telegraaf. Zover is het gekomen, dat de Standaard kosjer zonder welletjes in een hoofdartikel drukt! De Standaard! De heren, die de tekst leveren van dergelike kranten, doorgaans meesters in het hollands van enige geslachten terug, laten

geen poging onbeproefd om de deftige taal van vóór de revolutie nieuw leven in te blazen!

Eens heeft AUGUSTINUS, de beroemde bisschop van Hippo zijn tijdgenoten - hij leefde van 354-450 - trachten te winnen voor zijn levensbeschouwing en het Kristendom, door ze toe te spreken of schriftelik te bereiken in hun spreektaal, de toen gangbare volkstaal. Zijn opvolgers namen deze manier over; in onze dagen zoeke men de Augustinussen onder de paganisten, onder de mannen van de S.D.A.P.! Zij spreken de arbeiders toe in hun taal om ze voor de belangen van de partij te winnen!

Op mietings zou men de mensen verjagen, als men deftiger sprak dan het gehoor gewoon is te spreken in eigen omgeving. Plicht van hem, die het woord voert is het dus de spreektaal te kennen van zijn gehoor en blijkbaar bedient het gehoor zich weer van de taal van, ekonomies gesproken, één stand lager; de georganiseerde werkman staat hoger dan de man met de groentekar of de Jordaner met zijn negotie, maar neemt diens woorden over.

Dan komt de rol van bemiddelaar weer aan de krant; eerst het Volk, dat het trouwe verslag van de redevoeringen brengt, daarna de burgerbladen, die ze ook brengen, of in het Pers-overzicht stukken uit het Volk overnemen. De mensen nu die voortdurend te midden der bevolking leven, die hun eigen taal met de joodse bestanddelen spreken, kunnen de invloed bij hun werk, artikelen voor de pers schrijven niet ontgaan. Zij schrijven ze als hollandse woorden en geven ook letterkundigen het voorbeeld.

Onlangs op een regenachtige middag las in de huiskamer van een mijner vrinden het oudste dochtertje een stuk van TOP NAEFF voor; het stond in LEOPOLDS bloemlezing; op het einde hoorden we daar: smoesjes.

We keken elkaar aan, mijn vrind, zijn vrouw en ik; ons hinderde dat woord dáár; want voor onze oren had het een klank, die daar uit de toon viel; waarom niet liever: uitvluchten? Wij hebben in de kring onzer jeugd in het ouderlik huis geleerd zulke woorden[1)] streng te vermijden; op het gebruik stond heus straf, we werden van tafel gezonden of kregen een berisping, die ons heugde. In echt-joodse, vooral in kerkse gezinnen van enige ontwikkeling, hoort men de woorden inderdaad nooit; in de weekbladen, aan de joodse belangen gewijd leest men ze nooit; Rabbijn DE HOND placht in zijn maand-

1) Niet natuurlik de zuiver-hebreeuwse termen, op de eredienst betrekking hebbende; alleen de jargon-woorden waren kontrabande.

blad Libanon, dat na Aug. 1914 opgehouden heeft te bestaan, kiekjes te schrijven, kiekjes uit de stegen der Joden-hoek; hij vertaalde alle daarin opzettelik gebruikte Jargon-woorden; zijn blad nu is voor ortodokse joden uit de lagere stand bedoeld; dat die het jargon verstaan, durft hij, die zijn mensen goed kent, niet veronderstellen.

Mocht men de invasie der joodse woorden trachten te verklaren, dan bedenke men wel dat daarvoor aansprakelik gesteld moeten worden niet de Joden, maar enkele individuen, die tot het Jodendom eigenlik helemaal niet meer behoren, die door hun afstamming alleen, niet door hun overtuiging tot de stam geacht kunnen worden te behoren en die zelf misschien van het bestaan van een ras geen woord willen horen.

De buitengewoon veel schakeringen onder de Nederlanders van joodse geboorte maken het voor de niet voldoende deskundige biezonder moeielik te bepalen, hoever de invloed van elke kring reikt. Niets is gemakkeliker dan overal waar men een vraagteken diende te zetten, kortweg te spreken van joodse of waarschijnlik joodse invloed. Er zijn massaas Joden, die op het grote gebeuren in de grote maatschappij helemaal geen invloed hebben of kunnen hebben; en er zijn er, die wel invloed hebben, maar die ook voor wie het begrip zoo ruim mogelik neemt, onmogelik tot de Joden gerekend kunnen worden. De schrijver van het nieuwste Taalboek, Pater VAN GINNEKEN is nog al heel gauw gereed met joodse invloeden als oorzaak voor tot dusverre onverklaarde of niet te verklaren verschijnselen.

Uit de aard van zijn persoon kan Pater VAN GINNEKEN met Joden en toestanden onder hen onmogelik bekend zijn. Hoe ingewikkeld de gang der dingen ook in het leven der taal is, kan uit het lot van Bekattering blijken. Men kan tenslotte volhouden dat hier joodse invloed gewerkt heeft, maar dan invloed van Joden, wier grootouders allang op Zee-burg ter ruste gelegd zijn en dan nog niet eens direkte, maar indirekte, via een deel der bevolking dat volkomen vrij van Semieties bloed geacht kan worden.

E. SLIJPER.

Allerlei beschouwingen rondom eenzelfde stukje taal. (Persoonl. voornaamw. Psyche. Taalinzicht.)

Vrijman. Wat is ‘ik’?

Drilman. Da's de eerste persoon, ‘jij’ de tweede en ‘hij, zij of het’ de derde.

Vrijman. Juist! dat is de zaak bekeken op het standpunt van het gesprek. Maar zo gezien is ‘die’ en ‘'n man’ ook derde persoon. Maar bij de beschouwing van deze woorden plaatst men zich op andere standpunten: bij ‘die’ beziet men de dingen van lokaal of dramaties standpunt: men ‘wijst aan’; bij ‘'n man’ plaatst men zich midden in de filosofiese kwestie ‘zelfstandigheid of hoedanigheid’, deelt 'n man met het grootste gemak van de wereld bij de eerste in en spreekt van ‘zelfst. naamwoord’. Zou het nu ook mogelik zijn, ook de persoonlike voornaamw. op een ander standpunt te bekijken dan op dat van het gesprek? Een standpunt, ietwat met meer moeite in te nemen? Een standpunt, meer onze tijd en ons ras waardig? We houden tegenwoordig van piekeren en de Germanen in het algemeen van ‘grübeln’. Dat uitsluitend blijven staan op het gesprekstandpunt is zeker zoals zoveel taaltheorieën, een gebruik afkomstig van de Italianen, die volgens GOETHE zeggen dat denken maar oud maakt. Onze literatuur ging een tijd geleden van de vlakte de hoogte en de diepte in. Vergelijk deklamators als TOLLENS, BOGAERS eens met bv. VAN EEDEN, die poëtiese voordrachten houdt voor een talrijk publiek over *Schijn en Wezen* en dergelike wereldraadselen! En onze taaltheorie....

Bouman. Wat heeft dit met de persoonl. voornw. te maken? Eenheid asjeblief! Uw bouwt in het honderd!

Vrijman. In een beschouwing van groter omvang zou ik kunnen aantonen hoe de naamwoorden de Schijn, de voornaamwoorden het Wezen zijn, de naamwoorden Mei, de voornaamwoorden blinde Balder, en hoe ook Cor Cordium een poëties wijsgerige belichting geeft aan onze taalkwestie. Maar ik wil....

Bouman. Zou u misschien niet willen beginnen met wat feiten, taalmateriaal, bewijzen dat uw nieuwe beschouwing in een gevoelde behoefte voorziet zoals men dat zegt.

Vrijman. Gisteren zei ons keukemeisje tegen een ander, die haar ongevraagd van advies diende bij het aardappelen afgieten: ‘Wacht! zìj zal ook wat zeggen!’ Is die ‘zij’ nu niet de aangesproken persoon? de derde dus? of toch de tweede? En als iemand zegt: ‘Ik had het daarjuist over mezelf’, is dan die ‘me’ de eerste of de derde, de besproken persoon? En dan verder: die derde persoon.... Wat is ‘het’ toch eigenlik?

Drilman. ‘Hij’ is mannelik, ‘zij’ vrouwelik en ‘het’ geen van beiden, onzijdig bedoel ik.

Vrijman. Die term brengt ons niet verder: uw antwoord *blijft* negatief: ‘geen van beiden’!? Wat is ‘het’ dan wèl? Als er onder de mensen nu eens geen sexeverschil meer bestond en de dubbelvorm ‘hij - zij’ plaats had gemaakt voor 't enkele ‘hij’ (dat dan natuurlik niet ‘mannelik’ was), wat was dàn het verschil tussen ‘hij’ en ‘het’?

Vraagman. Maar als u toch aan 't wegdenken is, mogen wij dan ook ‘het’ niet wegdenken?

Drilman. Och! ze zijn al zolang met die geslachtskwestie bezig. Maar nu zal die wel gauw opgelost zijn, nu men bijna de oorsprong van het taalkundig geslacht heeft ontdekt, bijna.

Vrijman. Van de tegenwoordige taal? of van de vroegere? Van de onze of van uitheemse?

Drilman. Van de taal in het algemeen.

Vrijman. Zozo...!

* * *

Vrijman. Katrientje, een meisje van 16 jaar, zou in de klas eens uitgelegd worden, wat ‘middellik’ toch eigenlik betekende. De leraar zei nu, tegen 'n potlood dat voor 'm lag, te zullen stoten; maar hij stootte tegen 'n boek, zodat dit tegen het potlood stootte. Als tegenstelling tot deze ‘middellike’ aktie, beroerde hij nog eens het potlood en wel *on*middellik.

‘Nee!’ riep toen de leerling, ‘dat is ook middellik, want dan doe ik het met m'n vinger!’

Wat nu tegen zo'n filosoofje te beginnen? Het potlood met de elleboog beroeren? of met de schouder? met het hoofd? als 't kon met het hart? Zelfs zo'n bovenmenselike zevensprong zou niet baten: bij deze leerling kruipt ‘ik’ steeds achter het lichamelike terug om z'n innigst wezen in het duister te handhaven.

Vraagman. Was dat misschien een kristelike school? Ik begrijp het al! Die ‘ik’ moet de ‘psyche’ worden tegenover het lichaam, dat dan de ‘materie’ is. Dat dualisme is vooral iets kristeliks. Maar voor onze tijd heeft het afgedaan. Er is pas in teer-voorzichtige termen op gewezen dat ‘dit dualisme niet de onbetwiste leer der moderne wetenschap’ is[1]. Dat was om 't renpaard van V. GINNEKEN in het wetenschappelike spoor te houden.

Vrijm. Ik ken heel modern wetenschappelike mensen, die dualisme voorstaan, bv. prof. Is. DE VOOYS[2], FRED. VAN EEDEN,....

Vraagm. Zijn dat niet allebei dichters? 'n beetje te levendige verbeelding....

Vrijm. En tegelijk heel scherpzinnige wetenschapsmensen. Door die tweeheid blijven ze hele mensen. FR. V. EEDEN redeneerde eens net als Katrientje, maar overeenkomstig z'n mediese vorming, met het snijmes in de hand. ‘We spreken’, zei ie, ‘aanhoudend van “subjektief” en “subjekt”, van een “binnenwereld” tegenover een “buitenwereld”. Maar waar is de grens? “Maken wij een boterham van een objektief tot een subjektief ding, zoodra wij hem opeten?” Men begrijpt tot welke erkenning V. EEDEN ons langs die vraag brengt: “Ons heele lichaam, met bloed en hersenen en alles tot in zijn fijnste structuur is buitenwereld”, en: “als er iets binnenwereld, subjektieve wereld kan genoemd worden, dan is dat niet ons lichaam”.... “die binnenwereld, het subject, is het Zelf, de Ikheid.... het Ik”[3]. We zien hoe ook deze denkende meer en meer in zich zelf terugkruipt, steeds minder zichtbaar en grijpbaar, als een slak in z'n huisje.

Bouman. KATRIENTJE en FR. V. EEDEN zijn van die biezonder aangelegde mensen. Hebben die iets met de voornaamw. uit te staan, die door ons allen, gewone mensen gebruikt worden? Om de inhoud van die woorden te karakteriseren moeten we van het denken en voelen van de alledaagse mensen, de norm, uitgaan.

Vrijman. Green beter uitgangspunt voor taal waarneming, of liever, geen betere basis. Uitgangspunten worden gewoonlik aan de hand gedaan door abnormaliteiten, die schudden de attentie in voldoende mate wakker om ook het *gewone* intens waar te nemen. Maar ook wij, *gewone* mensen, zijn als KATRIENTJE en VAN EEDEN; alleen we brengen het niet zo bewust te uiting.

Vraagm. Dus wel *on*bewust? tot “uiting”?

1) *Museum*, Julie 1914.
2) ‘Waanwijze Wetenschap’ in *De Beweging*, Mei 1906.
3) *Tweemaand Tijdschrift* 1897: ‘Over Hallucinaties’.

Vrijm. Ja. Hier hebt u de zin “Ik heb kleine handen.” Als men nu zonder erg die handen bij Ik rekende, dan kon men ze toch niet “hebben”? zoals men 'n pijp of 'n hond “heeft”, allebei dingen *buiten* ons zelf! Neen, dan *was* men ten dele “kleine handen”, zoals “ik” dan ook ten dele een hoofd en een hart zou “zijn” en 'n lichaam zou “zijn”, terwijl men nu steeds zegt dat “ik” die “heb”. Met dat heel gewone “heb” pleiten we allemaal zonder erg, heel welsprekend voor de stelling dat het zintuiglik waarneembare in-de-grond iets is buiten ons, iets dat eigenlik iets anders is als ons “ik”. Heel de taalkwestie “hebben of zijn”, ook als hulpwerkwoorden, is 'n kwestie van “psyche of materie?”, “zelfstandigheid of hoedanigheid?”, subjekt of objekt?’

Boum. Ho! geen werkwoorden! Voornaamwoorden! ‘eenzelfde stukje taal’, daàr heeft u alleen op ingeschreven.

Vrijm. Zelfs in levenloze dingen veronderstellen we zonder erg zo'n van de materie in wezen afhankelik ‘ik’ of ‘jij’ of ‘hij’.

Drilm. De bezielde natuur, hoe heet dat ookalweer?

Vraagm. Hoort dat verschijnsel niet beter thuis bij de eilanders van Oceanië of waar ookalweer?

Vrijm. Mensen, als wij. Net als ‘ik *heb* kleine handen’, zo zegt men van een fles: ‘hij *heeft* een lange hals’ en niet: ‘hij *is* ten dele een lange hals’.

Drilm. Ik vind ons traditionele gesprekstandpunt veel beter dan het uwe. Wij *onderscheiden* fijner: in drieën nl. Bij u is eigenlik maar één persoon, de psychiese, want ik, jij, hij, alles is bij u in de grond materieloos.

Boum. Dan was het werk van Vrijman totnogtoe maar filosofie, geen taalstudie, die immers op 't fundament van verscheidenheid in *taal***vormen** bouwt.

Vrijm. ‘Totnogtoe’. Maar eerst in het begrip ‘gelijkheid’ kan het begrip ‘verschil’ krachtig leven.

Nu het verschil.

Een kind komt thuis en vertelt: ‘Ik ben op het kerkepad *een bedelvrouw* tegengekomen en *die* vroeg me de weg, maar eigenlik wou *ze* wat van me hebben’.

Kijk nu eens naar die ‘derde persoon’! eerst ‘een bedelvrouw’, dan ‘die’, dan ‘ze’. Ziet u wel, dat hier de derde persoon niet op de eerste plaats een voornaamwoord maar een naamwoord is? Dat is nu meestal zo. Te begrijpen! De derde persoon is heel dikwels afwezig. Als ik nu wat van 'm vertellen wil, bv. dat ie de weg vroeg, dan moet ik eerst iets anders van 'm vertellen, nl. welke

materie er om z'n psyche zit, want - dat is wel enigszins komies in onze diepzinnige kwestie - op aarde zijn alle psychen zoals wij die nu hebben leren kennen, aan elkaar gelijk; 'n aanduiding van meer psychiese aard zoals ‘ik’ en ‘jij’, die aanwezig zijn en vanzelf gezien kunnen worden, zou geldens een afwezige zeer onduidelik zijn. Zo begint een verhaal met ‘Er was eens 'n koning (of “'n koningin”) of “'n man” (of “'n vrouw”), allemaal tweeheden, net als ik, maar die zijn in die zelfst. naamwoorden *ook als tweeheden uitgedrukt* en wel het psychies karakter telkens in '*n*, het materiële karakter in het zelfst. naamwoord. En na die tweeledige aanduidingen volgt dan ten slotte: “hij” (of “ze”) woonde in een groot huis’, net als: ‘ze (de bedelvrouw) wou iets hebben.’ Men ziet dus hoe als het verhaal in gang is, toch nog iets van de aanvankelike materiële omschrijving, door de voornaamwoorden op sleeptouw wordt genomen: want de vnw. ‘hij’ en ‘zij’ duiden op geslachtelik verschil dus op iets lichameliks, maar *ik* en *jij* niet.

Drilm. Wij zeggen bij de ontleding in de klas altijd volledig van ‘ik’: persoonl. vnw. van de eerste persoon, mannelik enkelv., eerste naamval. Maar als uit het verband blijkt dat die ‘ik’ een vrouw of 'n kind is, dan ‘vrouwelik enkelv.’ of ‘onzijdig enkelv.’. Dergelijke oefeningen maken de jonge lui heel punktueel, vooral als dan nog tegelijk op de regelmaat van het schrift en de indeling van de regels wordt gelet. Zo wordt ook het taalonderwijs naar 't verlangen van de wetgever dienstbaar gemaakt aan de aankweking, aan de ontwikkeling en aan de bevordering van maatschappelijke deugden, i.c. de tucht. De moderne pedagogiek eist, dat...

Vrijm. U legt in de ‘ontleding’ vast, wat voor u de dingen worden bij achteraffe beschouwing, niet wat die dingen voor de spreker zijn op 't ogenblik dat ie de taal gebruikte die u later ontleedt. U ontleedt eigenlik niet, u vult aan, u korrigeert, u botviert teugelloos uw beroepspassies. U moet eens leren ontleden minder arrogant, als met X-stralen: d.i. het taallichaam doorvorsen en toch elk deel in z'n wezen laten, niets afsnijden, niets bijlappen, bv. hier het woordje ‘ik’ geslachtloos laten.

Drilm. Maar de spreker *is* niet geslachtloos, dat bestaat niet!

Vrijm. Neen, maar als ie spreekt, *denkt* ie niet altijd aan z'n eigen geslacht.

Boum. Drilman denkt dat 'n mens de hele dag niets te doen heeft als te laten merken dat ie 'n man of 'n vrouw is.

Vraagm. Maar ‘hij’ en ‘zij’ gaan toch niet altijd terug op lichamelike dingen, bv. sprekende van 'n stoel of van soep (‘ze’).

Vrijm. Neen, maar dan toch altijd op materie of wat met materie samenhangt. Dit nader uit een te zetten zou 'n heel afzonderlike beschouwing eisen van de derde persoon.[1)] Voorlopig zullen we samenvatten: De persoonl. vnw. gaan in tweeën: de psychiese, ‘ik’ en ‘jij’ (tussen wie het onderhoud gaat van oog tot oog, bijna direkt van ziel tot ziel) en de minder psychiese ‘hij en zij’ omtrent wie het onderhoud gemengd is met hun materiële kenmerken.

Let wel dat we ook het vnw. ‘ik’ evenmin *geheel* en *rein* psychies noemen: dat zou te eenledig zijn: Ook ‘ik’ blijft ietwat tweeslachtig. Hoe zou het woord ook anders te gebruiken zijn in 'n zin als ‘Ik lig languit in het gras’.

Vraagm. Maar heeft dan 't woord ‘ik’ bij u niet 'n vlottende betekenis, beurtelings dichter bij de reine psyche of bij de materie. Dat is toch niet konsekwent.

Vrijm. Woorden zijn net als mensen, inkonsekwent. De inhoud van een woord is ook als 'n druppel water, kan uitzetten, kan inkrimpen, kan bevriezen. Dan is 't als dood, als versteend. Wetenschappelike termen tracht men ook zo onbeweeglik te maken, dat eist de konsekwentie van 't werk. Maar de woorden die wij bestuderen, bewegen: 't *naamwoord* beweegt zich over psyche en materie en 't *voornaamwoord* over psyche en materie, maar het laatste houdt het 't meest met de psyche, het eerste met de materie. Alleen onbeweeglik, rein psychies, is ‘*het* Ik’, maar dat is dan geen vnw. meer, maar een zelfst. nw., geen eerste persoon maar de derde: 'n kurieuse evolutie die dat woord moet maken! Om zo rein mogelik psychies te zijn, moet 't de kant van de derde persoon uit...

Drilm. Dus de *materiële* kant uit. ‘Zo psychies mogelik’, tegelijk ‘zo materieel mogelik’: Contradictio in termi... nes... nis... nes... nis! bedoel ik.

Vraagm. U is toch niet academies gevormd, meen ik?

Drilm. Neen, maar ik leid op voor examens en dan kan een beetje latijn geen kwaad. Dat noemen ze daar algemene ontwikkeling en dat legt meer gewicht in de schaal dan degelike kennis in een bepaald vak.

Vrijm. Die contradictio is maar schijn. ‘het Ik’ is wel 3^{e} persoon, maar ‘onzijdig’ en we hebben alleen nog maar *hij* en *zij* besproken. Nu komt ‘het’.

Iemand zit met 'n ander op 'n kamer, uitgepraat 's avonds laat,

1) Voorlopig werk daaromtrent vindt men in *De N. Taalg*. 1912 ‘Over het psychol. karakter van de voornaamwoordelike aanduiding.’

stil, in 'n afgelegen woning. Hij voelt zich in die klankloze leegte niet op z'n gemak, 'n tak van 'n boom tikt tegen het raam en hij roept uit ‘Ojee ik hoor iets!’ ‘Wat?’ zegt de ander. ‘Ik weet het niet! Maar het was buiten’ en op het raam afgaande en wijzende: ‘Daar hoorde ik het’. En nu weer de ander ‘Och da's 'n tak van de boom!’ En nu weer de eerste: ‘O ja, dat zal die tak zijn die ik al zo dikwels heb willen aftrekken als ik er langs liep, zo'n schuine tak, recht naar het raam toe’.

Bekijk nu eens die derde persoon: ‘iets’, ‘Wat’, ‘het’, ‘het’, ‘dat’, ‘'n tak’, ‘die schuine tak’ enz. In 'n bioskoop op 't doek kan de duidelikheid ook zo aanzwellen, als er iemand verschijnen gaat, in een visioen. Eerst zie je iets. ‘Wat?’ ‘Ja wacht even: nù zie ik het: 'n engel! Och, hoe mooi!’

Wat is nu zo mooi? die engel? Ja dat is 't mooie waar we erg in hebben. Maar er is nog iets moois waar we geen erg in hebben en dat we tòch voelen en dat ons tòch zonder erg onze uitzucht ‘mooi!’ in kracht doet verdubbelen. Dat mooie is: het visueel worden van een dageliks honderde malen in ons plaats hebbend zielsproces: hoe nl. 'n derde persoon, eerst louter psyche, stoffelike vormen aanneemt, steeds meer zichtbaar of voelbaar wordt.

Drilm. Maar dat ‘iets’, die tak, *was* toch van-het-begin-af-aan 'n tak?

Vrijm. Ja, maar niet voor de geest van de verschrokken waarnemer, zomin als voor u het boeket dat men stilletjes met uw verjaardag in de kamer heeft gezet, van-het-begin-af-aan 'n boeket met rode rozen is. Maar onder uw bezigheden ziet ge toevallig gedachteloos in de richting van het rooie, merkt 't, kijkt nauwkeuriger en zegt ten laatste: ‘Ojee, wat 'n mooi boeket rozen!’ En als dan de anderen lachen om uw verrassing, dan zegt ge: ‘Ja, ik had ook al iets gemerkt, maar wat, dat wist ik niet, daar lette ik niet zo op’.

Let op dat louter ‘iets gemerkt’, zoals dat ijle ‘ik hoor iets’. Neem je het kontakt met de gehoorzenuwen (uitgedrukt in ‘hoor’) er af, dan blijft er niets materieels meer over. En toch ièts! Wat? Ja wat is het Ik? Wat is psyche. Hier zijn we op de hardsteenen bodem van ons weten. Wie nog met geweld dieper wil, krijgt de steensplinters in z'n ogen en ziet nog minder dan eerst. Dat aanzwellen van psyche tot psyche + materie zoals op die verjaardag, door ons ter gemakkeliker analyse wat verlangzaamd, gaat omgekeerd dikwels zo bliksemvlug, dat we geen beweging, geen proces meer zien, dat 't als dood is, gekristalliseerd in een puntje, één klein zinnetje: ‘'*t* is m'n broer’. Als je éven langer met je attentie op

dat iets, op die psyche, blijft staan, krijg je: ‘*da's* m'n broer!’ nòg langer: ‘die daar, die jongen (niet dat meisje) is de dader’. De duidelikheid neemt toe, maar 't allereerste zinnetje vind ik interessanter, juist omdat 't evolutieproces even moeilik is na te gaan als 'n bliksemstraal. De Ouden hadden dat geloof ik niet. 't Is trouwens net of d'r geest altijd langzamer loopt. Je moet in Bastiaanse z'n Letterkunde de letterlike vertaling eens lezen van Erasmus z'n samenspraak: onze voeten beginnen nerveus te worden van de slakkegang.

Drilm. Ik vind het Oude interessanter, ook korrekter! bv. in het Latijn: ‘*Hic* (mànnel. enkelv.) est pàter meus’, maar ‘Haec (vroùwel. enkelv.) est màter meus’, me*a* bedoel ik.

Vrijm. Uw latijnen zijn poenen, d.w.z. de latijnen zoals die in uw geest bestaan. De echte latijnen maakten die kleine onderscheidingen onbewust, maar u wilt ze hun bewust nadoen.

Drilm. Maar u maakt u die kleinigheidjes toch ook bewust? U zit juist altijd te wurmen in ‘het’ en ‘zo’ en ‘hij’ en ‘zij’ en ‘iets’! Kijk maar: ‘iets’ komt van *ie* + *wicht* en *wicht* = *kleinigheid*.

Vrijm. Pasteur zat ook altijd in de bakteriën, die 'n heel land kunnen aantasten, en ik voel me getrokken tot het onderzoek van kleinigheidjes, die heel het nationaal taalonderwijs geïnfekteerd hebben. Maar u bestudeert niet, u reglementeert, u *doet* kleine dingen en dat maakt u zelf klein. Uw latijnen hebben 'n spreekwoord: ‘De hoog staande laat zich niet met nesterijen in’. Als u ons aardig, haast onstoffelik woord ‘het’ in een andere taal zou willen invoeren of indrillen, dan zou ik u evenzeer klein vinden.

Drilm. Maar zijn wij, pedagogen, daarom poenig?

Vrijm. Dat woord brengt de kwestie op het terrein van de smaak. U vindt die kleine onderscheidingen niet alleen noodzakelik, u vindt ze mooi, niet als psychies verschijnsel zoals wij, maar als sieraad voor uw banale geschriften, in de hoop dat die daardoor ten minste *iets* worden. Toen de rijkgeworden molenaar Gerardus, Gerhardus bedoel ik, zich liet schilderen, prees ie het in de schilder, die z'n pappenheimers kende, dat ie de haren van z'n hoofd goed onderscheidde en de facetten van z'n diamante-ring telde, net als uw hic, hace, hac, hoc bedoel ik; zo'n poen!

Drilm. En u vermijd die nauwkeurigheden in uw banale geschriften in de hoop dat ze daardoor ten minste iets worden, nonchalant.

Vrijm. Neen ik ben ook nauwkeurig, ik zoek soms zelfs zeer lang naar 't enkele juiste woord.

Drilm. Maar waar is dàn de grens tussen het onbeduidende en het belangrijke?

Vrijm. Bij u of bij mij?

Drilm. In het algemeen.

Vrijm. Dat is niet aan te geven. Daarom begon ik maar direkt met te zeggen dat *uw* latijnen *poenen* waren.

Vrijm. Zouden we nu voortaan het woord ‘het’ nog steeds zo geringschattend in de hoek duwen met 'n ‘onzijdig’ of ‘onbepaald’? We hoeven ons onze afkomst wel niet te schamen, maar we mogen er toch wel groot op gaan dat we geestelik verfijnder zijn dan de veefokkers uit de lage landen, voor wie alles wat niet met ‘geslacht’ in verband stond, slechts negatieve aandacht verdiende, geestelik fijner ook dan de grondwerkers, wier hele bestaan tot aan de heupen in de materie steekt. Laten we dat ‘het’: eens zo geestelik mogelik maken: het is het meest materieloze woord, het is de uiting van het meest onstoffelike begrip, het is 't psyche-woord bij uitnemendheid. Laten we het na zovele jaren van veronachtzaming vriendelik tot ons roepen, de eer hebben het voor te stellen aan onze meest intieme en meest hooggeschatte gezel, het Ik, als diens geestelik meest verwante.

Drilm. Z'n alter ergo, ego bedoel ik. Dat is nog intiemer en tegelijk een ongezochte woordspeling.

Vrijm. Minder juist; ‘*het* Ik’ is rein-psychies, konsekwent, star. Maar ‘het’ is nog te dikwels 'n tikje materiëel. De uitdrukking ‘het Ik’ leeft niet onder de mensen, ‘het’ wel; daarom is het niet geheel konsekwent en beweegt zich nog ietwat, over de psyche en over de materie, maar het minst over de materie, het minst van alle vnw., maar toch nog enigzins. Daarom is het nog bruikbaar in 'n zin als ‘Het (bv. zout) is tot onder toe nat geworden’. Let op die uitgebreidheid, dat materiële, ‘tot onder toe’; het Ik van V. EEDEN kan niet nat noch droog worden, zelfs niet aan de oppervlakte.

Drilm. Maar als ik nu zeg ‘Het (d.i. 'n paard) loopt hard’, dan vind ik ‘het’ net zoo erg materiëel als ‘hij (m'n broer) loopt hard’!

Vrijm. Juist, daarom zeggen de mensen dan ook meestal van het paard evenzeer ‘*hij* loopt hard’. Maar daar heeft u nooit erg in gehad. U zit te veel in uw schoolspraakkunst, die ‘paard’ *onzijdig* noemt, altijd, nooit anders, net als 'n onverzettelik wetsartikel: *uw* taalstudie is tuchtoefening.

Vraagm. Maar dan in ‘het is bouwvallig’ (= 'n huis)? Dat is dan toch even materiëel als ‘hij (= de stoel) valt om’.

Vrijm. Daarom zegt men ook soms van 'n huis ‘hij’. Toen naast mijn huis gebouwd werd en de mooie gevel van 't nieuwe huis ge-

deeltelik achter mijn huis schoof, zei 'n werkman die dat geval besprak, op mijn huis wijzend, o.a.: '...en nou staat *hij* in de weg', en de 'explicateur' van het panorama Mesdag, die 't de hele tijd over *het* grote doek had, zei er tussen door: 'Als ik achter '*m* om loop, kan ik om de tien Meter 'n naad voelen'.

Maar dikwels, u heeft gelijk, is 'n-huis 'n *het*, en zelfs 'n school, 'n fabriek, die vroeger niet onzijdig waren, worden het in de nieuwe generatie. Maar daarover 'n ander maal.

Drilm. Nog één praktiese vraag. Hoe noemt u in 'dat is mijn vader', 't woord 'dat'? onzijdig of mannelik? Niet alleen dat mijn vader werkelik 'n man is, maar ook 't *woord* 'vader' is mannelik, het *woord*, ziet u, en 'dat' is een *voor*maamwoord. In de klas drukken we nu en dan, om wille van het heldere taalinzicht, op dat 'voor' = 'in de plaats van'.

Vrijm. Die theorie is klakkeloos overgenomen uit oude spraakkunsten. Uw latijnen zeggen: '*Cum* hoc' is nog niet altijd '*propter* hoc'. Al komen znw. en vnw. dikwels, ja, misschien meestal in 'geslacht' overeen, dan berust die overeenkomst nog maar heel zelden op direkte invloed van naamwoord op voornaamw. Die overeenkomst is 'n *cum*, iets uiterliks; het propter, het oorzakelike, de innige verwantschap bestaat niet tussen de woorden maar tussen de inhoud van de woorden. Die inhoud is:

het ding, door het zelfst. nw., en het ding door het vnw. aangeduid

en dan telkens dat ding zoals het in de geest van de spreker werd opgevat.

In '*die daar, die jongen daar, is m'n broer*' is het ding in 't vnw. *die* ongeveer 'tzelfde opgevat als in 'm'n broer' nl. als iemand, 'n mens. Maar in '*dat is m'n broer*' of ''*t is m'n broer*' en bij die evolutie van *het* of *iets* tot '*n schuine tak*, is het ding in kwestie verschillend opgevat in 't znw. en vnw.

De etymologiese betekenis van 'voornaamwoord' is voor onze tijd 'n principiële dwaling, en de term zelf psychies onverdedigbaar.

Vraagm. Welke term zou u dan willen?

Vrijm. Dat blijft in deze bespreking die naar mijn zin te ouderwets is, te veel aangepast aan gebruikelike termen en indelingen, buiten bespreking.

Drilm. Maar weet u dan helemaal geen middel om de bestaande term te billiken: ik zou 'm toch liefst behouden: gezag... examens... traditie... u begrijpt me wel.

Vrijm. Om wille van de traditie dan! De billiking ligt in 't voorafgaande. De geslachtelike overeenkomst bestaat *dikwels* tussen zelfst.

nw. en voornw., twee woorden die je kunt horen en zien met de *lichamelike* ogen. Let op dat ‘dikwels’ en ‘lichamelik’. Maar *onze* analyse ging terug op de *inhoud* van de woorden, gezien met de ogen van de *geest* zooals men wel zegt. Nu zijn de Ouden in veel opzichten als de jonge-mensen-van-nu: ze beoordelen de dingen naar de dikwijlse indruk op de zintuigen. Zo ontstond de term ‘voornaamwoord’, òòk de term ‘*aanwijzend* voornw.’. Maar ‘dikwels’ is nog niet ‘altijd’. Zo wordt bij het aanwijzend vnw. ‘die’ soms veel minder aangewezen dan bij het persoonlik vnw. ìk of jìj of hìj.

Vraagm. Zeg, Vrijman, Bouman is nu toch weg, vertel me eens in vertrouwen, gelooft U werkelik aan 'n apart ‘het Ik’, zo iets dat na de dood voortbestaat, z'n eigen bestaan?

Vrijm. Daar heeft u niets mee te maken. Wij, taalkundigen, onderzoeken wat uit de taal van de mensen omtrent hun gevoelens en meningen is op te maken, liefst uit de minder bewuste taalelementen waarin ze zich geven zonder het te weten, dus het waarst. Maar! of 'tgeen en zoals ze dat nu voelen en menen, ook werkelik *is*, d.w.z. ook buiten hun denken, ja buiten henzelf om? ja dat is een vraag naar de absolute waarheid. Die is niet uit woorden te halen. Als u die niet in u heb, dan moet u u laten suggereren door iemand die die wèl in 'm heeft, door een apostel of, op politiek gebied, door een stembusredenaar of, op wetenschappelik gebied, door een Drilman.

Vraagm. Maar dan gebruiken die toch ook woorden, redeneerwoorden.

Vrijm. Tegenover elke redenering is een tegenredenering te stellen, even rationeel; en toch worden zulke tegenstanders het soms onverwachts eens, maar dan niet dòòr het woord, maar mèt het woord.

Vraagm. Maar ze konden die woorden toch niet missen.

Vrijm. Neen, dat is weer iets dualisties: 't Ene *is* het andere niet en toch kan 't niet *buiten* het andere.

(*Wordt vervolgd*.)

R. WIJKMAN.

Uit de tijdschriften.
(November-Desember).

De Gids.

Nov. C. SCHARTEN geeft aan zijn *Overzicht* de ondertitel *Pathologie in de letterkunde*. Hij bespreekt namelik afkeurend *Een coquette vrouw* van CARRY VAN BRUGGEN, waarnaast hij als ‘tegenbeeld’ *Liefdeleven* van EMANTS noemt. Al keurt hij het genre als zodanig af, het boek van EMANTS is een objektieve weergave en dus te verkiezen boven het ‘subjektief doorleefde’ van CARRY VAN BRUGGEN. ‘De schrijfster gaat in haar figuren zoozeer òp, dat zij er in - ondergaat.’

Des. Zeer belangrijk voor onze lezers is een stuk van J.M. ACKET: *De leraar in het Nederlands. Brief aan een jong kollega*: de bladzijden die wij er in deze aflevering uit overnemen zullen ongetwijfeld tot volledige kennismaking uitlokken. - J. PRINSEN J.Lz. is teleurgesteld door het tweede deel van J.A.N. KNUTTEL'S *Bloemlezing uit Nederlandsche schrijvers*, dat door konventionele keuze weinig eigen karakter bezit, en zich nauweliks van dergelike oudere bloemlezingen onderscheidt.

De Beweging.

Nov. Deze aflevering brengt een belangrijke voordracht, door ALBERT VERWEY te Groningen gehouden over *De Poëzie van voor en van na* 1880: *onderscheid en overeenstemming*. Het onderscheid vindt hij voornamelik daarin, dat ‘in het midden van de poëzie van vóór 1880 “de Geschiedenis” - in het midden van de poëzie van na 1880 “de Natuur”, “de Ikheid”, “het Leven” staat’. Vóór 1880 is het de tijd van vaderlandse, van histories-biezondere idealen; daarna van menselik-algemene. ‘Toen DROST en HEYE, POTGIETER en BAKHUIZEN, zich verzetten tegen de vaderlandsche geest van voor 1830, was dat niet omdat zij hem anders, maar omdat zij hem sterker wenschten. Hoewel door een europeesche romantiek geprikkeld en aangedreven, vonden zij in die romantiek-zelf hun aanwijzing: iedere natie heeft in haar eigen verleden het aangewezen voorwerp ter verheerlijking. Een bizonder nederlandsche romantiek werd hun oogmerk. Een herleving van het zeventiende-eeuwsche Nederland werd de veeltakkige bedoeling waarlangs allen gezamenlijk

arbeidden. Het gevolg was dat ook POTGIETER, de dichter, de taal wel verrijkte maar niet vereenvoudigde. Hij gaf een renaissance van de Renaissance. Hij aanvaardde de vormen waarin de nederlandsche poëzie zich sedert de zestiende eeuw had uitgesproken. Hij brak met niets dan met de sleur die het beminde gemeen had gemaakt.' De kritiek van de jongeren omstreeks 1880 ging tegen de dichtertaal van BEETS en BILDERDIJK, maar, bij alle waardering van zijn dichterschap, ook tegen die van POTGIETER. Er ontstond 'een groei die boven het vaderlandsche uitstreefde, die de vrucht zette van een vrijer, een algemeener menschelijkheid'. Het vaderlandse werd daarom niet minder. 'Omdat mensch en wereld zich altijd ontwikkelen tusschen twee polen, en nu naar deze dan naar gene gericht zijn, daarom kunnen zij toch het bestaan van de achter hen liggende pool niet loochenen. Onder de strooming naar wereldgemeenschap waarin we allen leefden, trok gestadig die andere naar de vaderlandsche eigenheid'. Kenmerkend was ook de herleving van het religieus gevoel. 'Daarmee, met dat religieuse, heeft de tijd zijn diepste inhoud uitgesproken.' Bij PERK is die behoefte naar vergoddeliking, die POTGIETER niet kende.

Maar er is ook overeenstemming. 'Niet enkel toch zijn de dichters van twee op elkaar volgende tijdvakken aan elkaar verwant als dichters: omdat zij namelijk beiden goede gedichten schrijven; maar ook zijn ze het als kinderen van eenzelfde eeuw, en - wanneer zij landgenooten zijn - tevens door de gemeenschappelijke taal, overlevering, afstamming. De waarheid was dan ook dat wij, die omstreeks 1880 onze kritiek zoo zonder sparen richtten op onze voorgangers, hen tegelijk mateloos liefhadden en bewonderden.' PERK bewonderde VONDEL, HOOFT en POTGIETER. Na de dood van PERK nam POTGIETER'S invloed toe. Kunstenaars hebben hun vak ook in zijn vaderlandse herinneringen lief. Zonder het ideaal van een wereldgemeenschap op te geven, zijn ze overtuigd dat 'een volkeren-eenheid, die het eigene en eigen-grondsche verloor of opgaf, de leegte en de dood zou beduiden'. De dichter van nu kan zich, het verleden voortzettend, tevens in zeer hooge zin verbonden voelen aan zijn eigen tijd en aan de toekomstverwachting die zijn tijd hem aanbiedt.

J. ISR. DE HAAN besluit zijn artikel *Taal- en Rechtswetenschap*, waarin hij een lange reeks onjuiste omschrijvingen van rechtswoorden in VAN DALE'S *Groot Woordenboek* aanwijst en verbetert. - In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* bespreekt ALBERT VERWEY met instemming de inaugurele rede van C.G.N. DE VOOYS over *Wording en verwording van letterkundige taal*: 'Ik heb altijd gevonden

dat door deze opvatting (n.l. “aan alle verschijnselen van spraak en schriftuur een eenheid te geven in de menschelijke samenleving”), en door deze alleen, de vernieuwing van onze literatuur-geschiedenis en van onze taalbeschouwing mogelijk was. Alleen voor een inwendige eenheid immers bezweken alle uitwendige reglementeeringen. In de letterkunde die welke de waarde van iedere uiting bepalen wou naar haar verhouding tot de Renaissance. In de taal-studie die van een gezaghebbende schrijftaal van eigenaardige formatie. In de spelling die van een vastgestelde historisch-etymologische schrijfwijze. Wat in alle drie de groepen herwonnen werd, was een gevoel van samenhang tusschen woord en gemeenschapsleven.’ - Onder de *Boekbeoordelingen* bespreekt P.N. VAN EYCK, scherp afwijzend, de PERK-studie van GREEBE.

Des. ALBERT VERWEY behandelt in de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* het jongste boek van AART VAN DER LEEUW: *Kinderland*.

Stemmen des tijds.

Nov. In een studie *Over Guido Gezelle* karakteriseert J. JAC. THOMSON treffend de Vlaamse dichter. Hij mist de zielsgemeenschap die HUGO VERRIEST zo diep in GEZELLE'S wezen doet doordringen, maar wordt daardoor ook niet verleid tot overschatting. ‘GEZELLE is geen werelddichter. Zoo min als het mogelijk is hem los te denken van den Vlaamschen bodem, zoo min is het mogelijk het allermeeste en allerschoonste van zijn werk anders te zeggen dan in de Vlaamsche taal. En universaliteit? Neen, dit is niet de mensch die de krachten die drijven in het heden, die bouwen en breken, die stichten en vernietigen, bevat.’ In zuiverheid van zeggen en gevoelen is hij niet de mindere van VONDEL: een grootmeester van de taal. Maar ‘GEZELLE is niet altijd ontkomen aan het gevaar dat er ligt in het behooren tot een groep menschen, 't zij priesters of predikanten, die zijn aangewezen op het aanhoudend gebruik eener bepaalde terminologie. Dan is de kans natuurlijk niet gering dat de een of andere uitdrukking niet anders dan een gemeenplaats is en haar uiting moet vallen onder het hoofd rethorica.’ ‘GEZELLE is niet in dien zin een synthetische geest, dat hij het leven en werken en denken der menschen in den innerlijken bouw zijner gedachten opnieuw levend en lichtend maakt.’ Hij is niet ‘de dichter van sterke en ontroerende en geweldige menschengestalten’, maar ‘zijns is de natuur’, die hij zó verheerlikt, dat de Leye-streek als ‘een betooverd landschap’ in onze verbeelding gaat leven. Aandoenlik is zijn ‘genegenheid en saamhoorigheid met land en volk’, maar niet minder ‘de strijd der ziel en de vastheid in het geloof’.

Des. In het *Literair Keur-Overzicht* spreekt J. JAC. THOMSON uitvoerig over LOUIS COUPERUS, naar aanleiding van de bundels *Van en over alles en iedereen* en over CYRIEL BUYSSE'S *Zomerleven*.

De Nieuwe Gids.

Nov. In de *Literaire Kroniek* prijst W. KLOOS *De Bevrijders* van P.H. VAN MOERKERKEN als een boek ‘vol en levend, ondanks zijn rustige soberheid’. J. KLOOS - REYNEKE VAN STUWE spreekt met sympathie over ADA GERLO'S *Herinneringen van een onafhankelijke vrouw*.

Onze Eeuw.

Nov. J.M. ACKET schrijft enkele bladzijden over *De sensatie in de moderne literatuur*, naar aanleiding van *Bernard Bandt*. Hij noemt dit boek van ROBBERS ‘zware lektuur’. Niet moeilik in 't verstandelik begrijpen. Maar zwaar in 't meeleven. 'n Echt modern boek dat veel vraagt van de zenuwenergie, 'n Boek van zich verdiepen in de dingen die schijnbaar geen diepte hebben.[1)] Hij vergelijkt dit werk met *De Delftsche Wonderdokter*, als vertegenwoordiger van een geheel ander tijdvak, dat zo vlak bij ligt. ‘Het nieuwe is teder en teer, 't is fijn, intiem en vol ziel, 't is echt en individueel, 't heeft de kunst merkelik vooruit gebracht. Maar door concentratie van aandacht brengt het 't fijne en kleine zo naar voren, dat dit te veel de ruimte gaat vullen.

Elk genre heeft recht van bestaan, maar men voelt dat de sensatieroman slechts 'n genre is, 'n tijdelike manier van scheppen, te verklaren en te begrijpen in z'n eenzijdigheid door de gebreken van 'n vorig tijdvak. 'n Romanschrijver van een volgende periode zal de deugden van *De Delftsche Wonderdokter* en die van *Bernard Bandt* in zijn boeken dienen te verenigen.’

Des. H. PH. 'T HOOFT publiceert *Aanteekeningen uit het dagboek van Nicolaas Beets*, in aansluiting bij zijn vroeger boekje over *De student Beets*, en aangevuld ‘uit eenige oude correspondentie’. Op geestige wijze tekent de jonge BEETS ons de invloedrijke mannen van zijn tijd: de boekhandelaar-uitgevers WESTERMAN en IMMERZEEL, de dichter WITHUYS en zijn Leidse professoren. Ook DROST en HEYE zijn in het dagboek geportretteerd.

1) Wij herstellen in de aanhalingen de spelling van de schrijver. De redaktie van *Onze Eeuw* blijft medewerkers die gewoon zijn in vereenvoudigde spelling te schrijven, als Prof. VAN WIJK en MATTHIJS ACKET, behandelen gelijk een schoolmeester een uit de band springende jongen, of een bekrompen burokraat zijn klerk. Hoe lang nog?

Groot-Nederland.

Des. FRANS COENEN bespreekt de roman *In troebel water* van SARA BOUTERSE, die hij 'een echt meisjesboek' noemt.

Elseviers Maandschrift.

Des. H. ROBBERS herdenkt in een geillustreerd artikel *'Elseviers' vijfentwintig jaar* het zilveren jubileum van zijn tijdschrift. Zijn boekbespreking geldt *Zomerleven* van CYRIEL BUYSSE, en de studieën *Over Literatuur, Critisch en Didactisch* van M.H. VAN CAMPEN. Voor deze jonge criticus heeft hij veel waardering, maar hij verwijt hem zijn breedsprakigheid, waardoor hij 'zich laat gaan op zijpaden'.

Den Gulden Winckel.

Nov. RINKE TOLMAN schrijft een artikeltje *Over Friesche letterkunde*, naar aanleiding van D. KALMA'S *De Jongfryske Biweging*, een pleidooi voor een vernieuwing van de Friese letterkunde in moderne zin. - ANDRÉ DE RIDDER beoordeelt *In 't Gedrang. Vertellingen van den oorlog* door MAURITS SABBE.

Des. ANDRÉ DE RIDDER geeft een artikel *Bij P.H. van Moerkerken*. - RINKE TOLMAN vervolgt zijn artikel *Over Friesche letterkunde*. - GERARD VAN ECKEREN schrijft over *Het Feest der Gedachtenis* van H. ROLAND HOLST.

Oud-Holland XXXIII, afl. 4.

J.F.M. STERCK publiceert een artikel: *Aanvullingen tot het 'Leven' van Roemer Visscher*. Omtrent deze auteur bezaten we weinig en dan nog deels onjuiste gegevens. De legende omtrent ROEMER'S geloof is door STERCK vroeger al vernietigd: nòch hij nòch zijn gezin behoorde tot de Katholieke kerk. De beeltenis die met zijn naam verbonden werd (o.a. opgenomen in TEN BRINK'S geïllustreerde *Geschiedenis*), is een falsifikatie, maar een echt portret komt voor op een doelenstuk van 1586, door DIRCK BARENTSZ geschilderd. Belangrijk is dit artikel voor de datering van ROEMER'S gedichten. De schr. wijst op herinneringen aan de beeldenstorm van 1566 en aan persoonlikheden uit die tijd. Hij meent 'de drie boeken van de *Brabbelingh* te kunnen plaatsen omstreeks 1566, met eenige latere toevoegsels van omstreeks 1578 tot 1580.' De *Zinnepoppen* zijn dan waarschijnlik werk van rijpere jaren. ROEMER'S medewerking aan de *Twee-spraack* blijft hij als vaststaand aannemen[1)]. Het laatste gedeelte van dit artikel, geput uit notariële archieven,

1) Tegenover het betoog in KOOIMAN'S proefschrift, dat SPIEGHEL als enige auteur wil aanwijzen. De schr. deelt ons mee, dat zijn opvatting gegrond is op de brief van BREDERO aan de Oude Camer (Voll. uitg. bij BINGER III, blz. 147), afgedrukt achter zijn *Nederduytsche Rijmen*.

geeft een verrassend kijkje in ROEMER'S maatschappelik bestaan, en doet ons hem kennen als een ondernemend en invloedrijk koopman en assuradeur van schepen en scheepsladingen.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Nov. P. ZEEGERS geeft een studie *Over dramatische actie*.

Des. P. ZEEGERS besluit bovengenoemde studie. G. JONCKBLOET uit zijn ergernis over de kritiese beschouwingen van twee 'moderne ongeloovigen', n.l. over CAREL SCHARTEN, die in *De Gids over Hilarion Thans* schreef, en over D*e jongste literaire kroniek van Willem Kloos* (over *Rome* van L. COUPERUS).

Museum.

Des. D.C. TINBERGEN beoordeelt het proefschrift van J.H. JACOBS, de tekstuitgave van JAN DE WEERT'S *Nieuwe Doctrinael*, dat hij degelik bewerkt en uitstekend ingeleid acht.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur.

XL, Heft 3. M.J. VAN DER MEER schrijft een kort artikel: *Das plural*-s *im Niederländischen und Niederdeutschen*, naar aanleiding van SALVERDA DE GRAVE'S betoog in *De Nieuwe Taalgids VIII*. De daar geopperde hypothese vindt hij niet onmogelik, maar alleen aannemelik, wanneer de verklaring van de *s* uit een Pluralis-teken geheel onhoudbaar is. Dat acht hij niet het geval. Een Romaans meervoud kan het in oorsprong moeielik zijn, maar waarom niet, gelijk VAN HELTEN aannam, bij persoonsnamen een voortzetting van het Germaanse *os* of *as*? Het Oud-Saksies kende *os* en *a*. Was de tweede uitgang het prototype van de Nederlandse, dan zouden Enkelv. en Meerv. gelijk geworden zijn. Nemen we aan dat beide uitgangen in het vóór-Mnl. naast elkaar gestaan hebben, dan ligt het voor de hand dat het Mnl. de meest onderscheidende veralgemeend en uitgebreid heeft. Het komt de schr. voor dat *s* meer in de Saksiese, *en* in de Nederfrankiese streken gebruikt zou zijn, waarvan de dialekten in het Noorden van ons land nog de bewijzen bewaren door meervouden op *s* (b.v. raam*s*, kwekelings) die het algemene Nederlands niet kent.

In het Mnd. is er een gaping in de overlevering: het is geen voortzetting van het Oud-Saksies. Toch zijn er overgangsvormen, die bewijzen dat tenminste voor het Mnd. de oudere veronderstelling de juiste is. Men vindt nl. in 't Mnd. *herdes* naast *herde* (alleen in N. en A.), en zelfs de analogievorm *sones*. In het Engels, waar een ononderbroken overlevering bestaat, kunnen we aantonen hoe de *s* zich langs de weg van *as, es* ontwikkeld heeft, niet alleen als Nom. en Akk., maar ook als Gen. en Datief.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie.

Sept. - Okt. WILHELM HORN bespreekt de tweede druk van FRANCK'S *Mnl. Grammatik* en het *Etymologisch Woordenboek* van FRANCK-VAN WIJK. Naar aanleiding van het laatste merkt hij op: 'Wenn man dieses neue ndl. Wörterbuch mit den neuesten deutschen etymologischen Wörterbüchern vergleicht, fällt besonders auf, dass die ndl. Wortforschung noch verhältnissmässig selten in der Lage ist, die Zeit des ersten Auftretens von jüngeren Wörtern anzugeben. Hier eröffnet sich ein weites Feld für wortgeschichtliche Forschung.'

Van onzen tijd.

No. 5-7. M.A.P.C. POELHEKKE geeft in een artikel *Over Van Ginneken en zijn boek* een brede aankondiging van het bekende *Handboek*, dat hij 'met geestdrift begroet'. Hij vergelijkt dit werk, om zijn geest, met CH. BALLY'S *Traité de stylistique française* en *La Langage et la vie*. Het laatste boekje noemt hij 'een inleiding tot het juist begrijpen en juist waarderen van wat VAN GINNEKEN gedaan heeft en doen wil'. De aankondiging bepaalt zich in hoofdzaak tot de 'grondidee'. Twee opmerkingen maakt de schr., n.l. dat VAN GINNEKEN op grond van zijn beginsel de praktijk van de spellingvereenvoudigers had moeten aannemen, en dat de voordracht van het *Kindeke van den Dood* z.i. 'vals van toon en rhetories' is, en dus 'nooit als voorbeeld gesteld mag worden'. Het slot wijst op de buitengewone betekenis van dit boek voor taalstudie en taalonderwijs. 'Dit is werk voor meer dan een menseleven, en voor een grote groep arbeiders. Het nu al aangedurfd te hebben het geraamte te konstrueren van de toekomstbouw, is een blijvende verdienste van VAN GINNEKEN.'

No. 9. POELHEKKE bespreekt prijzend de studie van LEO VAN PUYVELDE over *Schilderkunst en Tooneelvertooningen op het einde van de Middeleeuwen*: de schrijver 'vat de gevoelstoon van een tijdperk en van een geslacht'; 'hij ziet inderdaad met eerbied op naar de kunstenaars, doordat hij ze kan na-voelen'.

Opvoeding en Onderwijs. Bijblad voor Taal en Letteren III.

No. 4. H.H. KNIPPENBERG vervolgt zijn studie over *Letterkundigen uit Limburg* en behandelt daarin Dr. MICHAËL SMIETS. - J.F.M. STERCK vertelt een en ander over *Vondels vriend, pastoor Bloemaert*. - J. HEEREN geeft ook *Een bijdrage tot Vondel*: hij vond een Duitse vertaling van een aantal *Gedichte* door FERD. GRIMMELT en ADR. JANSEN.

C.D.V.

Jeremias de Decker als cultuurbeeld uit zijn puntdichten.

Puntdichten, wie kent ze niet! Daar is onze HUYGHENS b.v. met:

> Jan sagh een arm man naeckt, maer soght geen geld te derven.
> Ik sterf van kou, sei d' arme man.
> Soo doen wy allegaer, sprack Jan;
> Want, wierd een mensch niet koud, een mensch en sou niet sterven.

en de veel latere STARING met:

> Waarom uw Boek aan 't licht onttogen?
> 't Verschijn gerust, al is 't niet groot:
> Wordt Eikenschors bij 't pond gewogen,
> Men weegt Kaneel bij 't lood.

Er is verschil natuurlik. Niet zozeer tusschen HUYGHENS en STARING in 't algemeen; - want zowel de een als de andere maakt zulke gedichtjes in onderscheidene soorten, - als wel in den aard van deze twee puntdichten. In 't eerste is het in de allereerste plaats om de woorden, en wel om een paar gemakkelik aan te wijzen woorden te doen, en niet om het verder dragen van de inhoud; in het twede heeft de toeleg bestaan om een veelzeggende inhoud samen te vatten in een kort bestek. In 't eerste wordt datgene wat aan het puntdicht als zodanig zijn waarde verleent, in de laatste regel gevonden; het laatste versje bergt zijn kracht in de tegenstelling van de twee laatste parallel lopende regels. *Ik sterf van kou*, in 't eerste gedichtje, wil op twee manieren worden verstaan; de uitdrukking heeft in ons dageliks gebruik, één zin, en zal door ons gehoord worden uit de mond van iemand, die aan voelt komen, dat hij bij gebrek aan de nodige lichaamsdekking, de strijd tegen de natuur moet opgeven. De twede verklaring is gezocht; feitelik toch is het koud worden van het lichaam een bijkomend verschijnsel in het intredend ontbindingsproces, tengevolge van de vertraagde bloedsomloop en de verstoorde stofwisseling. Dit ‘koud worden’ wordt echter door HUYGHENS, door middel van het woordje ‘van’ in een causaal verband met ‘sterven’ gebracht, met het ene als oorzaak en het andere als gevolg. Doch zo ‘physies’ de zaak niet deugt, de natuur is wel zo goed voor de dichter

een oogje te sluiten; en we zullen dus maar met hem zeggen, dat in waarheid de mens, zo hij niet koud wordt, ook nog geen verschijnselen van zijn afsterven vertoont, of zo HUYGHENS het uitdrukt: ‘Wierd (hij) niet koud, (hij) en sou niet sterven’. In elk geval zit hier de *pointe* in de geestelike conjunctie van de begrippen ‘kou’ en ‘sterven’. Oorzaak en uitvloeisel zijn behendig verwisseld. Dat is mogelik gemaakt door ons taaleigen. Door HUYGHENS is ondeugend met die ‘dubbele zin’ gespeeld.

Zulke ‘woordspelingen’ hebben de geboorte aan heel wat puntdichten gegeven. Ze zijn bij hopen te vinden in de dichtwerken van de 17de eeuw. Ze zijn van velerlei soort, gewaagd soms, allerplatst nu en dan, maar vele malen ook getuigenissen van een vlugge geest. Enkele zijn door onze Bloemlezingen het eigendom van onze scholen geworden. Wij allen kennen b.v. HUYGHENS' ‘Mijn paard vergaat, omdat het niet vergaat’ enz. en zijn: ‘Hoe komt 't dat Amsterdam zo gram was’ met het tweezinnige ‘er voor zijn’. HUYGHENS was er een liefhebber van.

Niet lang behoeven wij bij STARINGS versje stil te staan, waar in de beide laatste regels een algemene, en in wat kunstpraestaties betreft, een zeer veelzeggende waarheid wordt uitgesproken; n.l. het kostbare en kostelike wordt in minimale hoeveelheden genoten; het grovere en minderwaardige gaat in massaler hoeveelheden van hand tot hand. Maar 't is hier kort en duidelik, plasties (‘pond’ naast ‘lood’) en met overleggend vernuft (beide woorden doelen op ‘boombast’) gezegd en daardoor is de waarheid in een gemakkelike en licht te bewaren vorm in 't oor blijven hangen. En dit is wel het gelukkige kenmerk van een ‘puntdicht’, dat het iets van een algemene, en blijvende waarheid weet uit te drukken in een sterk tot de zinnen sprekende vorm. De ‘manier van zeggen’ moet ‘inslaan’, moet ‘pakken’. Hierbij komt geluk en vindingrijkheid te pas. Dit, van STARING, is al heel gelukkig gevonden. En dat deze soort versjes wel van het echte allooi worden geacht, blijkt uit de aanhaling die STARING als ‘motto’ aan 't hoofd van zijn eigen ‘Puntdichten’ heeft geplaatst, en die hij bij HUYGHENS heeft geborgd:

> ‘Een kleinen Hamer, snel gedreven, heeft meer macht
> Dan een zwaar ijzer dat maar op den bout geleght wordt.’

De snelheid moet het doen, de met vlugge geest in weinig woorden krachtig gekondenseerde gedachte. ‘Sneldichten’ noemt HUYGHENS ze. Een snelle inval spitst de geest op een zo onmiddellike en juist

mogelike voortbrenging. Op bijeenkomsten in zijn tijd ging het dan ook ‘heet van de rooster’. Het ene woord maakte het andere gaande. Zo kreeg men dan ‘kniedichten’, waaraan ieder die kon, meedeed. Hele goede werden op schrift bewaard, en later in de dichtbundels opgenomen.

Er zijn natuurlik ook andere. Er zijn ook versjes, - en daarom komt de Amsterdammer JAN VOS er ook toe om onderscheid te maken tussen ‘puntdichten’ en ‘steekdichten’, - die van een persoonlike aard zijn, en de les lezen aan drinkebroers, overspelers, dieven en diefjesmaats, twistzieke predikers, schijngeleerden, gierigaards, verkwisters, - 't zij ze de persoon in zijn historiese wezenlikheid vrij duidelik aanwijzen, 't zij ze hem laten wegschuilen in een of ander scherpe tiepe die een generalisatie dekt. Ook de ‘vrouw’ moet het nog al eens ontgelden, en vooral niet minder, de ‘dokter’ en de ‘jurist’. In 't algemeen kan men zeggen, dat schier zonder uitzondering, bij iemand die puntdichten schrijft, de ‘eeuw’ slecht is. Die neiging, om de ‘tijd’ te gispen, wordt er niet minder op, wanneer zo'n schrijver belezen is. Want Juvenalis en Persius prikkelden tot navolging, dwongen in elk geval, door hun levendige en rake schilderingen van 't oud-Romeinse leven, tot vergelijking en waarneming van het aktuele. En evenmin mag men de nawerking wegcijferen van de grote geest, die met zijn brede ontwikkeling en zijn ruim vergezicht, de Nieuwe tijd en de Oudheid in één lijn kon zien, en de beide domeinen op elkaar projecteerde. Wij menen ERASMUS, voor lange jaren de leidende geest, de schrijver van de ‘Lof der Zotheid’.

Doch alle ‘puntdichten’, herhalen we, hebben iets gemeen. Ze zijn kort, en in hun betrekkelike kortheid veelzeggend. Het zijn vernuftsproeven. Het vernuft gaat spelen en spitst zich, en 't daardoor ontstane vers geeft ons vermaak door de aard van de formule, waarin het spel en de kracht van het vernuft zijn neergelegd.

JEREMIAS DE DECKER is geen man van ‘grappen’. ‘Heel goed jocks en ben ik niet,’[1)] zegt hij, en dat komt uit. ‘(Ick) hebbe veel liever dat ghy leert als lacht,’ zo leidt hij zijn versjes in. Er is dan ook meer ernst in als misschien ‘de regelen van 't ambacht schijnen te lijden’. ‘Er zijn ook vertaalde bij,’ zegt hij, maar wil die niet vóór, maar onder de zijne laten passeren. Is hij soms wat ruw en scherp van stijl, dan ‘en laet dat (ick bid's u) met den haetelijcken name van rou en schamper niet werden uytgemeten; ons ampt vereyscht iet sulcks; anders tast een Prediker de feylen aan, anders een Punt-

1) Zie ‘Aen den Leser,’ het woord, dat de Puntdichten voorafgaat.

dichtschryver'. Bij dit laatste woord heeft hij iets op te merken. Hij kan onmogelik de 'Latijnen' volgen, met zulke gedichtjes 'Epigrammata', zo veel gezegd als 'Opschriften' te noemen; en waarmee hoofdzakelik loftuitingen op 'goden, helden en doorluchte mannen' worden bedoeld. Wat hij geeft toch, is meer een wijze van schrijven 'naar de waarheid', aangezien men in de mensen, meer gebreken vindt dan deugden, meer om te 'laken' als te 'loven', meer om te 'kijven' als te 'kussen', meer om te 'steken' als te 'strelen'. 't Woord 'opschrift' is daarom te laf; de scherpe kant er aan, de angels, zo gezegd, pleit voor de term 'Puntdichten'. Ondertussen zal hij geen namen noemen. Hij schrijft aan of over mensen met 'ongebruikelike' namen, voor een of ander *vagum individuum*. Pieter of Paulus behoeft er zich niets van aan te trekken. Hij bedoelt er niemand mee, of 't moest wezen: zich-zelf.

In zoverre DE DECKERS' Puntdichten niet op bepaalde personen zien, hebben ze niet de waarde, welke die van andere, zoals de Hekelrijmpjes van VONDEL en de Lof- en Steekdichten van JAN VOS als historiese notities kunnen aanwijzen. Ze zijn van een meer algemene aard. Maar daardoor winnen ze aan belang naar een andere zijde. Ze zijn toch ontstaan in een zekere tijd, en geven de indrukken weer van een persoon, die in die tijd staat, en die geprikkeld wordt door heersende denkwijzen, door afwijkingen in de zeden of ook wel door zijn aandacht treffende feiten en persoonlikheden. En juist, omdat de dichter zich maar uiterst zelden met 'jock' of 'bon mots' ophoudt, en bij hem het begrip 'Puntdicht' zeer ruim wordt genomen en zijn 'Invallende Gedachten', want dit zijn het merendeels inderdaad, laat weiden op velerlei gebied tot aan zijn *Geboortedag*, zijn *Sterfdag*, de *Dag des Oordeels* en andere ziels-overdenkingen toe, - waarbij inderdaad echte stukjes poëzie gegeven worden, - vertonen ze samen, een spiegelbeeld van een vrij uitgebreid kultuurgeheel. Vooral in het 2^{e} Dl. begeeft hij voorgoed de door 't genre bepaalde grenzen. Om dat 2^{e} Deel, - met het Eerste deel was de drukker al bezig, - in handen te krijgen, heeft de Uitgever, zoals hij meedeelt, alle moeite gedaan. DE DECKER, verklaart hij, wilde zijn latere gedichten liever onderdrukken dan laten drukken.[1)] Doch DE DECKER had reeds een goede naam, en de Verzamelaar, die wist dat de dichter iets achter de hand hield, rustte niet, voor hij alles bijeenhad. In 1656 verscheen

1) D' Uytgever Aen den Leser. In J. DE DECKER'S *Gedichten*, verzameld en uytgegeven door J.K. Gedruckt by JACOB COLOM, wonende op 't Waater, in de Vierige Colom. Anno 1656.

er een bundel, waarin, naast het uit BUCHANAN vertaalde *De Dooper* alsmede de *Goede Vrijdag, Verscheyde Wercken*, ook 711 Puntdichten, in twee Boeken, werden opgenomen. Over de Puntdichten alleen, handelt dit opstel.

Zoals reeds is gezegd, leveren ze een ruim veld van beschouwing. Wie JAN VOS' Puntdichten leest, ziet, al is het hier en daar door een nevel, voor hem levend worden het 17de-eeuwse Amsterdam. Wie DE DECKER'S Puntdichten doorbladert, ziet in 't vage, natuurlik onvolledig en met gapingen, als een geheel, ‘de wereld’. De eerste Amsterdammer heeft, met alle belangstelling voor het plaatselike, ons het leven gegeven van de straat en in de grote burgerfamilies, waar Vos zich thuisvoelde en waar hij zich geheel heeft gegeven; - de laatste heeft zijn opmerkzaamheid uitgebreid tot alles wat door lezen en nadenken, door waarnemen en uitkijken zijn geestelik eigendom is geworden, beter nog, voor alles wat tot de opbouw van zijn geestelik vermogen heeft bijgedragen. Als Jan Vos wijs-geletterd is, dan is DE DECKER wijs-geleerd. Hij heeft geen scholen doorlopen, evenmin als JAN VOS; maar zo deze goed heeft afgekeken, trouw onthouden en gewiekst gebruikt, wat hem te pas kon komen, DE DECKER - in zijn soort evengoed een burgerman als JAN VOS, - heeft zijn kennis uit de boeken gehaald, uit boeken natuurlik, die het meest voor de hand lagen en die hem de algemeen verbreide, en uit zich zelf universele kennis dier dagen hebben gegeven. DE DECKER staat in dit opzicht gelijk met VONDEL, ook een autodidakt, die zich ook met de algemene eeuwkennis heeft gevormd. VONDEL is verder gegaan, is schier geestelik geheel theoloog geworden, en heeft zich, met de theologie, de ganse Katholieke wetenschap eigen gemaakt. DE DECKER - van oorsprong een Vlaming - was een Gereformeerde, en was van huis uit, theologies en universeel, in 't vroegste gezinsleven reeds goed onderlegd. Doch het verschil in godsdienst tussen beide mannen geeft geen reden om te besluiten, dat de aard van de kennis bij die twee verschillend zou moeten zijn. VONDEL is, zo goed als al zijn Hervormde landslieden, in de eerste plaats door en door Bijbels. Trouwens op het ganse Christendom, in zijn volle breedheid rustte de zedeleer reeds eeuwen lang. Het zedelik inzicht van DE DECKER is hetzelfde, dat we in onze litteratuur van de vroegste schrijvers tot ver in de 18de eeuw - en natuurlik bij de erkend Christelike geesten in de 19e - overal terugvinden. DE DECKER ook, - op elke bladzijde lezen we het getuigenis, - is een achtenswaardige persoonlikheid met een breed opgevat, beslist uitgesproken,

en innig doorleefd Christelike levensbeschouwing. Nergens horen we, over hem, van blaam; te meer waarderen we zijn bescheidenheid, en VONDEL heeft hem als een ‘keurig’ dichter geprezen.

In 't kort geven de ‘Puntdichten’ deze beschouwing: God is de schepper en onderhouder der wereld. Daarop plaatste hij de mens als heer van 't geschapene en ter verheerliking van Zijn lof. Aan de man gaf hij de vrouw tot een gezellin. Doch de mens wordt, door de zonde, verlokt om te begeren. Vandaar zijn hang aan geld en goed. Doch boven zijn aardse belangen staat de Deugd. Al 't andere is tijdelik leengoed, en strekt slechts, begeerd en bemind, ten verderve. Een matig gebruik ervan brengt de vrede, en met haar de vrome zin en de liefde. Mijd dan de weelde, is zijn vermaan, ontvlucht de twistzoekers. Leer Gods liefde kennen uit zijn Woord en zijn Werken, en bereid de ziele voor tot haar komst in het Vaderhuis.

Ieder ziet, hoe vele verwanten zulk een belijder telt in alle doorlopen eeuwen.

God is de Schepper der wereld. En de inrichting van dit scheppingswerk getuigt van Zijn doorzicht en Zijn beleid. Zou het mogelik kunnen zijn dat onder de redelike schepsels iemand het bestaan van deze Meester zou kunnen lochenen? Onmogelik zou het kunnen zijn met het hart,[1)] misschien met de mond. Maar dan is de mond die van een zotte. En als nu reeds van een zotte de mond het hart tegenspreekt, wie schieten er dan over om ongodisten te zijn! (II, 358).[2)] Epicureërs en Atheïsten hebben slechts uit te kijken, om Gods beeld even duidelik in vuur, lucht, aarde en water, dier en plant gegrift te zien, als Phidias het merk van zijn geest in Pallas' schild heeft geprent (I, 26).[3)] Hem na te speuren in zijn wonder-

1) Niet alleen door de Ouden beschouwd als de zetel van de neigingen, maar ook van de erkenningen, welke grond aan die neigingen geven: van het ‘kenvermogen’ dus = geest, verstand.
2) *Godloos sot*.
3) *De Pallas van Phydias* enz.
Vergelijk: *Eens godloosen grafschrift* (I, 53):

> Hy stierf, als of hy geen herleven had verwacht:
> Hy leefde, als of hy noit om sterven had gedacht.

Dit ziet op de Epicureeërs, van wie men hoogst eenzijdig waande, dat ze maar raak leefden, en om het heden met volle teugen te genieten, zich niet wilden bekommeren om hogere belangen en God God lieten. Vandaar de vergelijking van de mens, in die richting ontaardende, met het dier in *Voor Epicurus* (I, 252):

> Gemack en Wellust zijn, het hoogste goet des menschen:
> Recht hebt gy, Epicuur, hy kan niet hoogers wenschen,
> Hier ben ick 't eens met u: maer soo ghy Mensch albier
> Niet aen en siet als Mensch, maer simpelyck als Dier.

Zie verder *Op Bibinus* (I 253) en *In Epicuri de grege porcos* (II, 189).

werken, betaamt de mens, en strekt hem tot eer. Doch ook hierin is een grens. De Almachtige te willen leren kennen in zijn oneindigheid en onmeetbaarheid, zou getuigen van drieste overmoed. Vooral zijn het de astrologen die met het voorspellen van 't mensenlot in Gods geheimenis tasten.[1)] Wat mag COPERNICUS beweren, wanneer hij verkondigt dat de aarde om de zon zou draaien. Wie draait nu eigenlik, de aarde of de man zijn bol?[2)] Doch hoe gaat het: de men en de aarde dringen beide tot de hemel door; de oude Prometheus gaat steeds door aan de Olympus het vuur te ontstelen.[3)] Maar de

1) Ook hier weer de gelijkstelling van de overmoedigen met ‘redelozen.’ Dit komt steeds voor. Wie afwijkt van zijn verplichtingen, vooral als ‘kind’ tegenover de ‘Vader,’ is niet slecht zozeer, maar ‘sot.’ Zie *Op Iemand Astrologum Judiciarium* (I, 132):

> Het boeck, in 't welck het lot van kleenen staet en grooten,
> Is op (= open) alleen voor God, voor menschen geest gesloten.
> Ghy dan, die spreken derft van elcks aenstaende lot,
> Slaet stout en onbeschaemt uw' tong in 't ampt van God.
> Ghy poogt ons nakend lot ons uyt de Maen te toogen,
> En voelt niet eens wat maen u uytwast boven d' oogen.
> Ghy raeskalt wonder veel van Steenbock, Ram en Stier
> Man tast eens naer uw hoofd, wat zijt ghy voor een dier?

Vergelijk nog *Hemelmetinge, tegens de menschelijcke vermetelheyd* (I, 14) en *Ne sutor ultra crepidam, Op Publia* (I, 172).
Met die ‘sotheid’ is gelijk te stellen de domheid, eigenlik bekrompenheid. Wie er niet bij kan met zijn verstand, en daarom niet gelooft, vergeet, dat er in hem zelf zo veel is, waar hij niet bij kan. Tegenover God, die dat alles weet en regelt, valt het daarom te zwijgen. Op dit antwoord wordt gediend, iemand, die de ‘vleselijke opstanding’ te kras vindt. Zie *Tegen iemand ongeloovig* (II, 397).

2) *Op Decianus Copernicist* (II 288). Verg. *Winter-sonnestand, aan Ponticus atheist* (I, 144). Men kon dus, - we zijn reeds in 1656 - nog geen afstand doen van Ptolomaeus en zijn inzichten. Maar Tycho, - die wist men te prijzen!

3) Zie *Aerdworm* (I, 147):

> Staeg willen Aerde en Mensch als door den Hemel dringen
> Sy met haer steyl gebergt, hy met sijn hoogen moed:
> En wat is d' Aerde doch? het grond-sop aller dingen,
> En wat de Mensch? de Worm, die daer in leyt en wroet.

Mensch is aarde, *doet* als de aarde, en *trekt* naar die aarde als naar zijn vlees en bloed.[1] De aarde is ook zijn moeder. Doch is hij daarom niet gehouden, tevens naar de Hemel, zijn vader, te kijken? Hoe heeft God hem duidelik voor ogen gesteld, hoe veel de vader meer voor hem is dan de moeder. Laat hij eens klimmen op een berg; van de aarde zijn moeder, ziet hij niet eens het duizendste deel, de Hemel heeft hij vóór zich voor de helft.[2] Of is de moederschoot meer dan des vaders aangezicht? Natuurlijk is de plaats van de mens omlaag: de zwaarheid van zijn zonde houdt hem op de aarde terug.[3] Doch welk een woonoord en standplaats, om van hier de schoonheid en de berekende orde der grote wonderwerken te aanschouwen! Hij ziet de planeten wentelen om de aarde; de Zon in 't midden van de rij,[4] om alles te verlichten en te verkwikken met haar kracht.[5] Beschouw de plaatsing der maan, als 't meest onmiddellik palende aan de aarde; de wisselvalligheid in haar verschijningsvormen komt ook de ongedurigheid en de veranderlikheid van 's mensen woonoord het meest nabij.[6] Let op haar houding tegenover de Zon; ontwijkt ze haar Bruidegom op 't verst, dan is ze zwaar en vol van zijn vuur; wordt ze, in zijn nabijheid, door hem omarmd, dan houdt zij haar aangezicht voor ons verholen.[7] Hoe kweken 't v u u r en het w a t e r

1) Men lette op de aardig gevondene *Samenspraeck tusschen 't Lichaem en de scheydende Siele* (I, 298).

't Lichaem
'k Liet eens om uwen 't wil mijn' moeder d' aerde vaeren:
De Siele
En ik uytsinnige mijn' vader God om dy:
Nu moet ick wederom tot mynen vader vaeren
(Hy vordert my tot sich) en tot uw moeder ghy:
Tot dat (wanneer het weer eens tijd word van vergaren)
Mij God hertront aen u, en 't aerdryck u aan my.

2) *Soon der Aerde* (I, 102).
3) *Alle swaer sackt na beneden* (II, 378).
4) n.l. van af de Maan tot en met Saturnus.
5) *De Deugd in 't midden* (I, 203).
6) *De Mane* (II 43).
7) *De Mane* (II, 82). Zie *de seven Planeten* (II 76-82), waarin de zeven hoofd-metalen de zeven planeten vertegenwoordigen; lood, tin, ijzer, goud, koper, kwik en zilver geven de natuur aan van Saturnus, Jupiter, Mars, de Zon, Venus (de Cypriese), Mercurius en de Maan. Overigens staat de dichter vast in de omloopstijden: zoo b.v. bij Saturnus heet het:

In uwe loode kar doorsweeft de goude schaer
Der teekens tweemael ses in tweemael vijftien jaer

bij Jupiter:

Ghy jaeght uw' tinne koets langs gulden wagen-spoor
In ses-paer jaren tijds de ses-paer beelden door. Enz.

de rood- en groengekleurde regenboog, die ons leert hoe God ons verzekert, dat hij de zondaars zowel kan straffen met de vlam, als met de vloed.[1)] Doch heeft men wel eens opgemerkt, dat de kleine mens in zijn wezen het grote Universum afspiegelt?[2)] Ook hij verenigt in zich de vier elementen, die in een welgeregelde en evenwichtige verbinding de kosmos samenstellen. Van zelf is zijn stoffelik deel gevormd uit aarde en water, zoals ook al het ondermaanse, wat de materie betreft, a a r d e is en w a t e r .[3)] Doch zonder lucht en vuur, zou het levend scheppingswerk geen harmonies complex kunnen zijn. Van zelf, kan in de kombinatie der vier elementen, het ene of het andere overheersen. Ook in de jaarseizoenen treden verschillende eigenschappen op de voorgrond. Aan de lentetijd is de l u c h t eigen, aan de zomer de vermeerderde werking van 't v u u r , aan de herfst

1) *De Regenboog* (II 372-374).... dien paers-groen rooden Boog.... geteelt uyt vier en vocht.... Vergelijk ook nog met veel verdere strekking *Medicamenta per contraria fiunt Arist. 1, Ethic. 3. Van den Sondvloed en longsten Dag* (I 281):

> De wereld had wel eer van doen een' kouden vloed,
> Tot koeling van haer heete en vuile minneparten.
> S' eyscht nu in tegendeel een vier een heeten gloed;
> Doordien de Liefde koelt, ja dood vriest in ons' harten.
> Soo worden strydige door strydige vermant;
> De hitte door de kou, de koude door den brand.

2) *Kleene Wereld* (I, 209). Verg. hierbij de breder uitgewerkte vergelijking in ‘Den Gulden Winckel’ I (Vondel-uitgave van Unger II): Dit alles was overgeleverd uit de Oudheid en stond op Aristotiliaanse grondslag; ook is dit getal 4 mede in verband met het Kruis, Christelik-symbolies geïnterpreteerd. Nieuw is ook dit nog, in '*T lichaem der Aerde* (I, 20):

> Mijn water is mijn bloed, mijn' vlieten sijn mijn' aeren;
> Mijn' steenen mijn gebeent, mijn kruyderen mijn hairen.

3) Zie het zinrijke *Houwelijck tusschen Aerde en Water* (I, 223):

> Al wat er speelt en teelt, teelt of in veld of vloed;
> Derhalve wilde God die twee in een vergaren;
> En voegde, op dat de mensch na wensche wierd gevoed,
> Het Aerdrijck als een Bruyd in d' armen van de Baren,
> De Baren weder op en om den vasten grond:
> Aldus wierd veld en vloed vereenigd in een Rond.

de overwegende kracht der a a r d e , aan de winter het leeuwenaandeel van 't w a t e r . Welnu, ook in de samenstelling der animale vochten en substanties valt de overwegende heerschappij der lucht te erkennen, zoals bij de Sanguinici, terwijl het meerdere vuur de Choleriese natuur bepaalt, die op haar beurt bij de Melancholici wordt gekonditionneerd door de overwegende invloed van de aarde, en het Phlegma een overheersend quotum van 't water in de samenstelling der elementen onderstelt.[1] Doch hoe eigenaardig, dat dit v i e r tal in de schikkingen van 't wereldbeleid telkens terugkeert. Zijn er niet vier aarddelen, en worden overeenkomstig hiermee de volkeren niet gescheiden door vier godsdiensten?[2] En welk een orde en regelmaat in de schikkingen der eenheden en der onderdelen.[3] Niets gaat er

1) Zie *De Vier Vochtigheden* (II, 227-230). Verg. ook *Over de verve der Americanen en Africanen* (II, 313) waarin de vraag wordt opgeworpen, of bij de Roodhuiden, de hitte en het v o c h t ; bij de Zwarten de werking van de hitte en de d r o o g t e de kleur van 't vel soms bepaalt. In 't *Houwelijck tusschen Hemel en Aerde* (II 370) is de 'lucht' de middenstof, die de werking van de Hemel overbrengt op de Aerde. De voorstelling is poëties:

> Den Hemel wonder wijd van 't Aerdrijck afgescheyden
> Sou zijn' verliefde bruyd noyt voelen doen de vrucht
> Van zijn' omhelsingen, 't en waer dat God de lucht
> Die tot aen beyden reykt, gevoegt had tusschen beyden: enz.

welke verhouding Christelik gesymboliseerd wordt in *Houwelijck tusschen God en Mensche* (II, 371):

> De Mensche bleef van God voor eeuwig afgescheyden
> Had Jesus niet geweest der sonden tusschen-schot.
> Hy, die van beyden heeft, maekt vrede tusschen beyden:
> Hy, waere God en Mensch verwart den Mensch met God.

2) *Deelen der Aerde* (II, 116). Verg. over de *Werelddelen* nog I, 21-24, waarin ze worden gekarakteriseerd.

3) Tot in het naïeve toe. *Acht* (II, 274) toont de overeenkomst tussen de acht zaligsprekingen en het achttal in Noachs ark; de *Geestelyke Zodiak* (I, 25) vormen de twaalf Apostelen; het aantal Muzen (zie *Praedicamente* II, 31) komt overeen met het aantal (algemene) eigenschappen; in *Catechismus* (I, 88) wordt gewezen op 7 ('t Gebed des Heren) 10 (de Geboden der Wet) en 12 (Artikelen des Geloofs), maar op de climax in de *Tien Geboden en de Twaalf Geloofs-artikelen* (II, 345) wordt gewezen naar aanleiding van deze vraag:

> Waerom 't Geloof de Wet in lengde gaet te boven
> En tal van regelen, en kan ick niet bevroên:
> Of schreef 'er God twee min van doen als van gelooven,
> Om dat gelooven ons min lastig valt als doen?

Onder de Goddelike ordeningen rekende men ook (*'T Herte*, I, 143) de plaatsing van 't hart in 't 'slincker deel,' omdat het meest 'na slinckse lusten helt.' Interessant is dit: het Vermenigvuldigen (ook optellen) gaat van rechts naar links; de Deling van links naar rechts; het antwoord bij de eerste bewerking 'loopt naar beneden;' bij de Deling 'loopt ze op' (= omhoog) (zie *Arithmelijke vermeerdering en deeling* I, 41). Immers het 'delen' is een deugd die voert tot God: het 'vermeerderen' is een menschelik aards gezind 'gebreck.' De door eeuwen van scholastiek en casuïstiek gespitste geesten puntten zich op allerlei 'Witz.' Zie *Problema over de straffe van Thaïs* (I, 194) waarin Thaïs 'met bloote rugge' moet boeten, 't geen zij 'van voren' had misdaan, omdat met recht de straf op de zonde zou volgen. Verg. ook DE BRUNE'S *Jock en Ernst* en *Wetsteen der Vernuften*, JONCTYS' *Tooneel der Jalouzyen* en derg.

verloren; elke dood is een nieuwe geboorte.[1] Dit evenwicht handhaaft zich in de ganse schepping, die gedreven wordt door een heimelike kracht, waardoor de ene hemelbol gedragen wordt en bewogen wordt door de andere.[2]

In dit schoon heelal staat de mens het hoogst. Aan hem is de heerschappij toegewezen over het dier. Zijn plaats, wilde God, zou zijn tussen Hem en het redeloze wezen. Zoals hij het standpunt inziet, waarop het dier staat tegenover hem, de heerser en de verzorger van de hem omringende levende wereld, zo leert hij ook beseffen, wat hij verschuldigd is aan God, die de Regeerder en de Bestuurder is der menselike dingen.[3] Zie slechts 's mensen hand, en ge erkent dadelik zijn meerderheid en zijn hogere bestemming.[4] Richt ook uw ogen op zijn ganse gedaante, vol rustig vertrouwen; en datgene, wat hem ons ontdekt als zelfbewust gebieder, zich veilig voelend in zijn onbelemmerde vrijheid, is de totale afwezigheid van

1) Dit is geen materialisme, maar de erkende ekonomie van 't Godsbestuur. Zeer duidelik is dit inzicht (Vgl. *Unius corruptio generatio alterius*, II, 308):

> All watt'er tusschen Maen en Aerd-bol is besloten,
> Is wisselziek van aerd, word stadig als vergoten.
> Vrucht word geduurig saed, saed weder t'elcken vrucht;
> Lucht water; water land; land water: water lucht;
> Lucht vier, en vier weer lucht: dus is de stof der saken
> Geduuriglijck verlet met maken en ontmaken;
> Maer blijft geduriglijck. All wat men sterven siet,
> Verwisselt slechs van form: noyt gaet 'er iet te niet.

2) Zie *Sympathia. Aen Juvenalis* (I, 152). Men zag daarin hetzelfde wat men opmerkte in de werking van de ‘Poolster’ op de ‘naald.’
3) *Reden* (II, 12).
4) *Lof der Hand* (II, 176).

de wapenen, waarmee het dier, 't zij met tanden, horens of klauwen, zich tegen zijn natuurlike vijanden beschermen moet.[1)] De grote vraag is evenwel, of de mensch zich steeds die meerderheid bewust is, en of hij door het verzaken van wat God hem in deze tot plicht heeft gesteld, aan de eisen van een goed Regeerder voldoet. Er zouden namelik beesten genoeg zijn, die, zo ze stem en rede hadden, zich terecht over de mensen zouden beklagen, en aanleiding genoeg konden vinden, om de zogenaamde meerderheid van hun menselike meesters, gelet op hun onmenselik gedrag, in twijfel te trekken.[2)]

Om hem in zijn zorg- en moeitevol leven bij te staan, schonk God de man een gezellin. Hij schiep ze uit Adam, de man. Van die éne maakte God twee, en die twee maakte hij weer tot één.[3)] Die éénheid uit de tweeheid spreekt duidelik van het wezen en 't doel van 't huwelik; en met de splitsing van de éénheid tot de tweeheid heeft God de weg gewezen naar de veelheid. God sprak het: ‘Vermenigvuldigt u!’ en zo werd het huwelik het fondament van het familieen van het maatschappelik leven, en is de echtelike trouw de

1) *Natura omnibus aequa* (II, 329).

2) *'t Heuschte en onheuschte Dier* (II, 120). Zie ook *Klachte der Beesten over den Mensche* (II, 84) waarin het krasse verwijt:

> 'T is (roept ghy) maer een beest, als ghy uw' heerschappij
> Soo beestig over ons misbruyckt tot tiranny;
> Maer, groote meester, seg, is 't u soo schoon vergeten,
> Dat ghy en wij in Dier al van een' maegschap zijn?
> Waerom oock ons verschil niet groot en hoort te vallen:
> Ja sweemt ghy niet na twee de vuylste van ons allen
> Van buyten na den aap, van binnen naer het swijn?

Zie over die laatste vergelijking *Vreck en Quist-goed* (II, 13) waarvan de laatste leeft, en de eerste sterft als een swijn, door alles na te laten.
Over de wijsheid der dieren die zonder zorgen over 't gisteren en de toekomst, beter dan wij de vruchten van 't heden kunnen genieten: *Beest is wijs* (I, 54). Voorts een stukje verklaring van Griekse mythologie (*Chiron* I, 47): Achilles zou in de krijgskunst bekwaamd zijn door de centaur Chiron, ‘mensch boven, onder beest;’ een bewijs in de krijg ‘geweld met reden’ gaat gepaard, ‘of liever’

> ‘dat de krijg de redelijcke geesten
> Eensdeels van reden bloot, en menschen doet verbeesten;
> Of immers menschen past van beestelijcken aerd?’

(De 17de eeuwers moesten eens weten, hoe het er nu van langs gaat, en hoe, bij parlementarisme en algemene dienstplicht, de volken zelf zich geven aan het ‘beestelijck’ bedrijf).

3) *Wascht en vermenigvuldigt Gen. 1.*

grondzuil van de Staatsorde.[1] Ieder houde dus de echt heilig. Maar de man zoeke de waarborg van de trouw in de vrouwen-d e u g d , en niet in haar s c h o o n h e i d .[2] Schoonheid en kuisheid gaan zelden gepaard.[3] Niet minder komt een blauwkous als huisbestierster te onpas.[4] De bestemming van de maagd is, een vrouw te worden.[5] Doch ieder bezinne zich, dat een twede huwelik zijn bezwaren inbrengt. Zo dikwels toch wordt de Vader van zijn eigen kinderen een Tyran, een Moeder van haar eigen kroost een Stiefmoeder.[6] Wat de vrouw echter nodig heeft, is enige toegevendheid van de zijde van de man. Ongetwijfeld is de vrouw in en door de zondeval schuldiger dan de

1) *Tegens d' Echt-schenders* (I, 266).
Casuïsties is ook in deze dingen het uitspelen van het *pro* en *contra* als in een 'cour d'amour.' Salomo geeft het *pro*, Paulus het *contra*. Vandaar het gekunstelde woordspel in versjes als *Voor den Caelibaat. Aan de Getroude* (1, 287):

> Wee hun (segt Salomon) die van geen houwen houden:
> Maer Paulus houd voor goed den ongehouden staet.
> *Wee onser* volgt de trou, *wee mij* den ongetrouwden.
> Ons is een enckel dan, uw wee een dubbel quaed.

Waartegen in gaat *Tegen den Caelibaat* (I, 288).

2) En veel minder in wulpsheid (*Op Paris Oordeel* I, 189).... 'die boven Pallas deugd. En Iunoos Majesteyt Vrou Venus vreugd waardeerde.' Maar dat deden in de jonge Koningszoon de 'rijckdom, onverstand en onversochte jeugd' (die) 'wanen dat de deugd de wellust wijckt in weerde.'....

3) *Gratior est pulchro veniens e corpore virtus. Tegen de schoonheyd* (II, 125).

4) *Non habeat matrona, tibi quae juncta, recumbit, Dicendi genus. Juvenal. Sat. 6*. Aen *Iemand*. Deze is vertaald. Ook de Romeinse satyrist weet met geleerde vrouwen geen raad.

5) Verg. de hist. *Van de dochter van Marius* (II, 51), die ijverig 'onderstond' haar de 'sucht tot snyverheid' aan te preken. Doch zij antwoordt o.a.:

> Uw leer (na mijn begrijp) en heeft noch slot noch grond.
> Kijck hoe my vrou Natuur den boesem hoogt en rondt;
> En die doet niet om niet, gelijck de wijse spreken:
> Ach! Van haer heylig wit Nature te versteken
> Waer meer als kettery, waer schade, schand en sond.

Ook hertrouwt (zie *Op Fotis* I, 127) de weduwe gaarne, die zich liever de mus dan de tortel tot voorbeeld stelt.

6) *Op Poppilia* (I, 183). Zie verder over losse zeden o.a. *Schaduw-min* (I, 187); *Op d' onbeschaemde en dertele bruyd van Fronto* (I, 186). *Op Pomponia* (I, 184). Overigens moet de dichter, in dit opzicht, niets van Martialis hebben, die sterk wordt uitgemaakt (*Batavae auris. Op Martiael*, II, 170) o.a. 'Ons Holland heeft genoeg van uwen Roomschen dreck.'

man.[1] Doch Christus' oordeel leert ons, hoe Mozes' wet ons in dezen niet meer kan voldoen.[2] Is ze alreeds door haar grotere zachtheid reeds niet in staat, krachtige weerstand te bieden?[3] Niettemin, hoe hoog staat ze niet in haar kracht, wanneer ze als in Lucretia en in Porcia, de eer boven het leven wil stellen.[4] Houd de vrouw

1) Zie *Verleyde verleydster* (II, 351).

> 'T wijf liet zich van de Slang, de Man van 't wijf verleyden.
> In lijden heeft alleen des mans vergrijp bestaen,
> Des Slangs vergrijp in doen, des wijfs vergrijp in beyden,
> 'T wijf vat en word gevat, verraed en word verraên.

Een vergelijking tussen de licht vallende vrouw met de licht-'swijmende' Maan geeft *Val Evae* (I 164) waarbij de Man de zelden-'swijmende' Zon is.

2) Niet n.l. met de ME. en katholieke uitwisseling van Maria en Eva, maar door de Christelike emancipatie tegenover de 'Mozaïes' verklaarde minderwaardigheid. Ook hier speelt de letterknechterij van de Bijbellezer haar spel.
In *Scheppinge der Vrouwe* (I, 165) heet het:

> Als Moses kortelyck de wonderen doorliep,
> Die elck op sijnen dag die wijse Godheyd schiep,
> Die 't all op tal en wigt, op mate wrogt en regel,
> Besloot hij met dit slot als met een gulden segel,
> (*God sag het aen voor goed*) elck dagelijcks bedrijf:
> Maer liet 'et in de pen, na 't scheppen van het wijf.

Doch Christus redt de *Waerdigheyd der Vrouwe* (I, 166):

> De Vrou (soo Mozes schrijft) wierd uyt de Man geschapen:
> Ia Man en Vrou wordt een (segt Christus) door de trou:
> Soo dan Gods geest iet goeds gesegt heeft door zijn' knapen
> Of van of tot den Man, dat slaet oock op de Vrou.

Vergelijk ook nog, als antwoord op een 'vraag des tijds' in die eeuw, *Tegen den selven* (II, 180).

3) Volgens GALENUS, wegens haar constitutie, volgens de vermakelike Varro wegens haar naam (*Mulier quasi viro mollior*, I, 207).

4) Toch wordt in twijfel getrokken, of Lucretia's zelfmoord als de ware oplossing mag gelden. Het vraagstuk, met zijn delikate ethiek, interesseerde sterk de casuïsties redenerende Renaissance. Daardoor trad het ook in de juridiese sfeer. Het spitsvondig gezoek in deze en dergelijke gevallen gaf aanleiding tot een wijdvertakt anekdotisme. *Voor de daed der Roomsche Lucretia* (I, 219) was, voor de rechtbank der eer, dit te zeggen, dat zij met haar 'bloed,' bij 'haar man,' en met haar 'ziel' bij 'Jupijn,' getuigenis gaf van het verzet van haar rein geweten tegen het bezoedelen van haar lichaam. Daartegenover stond nuchter en positivisties op bloot prakties-rechtskundige grond de vraag (*Tegen de daad der selve*, I, 220), of de Romeinse edelvrouw, - zo ze willens zich had prijsgegeven, met haar dood de blaam ongedaan kon maken, en zo ze, tegen haar wil, beledigd was, zij zich niet aan een dwaasheid schuldig maakte, door met haar dood de schuld van een ander te 'besterven.' Haar dood zou dan het doel voorbijlopen en, zo niet een misdaad, dan toch iets onzinnigs zijn. Verg. *Van Porcia uit Martiael* (I, 272).
Zie ook de schone hulde *Aen zekere doorluchtige Vrouwe* (II, 110, 111).

dan hoog, - predikt hij - met de gevoelens heilig te achten, waaruit de ware liefde ontspruit, en met u te verzetten tegen die gekunsteldheid, welke zich regelen en voorschriften verwaardigt aan te bevelen bij het knopen van betrekkingen tussen de beide geslachten. De natuur wijst vanzelf de weg, - wordt terecht geoordeeld, - en laat zich niet in 't gareel leggen door geschreven handleidingen, welke de jongelingen en jongedochters de lessen aanbieden, welke ze in de minnehandel te volgen hebben.[1] Daarom valt het ook zo veel te meer te misprijzen, wanneer de vrouw niet gekozen wordt om haarzelfs wille, maar om haar geld en haar goed.[2] Immers treedt in zulk een tere zaak, als het huwelik tusschen twee mensen mag gelden, op de wijze van Varus een element, dat eeuwen door tot verderf van de mens had gewerkt: zijn zucht om door vermeerdering van bezit in zijn eigen oog en in dat van anderen meer te schijnen dan hij inderdaad is. Die zucht is in de eerste plaats, op geestelik gebied, te zoeken in de ontembare weetlust, die haar vermetelheid tot zover uitstrekt, dat ze zich onderstaat de omvang van het Heelal te schatten;[3] ze is te vinden bij de Tiran, die de grenzen van zijn koninklike opdracht te buiten gaat;[4] ze openbaart zich in de driest-

1) *Tegens de Minne-kunst van Naso. Aen den selven* (I, 170). Zeer terecht verwijt de dichter:

> Seg, sinrijcke Poëet, waer waren uwe sinnen,
> Als ghy de kunste schreeft van spelen, streelen, minnen?
> Een' kunst die in gebruyck geweest is eer ghy waert,
> Die niet uyt regels vloogh, maer uyt der dingen aerd; enz.

Verg. ook *Minne-kunst* (II, 33) Met de opmerking: De min werd door natuur en niet door konst begrepen; Door 't oor en boortse niet, sy vaert door 't oog in 't hert.

2) Verg. *Op Varus* (II, 107).

3) *Hemelmetinge, tegen de menschelijcke vermetelheyd* (I, 14). Zie ook *Op Geber Alcumist* (I, 74).

4) De gulden middenweg wordt aangepreekt in *Cato en Gnatho* (II, 186):

> Ghy Cato poogt den Vorst door wetten te besnoeden;
> Ghy Gnatho spreeckt hem vrij van aller wetten band.
> Ghy Cato sijt om hals, geraekt de Vorst aan 't woeden;
> Ghy Gnatho lyveloos, geraekt hij tot verstand.

De kwestie: volksmacht of vorstenmacht was in de 15e tot de 17e eeuw eeuw een gewichtig vraagstuk. De strijd hierover is aktueel in de geheel Renaissance-litteratuur, en komt in de 16e eeuw uit Italië en Frankrijk ook hier naar voren, b.v. in VONDEL *Pascha* en HOOFT'S *Baeto*.

Mooi is ook dit, en een echt humanisties symptoon (*Vorst en Wet*, II, 115)

> De straf word bij den Vorst somwijlen afgebeden,
> De wet integendeel staet stijf en onverset:
> Sy weegt alleen de fout, Hy oock d' omstandigheden;
> De Wet is een streng Vorst, de Vorst een' sachte Wet.

heid, waarmee de nooit te bevredigen dorst naar de schatten der aarde het waagt de uiterste zeeën te beploegen,[1)] en de natuurkrachten te tarten; ze toont zich, in stoffelike zin, in de nooit genoeg te laken geldgierigheid, die het Goud tot een Afgod verheft,[2)] en 't Goed hoger stellen dan 't Bloed en 't Gemoed.[3)] Vandaar de schaarsheid aan belangeloze en eerlike mensen.[4)] De vorsten trekken het zwaard, zo 't heet, voor heilige belangen, inderdaad om hun eigen roem te vermeerderen.[5)] Pluimstrijkers prijzen de groten der aarde

1) Zie *Tegen de Schipvaert, uyt Propertius* (II, 34) en *Versekeraers* (II, 36) Daarentegen *Lof der Schipvaert* (II, 75) uit meer vaderlands-ekonomies oogpunt:

. . . . . .
Nu Lezers, oordeelt eens met suchteloose sielen
Wat is 't dat ons van tween het meeste voordeel doet,
Het mast- of meulen-seyl, de kouteren of kielen,
Het ploegen van het veld, of 't ploegen van den vloed?

2) Zie *Numus Numen 'T goud is God* (I, 199) '.... Men juycht als Pluto pleyt; men dut als Plato preekt.' En '*t Goud* (II. 233). Ook nog: *Geldzucht* (I, 112) en met geestige echo-werking, *Weerklanck* (I, 275), *Op Ruffus* (I, 275) en passim.

3) Zie *Bona Summum Bonum* (II, 31) met dezelfde woordspeling in 't Hollands; en't sarkastiese *Et genus et formam regina pecunia ornat. Hor lib. 1 epist 6* (II 323). Tot de boven aangeroerde tijd- en strijdvragen behoort ook *Vleesch en Geest* (I, 142):

Als God het vleesch gemaeckt en maecksel had gegeven,
Versag hij 't eerst daer na van levendigen geest.
Sou 't vleesch hierom den geest dus heersch-sieck wederstreven,
Om dat het ouder is en eer als hij geweest?

4) Vgl. *Eerlijck Man* (I, 36) en de voor de tijdgeest kenschetsende charge *Van Lubijn en Rufijn* (II, 285).

5) Verg. *Prinssen* (I, 291) en het uitvoeriger *Arcanum Politicum. Reden van Staat* (II, 134), waarin het oude nieuw en het nieuwe oud wordt:

. . . . . .
Vergaep u aan geen' schijn van titels of tiaren,
Maer schiet uw' oogen-strael eens achter de gordijn:
Ghy sult die meesters daer niet meer als menschen vinden,
Ja snooder mogelijck als iemand van 't gemeen:
. . . . . .
De tochten die een' Vorst en verckenhoeder drijven
Sijn al van een gewicht: daar wijven week van moed
Om kampen met de tong, daer kinderen om kijven,
Daer stelt een Vorst een land in brand om en in bloed,

In 't algemeen staan 'Prinsen,' d.i. Monarchen in de schatting der Republikeinse 16^{e}-18^{e} eeuwse Nederlanders niet hoog. Evenmin de 'hoge polietiek.' Zie *Op Caesar Borgia; tegens Nicolaes Machiavel* (I, 119), *In Ludovici XI Dictum: Nescit regnare, qui nescit dissimulare* (I, 42) en *Philippe, cogita te hominum esse* (II, 205).

uit bejag naar winst.[1] De gevleide raaf gelooft zijn veren wit. De behaaglike schijn wordt gevierd, het ware wezen belachen. Mannen en vrouwen voorzien zich van valse pruiken en vlechten, om zich hun gebreken te ontveinzen.[2] Landsregeringen en handelsgezelschappen stellen zich tot heersers aan over heidense volken. Maar hoe!...[3] En toch, hoe goed kunnen we het weten, dat alle goed tijdelik is, en er niets gaat boven de waarde van ons inwendig bezit.[4] Immers wat het ons gegeven aardse goed aangaat, is het 'genoeg' ons meer waard dan het 'vele'.[5] Het buiten ons staande en hetgeen ons omhangt, kan ons niet zozeer dekken, maar strekt des te eerder om onze armoede van binnen naar buiten bloot te leggen. De adellike

1) Zie de klacht in *Lasteraers en Pluymstrijckers* (II, 57).
2) *Op Plancinus* (I, 17).
3) Zie *De Vier Deelen der Aerde* (I, 21-24), waarin o.a. Europa stoft:

> In staet in krijgs-bestier, in konsten allerhand,
> Heb ick mijn susteren nooit boven mij geleden.
> Mijn' goud- en glory-sucht heeft Asiën vermant,
> 'T woest Libyen verwoest, America vertreden: enz.

De andere, met name *Africa* en *America* klagen: de laatste: ''T waer beter onbesocht en onberoemt gebleven, | Als zulk' een' roem gekocht voor vrijheid, goud en leven. | Ick heb Euroop met goud en silver sonder maet | Tot berstens toe vervult: maer, leyder! niet versaet.'

In *Laat de kinderkens tot mij komen. Matth. cap. 19* (II, 348) wordt dan ook gezegd, dat van wege de 'vlees-lust' bij de een, en de geld-sucht bij de ander, 'weynig jongelingen' en 'weynig grijserden' in den Hemel zullen komen.

4) *Op Antronius* (I, 82). *Op Marinellus* (II, 352).
5) *Wensch* (I, 27) en voor de gulden middelmaat, met Horatiaanse berekening: *Dum vitant stulti vitia, in contrariam currunt. Sat* 2 (II, 143).

Ridder draagt in zijn keten een halsband;[1] de weelde omhult zich zelf als met zorgen;[2] en de Fortuin, onbetrouwbaar als ze is, staat bekend door haar blindheid.[3] Daarbij komt, dat iemand, die te veel besteedt aan zich zelf, feitelik dit meerdere onthoudt aan de in gebreke blijvende arme.[4] Vrij van smetten is alleen de zichzelf-beoefenende Deugd;[5] zó vrij inderdaad, dat de rechtvaardige, zelfs als balling 's lands, zich overal thuis en nergens vreemdeling voelt. De zonde alleen brengt de schande, en niet het schavot; en 't is de eer die de mannen tot ware prinsen verheft, en niet de kussens en tronen.[6] Zij leven dan ook voort in hun faam, de bra-

1) *Op Tullers* (I, 69). De ‘Ridder’ brassend en snoevend, is n.l. de slaaf van zijn hartstochten.
2) *In Weelde siet toe. Aen mijne Lands-lieden* (I, 239). De waarschuwing, Bijbels-profeties, heeft een aktuele zin:

> Hoewel de Vrede thans in velden lacht en vloeden,
> Hoewel ons' Ackeren verladen-staan van vrucht,
> Hoewel wy ademen in onbesmette lucht:
> Laet ons niet dertelen, noch heeft den Hemel roeden:
> Gelooft my, Lands-genoot, God hoeft om ons te slaen,
> Om ons te geesselen niet buyten ons te gaen.

Zie ook *Op Marianus* (II, 14), en *Nulla est sincera voluptas. Aen Rullus* (II, 182) waarin: ‘Dit leven | laet geen' vollen vrede toe: maer mengt in alle saken | De roosen van vermaek met doornen van verdriet.’

3) *Favet Fortuna fatuis. Op Faustus* (I, 146). Steil Stoïes is *Solon gevolgt bij Stobacus* (II, 296). Vandaar ook de charge op aedellik gesnork in *Quae non fecimus ipsi, vix ea nostra voco. Ovid. Metamor. lib 13. Op Flaviaen* (II, 336) en idem, (II, 91).
4) Verg. *Kerckdief* (II, 105).
5) Zie *Vryheid* (I, 162). Horatiaans is ook '*t Vaderland* (I, 104):

> Noyt is 'er wijs gemoed, noit moedig hert gebannen;
> Der vromen Vaderland is alle duyn en dal:
> Alom is Deugde wel: recht deugdelijcke Mannen
> Sijn nergens ballingen, booswichten overal.

6) Bij 't gemis aan alle staatsburgerlijke rechten werd dan ook zeer gevoeld de hoge waarde van het zedelik Ik, boven wetten en machten. Zonder gezag, is 't een Koninklik gemoed, die dus spreken kan (*Aen Iemand*, II, 385):

> De sonde alleen is schand: schavotten, stroppen, roeden,
> En krencken nimmermeer den goeden naam des goeden:
> Schoon deugde menigmael seer veel te lijden heeft;
> Noyt lyd hy schandelijck, die vroom en eerlijck leeft.
> Soo boeven ergens oock op troon of kussen raken,
> Noch kussen, vriend, noch troon er kan hun eerlijck maken:
> Hoe heerlijck stoel of troon of kussen wesen kan,
> De man vereert de plaets, de plaetse niet den man.

Hierbij ook het *onderscheyd tusschen Wysheid en Geleertheyd* (II, 183), aanvangende: ‘Het weten is wel schoon: maer doen gaet boven weten.’ En om zo te leven, dat men boven de laster staat: *Laster-wrake* (II, 114).

ven.[1] De enkele regering, die de mens nodig heeft, is zijn eigen heerschappij over de zinnen.[2] Niet de mond moet gespaard, maar de maag, niet de lust dient bevredigd, maar de honger.[3] Al te sterke begeerten staan ons te beteugelen door de onthouding;[4] en zo al niet wordt begeerd, het menselike in ons te verstoren, de matigheid leert ons aan zijn openbaringen een grens te stellen,[5] en legt ons de regelen op, volgens welke wij ons leven hebben in te richten.[6] Daarmee is natuurlik niet gezegd, dat wij mensen zouden moeten versmaden, 't geen de Natuur aanbiedt. De kledingstoffen, bijvoorbeeld, zijn er nu eenmaal, en mogen als al 't geschapene ten bate van onze verzorging worden aangewend. Doch ieder houde er rekening mede, dat hij zich heeft te kleden volgens zijn rang en staat.[7] Evenmin is ons de karigheid voorgeschreven: God immers verschaft ons meer dan het broodnodige.[8] Doch men neme onder het gebruik dier gaven in acht, dat de zeldzaamheid van de genieting het telkens te smaken

1) Zie de rij van puntige Epitaphiën: *Op L Vives, Aen Titiaen, Francoys Draeck* (I, 107-109), *Op 't beeld van Hendrik den vierden* (II, 270), *Op het Lyck van Marten Harpertss. Tromp* (II, 272), *Hollands Groete aen Jacob van Wassenaer* (II, 273), *R Agricola* (II, 278).
2) *Excellens sensile laedit sensum. Aen Sabellus* (II, 192).
3) *Aen Moriaen* (II, 121).
4) *Remedium Amoris* (II, 202).
5) *Matigheyd en doet natuure geen geweld* (II, 150).
6) *Diaeta, Leef-regel* (I, 176), met een kurieuse uitweiding over onze gastronomiese veelzijdigheid in *Homo Pantophagus. Eetall* (I, 67).

> Geen Zee, geen Aerd-gewas voldoet ons' leckerny,
> Kortom geen element: soo 't (soo men ons doet weten)
> In ons self-standigheyd verandert wat wij eten,
> Help hemel! wat Chimeers, wat monsteren zijn wij!

7) Zie *Kleeds gebruyck. Aen Marinus* (II, 206). De [redenering is - in dezelfde zigzag-lijn - als die van HUYGHENS in zijn ‘Kostelick Mal’; vandaar ook de slotregels:

> Gods mildheyd heeft de stof der fulpen en sattynen
> Verordent tot gebruyck der menschen, niet der swynen;
> En die na maet en staet sich aenstelt in sijn' dracht
> Kan van die stof 't genot wel nemen sonder pracht.

8) *Aen sekeren te karigen Huysvader* (II, 287). Ook hier wordt gewezen op God, ‘Die op des werelds disch ons wildbraed, fruyten, wijnen. | En suykeren soo wel als water schaft en brood.’

genot des te groter maakt.[1)] Daarom legge de mens zich beperking op; daarom onderdrukke hij in het biezonder die begeerten, waarvan de bevrediging hem zou verlagen tot onder 't gedierte, met name de zo diep vernederende zonde der dronkenschap.[2)] Ook zorge hij in zijn leven vrede te houden met zijn medemensen, en vermijde bovenal het getwist der Grodgeleerden.[3)] Pleiters en doktoren mogen zijn huis niet betreden, zo hij er slechts voor zorgt, er de matigheid en de vrede binnen te houden.[4)] Neen, de ware Medicijnmeester en de

1) *Voluptatem commendat rarior usus* (II, 236).

2) Zo vindt men dezelfde geest en toon, als in onze anti-alcoholgenootschappelike propaganda, bij 't lezen van *Onbescheyden bescheyd, ongesonde gesondheyd* (II, 318):

> Een glas tot aen den boord vol druyven-sap geschoncken
> Heet een gesondheyd thans, en dat van stonden aen
> Tot op den grond geleêgt heet thans bescheyd gedaen;
> Maer hoe men (dunkt my) meer gesondheyds heeft gedroncken,
> En wackerder bescheyd gedaen heeft over disch,
> Hoe dat men min gesond en min bescheyden is.

Verg. ook nog: *Op Bibinus* (I, 253), zeldzaam krachtig van expressie; *de Apotheosis of vergoding van Bacchus* (I, 124) met het sarkastiese:

> De wyn brengt waerheyd voort, doorbreeckt den mist van 't veynsen;
> De borst, die nuchter sloot, weet droncken van geen slot.
> De Rijnsche druyf doorgrond bey nieren en gepeynsen,
> Leyt hert en herssen bloot: is Bacchus dan geen God?

Alsnog: *Tegen de gulsigheyd, uyt Theognis* (I, 128) en op de ongezondheid van een verwekelikend leven, doorgebracht in overdaad en onbewegelike rust, *Op Iemand* (I, 279) en het schone *Voorbeeld van Matigheyd* (II, 32) van 'Eens Pottebackers Soon een machtig Vorst geworden' enz.

3) In *Aen de Gods geleerde* (I, 202) komen de 'Vorsten noch eens aen vrede', al is 't wat laat, 'Maer Kerck-geschil berockt onsterffelijcke krijgen; | Dat schrijf dat kijf-gevecht en heeft noch end noch maet'. Zodat de 'pennen' meer nood brengen dan de 'piecken'. Ieder 'Kerck' durft roemen op de grond der 'Waerheyd' te staan (*Kereken* I, 73). Over het broederlik omgaan met zijn medemensen, ook met zijn minderen: *Aen Iemand* (II, 45), waarin: 'Wy sijn hier wel ('t is waer) wat ongelijck van lot; | Maer alle niettemin uyt eenen tronck gehouwen, | All uyt een kley gekneed: rechtschape borsten houwen | Hunn' minder' voor een' mensch, hunn' meerder voor geen God'. Over de mildheid in 't lijfstraffelike (*Gerecht* II, 171): ''t Gerecht heb slechs den hals te kerven of te stoppen; | 't Riekt eenigsins na wreed all wat daer boven gaet'. Hierbij ook als Vorstelike en huisvaderlike tuchtschool; *Videbis ea saepe committi, quae saepe vindicantur. Sen. 1 de Clem.* (II, 172), van een modern-aandoende humanieteit.

4) In *Genees-konst en Rechts-geleertheyd* (I, 11) worden de loopgraven geopend:

> Waer 't dat wy na natuur en maet te leven wisten,
> En na den reden-toom ons' lusten deden gaen;
> Waer 't dat wij wijsselijck ons pijnigden t' ontslaen
> Van ydel pleyt-geraes en sotte kinder-twisten;
> Eerlang waer Bartolus versleten en verrot,
> Hippocrates eerlang gegeten van de mot.

Verg. ook I, 118 (*Aen de Medicyns en Rechts-geleerde*); I, 196 (*Adams val, aen Adam*); I, 235 (*Triumviri*) waar de 'Predikers' die Dritte im Bunde zijn; I, 236 (*Aen Iemand*); II, 26 (*Van quaed tot erger*) en II, 41 (*Rechts-geleerde*), die daar een 'recht-verkeerde' heet. De Medici laten eveneens menige veer, als altijd. Om te beginnen: *Aesculapius Drykop* (I, 84):

> Dry voud is 't aengesicht van allen Medicijn;
> 'T schijnt naer iet Duyvels, Gods en Menschelijcks te swemen:
> Op 't eerste pols-gepeyl schijnt hy een God te zijn;

ware Pleiter voor hem is de Christus;[1] Hem moet hij volgen op de smalle weg, die Christus is voorgegaan, en waarop zijn getrouwen hem zijn gevolgd.[2] De Godsdienst is een boom met bittere wortels,

Een' menschelijcken treck sal sijn gelaet hernemen,
Als hy den siecken vind geseten by de vier:
Maer als hy loon versoeckt; 't is, Satan, ga van hier.

De Oogst-maand van deze 'Satan' is de 'Mey-maend' (*Aen Aulus Chirurgijn* I, 66) als wanneer 'De schorfte suy veren (ons) nier en bloed'. Het Goddelike in hem is afkomstig van Aesculaup (zie *Aen de leerlingen van Aesculapius*, II, 280); deze deed de lijken herleven, waarom Jupiter hem vergramd in 't graf bliksemde; maar zijn leerlingen (quantum mutati ab ille!) maken de levenden tot lijken. Dit ziet de Dondergod wèl door de vingers.

Daerom en slingert hy noyt blixem op uw' daken,
Ghy word daeromme noyt geblakert noch gesengt,
Maer noch wel rijckelijck met gulden dau besprengt.

Op sekeren Herder (die) 'veel meer gevonden | Word aen der rijcken disch als voor der armen bed' doelt II, 15; *Emblema, ad Praedicatores* (I, 175); en hij vermaant ze, om naar 'den aerd der hanen' eerst zelf met de vleugels te klappen, alvorens anderen te wekken: alleen vóórdoen doet volgen; *Op Fretillus preker* (II, 214, 215) leert ons iets omtrent een broeder die 'die gesond is van leer, van leven ongebonden' en 'als hy word versocht te leven als hy leert',

Ick trecke (seght hy) 's jaers een loon van honderd ponden;
Waer voor ick leer en preek: maer om noch tienmael meer
En deed ick, Broeders, niet 't geen ick u preek en leer.

Verg. nog *Op Lycon* (II, 346) en *Dat Jesus heeft begonnen beyde te doen en te leeren Act. I, 1* (II, 356). *Op Pansa* (II, 207) doelt het Fatalisme geworden Praedestinatie-geloof. (Zie N. Taalg. IX, afl. V).

1) *Christus is Preker, Medicyn en Pleyter* (II, 392).
2) '*T hemelrijck* (II, 391). Over de trou te volgen wegen (Matth. 7). *Op 't Spreeckwoord difficilia quae pulchra. Hesiodes gevolgt bij Erasm. in Adag* (I, 24 en I, 90). Verg. G u l d e n W i n c k e l XLIX. Wat de volgelingen betreft, zie daarvoor zijn warme verering *Aen de Martelaren of Bloed-getuygen Christi* (III, 384).

maar zoet van vruchten.[1] Ziel en lichaam, wij weten het, voeren een felle strijd.[2] Lichaam en ziel zoeken toch, elk voor zich, de weg naar hun eigen huis.[3] Voor wie de Hemel wil zoeken, moet

1) *De Vreese des Heeren is 't begin der Wijsheyd. Syr. cap. 1* (II, 357).
2) Het dualisme krijgt een scherp karakter in 't volgend pleidooi (II, 379, 380).

't Lichaem aen de Siele.
Schaemt u, mijn heer, mijn' Siele; hoe? zyt ghy dan geschapen
Om u aen slijm en slijck (ô snoodheyd!) te vergapen?
Hoe? sal ick met het hoofd recht na den Hemel gaen,
Ghy eeuwelijck als slaef na d' aerde gaen gebogen,
En uw gedachten noyt soo hoog gaen als mijn oogen,
Soo houd ick my 't goed om u ten dienst te staen?

De Siele aen 't Lichaam.
Dat ick niet hoogs en denk, niet hemelsch ben gesint,
Daer af hebt ghy de schuld, die met uw valsche perten
My slijm en slijck voor goud, voor glory rook en wind,
Voor lusten aenprijst, pry, een deel gesmuckte smerten:
Dus poch op uwe deugd en vroomheyd niet soo seer;
Waer't ghy my trouwer knecht, ik waer u wijser heer.

In *Heautontimorumenos* (II, 187) worden de 'geesten' en de 'dieren' gelukkig geprezen omdat zij niet in zich voelen, zoals het menschelik schepsel, de 'prickels van sijn' plagen,' n.l. het gezamenlik dragen van 'lijf en geest.' Hier wordt diep gevoeld de 'tragedie' van het mens-zijn. Zie ook: *Waere vrede en heylige oorloge* (II, 403), waarin een ganse wereldbeschouwing besloten ligt.

3) *Op 't Spreekwoord; Elck vogelken is geerne daer 't gebroeyt is* (II, 361). Dat de ziel ook kan zondigen (*Ghy en sult niet begeeren*, II, 401) getuigen o.a.:

Der handen suyverheyd kan niet voor (God) passeren,
Ten sy men oock het hert van boosheyd suyver heeft:
Niet schandigs te begaen, iet schandigs te begeeren,
Dat is slechs borgerlijck, niet Christelijck geleeft.

Daarom *Oordeelt niet, Matth. cap. 7, vers 1* (II 368), immers 'God siet der sonden saet, ghy slechs de bloote bloemen: | God keurt de daed na 't hert, ghy 't herte na de daed.' Didakties treedt op: *Calamitas virtutis occasio. Senec. de provid. Vrucht der besoeckinge, aen de Besochte* (I, 238). Fraai is:

Die troetel-kinderen die noit in kruys en vielen,
Meent ghy, Gods kinderen, dat God de sulcke spaert:
Neen, neen: uw oorlogs-hoofd mistrout die laffe zielen;
'T kruys is te mannelijck, hij acht 'et hun niet waerd.
De Deugd blinckt als se blaeckt, klinckt als se word geslagen:
Word tot haer nut geploegt, wanneerse word geplaegt,
Het Land dat dragen sal moet schup en ploeg verdragen;
Verdraegt oock, Broeders, wat, op dat ghy vruchten draegt.

Verg. ook het opvoedkundige *De Heere castyd hem die hy lief heeft. Hebr. cap. 12, vers 6* (II, 191): eveneens verzen, die in zuiverheid VONDEL nabij komen. *Aen Dantes Aligerius* (II, 295), wiens glorie stijgt door zijn rampen, en de histories-aktuele vermaan- en boetedichten *Op de Vernieuwde verbintenisse der vrye vereenigde Nederlanders* (waarschijnlijk in 1651?) II, 71-73, waarnaar wij de lezer gaarne verwijzen. En 't belang der leerrijke *Historie* (II, 75).

allengs de Aarde terugkruipen.[1] Maar de ware Christen klimt, terwijl hij 't Geloof en de Hoop hier achterlaat, op de vleugelen der Liefde opwaarts tot God.[2]

Zijn de woord-puntdichten sterk in de minderheid, op het grote aantal verzen (300 in het Eerste Deel en 411 in het Tweede) zijn er nog heel wat bijeen te verzamelen. Ze zijn eehter niet belangrijk genoeg, om ze afzonderlik te nemen. Ze zijn overal elders bij onze 17de-eeuwers talrijker en ruimer te vinden: de beste van DE DECKER in dit opzicht houden gelijken tred met die van JAN VOS.[3] Omtrent

1) Zie *Hemel-reyse* (II, 389) als parabel:

Soo lang ons 't aardsche goed heel groot loopt in de sinnen,
En wort er Hemelwaert met seer veel weegs gespoeyt:
Want als de wandelaers veel vorderen of winnen,
'T oord, 't welck sy laten, krimpt; 't welck sy genaken groeyt.

Zie *Viventes morimur* (II, 407); het veelzeggende *Calidum et humidum vitale, of, Lampecis levens* (II, 408).

2) *Hope, Geloove en Liefde* (II 390).

3) Zoals bijv. II, 38, 282, 328, 344. Ze zijn van deze ksaeht:

Op Polla.
Daer is geen swaerer jock, roept Polla gansche dagen.
Als 't houwelijcksche jock; maer seker is 't maer jock:
Want schoonse 's daegs aldus loopt jammeren en klagen,
's Nachts gaetse rond en seyt, daer is geen soeter jock (II, 37).

Op Baldinus.
Baldinus gaf onlangs een deel beklad papier
In 't licht, het licht niet waerd, en nochtans waerdig 't vier (II, 290).

Antwoord op een' brief.
Sneewit is uw papier, uw brief of inhoud swert:
'T papier noemt naer uw' huyd, het inhoud naer uw hert.

de verdeling van deze soort van rijmpjes brengt hij te berde (*Van, Aen, Op*, I 160)

> By Puntdicht-schrijveren word veel gewags gemaeckt
> Van *Van*, van *Aen*, van *Op. Van* leert, *Aen* looft, *Op* laeckt.

omtrent het doel, dat Puntdichtschrijvers (II, 70) beogen, vernemen we:

> Ons Puntdicht-schrijveren betaamt 'et na vermogen
> Uyt allen boom Mercuur te draeyen glad en fijn.
> Ick wey in woorden als een Paracels in drooggen;
> De dingen sijn syn wit, de bloote woorden 't mijn.

en in zake de ééndagsvlieg-natuur van, trouwens zeer veel in dit genre (II, 218):

> **Puntdicht.**
>
> Een Puntdicht mag men by een' schoone vrou gelijcken,
> Die om haer' aerdigheyd en schoonheyd word gemeen:
> Maer eens gemeen gemaekt, haer schoon gaet henen strijcken;
> En is soo walgelijck, als wenschelijck voorheen.

Opmerkelik in dit verband zijn versjes aan 't adres van de veelschrijvers, *Op de kladders onser eeuwe* (II, 284) een klacht die we bij meer tijdgenoten horen, en die we in WESTERBAEN'S *Ockenburgh* breder horen omschrijven. ‘Van sotte schrijfsucht schijnt der sotten geest geslagen; | Elck schept in 't geen hy broeyt een sonderling behagen:’ met het gevolg, dat de apotheek, het privaat en de tabakswinkel er wel bij varen. Op ‘poeten’ horen we van DE DECKER meer charges. Kort gezegd: Poëten liegen. Afdoende is *Propheten en Poëten* (II, 103) om de tegenstelling:

> De siel van een Propheet is vol van 's Hemels klaerheyd:
> Oock steeckt in een Poëet iet seldsaems, ick belij 't;
> Want van den volgenden spreekt een Prophete waerheyd,
> En een Poëte liegt van den voorleden tijd.

en, om zichzelf een brevet van ‘waarheid’ te geven (*Van sich selven*, II, 104):

> Elck seyt dat in mijn rijm geen Poësy en steekt;
> En elck seyt waer, waerom? om dat het waerheyd spreekt.

De zaak is, dat DE DECKER op een te kerkelik-positieve bodem stond, om genoegen te kunnen nemen met de volle aanvaarding van de overgeleverde Antieke Litteratuur. Ook VONDEL voerde lang strijd tegen de ‘fabelen’ van VERGILIUS.[1)] De Heidenen kenden niet de

1) Vgl. ook *Op Iemand* (II, 50).

zuivere tongen van Gods Geest; wat zij ons nalieten was ‘vervalste’ Waarheid, en ook nog, als ‘getuigenis’ kenbaar, slechts met groot voorbehoud te aanvaarden. Doch in de litteratuur deden alleen opgeld, bepaalde, van de Antieken overgenomen vormen, zo ook het drama. Als dus iemand als DE DECKER zich wendt tot die vorm, neemt hij een niet-mythologies en alzo niet-fictief onderwerp, en wendt zich tot de Bijbel (zoals VONDEL in zijn ‘Pascha’ zich het eerst tot de Heilige Schriften wendt), en vertaalt, met toewijding en met meesterlik sukses, BUCHANAN'S *Baptist*, met een sterk anti-priesterlike strekking. In zijn overige werk begeeft hij zich tot het stichtelike: en 't is ook hierin, dat hij het best op dreef komt, en waar hij zich zijn krachten het best bewust is. Met deze opvatting van zijn taak, en door de druk der omstandigheden, waarin hij moet leven, is deze hoogst merkwaardige vaderlander evenwel een litteraire kracht van de twede rang gebleven. Hij zelf nam er gaarne genoegen mee; hij was van een bescheiden natuur. Deze bescheidenheid is ook oorzaak, dat wij alleen kunnen vermoeden, dat het zijn vrouw is geweest, op wie hij het - met andere lijkdichten in deze bundel verdwaalde[1)] - lofdicht heeft gemaakt, een vers, dat ons met diep gevoel de grootte van zijn verlies doet gevoelen, en waarmee wij het overzicht van deze bundels besluiten:

Op de dood van Iemand (II, 295).

Stort nu een' beek van tranen, ô mijn oogen,
Dooft voor een' wijl in eenen droeven vliet
Uw vrolijck licht, nu ghy die oogen siet
Soo jammerlijck met duysternis betogen,
Die boven al met ongeveynst medoogen
En waeren druok oyt sagen mijn verdriet,
Die uyt mijn heyl, dat luttel was of niet,
Oprechte vreugde en waer genoegen sogen.
Ach! ach! sy, die mijn sweerende gesicht
Behouden dê 't genot van dag en licht,
Ligt nu bestulpt van endeloose nachten:
Doch of al schoon haer lichaem van de dood
Verslonden leyt; in Jesus sachten schoot
Leeft haere siel, haer' deugd in mijn' gedachten.

J.K.

1) Zie ook nog *Ter gedachtenisse van mijns Vaders Broeder, overleden den 19 November 1652* (II, 396). Deze verloor hij bij 't woeden van de pest. Waarschijnlik bezweek ook die ‘Iemand’ aan deze plaag, terwijl hij zelf herstelde van de pok- of een dergelike ziekte.

Over Kollewijns *opstellen*.[1)]

Dat een derde druk van KOLLEWIJNS *Opstellen* nodig is geworden, zal niemand verwonderen die dit uitnemende geschrift kent. Het is niet alleen een manifest ten gunste van de vereenvoudiging der spelling, maar vooral een welsprekende verdediging van onze tegenwoordige begrippen over taal en taalonderwijs. Prof. DE VOOYS heeft dit, in zijn 'Woord vooraf', terecht doen uitkomen.

Een herdruk is een welkome aanleiding om een geliefd boek opnieuw te lezen, en zo heb ik dan, evenals zonder twijfel vele anderen, weder eens de rij doorlopen van *Onze lastige spelling* (1891) tot *Een Bui* (1911) en op die wijze de geschiedenis van deze twintig, nu reeds vijf en twintig, jaren van spellingstrijd als één geheel vóór mij gezien.

Hebben de mannen die in 1892, één jaar na KOLLEWIJNS oproep, de 'Vereniging tot Vereenvoudiging onzer Schrijftaal' stichtten, kunnen vermoeden dat de wijzigingen die zij voorstelden na zóveel jaren nog niet door alle Nederlanders zouden zijn aanvaard? KOLLEWIJN besloot zijn eerste opstel vol moed aldus: 'Dan behoeft het niet lang meer te duren, of een vereniging tot vereenvoudiging van onze spelling kan worden opgericht, en de gevallen waarin vereenvoudiging zal moeten plaats hebben, kunnen worden vastgesteld. Als dan de leden dier vereniging zich verbinden het vereenvoudigde spellingstelsel toe te passen en zoveel mogelik algemeen ingang te doen vinden, kan men zeker zijn dat in betrekkelik korte tijd een verbetering zal zijn tot stand gebracht, waarvan ieder beschaafd landgenoot de voordelen ondervindt en die vooral ook onze schooljeugd ten goede komt'. Waardoor is deze verwachting niet in allen dele vervuld? Want weliswaar heeft de 'Vereniging' steeds meer aanhangers gevonden, zowel in wetenschappelike als in opvoedkundige kringen, maar de tegenstand tegen vereenvoudiging is nog niet gebroken; hoewel, in de laatste tijd, de houding van de niet-taalkundigen merkbaar is veranderd, toch heerst er nog vooroordeel tegen ons streven. Juist door de lezing van KOLLEWIJNS *Opstellen* treft het

1) Dr. R.A. KOLLEWIJN, *Opstellen over Spelling en Verbuiging.* 3e druk. Groningen, Wolters. 1916.

ons hoe vreemd dit verzet is; men begrijpt zo goed dat de hervormers van 1892 het niet hebben verwacht. Immers, wat is overtuigender dan de heldere, voor alle ontwikkelde lezers begrijpelike uiteenzetting van feiten zoals KOLLEWIJN ze geeft? De onnutte vermenging van etymologie en spelling, de nodeloze en zelfs schadelike kunstmatige toepassing van geslachtsregelen die reeds eeuwen lang waren verouderd, wie moet haar niet onmiddellik hebben afgekeurd, nadat hij KOLLEWIJNS verhandelingen *Over Spelling en Verbuiging* (1893), *De e- en o-spelling* (1892), *De Geschiedenis van de geslachten der zelfstandige naamwoorden in het Nederlands* (1892) had leren kennen. En toch....

Is het dat de oprichters der ‘Vereniging’ te veel op eens hebben gewild? Ik weet dat dit de mening is van een onzer beste taalgeleerden, die door zijn studieën de noodzakelikheid ener doorlopende verandering der spelling inziet, doch van oordeel is dat hervorming in zeer langzaam tempo moet gaan, zo ongemerkt mogelik, om het grote publiek niet te verontrusten. Ik voor mij geloof dat dit een illusie is; een verandering als die betreffende de geslachten is uitteraard te ingrijpend dan dat zij, ook al zou men haar hebben losgemaakt van de eigenlike spelling, zonder protest zou zijn aangenomen. Wat mij, die eerst later tot de ‘Vereniging’ ben toegetreden en die dus slechts heb helpen voortzetten wat anderen hadden begonnen, juist treft, is de gematigdheid der mannen van 1892. Op enkele biezonderheden na (bijv. de voorlopig onnodige en voor velen hinderlike verandering van *-lijk* in *-lik*), hebben zij met zekere greep een schifting gemaakt tussen hetgeen onmiddellik vereist was en hetgeen tot later kon wachten. Dat KOLLEWIJN een zeer groot aandeel aan het vaststellen der negen ‘Regels’ heeft gehad - de spelling der bastaardwoorden is geheel zijn werk -, dat is voor niemand een geheim.

Niet in te grote voortvarendheid van de stichters der ‘Vereniging’ kan dus de de oorzaak liggen van de moeite die zij hebben gehad om hun denkbeelden ingang te doen vinden.

Dat hun verwachting te hoog was gespannen, komt veeleer hiervan dat zij meenden dat spelling voor het grote publiek een zuivere verstandskwestie was. ‘La logique rationnelle règne d'une façon exclusive dans le laboratoire du savant, mais elle n'exerce qu'une faible influence sur la conduite des individus et des nations; ce sont surtout des éléments affectifs, mystiques et collectifs qui conditionnent leur exiatence’. Misschien geven deze woorden van: GUSTAVE LE BON de sleutel tot de verklaring van de afkeer die de mensen gevoelen voor spellingverandering. Spelling is voor hen die door hun opleiding

niet worden gedwongen tot een beredeneerde beoordeling van taalfeiten en die zich dus niet kunnen ontworstelen aan spellingsgewoonten, een gevoelszaak. Als zij tegen spellingvereen voudiging zogenaamde argumenten te berde brengen, dan zijn zij in gemoede overtuigd verstandsargumenten te bezigen; in werkelikheid zijn het slechts zeer onvolkomen middelen om hun onbewuste afkeer voor hun verstand te rechtvaardigen. Gedurende de jaren dat ik de zaak van de vereenvoudiging der spelling help verdedigen, heb ik geen enkele tegenwerping vernomen die niet op afdoende wijze kan worden weerlegd, en is weerlegd geworden, in de eerste plaats alweer door KOLLEWIJN, in zijn kostelik *Vereenvoudigers-Arsenaal*. Dat taal en spelling niet hetzelfde zijn, hoe vaak hebben wij het niet betoogd; heeft het de letterkundigen belet hun zonderling adres op te stellen? Juist het feit dat letterkundigen - de 'emotionelen' bij uitnemendheid - zo ontoegankelik zijn voor onze bewijzen ten gunste ener hervorming van de spelling, toont duidelik dat leken in hun opvattingen daaromtrent vaak niet door hun verstand worden geleid. En evenals velen onzer de oorlogsberichten onbewust pasklaar maken voor hun gezindheid ten opzichte der strijdende partijen, zo worden de krachtigste overtuigingsmiddelen der vereenvoudigers machteloos tegenover gevoelsbezwaren die te onoverkomeliker zijn omdat zij niet als zodanig worden herkend door hen die zich er door laten leiden. Mij is verteld dat een hoog ontwikkelde en geleerde jonge vrouw, na gedurende een gehele winter door een onzer voormannen over het streven onzer 'Vereniging' te zijn ingelicht en na al onze argumenten te hebben vernomen, is geeindigd met tot hem te zeggen: 'Ik begrijp niet dat u, die zo fijn beschaafd is, aan zo iets wilt mededoen'.

Maar ik twijfel niet of ook zij zal 'mededoen'. Er zijn nu eenmaal van die hervormingen die *moeten* geschieden. En het zal de verdienste blijven van dr. KOLLEWIJN de eerste stoot tot deze hervorming te hebben gegeven en meer dan iemand tot de verwezenliking ervan te hebben bijgedragen. Hoezeer zijn bescheidenheid daardoor ook wordt gekwetst, wij vereenvoudigers worden terecht 'Kollewijnianen' genoemd. En naast de treffende hulde die aan deze hoogstaande man is bewezen bij zijn aftreden als direkteur ener Hogere Burgerschool te Amsterdam, brengen de leden der 'Vereniging tot Vereenvoudiging onzer Schrijftaal' een saluut aan hun 'Erevoorzitter'; geen mooiere aanleiding daartoe dan het verschijnen van deze derde druk zijner *Opstellen*.

G r o n i n g e n .

J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Iets over woordvorming en woordbetekenis in kindertaal.

Terecht heeft VAN GINNEKEN er op gewezen ‘dat er speciaal voor de Nederlandsche kindertaal nog zoo goed als niets gedaan is.’[1] Aan deze opmerking gaat een andere vooraf, die niet minder juist is: De kindertaal is eigenlijk een veel te algemeen woord. Practisch echter bedoelt men er gewoonlijk mee: de taal van normale kinderen die nog geen vier jaren oud zijn. Die alleen studeert men in den laatsten tijd, en van de verdere ontwikkeling trekt men zich niets aan. Zoo gaat het met alle nieuwe wetenschappen: men valt eerst op het meest afwijkende, omdat aanvankelijk de afwijking het interessantste is. Alsof niet de groei belangrijker ware![2] Taalonderwijs geven aan kinderen is: leiding geven aan die taalgroei. Het behoeft dus geen betoog dat studie van kindertaal voor ieder die de moedertaal onderwijst, van groot belang moet zijn .... behalve wanneer hij een schoolmeester van de oude stempel is! Voor de ouderwetse schoolmeester is de ‘gebrekkige’ kindertaal niets dan onkruid, dat zo gauw mogelik uitgeroeid moet worden. Wat eenmaal met blauw of rood potlood geschrapt is, blijft als ’taalfout’ verder beneden zijn aandacht. Daarvan studie te maken lijkt hem iets belacheliks. Van aanstaande onderwijzers wordt alleen aandacht gevraagt voor de ‘korrekte’ taal en de ‘korrekte’ grammatika, die ze hun leerlingen zullen moeten inprenten. Vandaar dat VAN GINNEKEN van de ommekeer in de taal van het kind dat op zijn zesde jaar de school binnenkomt, deze pessimistiese schildering geeft: ‘De arme en schoolsche onderwijzerstaal begint veel invloed te krijgen op de taal der kinderen. Veel van de natuurlijke spontaneïteit gaat voorloopig verloren. Ze leeren antwoorden in heele zinnen. Ze leeren denken schoolsch regelmatig. Dat is een tijd van stilstand, soms zelfs van achteruitgang voor de taal. Heel dikwijls trachten onhandige meesters nog bovendien het jonge reeds kwijnende taalleven te smoren in grammaticaregeltjes van den ouden trant. Arme kinderen!’[3]

1) *Handboek der Nederlandsche taal* I, blz. 347.
2) a.w. blz. 338.
3) a.w. blz. 378.

Deze voorstelling - hoeveel waarheid er helaas in schuilt! - lijkt mij in z'n algemeenheid te somber gekleurd. De onderwijzers-, en vooral de ouderwijzeressentaal, is gelukkig niet altijd zo arm en schools als VAN GINNEKEN meent: er zijn er die voortreffelik de kindertoon weten te vatten en de kindertaal te benaderen. Maar ook: het opbruisende kinderleven - en dus ook de kindertaal - laat zich niet zo gemakkelik onder de domper doven. Er moet ook onderscheid gemaakt worden tussen de kinderen die VAN GINNEKEN vooral op 't oog heeft, de dialektsprekers die op school een tweede taal gaan leren, en de kinderen die van huis uit min of meer beschaafd spreken. Ook bij de laatste zal de invloed van de schooltaal zich doen gelden, maar de ontwikkeling is veel geleideliker: van een breuk kan nauweliks sprake zijn. De oppervlakkige beschouwer zou zelfs kunnen menen dat bij zulke kinderen na hun zesde jaar niet veel meer waar te nemen valt: op een enkele ‘taalfout’ na, en een enkel ‘onjuist’ gebruikt woord, spreken ze immers de taal van hun omgeving, al beheersen ze de woordvoorraad nog niet in volle omvang.

Wie intiemer met kinderen omgaat, vindt veel meer op te merken. Om dit aan te tonen wil ik in de volgende bladzijden een en ander meedelen uit mijn eigen waarnemingen. De taal van de eerste kinderjaren heb ik nooit proefondervindelik bestudeerd.[1)] Sedert verscheiden jaren heb ik de latere taalontwikkeling bij mijn drie kinderen met aandacht gevolgd. De aantekeningen die ik van tijd tot tijd maakte, kunnen nooit de betekenis hebben van een systematiese waarneming. Een zuigeling kan van uur tot uur waargenomen worden; bij een kind dat op eigen benen gaat en niet meer de hele dag in het ouderlik huis doorbrengt, is dat onmogelik. De optekening draagt dan het karakter van een toevallige greep. Bovendien beperkten mijn aantekeningen zich in hoofdzaak tot woordvorming en woordbetekenis. De rangschikking van het ongelijksoortige mate-

1) Het komt mij voor, dat op dit vrijwel internationale gebied, na de grondige onderzoekingen van Fransen, Duitsers, Engelsen en Amerikanen voor een Nederlander niet veel nieuws meer te vinden zou zijn. Gelijk bekend is, bestaat er over dit onderwerp een uitgebreide litteratuur. MEUMANN (*Die Sprache des Kindes*, Zürich 1903) gaf een lijst van 30 nummers; CLARA en WILLIAM STERN (*Die Kindersprache*, Leipzig, 1907) konden op ongeveer 100 publikaties wijzen. Wie in kort bestek een helder overzicht verlangt, vindt dat van volkomen deskundige hand in het bovengenoemd boekje van Prof. MEUMANN (82 blz., prijs 2 M.).

riaal levert bijna onoverkomelike moeielikheden op. Noodzakelik was het, in elk geval de leeftijd aan te geven: ik deed dat op de wijze van STERN, door het getal jaren en maanden, met een punt er tussen. Wenselik leek mij ook, telkens mee te delen welk kind het woord gebruikte, omdat het niet onverschillig kan zijn, of dat een meisje of een jongen is, die buitenshuis in een verschillende omgeving hun tijd doorbrengen, en of het de oudste of de jongste is, omdat de jongste de invloed van de ouderen ondergaat.

In het vervolg is met N bedoeld een meisje, dat nu 10 jaar en 9 maanden oud is, met A een jongen van ruim 9 jaar, met S een meisje van bijna 7 jaar.

Om de *analogie* 'als taalscheppende macht'[1)] te leren kennen, kan men in de kindertaal tal van aardige voorbeelden vinden. De analogie gaat nog niet langs de vaste banen, door het gebruik van de volwassenen aangegeven, maar maakt grillige en verrassende sprongen.

a) *Werkwoordvormen*. Zwakke vormen van sterke werkwoorden (*loopte, geefde, vliegde*) zijn zò talrijk en zò algemeen bekend, dat ze hier niet behandeld behoeven te worden. Bekend is ook, dat ze met het aanbreken van de schoolleeftijd niet verdwijnen, en zich zeer lang door telkens herhaalde vorming handhaven. Dat verklaart het zwak worden van zo menig sterk werkwoord.

Maar ook worden naar de verleden tijd deelwoorden gevormd, als *aangekwamd* (N. 6.6), *gewist* (S. 3.9). Infinitieven als *kochten* en *brachten* (N. 4) komen nog veel later voor dan men zou menen. Als samenstellingen gevoeld zijn: *gewakkerword* (N. 3.6) en *gebliksemstraald* (A. 7.6); gesplitst is daarentegen: *ongeweerd* (A. 6).

Aardige *impersonalia* zijn: het heeft *gevlokt* (N. 4.1); het heeft *gewit* (A. 5.2) voor: het heeft gesneeuwd. N (4.1) die aan het strand bij hevige wind de zandkorreltjes in haar, gezicht voelde, zei: 'het regent', maar verbeterde dadelik daarop: 'het *zandt*!'

b) *Komparatieven en superlatieven*. Opmerkelik is de uitbreiding die de komparatief-vorming krijgt. *Pijn*, blijkens 'mijn *pijne* handje (A. 4.8) soms als adjektief opgevat, kwam als komparatief voor in: dat doet veel *pijner* (N. 3.6) en dook enige jaren later weer op: "ik heb nog veel *pijner*" (N. 7). A (4.1) gebruikte *pijnerder* en S (4.4) later: het *pijnste* plekje. Op de mededeling van zijn zusje: "Ik heb al te dorst", antwoordde A (4.11): "Ik heb nog veel *dorster*!" A (4.8) zei: "ik sta *vlakkerder* bij"; S. later (4.6): ik sta *vlakker* (= dichter

1) Vgl. het art. van KLUYVER in *De Nieuwe Taalgids* I, blz. 145.

bij) dan N.' 'Dat is nog veel *ender*' (S. 4.6), diende als komparatief bij 'dat is een heel end'. N (2.9) zei: 'heel ver weg - nog *verwegger*!' en gebruikte nog bijna vier jaar later (6.6): de zee werd nog *vloeter* (= de vloed kwam hoger).

Dubbele komparatief-vormen tekende ik vooral op bij A, nl. *harderder* (4), *verderder, groterder, mooierder* (4.1), *goederder* (4.7), naast *goeier* (N. 4) en *bester* (A. 4). Adverbia op *-jes* vormden *netjesder* (A. 4.7) en *zachieser* (N. 3.6). Naar analogie van zwarter, zwartst werden oranjepapiertjes vergeleken als *oranjeder, oranjest* (N. 8.5). Uit gewijzigde betekenis zijn te verklaren: 'deze kant van het zilverpapier is *zilverder* dan die' (N. 7) en: 'Wat is die jurk dan! Nog *katoener* als die andere (N. 6.11). *Heel* verliest (evenals bij volwassenen *vol*) zijn absoluut karakter in: van al m'n papieren mutsen is die de *heelste* (N. 8.2).

c) *Denominatieven* zijn: *otoën* (N. 4) = in een auto rijden; een kindje *melken* = de borst geven (S. 4.6); *overdrukselen* (N. 5); *fotografen* = fotograferen (N. 6.11); *silhouetten* = silhouetten tekenen (N. 9.6).

d) *Pronomia*. Het persoonlik voornaamwoord van de eerste persoon krijgt voor het kind - gelijk meermalen opgemerkt is[1] - gewoonlik eerst in het derde jaar betekenis. N begreep *jou*-stoel, toen ze twee-en-een-half jaar was, als de naam voor een bepaalde stoel, waartegen ze zei: "dat is jou-stoel". Op de woorden: "Zeg eens *ik*; Nelly is ik", antwoordde ze: "Nee, Nelly is niet ik; Nelly is jij!"

De objektsvorm *mij* in verband met *mijn*, komt eer in gebruik dan *ik*. Die objektsvorm krijgt de voorrang in alle gevallen waarin het geen subjekt is. A (3.6) zei bij het plaatjes-kijken: dat is *jou*; dat is *mij*'. Zeer lang handhaaft zich die vorm achter *als*, dat op één lijn met de voorzetsels wordt geplaatst: 'net zo groot als *mij*, als *jou*' (N. 3.6, maar voortgezet tot het elfde jaar).

De overeenkomst in vorm bij verscheidene persoonlike en bezittelike voornaamwoorden (je, me = m'n, u = uw, van jou = jou, van ons = ons, van hun = hun) geeft aanleiding tot de analogie-vorm *hèm huis* = zijn huis (S. 4.6). Men zou menen dat een zo afwijkende vorm tegen het zevende jaar wel verdwenen zou zijn, maar van N hoorde ik nog toen ze 7½ jaar was: '*hem* boek' = zijn boek.

II.

Nieuwe verbindingen van bestaande woorden.

Talrijk zijn de nieuwe samenstellingen die een kind maakt om

1) Vgl. HESSELING'S artikel over *Kindertaal* in *De Gids* 1908.

voorstellingen te benoemen, waarvan het de naam òf niet weet, òf niet vlug genoeg bedenken kan. In bonte rij laat ik eerst een reeks substantieven volgen, alleen waar het nodig is verklaard, of uit het verband toegelicht.

Van N zijn: *koppiestafel* = teetafel (2.6); *spoortrem* en *tremspoor* = stoomtrem, in tegenstelling met de elektriese (3.6); *hekkebrug* = brug met leuningen (3.6); *doekespel* = blindemannetje (3.6). Voor 'sproeiwagen' gebruikte ze drie namen: *waterleiding, waterwagen* en *waterkar* (3.6), waarbij later nog kwam *strooiwagen* (5) (vgl. *wagenspuit* bij A. 4.1). Uit die wagen kwam *spuitwater. Prikkelwang* = ongeschoren wang (4); *opklep* = overslag van een envelop (4.9); een *broer-paardje* = hit met kortgeknipte manen, met haar als van broer (5); *boshakker* = houthakker (5.9); *steeljongen* = dief (5.9); *voorbeen* = dij (zo genoemd in zittende houding (6.1); jij bent een *vergeet-mens*! (6.1); *verversman* (6.5); zus is met haar witte mantel een *winterjuffrouwtje* (6.4); een *waterschaduw* = spiegeling in het water (9.10).

Van A zijn: *spuugwangen* = opgeblazen wangen (3); *spoorman* (3.6); *blinkeglazekralen* (3.11); *vleesman* (4.1); *verjaardagsGrietje* = jarige Grietje (4.1); de *stuurman* en de *kaartjesafgever* in de elektriese trem; een *meneer-badvrouw* = badknecht, omdat eerst de badvrouw zijn aandacht getrokken had (4.6); een *meneer-schooljuffrouw* ·(4.8), omdat hij op de bewaarschool alleen een juffrouw kende; een *zonnestraat* = straat vol zon (4.7); een *verfman* (4.7); *droogpapiertje* = vloei (4.7); *toetersmannen* = trompetters (4.7); *pakkewagen* = goederenwagen (4.7); *schimmelpaard* (5); *lichtbeelden* = uitgeknipte plaatjes, om schaduwen te werpen op de wand (5.4); mijn *achterborstje* (= rug) moet nog gewassen worden (5.8; ook bij S. 6. 3); een os is een *vader-koe* en een kalf een *kind-koe* (6.9). Bij een gesprek over draaien met de ogen: 'dan gaan de *oogpitten* zo!' Even later: de *oogkralen* (7.6). Ik heb een *doodwagen* gezien! (7.6). Met een flauwe herinnering aan *vuurpijlen* noemde hij die bloemen *schietbollen* (7.6).

Van S. zijn: *schaalwipwap* = weegschaal (3.3); *wasstoel* = stoel waarop ze gewassen werd (3.3); *flipdeur* (4.6); *doodtuin* = begraafplaats (4.6); *hippespil* = spel met ivoren schijfjes die opgewipt worden (4.6); *envelopbus* = kartonnen doos voor postpapier (4 6); een *engeltjesmuis* = een muis die - in haar verbeelding - vliegen kon (4.4); *stuifmeel* = stof op een Drentse zandweg bij winderig weer (6 3).

Soms heeft het de schijn alsof een kind de delen van een bekende samenstelling bij vergissing omwisselt, terwijl het inderdaad een nieuwe samenstelling vormt. Voorbeelden zijn: *krakenoot* = note-

kraker (N. 3.6) - S noemde het later een *krakeling* (5.10). ‘Wat is dat een diepe *stapvoet*!’ (S. 4.6). N (7.6) sprak meermalen van *stapvoeten* op het ijs. *Voetstapje* werd door A (4.4) gebruikt voor een opstapje om de voet in te zetten. *Smeerpoets* was schoensmeer (A. 4.2). *Blazebellen* verving bellenblazen (A. 5.8); *etersmensen* kwam in de plaats van menseneters (A. 5.2). A (7.5) kwam thuis met het verhaal dat hij op school een *vorkstem* gehoord had, d.w.z. een stem die uit een stemvork kwam.

Werkwoorden met bijwoorden samengesteld, soms duidelike analogievormen, soms op grillige wijze gevormd.

Van N: *afdoeken* (2.6) = met een doek afdrogen; bomen *aftikken* = omhakken (3.6); de voeten aan de mat *afstoffen* (3.6); toedekken en *afdekken* = de dekens wegtrekken (3.6); ga je de graten *uitgraven*? = met een mes er uit halen (3.6); de rijst op het bord *neerplatten* (3.6); *uitlegen* = leeghalen (4). ‘Zusje moet *opspugen*? Weet je wat dat is? Dat is *opslikken*. Dat is inslikken’ (5); stroop van de lepel laten *afstralen* (5); een pistooltje *afknallen* (7.6); zich op de schommel laten *uitbengelen* (8.2); de neus gaan *uitneuzen* (8.5) = met water uitspoelen, opzettelik gebruikt in tegenstelling met uitsnuiten -. ‘De steel van het bloemje was slap. Toen zette ik het in 't water, en toen zag ik het van onderen *opforsen*’ (8.5). - Hij is in dat dorp *opgeleefd* = opgegroeid (8.5). - Moet jou haar ook *afgekapt* worden? (8.5) = door de kapper geknipt (verbeterd zijn: afgeknipt). - ‘Het weer is al wat *afgezacht*’ (8.11) = zachter geworden (vgl. afgekoeld). - ‘Anders moet meester al de schriften *inneuzen* (= inzien (8.11). - “Dan kwam broer de deur *uitkraken*” (9.3) - “Daar komt een stoomfiets *aandonderen*!” (9.3). - Sprekende over rupsen die ze in een doosje bewaarde: ze *omwurmden* elkaar’ (10.3).

Van A: pitjes *uitslikken* (2); de lantaarn is *opgebrand* = opgestoken (3); *afbouwen* = afbreken, het omgekeerde van opbouwen (4.8); een gebouw van blokken, dat gedeeltelik omgevallen was, *bijknappen* (vgl. opknappen) (4.8). ‘Waar zal die hond dat been *heenneren*?’ = neer gaan leggen (4.11). - ‘Dan *vlam* ik het (lucifertje) *aan*’ (5.4).

Van S.: een papiertje *indiepen* in een beker (3.3); de handen *affrissen* = fris afwassen (3.3). ‘Kan je die lamp weer *aanvlammen*?’ (3.9). ‘Ik zal er nog verder *insnoeten*’, nl. de neus in de melkbeker steken (3.9). ‘In die plas - waarin bomen weerspiegelden - is een *doorschijn*’ (4.6). - Zo'n partje retroen (sitroen, d.w.z. sinaasappel) om *uit te kluiven* (4.6). - Een deur *afdoeken* = afvegen (4.6). -

‘Al het water is naar boven *opgedorst*’ = door de dorstige bloemen uit een vaas omhoog getrokken (4.5).

Prefixen. Een aardig voorbeeld van analogie merkte ik op bij N. Kort nadat ik opgetekend had: ‘wij hebben ons *verspeeld*’ (8.5) = onder het spelen de tijd vergeten, hoorde ik: ‘je hebt de tijd *verwerkt*’ (8.6) = onder het werken vergeten, en de volgende dag: ‘je hebt je *verlezen*.’ Met een andere betekenis van het prefix tekende ik op: ‘als je de planten geen water geeft, zullen ze *verdorsten*’ (N. 9.11).

Een rijke groep vormen de versterkende prefixen: in emotionele kindertaal is de behoefte aan deze woordvorming zeer begrijpelik. In de algemene taal herinnert men zich de versterkende kracht van *dood-, stik-* enz., en nog onlangs de snelle verbreiding van *reuze-*. In die verbreiding hebben kinderen waarschijnlik een belangrijk aandeel: N gebruikte b.v. *dood*-lekker (9.8), *dood*-knap (9.10); *reuze-* werd door allen overgenomen, terwijl A sprak van ‘een *reus* vol pret’ (4.2) en onder invloed van de straattaal voorliefde toonde voor *rot-*. Een modewoord, blijkbaar in de gehele bewaarschool-klas, was bij A ook *stik-*, b.v. *stikgemakkelik* (5.2). Maar ook in woorden als spierwit, pikzwart, ijskoud, splinternieuw, snikheet, werd het eerste deel louter als versterking gevoeld, blijkens: een *spier*-dun velletje (S. 4.6), *pik*-droge handen (S. 4.7), *ijs*-warme voeten (N. 6.6); mijn hand is *ijs*-moe (N. 6.7), *ijs*-nat (N. 9.8); *splinter*-dicht en *splinter*-schoon (N. 6.11), *snik*-koud (N. 9.8). A (4.2) vormde *spik*-donker, en vertelde opgetogen (6.11): ‘de winkel was *krak*-vol! Hij was *stom*-vol!’ S (4.6) sprak van *pup*-zacht, gevormd naar het bij alle drie gebruikelike ‘een puppeltje’ en een beetje.

Suffixen. Een veelgebruikt suffix om voorwerpsnamen te vormen is *-er*, b.v. *bommer* en *timmer* voor hamer (A. 3.6), *visser* = touwtje om mee te vissen (N. 5), *schieter* = geweer (N. 5.6), *rondwiekertje* = weerhaan (A. 6.10). Bij persoonsnamen konkurreert *-er* met het meer gebruikelike *-man*, b.v. *kapper* = man die bomen velt (S. 4.6), *kalker* = stukadoor (A. 6.10).

Niet zeldzaam zijn nieuwe afleidingen op *-erig*, als: ‘van die pepermunt is mijn mond zo *ruikerig*’ (N. 4.9) en bij het brooduitdelen aan de herten: ‘die grote krijgt niks; die is zo *jagerig*; die is zo *raperig*’ (N. 5); een *donderige* dag (N. 7); ‘dat eten is zo *druiperig*: het druipt door de vork!’ (S. 4.6); ‘wat ben jij onruikerig’ (N. 9), gezegd tegen de meid die geen scherpe reuk had.

Het suffix-*zaam* werd naar een juiste analogie gebruikt in: dat

suikergoed is *breekzaam* (N. 8.6); vgl. buigzaam. ‘Die appelen zijn *ruikbaar*’ (N. 9.8) werd bedoeld als: verspreiden een lekkere geur.

Ook de woorden waarin het tweede samenstellende deel suffix geworden is, vermenigvuldigen zich. Voorbeelden zijn: *luibek* (N. 6.7) - waarnaast *luikop* (S. 4.4) en *luizak* (S. 4.7) - *snorrepot* als plaagnaam voor Vader (N. 5) te vergelijken met *brillepot* (A. 8.4); *lelikpot* (S. 4.6); *vernielpot* (N. 9.6); *sufoor* (A. 5.4); *schrokkebek* (S. 6.2). Naar *lastpost* werden gevormd *plaagpost* en *smerigpost* (A. 6.7).

(*Wordt vervolgd*).

C.G.N. DE VOOYS.

Vreemdelingen over onze letterkunde.

In aansluiting aan het artikel van P. VALKHOFF ‘Vreemdelingen over onze Letterkunde’ N. Taalg. X. pg. 20, vlg. wil ik er even de aandacht op vestigen, dat ook verschillende Scandinaviërs zich met de studie van de Nederlandse letterkunde hebben bezig gehouden.

In zijn geschrift ‘Sveriges litterära förbindelser med Holland, särdeles under 1600-talen’, waarin prof. E. WRANGEL uit Lund de betrekkingen tussen Zweden en Nederland en wel voornamelik die uit de 17^{e} eeuw bespreekt, wijdt hij ook een hoofdstuk aan de 17eeuwse Nederlandse letterkunde. WRANGEL bespreekt het uitvoerigst de latijn schrijvende Nederlanders, die invloed op de Zweedse letterkunde hebben gehad. Hun stukken werden herhaaldelik door Zweedse studenten opgevoerd. Dat de kristelike stukken, door Nederlanders in navolging van TERENTIUS' komedies geschreven, in Zweden zeer populair waren, bewijst het feit, dat er nog talrijke exemplaren van in Zweedse bibliotheken voorhanden zijn.

Van de Nederlandse dichters, die in hun moedertaal schreven, genoot volgens WRANGEL alleen CATS een zekere populariteit. Verschillende Zweedse schrijvers volgden hem na, vertaalden hem of voegden brokstukken uit CATS' gedichten in hun geschriften in, b.v. GEORG STIERNHELM, LUCIDOR en SPEGEL.

Volgens WRANGEL hebben zowel de Zweden als de Nederlanders in de 17^{e} eeuw een sterke voorliefde voor lange beschrijvingen en zedekundige bespiegelingen. DIDRIK GRANATENFLYCHTS ‘Penningens beröm och last’ doet in breedsprakigheid maar weinig onder voor JEREMIAS DE DECKERS ‘Lof der Geldzucht’, waarvan dit gedicht een navolging is.

De Deense schrijver LUDVIG HOLBERG is gedurende de jaren 1703-1716 herhaaldelik in Holland geweest en heeft op zijn verschillende reizen hier in het land de Hollanders goed bestudeerd. In een algemene karakteristiek, die hij in zijn autobiografie[1)] van Holland en de Hollanders geeft, zegt hij o.m.: de natuur heeft de Hollanders slecht bedeeld, heel begaafd zijn ze niet. In vlugheid en scherpzinnigheid zijn ze niet met de Fransen of Engelsen te vergelijken, maar wat de natuur hun onthouden heeft, weten ze zich door vlijt en volharding te verschaffen. Het grote aantal hekeldichten en satiren, dat jaarliks in Holland verschijnt moet de mensen niet misleiden en hun doen geloven, dat de Hollanders zo vernuftig zijn. Hun manier van schrijven is meer vrij dan vernuftig; dat kan men ook weer opmerken door de Hollandse gedichten met de Franse of Engelse te vergelijken. Hun onafhankelijkheid, gaat HOLBERG dan verder, vergoedt echter weer, wat de natuur hun aan dichterlike aanleg onthouden heeft.

De Hollandse taal leent zich beter tot het schrijven van blijspelen en kluchten, dan tot het schrijven van tragedies. Toen HOLBERG eens bij wijze van proef één van zijn blijspelen 'den politiske kandestöber' in het Hollands en Duits liet vertalen, vond hij de Hollandse vertaling niet alleen beter dan de Duitse, maar zelfs beter dan het oorspronkelike Deense stuk. Maar, gaat hij dan verder, deze (n.l. de Hollandse taal) is niet te gebruiken voor ernstige en verheven onderwerpen en kan de mensen gemakkeliker laten lachen dan hun ontroeren.

Aardig zijn de opmerkingen, die HOLBERG nog maakt over het purisme van de Hollanders en de neiging van de grammatici om de taal te zuiveren. Door hun vijlen en verbeteren en hun angstvallig vermijden van vreemde woorden, maken ze de Hollandse taal onverstaanbaar. Hun vertalingen van in de grammatica algemeen gebruikte latijnse termen zijn niet alleen voor vreemdelingen, maar ook voor de Hollanders zelf volkomen onbegrijpelik. Terecht verwondert men zich dan ook over de onverdraagzaamheid van de Hollanders op dit punt, waar ze juist in geloofszaken zo buitengewoon verdraagzaam zijn.

S.A. KRIJN.

1) Daar ik geen exemplaar van de originele tekst heb, citeer ik uit de Deense vertaling van 1745, 'LUDVIG HOLBERGS trende epistler til*** hvorudi befattes det fornemste af hans liv og levnet.'

Kroniek en kritiek.

Onzuivere Vondel-teksten.

Onlangs in UNGER'S VONDEL-uitgave lezende, stuitte ik op de zonderlinge fout (IV, blz. 105, vs. 43)

> Ja soo sluytmen met verlangen
> Om het vogeltjen te vangen,
> En te sluiten in een' kou.

waarin elk aandachtig lezer dadelik ‘sluyt’ in ‘fluyt’ verandert, gelijk de oorspronkelike uitgave ook heeft. Ik herinnerde mij toen de scherpe kritiek van WILLEM DE VREESE, drie jaar na het verschijnen van deze editie in de *Dietsche Warande* gepubliceerd (*Vondeliana*) en toen ik dit artikel opsloeg, vond ik er ook bovengenoemde fout in vermeld. Door nieuwsgierigheid gedreven, raadpleegde ik toen de jongste volledige VONDEL-uitgave, door HENDR. DIFEREE bezorgd (1910), om te zien in hoeverre die van zulke ongerechtigheden gezuiverd is. De voorrede doet het beste verwachten, want de uitgever zegt dat hij wel een volksuitgave bedoelde, ‘maar tevens moest het eene Klassieke, eene diplomatische uitgave zijn, die ons de werken van VONDEL doet lezen, gelijk hij ze geschreven heeft.’

Toen ik de meest sprekende foutieve plaatsen van UNGER, door DE VREESE aangewezen, bij DIFEREE nasloeg, zag ik met verwondering dat aan zijn tekst meestal niet de oorspronkelike tekst, maar de uitgave van UNGER ten grondslag gelegd is. Het bovengenoemde, onzinnige ‘sluyt’ is gehandhaafd. In *Geboortclock* vs. 242 staat *baste* voor *bafte*. Het gedicht *Ter bruiloft van Robert Honiwood* (DIFEREE II, blz. 563) begint, evenals bij UNGER:

> O pluikende Margriet

in plaats van ‘Opluikende Margriet’, gelijk de oorspronkelike tekst luidt. In deel II, blz. 944 is UNGER'S foutieve lezing ‘Kan die rontom betreên’ voor ‘bestreên’ overgenomen.

Om niet de indruk te wekken alsof DIFEREE een overanderde herdruk van UNGER'S tekst geeft, wijzen we daartegenover op verbeteringen als *opluicken* voor *ontluicken* in *Geboortclock*, vs. 131; *onwijffe-*

lijke (UNGER IV, blz. 204) in *ouwijffelijcke*; *quetsing* (*Jaergetijde van Oldenbarneveldt*) in *quisting*. In *Zegesang ter eere van Frederick Henrick* vs. 105 herstelde hij terecht *bloeyend blos*, al had hij de woorden ‘de uitdrukking is niet zeer duidelijk’, na raadpleging van het *Nederlandsch Woordenboek* kunnen schrappen. Een bewijs van slordigheid levert weer de slotregel van het sonnet *Misbruick des kerckelijcken bans* (UNGER IV, 87; DIFEREE I, blz. 168. De oorspronkelike tekst heeft:

> Een harder lieflijk is, een huurlings harte-straf.

UNGER begreep dit niet, en verbeterde:

> Eens harders lieflijk is, eens huurlings harte-straf.

DIFEREE geeft de gemengde lezing:

> Een harder lieflijk is, eens huurlings harte-straf.

Geen van deze lezingen zal voor de tegenwoordige lezer, die de laatste koppeling licht als een samenstelling opvat, duidelik zijn. De VREESE merkte dan ook reeds op, dat de woorden gescheiden moeten worden. Hij wilde de tekst herstellen door het koppelteken te verplaatsen: ‘een huurlings-harte straf.’ Eenvoudiger nog is het, in het streepje geen koppelteken, maar een scheidingsteken te zien, gelijk ook in dergelijke gevallen voor de duidelikheid wel eens een komma geplaatst wordt. In de uitgave 1647 staat in 't geheel geen teken op deze plaats.

In een populaire uitgave, gelijk DIFEREE er een wilde geven, verwacht men geen krities apparaat. Hoe nuttig en nodig een werkelik wetenschappelik-kritiese uitgave met volledige varianten zou zijn voor de kennis van VONDEL'S taal en kunst, heeft KALFF vroeger zeer terecht betoogd (*Tijdschr. v. Ned. taal- en letterk. XV*). Maar waar de uitgever stuit op een moeielik verklaarbare plaats, moet hij toch aan de mogelikheid van een drukfout denken, ən kan het raadplegen van een latere, door VONDEL herziene uitgave, als die van 1650, licht brengen. Ten bewijze een paar plaatsen:

In het *Oranjemay-lied*, vs. 25 vlg. geven UNGER en DIFEREE, volgens de uitgave van 1647, die VONDEL niet zelf bezorgde:

> Maer indien Hollanders vragen:
> Waer het daelt dit vreedsaem lot:
> Antwoord: waerlijck aen een God,
> Die in vrede schept behagen.

Drie jaar later liet VONDEL de middelste regels zelf aldus drukken:

> Waer van daelt dit vreedzaem lot?
> Antwoort: waerlijck van een' Godt,

Zou dit ‘van’ voor‘aan’ niet de oorspronkelike lezing zijn?

In de *Zegesang ter eere van Frederick Henrick*, vs. 145-147 lezen we bij DIFEREE:

> Daer t'hans de visscher set sijn' fuyck,
> Beurt 't land de mossige perruyck
> Nu overdroncken in het hooge.

De uitgever zet bij ‘overdroncken’ de verklaring: ‘waarvan het water is afgeloopen; *niet* onverdronken.’ Maar moet deze gewrongen verklaring niet verdwijnen, als VONDEL in 1650 op deze plaats inderdaad *onverdroncken* laat afdrukken, dat door de zin vereist wordt? Het wegvallen van een streepje boven de o kan de fout gemakkelik verklaren.

Deze laatste plaats brengt ons op DIFEREE'S tekstverklaringen. Ook daarbij heb ik, bladerend, de indruk gekregen dat hij al te zeer afhankelik is van zijn voorgangers VAN LENNEP en UNGER, ook waar ze de bal misslaan. Ten bewijze een paar plaatsen, waar ik toevallig nasloeg, en die dus waarschijnlik met vele te vermeerderen zijn. De onjuiste verklaring van *bats* (*Helden Godes*), die DE VREESE bij UNGER aanwees, vindt men ook bij DIFEREE (I, blz. 145). In *Verovering van Grol*, vs. 371 ‘voor duyvel wytgepickt’ verklaarde VAN LENNEP het laatste woord op goed geluk uit het verband als ‘uitgescholden’, wat DIFEREE overneemt. In het *Bruyloftbed van P.C. Hooft*, vs. 235 betekent *sinlyckheen* niet ‘Emblemata’, maar neigingen (vgl. *tempelsinlyckheden* in Geboortclock, vs. 814). In *Zegesang ter eere van Frederick Henrick*, vs. 96, is ‘Soo dootverwt hy de Vlaemsche kuste’ op voorgang van UNGER geheel foutief verklaard, terwijl de betekenis ‘een dodelike schrik aanjagen’ toch voor de hand lag.

Het zou onbillik zijn zonder voortgezet onderzoek de gehele toelichting als onzelfstandig werk te veroordelen. De gebruiker vatte deze staaltjes dus op als een waarschuwing om de verklaringen met kritiese behoedzaamheid te raadplegen. Het doel van deze bladzijden was voornamelik, aan te tonen dat de jongste uitgever van VONDEL te veel gezegd heeft - afgezien nog van de opzettelik gewijzigde interpunktie - toen hij ons een diplomaties-nauwkeurige tekstverzorging beloofde.

C.D.V.

Over het vertalen van verzen.

Allereerst, wat is het ware en wezenlike, dat behouden blijven *moet*? Dat zijn alle *inhoudswaarden*, alle *gevoelswaarden*, in al hun nuances, en hun *ritme*, dat is der woorden en woordverbindingen eigen kleur en toon, hun innerlike kadans, het is de harmonie van stof en vorm, de harmonie ook van dichter en lezer, het is de Kunst zelf.

Al het andere zijn hulpmiddelen om deze drie te scheppen, àl het andere: de taal, de keuze der woorden en hun rangschikking en verbinding naar toon, kleur, schakering en metriese waarde, zelfs de dichterlike hulpmiddelen als beeld en rijm.

Om de vervanging van één dier hulpmiddelen, de taal, is het ganse werk begonnen. Maar *niet*, en dit is waar ik bovenal de aandacht op wilde vestigen, alsof dit nu de verzen zouden zijn, die HORATIUS vermoedelik geschreven had indien hij een Hollander ware geweest. De veronderstelling, die soms toch waarlik als grondslag wordt aanvaard voor aan een vertaling te stellen eisen, is van een al te naieve onnozelheid. Een ieder uwer trachte slechts zijn eigen persoonlikheid te denken in een ander, zonder dat die Ander wederom Hijzelf ware. De verzen van HORATIUS kunnen noch konden ooit anders zijn dan die van de Romeinse, Augusteïes-Romeinse, *Latijn*-sprekende, denkende, schrijvende HORATIUS. Evenmin als Gij een Eskimo kunt ‘vertalen’ in een Nieuw-Zeelander, evenmin is het mogelik de verzen van HORATIUS te vertalen *in* het Hollands. Maar wel moet het mogelik zijn, en dit is wat ik ondernemen wil, deze Augusteïes-Latijnse verzen te rekonstrueren *met hulp vàn* de Nederlandse taal.

J. VAN GELDEREN: *De Oden van Horatius*.
(*De Beweging*, Jan. 1916).

Boekbeoordelingen.

Ons Taaluurtje. Oefeningen bij het onderwijs in het zuiver schrijven (compleet in vijf deeltjes) door D.J. Steunenberg, Onderwijzer te Amsterdam. Met Toelichting. - Utrecht, Cenijn en Van Strien. - 1916.

Uit de ‘Toelichting’:

‘Ik kwam tot de samenstelling op grond van de overweging, dat alle bestaande boekjes voor het zuiver schrijven - ook de beste - te véél willen zijn. Ze stellen zich boven den onderwijzer in plaats van

zich te beperken tot de rol, die ze past: die van nederigen dienaar.'

Bescheidener kan het al niet. Trouwens, ook hierin zijn de bakens verzet. De tijd van de lijvige, eindeloos bomende, en gewichtig-paragraferende 'handleidingen' is voorbij; de onderwijzer is weer zich zelf en zoekt alleen naar hulpboekjes als materiaal; welnu, ook deze reeks bedoelt niet anders te zijn dan een 'geordende verzameling van oefeningen'. Ook aan de volgorde is de gebruiker niet gebonden.

Toch spreekt uit die volgorde en uit de keuze van de eindeloos uit te dijen oefening-stof wel een eigen inzicht. Van zelf.

Nu wordt, wat dit inzicht aangaat, ons niets nieuws aangeboden. Eigenlik is heel het taalonderwijs buitengesloten. 'Onderwijs in zuiver schrijven is onderwijs in den vorm'. Het oefenboekje houdt zich streng aan de meest nodige morphologie.

Maak ondanks deze negatieve waardering bezit het werkje op zijn verouderd standpunt toch uiterst praktiese voordelen, die van een juiste kijk getuigen en ons in de bewerker de onderwijsman doen kennen, die behendig en zuinig zijn tijd heeft leren gebruiken.

Om te beginnen, worden de naamvals-oefeningen zo goed als naar het gehele hoogste leerjaar verschoven. Daar zijn ze in een minimum van tijd onder de knie. Mits men aanvangt, zoals de hr. STEUNENBERG doet, met eenvoudige konkrete voorbeelden.

Andere voordelen volgen van zelf, al zou het maar het enige zijn, dat door zulk een regeling het overbodig is geworden, van de hak op de tak te springen.

Ook in de 'woordsplitsing', het door hem uiterst doelmatig middel om inzicht te brengen in de woordverklaring, zonder de nodeloze en de vage omschrijvingen, toont zich weer het gelukkig inzicht van de verzamelaar.

De zeer vele oefeningen voor het invullen van klinkers en medeklinkers staan ons minder goed aan, als zijnde van een te examinerend karakter, om ze als taaloefeningen een vormende waarde toe te kennen. De schrijver heeft dit bezwaar voorzien, en wil ze, desnoods ook ingevuld, door laten gaan voor 'over-schrijfoefeningen'.

Ook de oefeningen in de verkleinvormen, achten we in oefeningen voor het zuiver schrijven onnodig. De meeste der woorden toch worden gespeld zoals ze worden gesproken. Moeielikheden alleen geven *paardje* en *paartje*, en dergelijke.

Zeer veel oefeningen over de werkwoorden getuigen van zorgzame arbeid.

J.K.

Uit de tijdschriften (Januarie - Februarie).

De Gids.

Jan. Deze aflevering wordt ingeleid door een artikeltje van de Redaktie: *Bij het aftreden van Mr. J.N. van Hall*, waarin, tevens het tachtigjarig bestaan van *De Gids* herdacht wordt. VAN HALL, wordt naast POTGIETER gesteld, door de herinnering dat 'tot tweemaal toe, gedurende een lange reeks van jaren, een man van smaak, ijver, opoffering, er zijn levenstaak van gemaakt heeft haar op peil te houden.' De Gids-periode na 1865 is 'niet altijd met billijkheid beoordeeld': het bleef een 'goed tijdschrift', al viel er weldra 'matheid' op te merken en 'gemis aan centrale leiding.' VAN HALL gaf weer leiding. Al begreep hij de tachtigers eerst niet, hij heeft 'de fout van de Gids weten te herstellen.' Hij nam 'niet een hooge, maar een stâge vlucht' in zijn werk, en maakte zich als 'chef de cuisine' hoogst verdienstelik. - M.H. VAN CAMPEN vervolgt de reeks *Nederlandsche romancières van onzen tijd* door een breedvoerige beschouwing van INA BOUDIER-BAKKER en haar werk. - J. DE MEESTER maakt in een artikeltje over *Het tooneel* - nl. over het jongste répertoire - deze juiste opmerking: 'Wispelturigheid soms, wisselvalligheid zeker kenmerkt vele pogingen tot een al te opzettelijke *vernieuwing* van ons tooneel.'

Febr. C. SCHARTEN betuigt, in de rubriek *Bibliographie*, zijn ingenomenheid met de jongste bundel van MAURITS SABBE: *In 't gedrang*.

De Beweging.

Jan. JAAP VAN GELDEREN geeft als inleiding tot een vertaling van *De Oden van Horatius* een *Rekenschap*, die belangwekkende opmerkingen over vertaalkunst bevat. - J. KOOPMANS prijst SCHRIJNEN'S *Volkskunde* als 'een door eenheid en veelzijdigheid aangenaam hand- en leesboek.'

Febr. ALBERT VERWEY drijft de spot met het herdenkingswoord dat de *Gids*-redaktie in Januarie aan J.N. VAN HALL wijdde, en waarin VAN HALL met POTGIETER op één lijn gesteld werd. In een geestig *Gesprek van Generzijds* laat hij de schimmen van BUSKEN HUET en POTGIETER een dialoog houden over deze *Gids*-bladzijden, en hun weinig vleiend oordeel uiten over wat eens hun orgaan was. POTGIETER zegt aan het slot: 'De jongere talenten - gesteund als ze worden door ouderen - hebben het recht te zeggen dat de Gids zich *niet* gebeterd heeft. Het tijdschrift dat vóór veel jaren PERK'S Iris terugzond, weigerde vóór weinig jaren even uitmuntende gedichten van anderen. De geheele nieuwere ontwikkeling van poëzie zoowel

als proza, nog gedurende het laatste decennium, is dan ook buiten haar omgegaan. Geen wonder, want wat aan haar ontbreekt is geest, is idee, is dwingende kracht van overtuiging en verkondiging.' - JACOB ISRAËL DE HAAN publiceert het eerste hoofdstuk van zijn proefschrift *Rechtskundige Significa*, dat in ons tijdschrift een bredere bespreking verdient. - A. DEFRESNE zegt, van psychies standpunt, *Iets over de zoogenaamde tusschenwerpsels*. Hij beproeft een nieuwe indeling in vijf groepen, nl. I inhoudlooze klanken, elliptische zinvormen (b.v. als een jongen een paard ziet vallen: 'Het paard!' of oejoej!) II tusschenkomsels, mededeelingen van beelden (b.v. pats, krak, patsend, krakend); III inhoudlooze, reflexuitingen (b.v. o, hé, oe; god); IV inhoudlooze aandachttrekkingsmiddelen zonder meer (b.v. pst, hei, heidaar!); V inhoudlooze, door overdrijvingszucht (o zeg, neê maar, enz.). 'Een eigenaardigheid, die de klanken van iedere afdeeling bezitten, is dat ze grenspaaltjes der taal zijn. In de z.g. tusschenwerpsels verliest de woordtaal zich in de gebarentaal. Bij I, III, IV, V uit den aard hunner inhoudloosheid en bij II zijn met weinig verbeelding voorbeelden te geven waar dezelfde mededeeling van het tusschenkomsel door andere middelen dan de spraakorganen gedaan wordt.'

De Nieuwe Gids.

Febr. In een artikel *C.Th. van Deventer over kunst*, wijst J. DE Jong op het heldere oordeel dat VAN DEVENTER in zijn artikels en brieven vaak uitsprak, niet alleen over muziek, maar ook over het hedendaags toneel. - W. KLOOS bespreekt in de *Literaire Kroniek* werk van BRUSSE, en wijdt een weinig zeggend woord aan de nagedachtenis van ALETRINO.

Onze Eeuw.

Febr. Het artikel *Nieuwe Boeken* van G.F. HASPELS bevat o.a. een oordeel over het jongste werk van C. BUYSSE, G. VAN HULZEN en M. SABBE. - In de rubriek *Leestafel* keurt K. KUIPER o.a. de poëzie van H. ROLAND HOLST (*Het feest der gedachtenis*) en ALBERT VERWEY (*Het zichtbaar geheim*), waarin hij veel te prijzen vindt.

Groot-Nederland.

Febr. J.A.N. KNUTTEL veroordeelt in scherpe vorm de bundel studies van M.H. VAN CAMPEN (*Over Literatuur, critisch en didactisch*). Hij wijst op ergerlike 'stijlfouten', op 'rhetoriek' en 'gebral': de schrijver is in zijn eigen oog 'meer propagandist dan criticus.'

Elseviers Maandschrift.

Febr. H. ROBBERS wijdt een woord van vriendschappelike herdenking aan de nagedachtenis van A. ALETRINO.

De Katholiek.

Febr. Jos. SCHRIJNEN'S *Volkskunde I* wordt uitvoerig besproken door MOLKENBOER. De beoordelaar trekt een parallel tussen VAN GINNEKEN en SCHRIJNEN, vooral om de geest en de methode van hun baanbrekend werk. Bij de eerste komt het persoonlike, het lyriese, bij de tweede het zakelike element meer naar voren. De belangstelling in het onderwerp blijkt uit de lange reeks aanvullende opmerkingen waarmee deze gunstige beoordeling besluit.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Jan. G. JONCKBLOET oordeelt ongunstig over de poëzie van *Een Javaansch-Nederlandsch Dichter*, nl. NOTO SOEROTO, de auteur van *Melatiknoppen*. - Is. VOGELS geeft onder de titel *Levensherinneringen van Pater van Meurs, de Nimweegsche jongen* een beknopte biografie van deze gemoedelik-populaire Roomse dichter.

Febr. G. JONCKBLOET publiceert het begin van een studie over *De socialistische dichteres Henriette Roland Holst- Van der Schalk*. De afkeer van de 'infernale gedachten en denkbeelden' die de beoordelaar in deze poëzie vindt, verklaart de laag-bij-de-grondse toon van deze afbrekende kritiek. In haar eerste bundel *Sonnetten* ziet hij slechts 'valsche schijn, klinkklank, en ijdele vertooning', die tot mislukking moesten leiden.

De Tijdspiegel.

Jan. H. MIDDENDORP publiceert een artikel over *Duitsche romantiek in Holland*.

Stemmen des tijds.

Jan. H.D.J. BODENSTEIN pleit, in een artikel over *Het Nationalisme in Zuid-Afrika*, voor het goed recht van het Afrikaans. Door de opleving van de nationale beweging in de laatste jaren heeft het Afrikaans een voorsprong gekregen boven het Hollands. 'Ik moet me zeer vergissen, wanneer niet binnen tien jaar het Afrikaans zich een plaats zal hebben veroverd naast het Hollands om het geleidelik geheel te verdringen.' De band met het Hollands mag niet verbroken worden, maar 'door de eenvoud van zijn grammatika en door het feit dat het de algemene spreektaal is, is het Afrikaans in de strijd tegen het Engels het aangewezen wapen.'

Den Gulden Winckel.

Jan. P. BEISHUIZEN GZN. vertelt iets over de achttiende-eeuwse kastelein-dichter *Robert Hennebo en zijn werk*. - D.TH. JAARSMA beveelt het 'frissche levende boek' *De Bloeiende Bongerd* van W.C. RENGERS HORA SICCAMA en H. POORT aan. -

GERARD VAN ECKEREN prijst het laatste werk van G.F. HASPELS: *David en Jonathan*, en ziet in *Het Gezin van Herman Leyter*, door

A.J. ZOETMULDER, een navolging van ROBBERS' familieroman. - H. VAN LOON vindt het laatste werk van ANNA VAN GOGH-KAULBACH een ‘langademig en eigenlijk zoo erbarmelijk leeg verhaal.’

Febr. ANDRÉ DE RIDDER vertelt van een bezoek *Bij Josine A. Simons-Mees*. - GERARD VAN ECKEREN herdenkt A. ALETRINO als ‘een Nieuwe-Gidser in den meest eigelijken zin van het woord.’ ‘Geen schrijver wiens woorden-materiaal zóó adaequaat zich toonde aan wat er mee moest worden uitgedrukt: de subtielste zielsbewegingen, de navrantste weedom.’ ‘ALETRINO klaagde, in een lang gerekt, eindeloos epithalaam van woorden-reeksen, smijdig verglijdend in elkaar, in een eentonig rythme, en waaruit zich als het schreien losmaakte van verlaten kinderen in schemering.’

De Nieuwe Amsterdammer.

22 Jan. In een kort maar belangrijk artikel karakteriseert FRANS COENEN de kunst van ALETRINO, die zo zeer aan de zijne verwant is. In het naturalisme van onze Tachtigers ziet hij levensliefde en pessimisme op zonderlinge wijze gemengd. In navolging van de Fransen werd er een epiek geschapen ‘die in den grond enkel lyrisch is: eigen stemming in de omgeving uitgezegd.’ Het karakteristieke van de Nieuwe-Gids-school is geweest ‘een groote gevoeligheid voor het zintuigelijke en een driftige begeerte naar het preciese woord, de persoonlijk-juiste weergave. Dat hierdoor nog te sterker de tweespalt aan het licht komt tusschen de levensverachting van den inhoud en de levensbelustheid in de détails, maakt vooral ALETRINO'S proza nog te merkwaardiger. Hij heeft het tachtiger kunstprinciep van het persoonlijke in de uitdrukking zoo hoog mogelijk opgevoerd en een geheel aparte, individueele taal geschapen, waarin opzettelijk de zin verwaarloosd wordt ten bate van adjectief en substantief, die bij gelegenheid ook de rol van verbum op zich nemen.’

Museum.

Jan. JAC. VAN GINNEKEN wijst op de noodzakelikheid van ‘veelzijdigheid van onderzoek en methode’ bij de studie van ritme in proza, naar aanleiding van A. THUMB'S werk over *Satzrhythmus und Satzmelodie in der altgriechischen Prosa*. - M.G. DE BOER ontwikkelt zijn bezwaar tegen SCHEURLEER'S verzameling *Van varen en van vechten*, nl. het ontbreken van een zo noodzakelike toelichtende tekst. - L.A. KESPER schrijft een vrij ongunstige beoordeling van SCHOENGEN'S *Geschiedenis van het onderwijs in Nederland*, waarin hij ‘een merkbaar zoeken en tasten ziet’, en geen weloverlegd plan.

Febr. A. BEETS beoordeelt de nieuwe druk van VAN DALE'S *Groot Woordenboek der Nederlandsche taal*. In het veranderd karakter van

dit werk dat nu tevens een ‘volledige woordentolk’ wil zijn, vindt hij een ernstig bezwaar. Vreemde woorden dienden z.i. als zodanig gekenmerkt te worden. Woorden die men kàn maken, maar die niet gangbaar zijn, behoren niet in een woordenboek. Aan de ‘dieventaal’ wordt te veel eer bewezen. Op die wijze ontstaat een ‘lappendeken’, zonder eenheid van bewerking.

Onderwijs en Opvoeding. Bijblad voor Taal en Letteren III, No. 5.

MAURITS SABBE geeft het eerste gedeelte van een doorwerkte studie over *Dierkennis en Diersage bij Vondel*. Hij wil ‘meer licht werpen op de dichterlijke psyche van VONDEL en tevens een dunk geven van de dierkundige kennis van een ontwikkeld zeventiendeeeuwsch Nederlander.’ Naast het werkelike ligt in die dierkennis ‘veel sprookjesachtigs, anecdotisch, symbolisch-stichtelijks en mystieks zelfs.’ - H.H. KNIPPENBERG vervolgt zijn studie over de Limburgse letterkundige *Dr. Michaël Smiets*, die zich vooral doet kennen als ‘gelegenheidsdichter’, als bewonderaar van VONDEL, bewonderend navolger van BILDERDIJK, en ‘dichter van het kostschoolleven.’

Neophilologus.

Afl. 2. R.C. BOER schrijft in een beknopt artikel *Over den samenhang der klankverschuiving en in de Germaansche dialekten*. - A. KLUYVER publiceert een belangrijke voordracht *Over het spel Granida*. Dat HOOFT het schema voor zijn spel van een ander ontving, is op verschillende gronden reeds verondersteld. De schrijver tracht nu vaster grond te krijgen. De eigennamen heeft de dichter blijkbaar in zijn voorbeeld gevonden, en terecht wees BOLTE op een toneel *Diphilo en Granida* in een Engelse verzameling van 1672. KLUYVER tracht nu aannemelik te maken dat dit stukje niet één toneel is, maar een beknopte samenvatting van een ouder stuk, dat vóór 1605 bestond, en dat HOOFT waarschijnlik in omgewerkte vorm heeft leren kennen. ‘Maar dat voorbeeld gaf hem slechts de stof voor vier bedrijven (1, 2, 3 en 5); en nu ging hij, meenende te moeten gehoorzamen aan een zoogenaamden regel van het tooneel, zelf een bedrijf (het vierde) er bij maken.’ Dat HOOFT zijn Daifllo, in strijd met de opzet, in het vierde bedrijf tot een laaghartige bedrieger maakt, komt dus niet voort uit slechte invloed van Italiaanse verdorvenheid, maar uit ‘een zekere onbedrevenheid in de dramatische kunst, ten deele misschien als gevolg van eene nog geringe levenservaring.’ - F.P.H. PRICK VAN WELY behandelt *Hollandsch-Engelsche raakpunten en parallellen*, nl. ‘De tweeledige en-verbindingen.’ Uitgaande van JESPERSEN'S opmerking dat, in verbindingen van één-

en tweelettergrepige substantieren door en, het Engels het kortste vooropzet (b.v. bread and butter), verzamelde hij in het Engels en het Nederlands tal van voorbeelden, die hij vergelijkend naast elkaar plaatste. Daaruit blijkt dat JESPERSEN ongelijk had, en dat het ritme vaak anders gekozen wordt. De beide talen vertonen opmerkelike overeenkomsten en verschillen, waarvan een verklaring niet gemakkelik te geven is.

Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Techniek.

Febr. Onder het opschrift *Ein flämisch-deutscher Dichter* geeft FRANZ JOSTES een zeer waarderende studie over EUGEEN VAN OYE. De Vlamingen zouden ongetwijfeld de belangstelling van de Westfaalse hoogleraar meer op prijs stellen, wanneer hij die niet, bewust of onbewust, dienstbaar maakte aan Duitse machtsbegeerte.

De Nieuwe School.

Febr. P.J. BOL schrijft met veel waardering over een reeks van acht leesboeken die F.H.N. BLOEMINK onder de titel *Oogst* uitgaf: ‘Alles samen superieur werk. Zo zoetjes-aan kunnen we de oud-bakken rommel nu allemaal afschaffen en door goeie vervangen.’

School en Leven.

No. 24. R. CASIMIR pleit in een *Brief aan Mej. R.* voor het goed recht van spellingvereenvoudiging, ten bate van het onderwijs: ‘Wat in de lagere scholen gebeurt, is, neemt u mij de wat krasse uitdrukking niet kwalijk, pyramidale onzin. Week in week uit wordt er tijd verdaan en worden uren besteed om de jeugd naamvallen en verbuigingen te leren, om ze te oefenen in het naarstig zetten van de en den, van een en twee o's en e's, en als ze van school zijn, dan kunnen ze nauwliks een behoorlik briefje schrijven en bekommeren ze zich om al die geleerdheid niet meer.’ Tegenover de beschuldiging van taalbederf voert hij aan: ‘*niet wij zijn de taalbedervers, maar zij*, die de aanstaande onderwijzers zo onderwijzen, dat die nog steeds menen, dat taal identiek is met spelling, dat spellingmanoeuvres taalonderwijs zijn; die de tijd voor taalonderwijs voor een *deel* gebruiken om waardeloze, dode dingen te leren, die daarom hun eigen lieve taal niet onderwijzen, die de taalgroei hunner leerlingen kunstmatig en opzettelik tegengaan en belemmeren, omdat ze hun persoonlikheidsgroei in de weg staan, die de dood en het dode handhaven, niet, wat wij allen moeten, uit bittere noodzaak, maar uit de waan dat dit dode wel iets van betekenis zal zijn.’

C.D.V.

Een verdediging.

Het is tegenwoordig mode om te schimpen op ons, arme literatuuronderwijzers. 'n Troost is het, dat niet alleen de leraren maar ook de hoogleraren hun portie krijgen. Deze laatsten vooral. BERNARD CANTER schreef in 't nummer van 15 Desember 1915 van *Holland Express*, dat ‘het Rijk millioenen en millioenen wegschenkt voor overbodig en dom uilengekras op de universiteits-katheders, terwijl deze krassende uilen, de litteratuur-professors, nooit anders doen, dan de levende schrijvers van Nederland tegenwerken of negeeren ter wille van hun mummie-wetenschap.’ Dat is knap gezegd, maar niet knap gedacht. Men zou zo'n itval zwijgend kunnen voorbijgaan, met een glimlach voor 't komieke der woorden en nog een glimlach voor de bekrompenheid der gedachte, maar het is 'n zwakheid van onze Tijd die hieruit spreekt, en daarom verdienen de woorden volle aandacht.

In een aankondiging van *De bloeiende Bongerd* in de *Nieuwe Groene* werd ook al schimpend gesproken over ons onderwijs in de Nederlandse letterkunde.... *en derzelver geschiedenis*. Ziet u, dat wij geschiedenis onderwijzen, wordt bespot met dat woordje *derzelver*. Het karakter van ons onderwijs en van dat woord *derzelver*, horen bij mekaar, vindt men.

En de heer CASIMIR schimpte, 'n paar weken geleden, in *School en Leven* mede op de skeletten of mummies van 'n dode letterkunde, waar wij onze tijd mee verdeden, in plaats van onze aandacht te geven aan de levende schepselen der jonge literatuur.

Zelfs waagde 'n redakteur van de *Bredasche Courant* 't ook al om in 'n feuilleton 't gewone letterkundig onderwijs van de Hogereburgerscholen uit te fluiten.

't Zit in de lucht, tegenwoordig.

Het is begonnen met MULTATULI, toen kwam VAN DEYSSEL, en nu kraait alles mee, wat zich jong en modern voelt. Het grote publiek is kunstzinnig geworden; de hoogleraren zijn nu uilen, en de kleinleraren.... uiltjes.

Laat ons beginnen met te zeggen, als Tijl Uilenspiegel: We hebben 't er naar gemaakt.

Ik wil geen verschil maken, zoals HERMAN ROBBERS edelmoedig deed in *Elsevier*, tussen kunstzinnige leraren die wel mooi en goed de literatuur onderwezen, en andere die er geen benul van hadden; neen, ik overzie 't lerarengild met één blik en zeg: wie zich zonder zonde weet, steekt de vinger op. Maar ik verklaar vantevoren, dat ik 'm toch niet geloof.

Wie heeft nooit les gegeven, zonder dat er geleerd werd om 't geleer en 't geëksamineer?

HERMAN ROBBERS schreef 'n mooi artikel, ook al over *De bloeiende Bongerd*, en zei enkele goede dingen over 't onderwijs in de letterkunde, maar men kon wel merken dat-ie nooit te paard had gezeten, en dan is 't goed praten over de kunst van rijden.

De leraar moet met heel z'n ziel mooie stukken voorlezen uit de nieuwe literatuur, met innig besef van de schoonheid daarin, en daarbij met korte opmerkingen relief geven aan de mooie passages.

Maar ROBBERS weet niet, wat dat zeggen wil: 'n vermoeide leraar voor 'n vermoeide klas.

Gij hebt wel 'ns 'n grote voettocht gedaan, ROBBERS? Opgewekt en vol lust begon de wandeling. De vogeltjes zongen, 't zonnetje scheen, 't windje ruiste, en bloem en blad glansde in 't liefelike ochtenduur. Uw oren waren open, uw ogen keken in 't rond, uw ziel genoot en zong in stilte. Maar ge hadt enige uren gelopen, ge werdt mat en dof. Uw ziel was 'n stoffige, verweerde spiegel, die nòg de beelden ontving der omgeving; maar hoe? Er was geen lied meer in u. Nòg wist ge en kondt ge beredeneren dat alles mooi was, maar met loom besef. Ge liept door, maar 't werd lopen om 't lopen en om 't doel te bereiken.

Zó zijn vaak de leraren en de leerlingen.

Men ziet, ekskuzeren wìl ik 't docenten-gild en daarbij bescheidenheid verzoeken aan hen die nooit te paard zaten, maar erkennen moet ik dat er veel is gezondigd.

Ja zeker, Vondel wèrd in 1587 geboren en hij hàd 'n kousenwinkel en hij wàs suppoost in de bank van lening, en Tollens wàs drogist en wòonde in Rotterdam, en in 1669 werd *Nil volentibus* opgericht, en in 1837 *De Gids* en in 1885 *De Nieuwe Gids*. En mijn ene buurman heeft 'n fabriek van gewapend beton, en de andere is decoratieschilder, en mijn grootvader was kleermaker en mijn Tante Mie is gestorven in achttien honderd en zoveel; dat weet ik niet presies meer.

Is dat literatuur, zulke poespas?

Dat is er te vaak van gemaakt door mensen zonder geest en ziel. Geest en ziel behoren niet tot de eksamen-eisen voor 'n middelbaar diploma of voor 't doctoraat in de Nederlandse Letteren. Er zijn doctoren in de Nederlandse Letteren die 't land hebben aan de letterkunde. ‘Ik ben historicus,’ zegt de een. ‘En ik filoloog,’ zegt de ander. Maar van de letterkunde moeten ze niets hebben, zeggen ze met 'n vies gezicht.

HERMAN ROBBERS, BERNARD CANTER, CASIMIR, die redakteur van de *Bredasche Courant* en alle andere recensenten hebben gelijk als zé fluiten en sissen tegen ons.

We hebben 't er naar gemaakt.

Maar is dat nu 'n reden om 't onderwijs in de Nederlandse Letterkunde.... en derzelver geschiedenis af te schaffen?

't Is de gewone gang van 't mensdom: toen men sommige dogma's van de godsdienst niet meer geloofde, en men vele vormen ging begrijpen als mensenwerk, toen maakte men zich los van de hele godsdienst, en van God erbij.

* * *

De geschiedenis der letterkunde kan ons vele dingen leren.

Eerst geeft ze geschiedenis, dan levens- en mensekennis, verder letterkundige begrippen, en om dit alles heen als 'n atmosfeer of als 'n aroma dat er uit opstijgt: artistieke ontwikkeling, onderscheidingsvermogen van mooi en lelijk, echt en onecht, vermogen om te waarderen en genieten.

Men kan geen van deze dingen scheiden van de andere, ze vormen éen wezenlik geheel, zoals 'n boom met z'n wortels en blaren en bloemen en vruchten.

Maar de geschiedenis is draagster van alles; het is de stam. Voor de grote massa altans. Want er zijn natuurlik wel gelukkige mensen die ook zonder schoolvorming een fijn vermogen hebben van waardering. Maar zelfs deze zullen veel winnen in vastheid van oordeel en zuiverheid van inzicht door historiese ontwikkeling. Ook hùn vermeerdering van kennis zal worden vermeerdering van genot. Maar 't spreekt vanzelf dat geen *vorming* 't kan winnen van *aanleg*.

Wat 'n rijkdom van geestelike bezitting, heeft de mens verworven die enige jaren gereisd heeft over de golvende weg der literatuurhistorie. Wat 'n hoogten heeft hij bestegen met ruim uitzicht over bonte dalen, waaruit nijvere zeisenklank en mystiek klokkengelui

opstegen. Hij heeft onweerswolken gezien onder z'n voeten, waar bliksemstralen hartstochtelik uit spatten. Hij heeft de blauwe nevelen zien hangen over de velden, zodat de wereld haar stoffelike werkelikheid verloor en hij niet meer wist of de wereld een droom, of dat zijn droom de wereld was; het sprookje werd realiteit en de realiteit een sprookje. Hij is op donkeren avond getrokken langs kleine huisjes met lichte ramen, waar 't Gezin bijeen zat, gelukkig in 't zijn bij elkaar, gevuld in dit lege leven door de zorgen die de Tijd kort maken; gisteren zag hij de koeien in 't veld zich tegen mekaar dringen van bangheid voor 't naderend onweer, en zo ziet hij de mensen samenschuilen in kleine hoopjes die Gezin heten, om 't bange der eenzaamheid te ontkomen en zich 't hart te vullen met zorgen voor elkaar, omdat leegheid van harte onduldbaar is. Op 't verlaten dorpsplein kwam orgelgedreun met mannengezang uit de kerk, en hij stond stil en luisterde, en tuurde naar boven naar de torenspits; hij had al zoveel torens naar boven zien steken; heel de aarde was vol torenspitsen, nietige dingetjes uit de verte, maar voor de mensen dichtbij: reuzen die hun ogen boven de wolken heffen om daar te zoeken wat hier beneden maar weinigen vonden: de eeuwige God waar de wereld uit voortkwam. Hij heeft de gelieven beluisterd op een bankje in 't groen of gescholen achter bomen, en zachtkens weemoedig geglimlacht om hun zalige waan dat heel 't leven voortaan 'n hemel zou wezen.

In de stille uren met schrijvers en boeken verdubbelt ons leven; in plaats van ons arme dagelikse gedoe en ons eigen, toch altijd beperkt geestelik bestaan, komt een tienvoudig leven met allerlei mensen en in allerlei kringen die anders gesloten voor ons bleven.

Arme stumpers van mensen die buiten de literatuur zijn. Hoe azen ze op gebeurtenis met praatjes over de buren. Als er 'n rijtuig stil houdt naast hun deur, dan lopen ze naar 't venster om te loeren. Hoe graag zouden ze luistervinken aan 'n sleutelgat om de levensgeheimen te weten. Hoe graag zouden ze kijken in de zielen en geesten van anderen om te weten wat een ieder verborgen houdt voor de hele wereld.

Nieuwsgierigheid? Zeker. Maar dat is de kiem waaruit de levensgierigheid groeit die haar verzadiging vindt in de literatuur.

Maar daarvoor hebben we geen historiese literatuur nodig, meent ge misschien; dat alles krijgen we ook van de kunstenaars die nú leven.

Dat is maar gedeeltelik waar. Iedere periode heeft z'n specialiteit. Elke kleine tijdkring heeft iets van de dorpskring, waar altijd hoog-

geëerde talenten leven. Ken je Piet van de mulder? Nou, maar die kan zingen zo heerlik. Je moet 'm 's Zondags horen in de Mis. Je zoudt er de tranen van in de ogen krijgen. 't Is heus waar! En dan Willem van de smid. Die kan komediespelen op de Rederijkerskamer bij ons! In de grootste steden vin je ze zo niet. En dan Dries Derksen, die moet je horen harmonikaspelen. Prachtig. Nou vind ik dan ook de harmonika 'n mooi instrument, eigenlik 't mooiste en moeilikste dat er is. Ja, je moet maar komen, bij ons op 't dorp.

Elke kleine tijdkring heeft iets van dat dorpachtige.

Zelfs in de rijke literatuurperiode waarin ìk 't geluk heb gehad om op te groeien, - ben ikzelf nu geen dorpsmens? - neen, ik gelóóf, ik wéét dat 't zo is - maar alle bewonderaars uit vroegere perioden waar wij nu om lachen, hebben 't ook geloofd en geweten - dat doet er niet toe; dat moet de toekomst maar uitmaken, ik wéét en voor mezelf is 't 'n zékerheid, dat....

Ha, zie je, nu praten we al over 't verleden en de toekomst, onze blik zoekt al historie.

Geschiedenis der letterkunde hebben we nodig, ROBBERS, CANTER, CASIMIR, gij recensenten van allerlei rang, uitfluiters van te zwak begaafde mannen, die op onze Akademies en Hogereburgerscholen en Gymnasia de literatuur gaven, geven of zullen geven.

Wilt ge de leraars beschimpen? Goed. We mogen ervan leren.

Maar beschimp niet het mooie *vak*.

* * *

De geschiedenis der letterkunde, ook als ze gegeven wordt door 'n studieman die van zichzelf weinig betekent, geeft zo'n rijkdom van blikken en perspectieven, gelijk 'n dominee of pastoor zonder veel ingeboren geestelikheid nog zo veel heerlike woorden te spreken hebben.

't Begint al terstond in de Middeleeuwen.

Denk u eerst in 'n moderne boekdrukkerij waar de stoommachine of de motor zucht en stampt; de raderen draaien, de riemen vliegen; de sleden en rollen der persen schuiven en wentelen; automaties worden de vellen opgelegd en na 'n paar sekonden bedrukt weer uitgeworpen, en duizenden eksemplaren van 't boek zijn klaar in enige weken. En kom dan in de stille kloostercel, waar de broeder, gebogen over 't perkament, letter voor letter tekent; hij heeft als grote gunst 't handschrift geleend van 'n auteur; eerst was er één eksemplaar, en als hij lange maanden heeft gearbeid, dan zijn er twee

eksemplaren; en dan, na nieuwe arbeid van lange maanden, zijn er drie eksemplaren. De broeders werken met vroom geduld, want zij doen alles tot meerdere eer van God; hun schrijven is godsdienstoefening, gelijk heel die Middeleeuwen zijn gehuld in een waas van godsdienst, die ‘duistere’ Middeleeuwen, uit wier duisternis echter de torens opsteken der kathedralen die nu nog de roem en de trots zijn van zovele steden. En toch heeft men later die tijden en hun werk geminacht; de handschriften werden vernield en vergeten, toen in de Renaissance-eeuwen 'n nieuwe liefde de mensheid bezielde, totdat men pas in de negentiende eeuw, in de dagen der Romantiek, ging begrijpen wat voor schatten men had verwaarloosd. Men had zich suf gestaard op de werken der Grieken en Romeinen en ging nu weer begrijpen dat 'n volk, evenmin als 'n individu, kan leven van navolging; dat 'n volk moet opgroeien uit zichzelf en daarvoor in de eerste plaats z'n eigen verleden moet kennen en liefhebben. De Romantiek was die terugkeer tot zichzelf, zij was nationaal individualisme, beu van navolging. Bij ons werd die zucht naar zelfheid gepropageerd door *De Gids*, die echter nog meer staarde op de zeventiende eeuw dan op de Middeleeuwen. Zoals Mozes 'n koperen slang oprichtte in de woestijn - en allen die er naar kijken zouden, werden genezen van hun ziekte - zo richtte POTGIETER het beeld op der zeventiende eeuw, en allen die zouden kijken naar die Energie, die spanning van alle geestelike en stoffelike vermogens, zouden genezen worden van de slaplendigheid waarmede ons volk was geslagen omstreeks 1820. Hollander te zijn werd de eerzucht der besten. En dat nationaal individualisme werd in voortgaande konsekwentie 't gewestelik zichzelfwillen-zijn. Vlaanderen werd wakker. En naast de mooie Vlaamse literatuur kwamen er Gelderse, Noordbrabantse, Limburgse en Overijselse schetsen en novellen. Dat hoorde allemaal nog bij 't wezen van de Romantiek.

Na 'n korte vermoeidheid - want ook de volkeren worden moe na hun inspanning - werd het oude streven weer vernieuwd en met nog strenger konsekwentie voortgezet. Van nationaal en later gewestelik, werd het individualisme persoonlik. KLOOS was de man die in *De Nieuwe Gids* die individuele eigenheid met overreding en voorbeeld verkondigde als 'n verjongde POTGIETER.

Vier heffingen zien wij dus in de golvende lijn onzer literatuur. Eerst de Christelik-Middeleeuwse, dan de Zestien-Zeventiende-Eeuwse, later de Nationaal-Romantiese, waarvan de Individualistiese van de nieuwste tijd slechts 'n voortzetting is.

De geestdriftige bewonderaar van onze jonge letterkunde, die zó heeft leren kijken, zal begrijpen dat de Woordkunst niet geboren is in 1885. Vol liefde voor de jonge kunst, zal hij steeds 'n remmende voorzichtigheid in zich voelen, want hij heeft geleerd dat de volkeren al verschillende geestdrift-periodes achter zich hebben en dat elke golf van verliefd enthousiasme eenmaal haar hoogtepunt bereikt waarop ze menen dat 't zó eeuwig, eeuwig zal duren, maar dat altijd weer de daling komt, die wacht op 'n nieuwe heffing van nieuwe liefde.

De Geschiedenis geeft de bezadigdheid in 't oordeel, eigen aan mensen van rijpe leeftijd.

Maar die stille wijsheid is geen onverschilligheid, 't is niet de dood.

De man van rijpe jaren gedenkt dankbaar de perioden van geestdrift zijner jeugd, al moet hij wel eens glimlachen met weemoed om de hoge woorden die hij toen sprak, en met vriendschap luistert hij naar de mannen die nu jong zijn en hun jonge idealen verliefd uitzingen.

Zo leert de Geschiedenis kijken naar 't leven van ons volk als naar 't leven van één mens, die zich echter altijd weer verjongt en 'n nieuwe jeugd mag genieten, terwijl het individu veroudert en hij ‘mag zijn Lente geen tweede maal smaken.’

In de Middeleeuwen liepen we met 't oog naar boven en de handen naar de Hemel, in één gebed dat God tot ons mocht komen of wij mochten opklimmen tot Hem, om één te wezen, in zalige rust, met de Eeuwige.

Dat was de mystieke liefde die de aardse behoeften en de menselike natuur te veel vergat.

Toen kwam 't humanisme der Renaissance, en de menselike ziel met haar hartstochten werd op de snijtafel gelegd en men kerfde en onderzocht met de vurigheid van 'n ontdekker op z'n ontdekkingstocht.

De mens werd nu 'n los wezen op zichzelf, gedreven door z'n passies, los van God, 'n stukje natuur.

Maar toen 't vuur van deze liefdevolle studie verflauwde, bleef er niets over dan de kouw van 't rationalisme. Totdat men van 't Griekse en Romeinse heidendom weer terugkeerde naar zichzelf, in de Romantiek, en met nieuwe verrukking de schoonheid der Middeleeuwen terugvond. De mystiek herleefde en het bewustzijn Gods ontwaakte weer in 's mensen ziel.

En als ik nu voor de derde maal mijn blik laat glijden langs de golving der eeuwen, dan zie ik daar doorheen 'n vrij strakke lijn die maar weinig zich heft of daalt. Het is de typies-Hollandse lijn van 't realisme, lopend van de middeleeuwse kluchten naar 't zeventiende-

eeuwse blijspel; van BREDERO en HOOFT en HUYGHENS naar THOMAS ASSELIJN met z'n *Jan Klaaszen*; verder naar LANGENDIJK, ook even VAN EFFEN aanrakend, en dan naar BETJE WOLFF en AAGJE DEKEN; in de 19e eeuw brengt die lijn ons bij de *Camera Obscura* en verder bij de schat van moderne schetsen vol tintelend leven van HEYERMANS, QUERIDO en zo vele anderen. Al noemt 'n Hollands talent z'n boek *epos* of *roman*, zoals op 't titelblad van *De Jordaan* gebeurt, het blijkt niets anders te wezen dan 'n verzameling van meesterlik-realistiese kiekjes uit 't gewone leven. En zo geleerd door 't verleden, durven we wel voorspellen, dat Holland bij al de internationale bewegingen waaraan we zullen meedoen, toch steeds zichzelf zal blijven in de getrouwe en geestvolle tekening van de nuchtere werkelikheid.

De Geschiedenis geeft ons de gave der profetie.

* * *

We praten over de Eeuwen en hun geest alsof dat iets werkeliks en aparts was. En toch is 't maar 'n abstractie. Of misschien ook niet. De *Ideeën* alleen hebben realiteit, zei PLATO. Sommige abstracties zijn zo geweldig concreet als rotsblokken die de dorpen vernietigen in de dalen.

Maar toch, om de geest der tijden te zien, moeten we naar de individuen kijken, gelijk 't zonnelicht zich in de nacht alleen toont, waar 't wordt weerkaatst door de maan, en gelijk in een donkere kamer alleen de zonnestofjes getuigen van 't grote licht daarbuiten.

'Waarvoor dient toch al dat gepraat over al die dooie mensen?' zegt 'n bekende grap.

Onze taak is het, al die dooie mensen levend te maken.

Dat doet de biografie. En dus worden 't toch heel belangrijke dingen, dat VONDEL in 1587 is geboren, dat hij 'n kousenwinkel had en suppoost was in de bank van lening. Als men maar de ziel haalt uit al die dorre feiten om aldus te herscheppen de ziel van VONDEL en daarin te zien leven de ziel van zijn tijd.

In JACOB VAN MAERLANT wordt weerkaatst de democratie der middeleeuwen, in COORNHERT het Christelik humanisme, in ANNA BIJNS en MARNIX de strijdende oude en nieuwe kerk, in VONDEL de middeleeuws-Roomse kerk, zich manifesterend in renaissance-vormen, enzovoorts, enzovoorts.

Op onze middelbare en gymnasiale scholen zijn we tevreden met de studie van die enkele personen die met hun sterk licht getuigen van de geest der tijden. Zij zijn de golven die zich verheffen boven

de zee der menigte. Maar onder en achter die grote talenten zijn de kleine talentjes, die alleen de geleerde vakman bestudeert. En als al die kleine schrijvertjes en dichtertjes niet hadden geleefd, dan hadden de groten niet kunnen bestaan.

Het is juist 't mooie van Prof. KALFF'S *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* dat hij zijn lezer zo sterk dit doet begrijpen. Luister eens naar dat 'uilengekras', BERNARD CANTER, en zoek eens in 'n vroegere eeuw naar zo'n klein schrijvertje die heel wat betekende in z'n eigen gevoel en in de waardering van vele tijdgenoten, maar die nu vergeten is, en tracht daarin uzelf te herkennen, en ge zult wijsheid hebben verworven door de Geschiedenis, en ge zult 'n toekomstige Prof. KALFF nog dankbaar zijn omdat hij u later nog misschien even in 't voorbijgaan zal vermelden als 'n stofje dat ook al 't licht des tijds weerkaatste Zonder hem zoudt ge in de toekomst vernietigd wezen, maar door hem zult ge misschien nog wat leven behouden.

Die kleine schrijvertjes zijn er altijd in groot getal. Altijd is de tijdgenoot verwonderd geweest over die rijkdom van talentjes, en men beschouwde dat steeds als 'n biezonder gunstig teken.

In de perioden van bloei zijn ze als kleine maantjes om een grote planeet, en in de tijden van verval zijn ze als de asteroïden waarin 'n grote planeet uiteen is gespat en die nu samen door de ruimte zweven, met hun velen tellend voor 'n eenheid.

Wat in 't verleden is ontstaan in individuele groei, dat wordt bij hen cliché. Wat van de enkelingen op de menigte overgaat, verstijft altijd tot cliché. De godsdienst wordt cliché, de wijsheid, deugd, poëzie, ook handel, nijverheid. Alles.

Aldus ontstaat in de literatuur de rhetoriek. Dat zijn de wafelijzers waarin, op de kermis der ijdelheid, de kleine luiden het dunne deeg hunner sentimentjes gieten.

Alle tijden van bloei hebben hun eigen oorspronkelike rhetoriek. De cliché's van 't voorgeslacht zijn dan stuk geslagen, en de vernieuwde zielen maken nieuwe vormen.

De historiese studie der literatuur leert echter in de verouderde vormen toch het jonge leven van weleer mee te voelen. Maar zonder historie wordt men monomaan en gelooft dat alle geestelikheid 'n zegen is van de moderniteit.

Met deze en soortgelijke gedachten komen onze jongelieden in aanraking bij de histories-biografiese behandeling onzer letterkunde.

Wandelend met de leraar van de middeleeuwen tot in onze tijd, krijgen zij allerlei blikken en perspectieven die hun denken verruimen voor heel hun leven.

Maar ook zonder 't historiese is 't bespreken van zovele verschillende karakters van buitengewone waarde.

Kijk eens, daar hebt ge COORNHERT, 'n man om verliefd op te wezen: strijdbaar als 'n haan, maar ook verdraagzaam, waarachtig Christen, filozofiese kop, zacht en hard beide, bezield met de geest die leeft in heiligen en martelaars.

Daar is VONDEL, edelmoedig, grootmoedig, zelfopofferend; de zachte innigheid van de Katholieke mystiek in zich verenigend met de brutale stoutheid van 'n watergeus; 'n heerlik voorbeeld, wat kind er geboren kan worden als Vlaamse en Hollandse geest zich verenigen.

Daar is de lichtzinnige BREDERO, de zwakke van karakter, die zo gaarne vroom en wijs had willen wezen, maar niet kon, en wiens smartkreet van berouw ons nog treft, als hij slapeloos te bedde ligt en '*t bange zweet hem uitbreekt terwijl 'n ander rust met lijf en leden*.

Daar is de vrome JAN LUYKEN, die opeens aan de wereld de rug toekeert en zich wendt tot God. 't Is of de ziel van BREDERO in hem is wedergeboren, maar nu, door herinnering van haar vroeger lijden, vastheid genoeg heeft om te doen wat ze goed acht. Eerst keek JAN LUYKEN naar de lieve meiskes en nodigt ze uit om in zijn levenstuintje met hem de bloempjes te komen plukken der liefde. Met geestdrift roept hij uit: laat alles sterven ter wereld wat wil en moet sterven, ‘liefdens bloemen blijven leven’! Maar dan op 26-jarige leeftijd wordt opeens de liefde Gods in hem ontstoken. In plaats van de prikkeling der zinnen zoekt en geniet hij voortaan de zoetheden en vertroostingen der ziel die de deuren en vensters wijd heeft geopend opdat de Goddelike Minnaar moge binnenkomen die met zijn zacht gefluister zoveel kracht en heil geeft dat we al 't aardse geluk kunnen ontberen en zelfs de dood niet vrezen.

Maar ik moet me matigen; ik geef geen cursus hier. Nog één blik, op één schrijver. Ik blijf met m'n leerlingen staan voor 'n leunstoel, waarin 'n mens ligt, ineengezakt; hij is dood; op tafel staat 'n klein leeg flesje; 't is 'n zelfmoordenaar; 't is WILLEM VAN HAREN. Hij heeft 'n papier in z'n handen. We halen 't er uit, schuw en vol ontzetting, en lezen het langzaam; 't is *Het menschelijk Leven*: ‘Helaas, helaas! hoe vlieden onze dagen!’ zo begint het. Maar hèm vloden de dagen niet vlug genoeg, de stumper, met z'n onbeteugelde driften. Schande, schaamte, wroeging, haat, hadden z'n leven verpest. ‘God zij den armen zondaar genadig!’ zuchten we, als we zachtkens van

de dode weggaan, het droevige testament, dat vers, meenemend.

Maar ik verander de historie. Want dat gedicht heeft hij acht jaar voor zijn dood geschreven. Maar dat doet er niet toe. Hoeveel jaren heeft hij dat flesje bij zich gedragen? Hoe dikwijls heeft hij 't in de hand genomen en er in eenzaamheid op gestaard als op zijn uiterste, armzalige troost, maar 't weer weggestopt, hopend op God, ‘bij Wien geen rouw, geen droefheid kan duren, voor Wien de smart vlucht en Die de dood doet sterven’. Totdat eindelik.... toen zijn arme verlaten ziel God niet meer kon vinden.... dat flesje, die sombere metgezel, zijn toevlucht werd.

O, welk een rijkdom van mensenleven brengt de historiese biografie onder de ogen der jeugd, als de leraar er maar in slaagt, al die schrijvers als levende mensen in de klas te brengen, waar ze staan en zich bewegen met hun strijd, hun leed en hun geluk, vóor de banken naast de docent.

Niet iedereen kan daar elke les in slagen, want het schoolleven is zwaar, ROBBERS, zwaarder dan een leek kan vermoeden. De leraar moet vier uur per dag spreken, en de leerling zes uur per dag luisteren, 't Is wel te vergeven, als de leerstof vaak niets blijft dan leerstof.

Maar 't weinige is ook hier, véél.

* * *

Ja, maar de esthetiese ontwikkeling, de vorming van 't schoonheidsbesef, 't vermogen om mooi en lelik, echt en onecht van elkaar te onderscheiden, waar blijven die? roepen de auteurs van *De bloeiende Bongerd*.

Juist, ik zou er in de eerste plaats over gesproken hebben, als ik in m'n gedachten mij had gericht tot 'n groep van leraren (laat ons hopen: 'n kleine groep) die van de literatuur maken 'n dooiefeitenkennis of wel die de letterkundige stukken lezen voor taal- en stijlstudie.

Ik reken ook, evenals gij, de artistieke vorming 't uiterste doel van alle literatuur-onderwijs, om nu niet te spreken van de karakterof mensvorming.

Maar nu ik vooral aan u heb gedacht en aan uw staf van bewonderaars, gij die hebt gezegd ‘dat het doel van het onderwijs in de literatuur enkel-en-alleen behoort te zijn: den leerling zóo ver te brengen, dat hij zelfstandig de literaire schoonheid kan herkennen en gevoelend kan begrijpen’, nu gij zegt: *enkel-en-alleen*, nu heb ik

ekspres voorop gezet, wat 't histories-biografiese gedeelte van ons Vak nog meer te geven heeft.

En gij zoudt dat in 'n hoekje willen duwen?

Wij zullen het niet dulden.

Zie, als uw boek vijandig was ontvangen, dan zou ik naar voren zijn gevlogen om het te verdedigen, maar nu gij met geestdrift zijt toegejuicht, nu gij dus 'n stootje kunt velen, nu moet ik hard roepen, dat gij wel veel goeds brengt, maar nog veel meer kwaads zoudt doen als het gild onzer kollega's zich door u liet beheersen.

Maar het zal niet waar zijn!

Zij die zo uitbundig u prijzen, zijn meest geen schoolmannen. Zij weten niet dat ons leraren-personeel toch reeds zó ontwikkeld is, dat zij bij de historiese lektuur altijd hun leerlingen wijzen op 't mooie en lelike, op veinzende rhetoriek en zuivere individuele zegging, op eigenheid in klank en melodie en beweging, en op cliché-achtig gietwerk.

Nu eens 'n enkel woordje, en dan 'n heel gesprek, van les tot les, twee jaren lang, en zo wordt ontwikkeld dat zozeer begeerde schoonheidsbesef.

Ik wil geloven, met u, dat er nog te veel leraren zijn die dit te veel verwaarlozen. En hun zal uw boek goed doen, als zij 't voor zichzelf doorwerken op hun kamer. Maar ik hoop dat zij hun cursus niet erdoor zullen laten beheersen. Want ze zagen in de letter*kunde* te weinig letter*kunst*, uit artistiek onvermogen. Dat blijft, ondanks uw boek. Maar als gij hun nu ook de historie en de biografie bijna geheel afneemt, dan blijft er niets over.

Maar waarom gesproken over de zwaksten onzer broederen?

De sterkeren, ik verzeker 't u, bereiken mèt historie en biografie dezelfde kunstontwikkeling als gij, en zelfs 'n betere, 'n meer gezonde, doordat het spreken over mooi en lelik niet zo opzettelik gaat. 't Wordt geen gewilde jacht, maar 'n natuurlike vanzelfheid.

Gij wilt de aesthetiese ontwikkeling er met vinger en duim instampen. Zo kan men worst vullen, maar geen zielen tot groei brengen.

Het is er mee als met de vroomheid en de wijsheid. Die gaan er niet in vive-la-force. Al zoudt ge jaren aan 'n stuk leven naast 'n heilige of 'n wijze en al hun woorden afluisteren en hun daden afkijken, 't zou u niet baten, als God niet te hulp kwam.

Van Godswege is ons hart vatbaar voor vroomheid en wijsheid, en ook voor schoonheid's macht. Op 't verstand kan men vrij snel inwerken; de leerlingen zullen u spoedig definities nazeggen van goede

en slechte literatuur, maar wat geeft 't als die woorden niet zijn gegroeid in hun ziel?

Hun ziel moet groeien. De literatuuronderwijzer kan er veel aan doen bij honderd kleine gelegenheidjes, maar hij moet z'n opzettelike bedoeling weghouden; dit ben ik geheel eens met de heer J.B. SCHEPERS die zich ook tegen uw boek heeft verzet.

Ik vrees dat met uw methode, zoals die zit vooral in 't eerste deel van uw boek, vele leerlingen beu zullen worden van al die artistiekerigheid. Vergeet niet dat 't merendeel onzer discipelen bourgeoiskinderen zijn, niet naar de maatschappelike stand geoordeeld, bedoel ik, maar naar de ziel. Zij vinden en zullen blijven vinden: bourgeoisliteratuur 't mooist. Ze verkiezen de scheppingen van de periode 1840 boven die van de periode 1885.

En dan, de menselike ziel is koppig tegen alle dwang. Als ze merkt, dat gij 't er op aanlegt om ze te verkneden, dan verstijft ze zich in haar oude plooi en ziet tartend u aan.

Dat komt dan van uw opzettelikheid.

Andere leerlingen geven zich gaarne aan u over, ze vinden 't pikant om zo artistiek gemaakt te worden; 't zijn ijdeltuitjes, ze gaan zich echte kunstkenners voelen en och heere! d'r is zo'n armoe in d'r zieltje.

Later zullen 't zijn artistieke snobs oftewel kunstkwiebesen.

'n Gruwelik wezen, zo'n kunstkwiebes. 't Is 'n fijne meneer, sjiek gekleed; elk knoopje van z'n toilet moet getuigen van keurige smaak, en toch is 't 'n grove persoon met al z'n schijn van fijnheid. Want al draagt gij mooie kleren, al zijn uw bewegingen gedinstigueerd, al laat gij artistieke huizen bouwen en koopt gij artistieke meubels, al zijn de potten en pannen in uw keuken en kelder fijn en smaakvol, indien uw zieltje grof is, bemoei u met geen kunst. Maar al zat ge met Job op 'n mesthoop, bedekt met zweren en vuiligheid, en ge hadt 'n fijne ziel, de stem Gods zou u weten te vinden.

VAN EEDEN heeft 't goed gezegd: terwijl gij bezig zijt, uw stal uit te mesten, voelt gij misschien de zachte arm der Muze om uw hals.

En VAN DEYSSEL, die MATTHIJS MARIS bezocht in Londen, zei dat hij bij de onzindelikheid in zijn huis dacht aan de stoffelike vuilheid van sommige Heiligen in de Middeleeuwen.

Als de kunstkwiebes gelegenheid heeft, persoonlik kennis te maken en te onderhouden met kunstenaars van naam, dan is-ie blij als 'n sjacheraar met 'n vette klant. Hij vleit en kruipt met 't grootste gemak, maar is ook aanmatigend tegenover eenvoudige mensen. Hij is bizonder knap in de artistieke terminologie. Hij praat van symboliek

en naturalisme en *le culte du soi*. En als gisteren het realisme uit de mode is geraakt, om vandaag vervangen te worden door de symboliek, dan trekt-ie de neus op voor elk realisties stuk, dat nog gemaakt wordt, al zou 't 'n eeuwig meesterstuk zijn.

Maar alle mensen die zelf enige kunst in d'r ziel hebben, voelen zijn onechtheid in de eerste minuut van hun kennismaking. Ze hebben fijne voelhorentjes die dat direkt zeggen: echt of onecht.

* * *

Dr[a] RENGERS HORA SICCAMA en HERMAN POORT, de auteurs van *De bloeiende Bongerd*, mogen niet boos zijn om deze passage. Ik heb in zekere mate respekt voor hun boek. Het zal 't artistieke element in ons onderwijs versterken en als zodanig blijft het 'n gebeurtenis in de geschiedenis onzer leerboeken. Ik hoop dat mijn kritiek hun meer welkom zal zijn dan de naïeve kreet van een hunner bewonderaars die uitriep: ‘Dit werk is een heldendaad!’

Maar hoeveel beter zouden zij gedaan hebben als ze geschreven hadden 'n gewoon histories-biografies leerboek der letterkunde in de trant van Dr. SCHOTHORST. Een gewoon leerboek maar dat buitengewoon moest wezen door de fijnheid in de tekening van de bewegìng der tijden, door de diepte van mensenkennis in de ziele-ontleding der grote auteurs, en waarbij ze dan van 't begin tot 't einde het artistieke inzicht en de kunstgevoeligheid onzer leerlingen hadden gevormd en verfijnd door telkens te wijzen op mooi en lelik.

Dan zou hun boek 'n blijvend werk zijn geweest in onze scholen; nu kan 't slechts zijn een tijdelike verschijning, 'n voorloper, 'n belofte van dat wat nog komen moet.

J. MATHIJS ACKET.

Naschrift.

Het was niet mijn bedoeling, *De bloeiende Bongerd* te bespreken in details. Toch moet ik enige historiese onjuistheden aantekenen, die ik ontmoette.

1. Op bl. 1, dl II, zou men menen, dat VAN DEYSSEL *De Nieuwe Gids* mee heeft opgericht. Dit is niet zo.

2. Op bl. 129, dl II, moet de lezer wel denken, dat BUSKEN HUET behoort tot de oprichters van *De* oude *Gids*. Deze werd pas in 1862 redakteur. In 1837, bij de oprichting, was hij elf jaar oud.

3. De auteurs schijnen niets te begrijpen van de historiese betekenis van MULTATULI. 'n Genie die grote invloed heeft gehad op heel de moderniteit, aan wie b.v. de nieuwe-gidsers veel meer te danken hebben, dan ze willen weten, wordt hier eventjes in 't voorbijgaan genoemd als ‘een man van veelzijdige begaafdheid’. Lieve hemel, Mevrouw RENGERS, HERMAN POORT, dat zegt men van 'n knappe dorpsdominee als-ie begraven wordt. CAREL VOSMAER en MULTATULI worden in één adem besproken; de eerste in ruim één regel en de tweede in ruim twee regels!!

4. De historiese betekenis van STARING wordt niet gezien. Hij moet besproken worden bij *De Gids* en niet in een slotregeltje over de 18e eeuw. Hij is een voorloper. Als hij in 1840 sterft, laat hij in de gespierdheid van zijn energieke stijl het ideaal na, dat als nieuw verkondigd wordt door POTGIETER en de zijnen.

5. Op bl. 208, dl II, staat woordelik te lezen: ‘HOOFT is stellig een veel fijnere geest dan VONDEL.’ Dit klinkt in mijn oren als een enormiteit. Ik heb een ander begrip van fijnheid van geest. Gewilde, geforceerde verfijning is iets anders dan natuurlike fijnheid.

6. En op bl. 290, dl II, lees ik: De middeleeuwse rederijkerskamers ‘geleken op de gelijknamige vereenigingen van tegenwoordig’. Dat is volstrekt onjuist. Onze rederijkers zijn amateur-toneelspelers; de middeleeuwse waren bovendien amateur-dichters. Dit maakt ze juist belachelik. Als men dit onderwerp in de klas bespreekt, heeft men 'n mooie gelegenheid om 't verschil uit te leggen tussen woordkunst en de andere kunsten. 'n Artiest moet hebben *ziel* en *techniek*. Hoe meer techniek er bij 'n kunst te pas komt, hoe meer 't amateurschap mogelik is. De woordkunst vraagt betrekkelik weinig aangeleerde techniek; 't is bijna alles ziel; daarom is 'n amateur-dichter 'n onmogelikheid.

Breda.

J.M.A.

Iets over woordvorming en woordbetekenis in kindertaal. (*Vervolg van blz.* 100).

III.

Tal van afwijkingen in kindertaal zijn te verklaren uit *onvolkomen woordherinnering*. Bij volwassenen heeft het woord, èn als klankgroep èn als teken voor een bepaalde betekenis-inhoud, zijn vastheid gekregen door een groot aantal herhalingen, in het eigen spreken en in het horen, gesteund door de gezichtsherinneringen bij het lezen van het woord. Bij het kind zijn er een betrekkelik groot aantal woorden, die het slechts enkele malen gehoord heeft, en dan nog vaak geruime tijd geleden. Bij het reproduceren liggen vergissingen voor de hand. De aarzeling verraadt soms de onzekerheid, maar in de meeste gevallen is het kind zich niet bewust van de onnauwkeurige reproduktie. Wordt het niet verbeterd - b.v. in onderlinge gesprekken van de kinderen - dan krijgt die nieuwe vorm een zekere vastheid, die door wisselwerking versterkt wordt, wanneer andere kinderen deze vorm overnemen. Men zou deze vervormingen in drie groepen kunnen splitsen.

a) De vervorming maakt de indruk van geheel willekeurig te zijn. Opzettelik drukken we ons voorzichtig uit, omdat er verborgen klank- of begrips-associaties achter kunnen schuilen, die de waarnemer ontgaan. Ouderen noemen dit ‘krom-praten’. Een reeks voorbeelden van kinderen die pas gaan spreken zou hier overbodig zijn. Wel is opmerkelik dat dit verschijnsel zich lang handhaaft, b.v. *nota* voor *noga* (N. 6.11); *bram* voor *brem* (N. 8.2); *slier* voor *vlier* (A. 6.5); *adem* voor *ader* (A. 6.5); *laag* voor *vlaag* (A. 6.11).

b) *De vervorming geschiedt door klank-associatie*: er schuift zich een woord, dat in zijn klanken meer of minder overeenkomst heeft, in de plaats van het zoek geraakte. De begripsinhouden van de geassocieerde woorden behoeven dan niets met elkaar gemeen te hebben. Voorbeelden: *vlak* voor *slak* (N. 3.6), *neefjes* voor (*wentel*)-*teefjes* (N. 5),

drievier voor *rivier* (N. 5.6). Dit laatste woord werd voor de grap later meermalen opgehaald. Het gevolg was dat S. (3.9) meepraatte over een *drievijf*! Verder *ketels* voor *kegels* (N. 6.1), *miljoen* voor *meloen* (N. 6.1), *goudbobbeltje* voor *galbobbeltje* (N. 6.1), *roze-aquarium* voor *rosarium* (N. 10.3); *vloertje* voor *vloeitje* (A. 4.7); *uier* voor *dooier* (A. 5.11); *saus* voor *zout* (S. 2.5), *struikje* voor *kruikje* (S. 2.5); *kaneel* voor *kameel* (S. 3.3); dat kan mij niet *bombarderen* (S. 7), waarschijnlik van een jongen op straat gehoord: dat kan mij niet *bommen*.

c) *De klank-associatie gaat samen met, wordt beheerst door een begripsassociatie*. Dan ontstaat wat men ten onrechte 'volks-etymologie' genoemd heeft[1)]. Juist in kindertaal kan men zo duidelik zien dat hierbij zelden bewuste etymologie aan 't werk is. Er komt een leeftijd dat het kind een sterke neiging tot etymologiseren, tot woordontleden toont, maar als dit zich niet uit in vragen of opmerkingen, zal de gewaande etymologie zich meestal niet openbaren[2)]. Het is niet altijd na te gaan of er werkelik begrips-associaties in het spel geweest zijn dan wel louter klank-associatie. De begrips-associatie kan trouwens wisselen tussen de meest vluchtige en vage, die men slechts kan raden of bij toeval te weten komen, en de zeer voor de hand liggende. Wanneer een kind zegt dat er uit een kapotte pop '*sago*' (zaagsel) komt (A. 2), dan kàn die korrelige massa hem aan de keuken her-

1) Vgl. het artikel over 'zogenaamde volksetymologie' in *De Nieuwe Taalgids* II, blz. 273.

2) Bij N. was die neiging vooral sterk in het begin van het vijfde jaar. Bij het horen van *olifant* vroeg ze: waarom *olie*? en waarom *fant*? Of bij *tulleband*: waarom *tulle*? en waarom *band*? Het feit dat onze benedenburen *Hooghoudt* heetten, ontlokte haar de vraag: 'Waarom hoog? ze wonen toch beneden!' Of: Weet je wat *Staatsspoor* is? Een spoor die stil staat (N. 4). Heet die fotograaf *Kunst*, omdat hij zo mooi kan fotograferen? (N. 5.6). Bij het nadenken over *papagaai*: Waarom pappa? (N. 5.6). Toen zij een speelrek een *boks* hoorde noemen: 'Waarom zit daar een *bok* tussen? Een bok is toch een dier!' (N. 5.6). Met een zekere verrassing merkte N (5.7) op: 'Klimop. Weet je waarom "op"? Omdat hij op de boom gaat.' Bij A. begon het op dezelfde leeftijd. Hij konstateerde dat *boerekool* genoemd moest zijn naar de groentéhandelaar Boer (4), en vroeg: *Eugeland*, is dat omdat er zoveel engeltjes zijn? (4.8). Later deed hij de ontdekking: 'Op een thermometer zie je hoe warm het is, en op een *barometer* hoe *bar* het is' (7.10). Bij een van mijn kennissen vatte een meisje van zes en een half jaar *gierig* op als 'veel huilend'. Om nadere verklaring gevraagd, antwoordde ze: Ma zegt immers dikwels tegen ons: 'Gier toch zo niet!'

inneren. Bij *lijm* voor *slijm* (A. 3.6), *rokedief* voor *lokomotief* (S. 3.1) is inwerking van een andere voorstelling mogelik (‘rook’). Ontwijfelbaar is dat bij *draadje* voor *graatje* (dunne visgraat) (S. 2.1). Een vage associatie kan meegewerkt hebben aan de vorming van *familiesaus* voor *vanillesaus* (A. 3.11). Verwantschap van stemming kan maken dat *zeuren* tot *treuren* wordt (‘zusje mag niet zo treuren’, N. 5. Bedoeld was: ‘zeuren’); overeenkomst in geluid deed *snorken* zeggen in plaats van *slurpen* (N. 6.5). Andere voorbeelden zijn: *druifbes* voor *kruisbes* (N. 5), *sneeuwvlokje* voor *sneeuwklokje* (N. 6.7; bij onderzoek bleek dat ze dit woord van andere kinderen overgenomen had); *kappenierster* voor *kamenier*, onder invloed van *kappen* (N. 10.6); *brompot* voor *bromtol* (A. 3; later, waarschijnlik onafhankelik, bij S. 5.10), *bloemberg* voor een hoog opgemaakt *bloemperk* (A. 4.7), *cirkus* voor *cirkel* (A. 6.11), *boetetouwtje* voor een boei, die uit een touwtje bestond (A. 7.6); iemand is *gerepareerd* = geopereerd (A. 7.6; omgekeerd gebruikte N. 10.1 *geopereerd* bij het zien van een brug met twee nieuwe planken); *knapworstjes* voor *knakworstjes* (A. 9.2); *boetseren* voor *masseren* (A. 9.2), een term waarmee hij voor 't eerst op het Zander-instituut kennis maakte; *eierkopje* voor *eierdopje* (S. 5.10; het gold een eierdopje met Japanse tekeningen, dat veel gelijkenis had met haar teekopje), een *hooiberg* voor *hooiwagen*, het bekende insekt (S. 6.3). In het laatste geval gaat de begrips-associatie overheersen, want bij navraag bleek ze werkelik bij dat hoge beest aan een hooiberg gedacht te hebben. In zulke gevallen wordt de klankwijziging veel ingrijpender. A (4.1), die bij het eten van gort met rozijnen de klank ‘rozijntje’ gedeeltelik verloren had, zei: ‘hier heb ik een *kapusijntje*.’ Het is duidelik dat de voorstelling van de bruine ert van invloed geweest was. Niet lang daarna hadden de kinderen voor het eerst *mangelpers* (amandelpers) geproefd, en de naam gehoord. Toen de volgende dag het gesprek er op kwam, was dat vreemde, voor 't eerst gehoorde woord verbleekt. A. noemde het, door loutere klank-associatie, *bitterkers*; N (6) zei *marsepein*, waarbij de overheersende begrips-associatie (smaak en uiterlik) gesteund werd door de overeenkomstige klanken *ma* en *p*, en het woordritme. Ten slotte een voorbeeld van moeielik te konstateren begrips-associatie. S (6.5) wees in haar tuintje op een *hummel*, die zich aan de bloemen te goed deed. Dit lijkt een willekeurige vervorming van *hommel*, maar bij het volgende gesprek bleek dat bij de naam van die dikzak de herinnering meewerkte aan een schoolversje over ‘zeven kleine hummeltjes, zeven dikke pummeltjes’.

d) *De vervorming wordt veroorzaakt door een woord of uitdrukking*

van dezelfde of verwante betekenis, dat met het oorspronkelike versmelt. Uit de tijd toen men dergelijke versmelting als onlogies en dus ongeoorloofd veroordeelde, dagtekent de term *kontaminatie*, d.i. 'besmetting'. Nu men overtuigd is dat deze faktor van taalverandering altijd gewerkt heeft, en tal van gevallen vastgesteld zijn, waar het nieuwe produkt door het gebruik gestempeld is (b.v. iets op het oog hebben) geeft men de voorkeur aan de term 'versmelting'. Over 'goed' of 'niet goed' beslist dus het gebruik. De kindertaal, wemelend van dergelijke vormen, die gedoemd zijn om te verdwijnen, is in dit opzicht uiterst leerzaam. De opgetekende vormen behoeven niet veel toelichting. De eenvoudigste voorbeelden zijn woorden als *mieg*, met de kop van een *mug* en de staart van een *vlieg* (S. 3.3), of *hiek* uit *hak* en *hiel* (A. 4.8). Als ze niet opzettelik worden verbeterd, kunnen ze vrij lang voortbestaan. Het laatste woord bleven de drie kinderen gebruiken, N nog tot in het achtste jaar. Soms duikt het opeens weer op. Een vroeger opgetekend *gapen*, uit *gappen* en *kapen* (A. 7.10; N. 9.6) hoorde ik opnieuw van N, ruim een jaar later. S, die het overnam, sprak van: iets *afgapen* of *weggapen*.

Andere voorbeelden bij N, naar tijdsorde gerangschikt, zijn: *otomotief* uit *automobiel* en *lokomotief* (2.9); *stanbak* uit *standaard* en (*paraplu*)- *bak* (3.6); *kabroken* uit *kapot* en *gebroken* (3.6: dit woord werd door de jongere broer overgenomen en handhaafde zich vrij lang); *voortschieten* uit *voortmaken* en *opschieten* (3.6); *zorgen op iets* uit *zorgen voor* en *letten op* (3.6); *voor de grap houden* (3.6; vgl. *voor de fop houden*, 5, en *voor de mop houden*, 6.11); *indietussen* uit *in die tussentijd* en *ondertussen* (3.6); *ik wist er niet om* uit *ik wist er niet van* en *ik dacht er niet om* (4); *wegverstoppertje* naar *wegkruipertje* (4.9); iets niet willen *wegmissen* (4.9); een *stofvadoekje* (5); *eigenwijsneus* (5.7); *door tweeën. snijden* (5.9); *strengel* uit *streng* en *stengel* (6.1); *klapspaan* (6.5); een *biezondering* uit *biezonderheid* en *uitzondering* (7.6); *ontzettelik* uit *ontzettend* en *verschrikkelik* (N. 8.6; door A overgenomen en bij voorkeur gebruikt); *uit zijn nopjes zijn* naar *uit zijn humeur* (9.1); *ondergedronken land* uit *ondergelopen* en *verdronken* (N. 9.6; nadat er de aandacht op gevestigd werd, verbeterd in *onderverdronken*).

Bij A: *leegbrengen* uit *leeghalen* en *wegbrengen* (3); *overwaren* uit *overhouden* en *bewaren* (3); *schattedief* uit *schattebout* en *hartedief* (3); *dat treft nog mee* naar *dat valt mee* (4.7); *toebedekt* (4.9); *doorschieten* uit *doorwerken* en *opschieten* (5.2); *staven* voor *staaltjes* katoenen *stof* (6.11); *huit* uit *kuit* en *hom* (6.11); ik heb *voortgehaast* naar *voort*gemaakt (7.6).

Bij S: de lamp *uitsteken* naar *uitdoen* en *opsteken* (3.3); *overbewaren* naar *overhouden* (4.6); *omverruild* (4.6); *liefsteling* (4.6); *opscheiden* uit *ophouden* en *uitscheiden* (4.6; ook N. 3.6); een *loning* uit *loon* en *beloning* (4.7).

IV.

Bestaande woorden worden gebruikt met een sterk gewijzigde of nieuwe betekenis.

a) Wanneer een kind van ouderen een woord overneemt en nauwkeurig nazegt, is het daardoor nog niet identiek aan het woord van volwassenen. Elk woord is een verbinding van klank en voorstellingsinhoud. Die inhoud wordt verrijkt of scherper belijnd door langdurige taalervaring, want de betekenis van het woord is onderdeel van, en wordt geïsoleerd uit de betekenis van de zin. Wat dus van het standpunt van volwassenen een ‘verkeerd begrijpen’ is, was bij het kind een ‘anders begrijpen’ door het verband of de omstandigheden, of op grond van eigen ontleding.[1)] Dit verschijnsel is in de eerste periode van het spreken overbekend, maar komt na het zesde jaar soms opvallend voor den dag. N (8.2) was meermalen vermaand dat ze bij het spelen niet zo mocht *bedillen*. Blijkbaar niet van schuld overtuigd, vatte ze dit woord op als ‘bij het spel leiding geven’, want een

1) Een aardig voorbeeld tekende ik voor enige jaren aan uit *Paed. Tijdschr. voor het Chr. Onderw.*, waar het op deze wijze gedramatiseerd was:
Wat is eerbied, moeder?
Eerbied, kind? Dat is.... ja, dat is: handen samen en oogen toe.
Neen, dat is het niet, moeder; je kunt het eten.
Maar Marietje, hoe kom je daar nu aan?
Wij hebben van de juffrouw een versje geleerd: *rijst met eerbied*. [‘Rijst met eerbied, blijde klanken’].
Nu ja!
Maar wij eten toch altijd rijst met bessensap.
Daaruit komen allerlei wijzigingen voort. In hetzelfde tijdschrift werd verteld dat kinderen in plaats van:

> ‘Waar zaal'gen in hun blank gewaad God prijzen ongestoord’

zongen: ‘in hun plank bewaard’, denkende aan een doodkist.
Onze kinderen zongen in het bekende Sinterklaasversje in plaats van: ‘maar o wee, wat bittre smart’, ‘wat bitter smaakt’.

poosje later vroeg ze: ‘Mag ìk nu eens bedillen?’ Op zekere middag verklaarde N (10) dat ze zo'n *noodzàkelike* honger had. Bij navraag waarom ze dat zo noemde, was het antwoord: ‘Je zei laatst: die schoenen moeten noodzakelik naar de schoenmaker. Toen was het er toch ook erg mee gesteld.’ Hier was dus meer de gevoelstoon dan de begripsinhoud beslissend. Het woord *daveren* kende N waarschijnlik alleen uit het bekende liedje van de haan (‘En kraait met daverend geluid’). Toen ze dus eens vertelde van een haan (8.2): ‘En hij kraaide zo! Het daverde!’ verbond ze met dit woord stellig de voorstelling van hanegeluid.

Eigen woordontleding komt licht voor bij samenstellingen. Toen N. uit het lied het woord *zilvervloot* had leren kennen (5.9), merkte ze op: ‘bij oma is ook een zilvervloot.’ Daarmee bedoelde ze een nikkelen boterwarmer om de botervloot. *Gastheer* werd ontleed als: de heer die te gast is, toen N vond dat ‘de gastheer eerst bediend moest worden’ (8.5). A (8.5) kwam van school thuis met het bericht dat de *oppasser* er geweest was. Weldra ontpopte die geheimzinnige persoon zich als de schoolopziener, die z.i. op de school moest passen. Op de elektriese trem onderscheidde N (6.1) de *stuurman* en de ‘kaartjesafgever’.

b) Gewoonlijk zal de vagere of armere woordinhoud op ouderen de indruk maken alsof het woord in kindertaal een ruimere betekenis heeft. Daarvan laten we hier enige voorbeelden volgen. N (3) vroeg verwonderd aan vader, die groetend zijn hoed afnam: waarom *wuif* jij met je hoed? *Verdord*, meestal in de verbinding met bladeren gebruikt, kreeg de betekenis ‘bruin’, b.v.: die tanden zijn in de hoeken verdord (N. 5.9). S (6.1) vatte het op als bedorven, stuk, want ze zei, toen een prenteboekje uit elkaar gevallen was : ‘Ons boekje is helemaal *verdord.’ Heer* en *dame* waren het mannelike en vrouwelike wezen, blijkens de vraag van N (6.7): Is dat paard een *heer* of een *dame*? N (5) zei: ‘mijn voeteneinde is *luchtig*’ d.w.z. er kan lucht bij komen; ‘ik ga het ei *barsten*’, stuk stoten (N. 6). A (4.1) vroeg, toen 's morgens de gordijnen weggeschoven moesten worden: wil je *het licht opsteken*? Toen hij zich aan een brandnetel bezeerd had (4.4): ‘die brandnetel maakt *splinters* in mijn vinger. Kan jij die er *uitvissen*?’ Een *doffe* punt betekende een stompe punt (A. 4.7). S (4.6) sprak van ‘bloemen *verschonen*’, d.w.z. schoon water geven, en toen ze in het vroege voorjaar een mugje doodmaakte (4.2): merkte ze op: ‘Die mug z'n jaar is ook *verknoeid*!’ (5.10). Evenals in de algemene taal de betekenis van een *beetje* zich uitgebreid heeft, gebruiken kinderen in ruimer zin: een *druppeltje* pijn (N. 6; vgl. A. 4.7:

'een klein druppeltje mooier'),[1] een *sneetje* stijfsel ergens op smeren (N. 6), een *scheurtje* b.v. 'ik wil ook een scheurtje!' (A. 4.1), naar het van Moeder gehoorde: het raam een scheurtje openzetten. Soms komt de andere woordbetekenis voort uit een andere voorstelling dan bij volwassenen, b.v. een bal tegen de lucht aan gooien (A. 2.6). 'Het eendje dreef weg', zei A (4), omdat het zwemmen buiten zijn waarneming viel. Evenzo: 'het water *drijft*' en 'het water is *hobbelig*' (A. 5.2).[2]

c) Met de boven besproken betekenisovergang naderen we het gebied van de *metafoor*, dat bij de waarneming van kindertaal zeer belangrijk blijkt. In een artikel *Iets over de metafoor*[3] besprak ik reeds een aantal voorbeelden (blz. 77), die ik hier in zo beknopt mogelike vorm, met andere vermeerderd, laat volgen:

Van N. zijn: die man (een straatveger) haalt *stoom* uit de straat (2.9); de *leuning* van een brug (2.9); vgl. een melkkan zonder *leuning* = oor (3.5); de *moeder* van het hondje (de oude dame die altijd met het hondje wandelde) (3.6); een *mofje* = kruisband om een krant (3.6); een *oortje* = haak van een lorgnetkettinkje (3.6); *eikels* = koperen gewichten van een gaskroon (3.6); een *maantje* = schijfje hard ei (3.6); *groene zeep en bieten* = konfituren op een taart (3.6); *rimpels* in stenen blokken = groeven (4); een *torentje* = dopje op het ventiel in een fietsband (5); een punt aan een griffel *schaven* (5.1); de biggeltjes *spetteren* op het trottoir (5.1); de kondukteur komt de kaartjes *kraken* (5.8; met de gedachte aan een notekraker); een *gangetje* = scheiding in 't haar; gelijktijdig: 'Waarom maak je een *wegje* in je hoofd?' (5.2); *vleugeltjes* = de vinnen van een goudvisje (5.6); de *bodem* van een japon = de voering (6.1); een *kaars* = 'kersenbaton' op de kermis (6.11); een *draaitol* = draaischijf voor lokomotieven (9.6); mijn portemonnee *lekt* (10.3); een *straaltje* wind (10.3); Moeder komt met die kams*nagels* (= tanden van de kam) zo dicht bij dat wratje (10.8).

Van A. zijn: *kraaltjes* = witte suiker (2); *blokken* = bouwstenen

1) Dit 'druppeltje' zal wel van invloed geweest zijn op de vorming van het bovengenoemde *puppeltje* (blz. 99). Ter bevestiging van de daar geuite veronderstelling noem ik nog *puppelklein* (N. 8.6).
2) Een neefje, die vader dikwels rookwolken uit zag blazen, zei eens, opziende naar wolkjes aan de lucht: 'Wie heeft die naar boven gerookt?' - Een meisje bij een andere familie, die 's nachts erg gezweet had, vertelde 's morgens: 'Ik heb vannacht *gelekt*.'
3) *De Nieuwe Taalgids* IV.

(2); *lamp* = straatlantaarn; *chokola* = zwarte kous (2); *nagels* = rafels van linnengoed, terwijl ze afgeknipt werden (3); ‘waar zijn die *veertjes* voor?’ wijzende op iemands wenkbrauwen (3.6); *paddestoeltjes* = rode balletjes aan een kinderpantoffel; een *vloertje* = plankje voor etensschalen (4.1); een *pennehouder* = koortsthermometer (4.1); een *stengeltje* = hangend lorgnetkettinkje (4.1); de *wijzers* van een fiets = de trappers (4.7: ‘doe de wijzers eens naar beneden’, denkende aan het verzetten van de klok); een *mofje* = manchet (4.8); de olifant houdt een klok vast met zijn *snor* = snuit (4.8); de *riemen* = de sporen van een fiets in de sneeuw (4.11); ‘Kijk eens! Een heele *stroom* vogels daar in de lucht!’ (4.9); *puntmutsen* = in stro verpakte heesters (4.9); ‘ik heb Zus d'r *sleutelgaatje* van d'r schort uitgescheurd’ (5.11); een *tros* koeien = aaneengebonden koeien die naar de veemarkt gingen (6.5; even later: een *stapel* koeien); een *zijpad* = een vertakking van een gaspijp aan het plafond (6.7); een *plas* ijs (6.7); een *schilfer* = kleine maansikkel (8); er vallen *kruimeltjes* van mijn been, nl. kleine velletjes van een eeltplek (8.4); zo'n *pijl* = stang, waarmee de elektriese tram de draad raakt (A. 8.8).

Van S. zijn: *tranen* = druppels die langs het bad liepen (3.3); een hele *mierehoop* van muggen = een zwerm muggen (4.6); *voering* = rood geverfde binnenkant van een blikken schepje (4.6; A. 6.5 noemde de binnenkant van een stenen melkbeker de *voering*); ‘mijn neus *straalt* zo!’ - bij een zware verkoudheid (4.6); een *tralie* = muilkorf van een hond (5; later heette hetzelfde voorwerp: zo'n *net* (7); een *deurtje* van een portemonnee = overslaande klep (6); een *automobielband* = een witte puddingrand van die vorm (6.3).

d) De uitdrukkingen voor zintuigelike gewaarwordingen neemt het kind niet zo gemakkelik pasklaar van volwassenen over. Vandaar op dit gebied een zoeken en tasten naar nauwkeurige uitdrukking en allerlei overdrachten.

Voorbeelden: ‘laat eens *ruiken* (= proeven) hoe dat smaakt’ (N. 2.9); ‘ik *voel* zo naar water’ (N. 4); dat *proeft* (= smaakt) lekker (N. 4; ook A. 8); ik heb zo *dorst* na brood (S. 3.3); A (5.4), nagenietend van iets dat hem lekker smaakte, zei: ‘ik ben er nog trek van’. Van iets dat flauw smaakte (rijst waarin het zout vergeten was), zei A (7.6): ‘dat smaakt naar water’. Vgl. bij N (7.6): ‘die appel smaakt nergens na’, of: ‘Wat smaakt die rooiekool (zonder azijn) *dof*!’ (N. 7.6). Om een pittige smaak te benoemen zei N. (9.10): ‘gele borstplaats heeft een zachte smaak, maar die rose smaakt meer *afbijtend*, of hoe wil je 't noemen’. N sprak van ‘*dof*

weer', d.i. tristig, mistig weer (5.8). Klappertanden van kou heette bij A (3) *mopperen*; bij een rilling zei hij (4.7): 'Ik ben stip-koud. Ik voel overal stippen op mijn lijf'; het gevoel van tintelende handen, na het sneeuwballen, drukte hij uit door te zeggen: 'mijn handen zijn zo *kronkelig*; ik heb zulke *kronkels* in mijn handen', en daarna: mijn handen zaten borendevol *kronkels* (4.11). N (9.3) zei van een slapende voet: 'mijn voet *speldekrompt*'.[1)] De gevoelde pijn wordt iets konkreets, b.v. ik heb wat *pijns* in mijn schoen (N. 3.6) of: 'ik voel *een hele reep pijn*', d.w.z. een knellende band om het middel (N. 5.7). Evenzo bij A. (4.7): 'ik zo'n pijn in m'n buik! *Een hele reep pijn*; net of er een armband om geslagen is'.

e) Het zogenaamde indirekte gebruik van het adjektief komt in kindertaal herhaaldelik voor. Een *moewe* stoel = stoel voor vermoeiden (N. 3.6) doet denken aan de *luie* stoel, en kan daarvan een navolging zijn. Dergelijke verbindingen zijn: een *stout* woord (N. 4); een *stoute* stem (N. 6.7) d.i. een stem van iemand die boos is; een *zure* tong (A. 4.1); een *bedroefd* verhaaltje (A. 5.4) = dat bedroefd maakt; een *bange* fluit (N. 6.11) d.i. de fluit van de stoomdraaimolen, waar je bang van wordt.

f) Ten slotte nog enkele woorden, van volwassenen opgevangen, maar half of niet begrepen en dan op eigen wijze gebruikt. A (6.11) noemde het ijs na één nacht nog niet *vertrouwelik* (met de bijgedachte van *vertrouwd*. N (9.8) gebruikte hetzelfde woord weer anders: 'Meneer zei dat maar om het kind *vertrouwelik* te maken', d.i. op haar gemak te zetten. Van N (9.4) hoorde ik: 'Ik druk mijn vingers *met moedwil* (krachtig) tegen elkaar'. A (6.11) gebruikte enige weken achtereen *onmiddellik* in plaats van onmogelik: Ik kan het onmìddellik doen! Waarschijnlik was het voor hem vooral een krachtwoord, dat hij zich uit geboden herinnerde. Later (7.6) verzekerde hij dat hij zo'n *onwezenlike* honger had. 'Wat zijn ze daarmee aan 't *pruttelen*!' betekende: wat schieten ze weinig op. Het synonieme: 'ergens mee zeuren' kan de overgang bemiddeld hebben.

V.

Nieuwe woorden.

a) Bij het vormen van nieuwe woorden speelt de analogie - evenals bij samenstelling en afleiding - begrijpeliker wijze een be-

1) Van een ander kind werd mij verteld, dat het om de prikkelende smaak van gember aan te duiden, zei: 'Die gember maakt zo'n ruzie in mijn mondje!'

langrijke rol. In veel gevallen is die analogie gemakkelik aan te wijzen. ‘Ik viel op mijn *onderste*’ (N. 8.6) doet dadelik denken aan ‘achterste’; *bijhorig* (N. 10.1) is gevormd naar ‘bijziend’; *laagstens* (S. 5.10) naar hoogstens en minstens. Soms komen ze dadelik naast elkaar te staan, b.v.: ‘Worteltjes! Is dat nou een lekkernij? 't Is eer een *naardernij*!’ (N. 10). Denkende aan *snikheet*, zei S. 4.6: ‘ik *snikte* van de warmte’, en veel later hoorde ik van N (10.1): ‘ik *snikkel* haast!’ wat ze zelf verklaarde als ‘stikken van de warmte’. Dit woord werd vruchtbaar, want de volgende morgen had ze ‘zo'n vreselike *snikkel*dorst’, terwijl nog twee weken later het woord opdook in de zin: ‘als het nu eens *snikkel*regent’, d.w.z. erg regent.

b) Het laatste voorbeeld vormt de overgang naar een interessante groep werkwoorden op *elen* en *eren*, de zogenaamde frequentatieven. Het is bekend dat deze de etymologen heel wat hoofdbreken gekost hebben. Het nagaan van de grillige vormen naar moeielik of niet naspeurbare associaties in kindertaal is daarom uiterst leerzaam. Als uitgangspunt moeten we letten op de neiging om bekende frequentatieven met ruimer betekenis te gaan gebruiken, b.v. het bovengenoemde *spetteren* van steentjes, *zwabberen* van het kaarslicht (N. 3.6), *wemelen*, gezegd van grasjes die uit een grasroller omhoog sprongen (N. 10.2), *kwispelen* = het heen en weer bewegen van een melkbeker om de melk af te laten koelen (N. 9.3). N (9.10) die een plak chokola in stukjes brak en in een bakje legde, zei: ‘ik heb ze daar maar in *gesprokkeld*.’ En niet lang daarna, in een verhaal: ‘en toen gingen ze die takken *stukknuppelen*’ = in stukjes breken. Hier ontmoeten we nieuwvormingen door vage associaties. Vergelijk daarmee: een kastanje *uitkneuzelen* = uithollen (S. 3.6), waarbij woorden als *peuteren* en *peuzelen* meegewerkt kunnen hebben. S (4.6) noemde over het hoofd buitelen: *pappelen* en even later: *koppelen*. Het laatste is gemakkelik verklaarbaar uit *koppeltje-buitelen* naast *kopjebuitelen*, maar het eerste lijkt grillig. Het onvast worden van haar hand bij het schrijven, gaf S (5.10) te kennen door de woorden: ‘toen begon ik zo'n beetje te *krimpelen*.’ Duideliker als frequentatief is weer: op schoot *wippelen* (S. 6.3). - A (5.4) zei, terwijl hij zijn handen met zeep inwreef: ‘dat noem ik *stompelen*’, en een paar dagen later, bij het uitwringen van een spons: ‘Nu zal ik hem eerst *uitstinkelen*’. S (7) zei: ‘Hè, die *bungel* (een zakje) hangt maar tegen mijn lijf te *bibbelen*!’ Het rondtasten bij het blindemannetje spelen heette: *griebelen* (A. 7.6), waarbij aan de handbeweging van *grabbelen* te denken zal zijn. Dat zulke woorden bewust gebruikt worden, en zelfstandig begrensd, blijkt uit het volgende, nauwkeurig waargenomen

voorbeeld. N (6.6), die zich bij de kachel zat te warmen: ‘Ik moet mijn handen eerst nog even *soezelen*. Weet je wat soezelen is? Dat is zó heen en weer gaan (ze deed het vóór, vlak tegen de kachel) en dan warmen.’ Drie weken later, bij een gevoel van koesterende warmte, als ze zich in de wol rolt: ‘Wat is dat heerlik *soezen*! Net of ik in een bad zit!’ Weer iets later hoorde ik haar *soezelen* gebruiken, met de betekenis: met de handen door de krullebol van zusje strelen. Daarna verdween het woord spoorloos.

c) Een veelbesproken geschilpunt bij de psychologen die zich met kindertaal bezighielden, is de vraag in hoeverre er bij het kind van ‘Worterfindung’ sprake kan zijn. WUNDT[1)] heeft die ‘angebliche Worterfindung’ bij het jonge kind zeer beslist verworpen: hij acht deze mening een produkt van de ‘vulgäre Reflexionspsychologie’. MEUMANN[2)] sluit zich daarbij aan. Vóór het derde jaar is de kinderlike geest te onrijp voor bewuste taalschepping. Wat men daarvoor hield, is altijd aanpassing aan de taal van de omgeving. De verklaring van nieuwe verschijnselen is evenwel daarom zo moeielik, omdat de associaties in de kindergeest zelfs aan de nauwkeurigste waarneming soms ontsnappen. Juist de gevallen waarin de vaststelling wèl gelukt, maken het waarschijnlik dat de meeste gevallen onnaspeurbaar blijven. Een Duits kind noemde lopen: *eischei*, omdat daarbij wel ‘eins zwei!’ geroepen werd. Een kind van WUNDT noemde de kinderstoel *guk*: achteraf bleek dat de meid hem vaak een stukje speelgoed op zijn plank zette en daarbij ‘Guck!’ gezegd had.[3)]

Het komt mij voor, dat de juiste opmerkingen van WUNDT en MEUMANN tot op veel later leeftijd geldig blijven. Verscheiden malen kon ik de oorsprong van een woord terugvinden. S (3.3) gebruikte *poélek* voor wollen deken. Dit vreemde woord werd begrijpelik door het werkwoord *poéleken*, met de betekenis: de wollen deken liefkozend tegen zich aandrukken. Ze had namelik, als de meid haar liefkoosde,

1) *Die Sprache* I, blz. 273 vlg.
2) *Die Sprache des Kindes*, blz. 29 vlg.
3) Aan MEUMANN (a.w. 60-62) ontleen ik nog een paar voorbeelden van overgangen die zonder nauwkeurige waarneming raadselachtig zouden zijn. Een kind gebruikte *kwak* eerst voor een eend, toen voor vogels, vliegen, maar ook voor vloeistoffen (water, wijn), later voor een sous, waarop een adelaar afgebeeld was, en vervolgens voor alle munten. Een ander kind noemde bok, een stuk speelgoed op raadjes met ruig vel, *ass* (eerst een uitroep van vreugde). Daarna werden allerlei dingen die zich voortbewogen *ass* genoemd, maar ook al wat ruig was, b.v. een vilten hoed. Aan zulke reeksen behoeft maar één schakel te ontbreken om de oorsprong volkomen raadselachtig te maken.

daarbij vaak horen zeggen: ‘Mijn (lief) poeleke!’ Omstreeks dezelfde tijd heette het bekende spelletje ‘schuitjevaren’ ook wel *dromen*, dat afkomstig bleek te zijn van *droom*, het slotwoord van het liedje dat daarbij gezongen werd. Bij andere woorden gelukte het niet, de wording na te gaan, b.v. een *bompeltje* = klontje suiker (S. 4.7), *stompig* = vervelend (A. 5.4); da's nogal *sijpies* (A. 7.11) = dat is licht te begrijpen (in de betekenis dus van het algemene ‘da's nogal wiedes’); een week later werd het, door verwarring met een ander woord: ‘da's nogal *stiekum*’, dat herhaaldelik terugkeerde. Dergelijke woorden, die geen weerklank vinden in de omgeving, daar met spot ontvangen worden, of doordat ze niet begrepen worden te onprakties blijken, hebben maar een vluchtig bestaan. Het zijn de modewoorden in de kindertaal. In hun korte levensduur kunnen ze wel vruchtbaar zijn. Een aardig voorbeeld is een raadselachtig opduikend woord bij N (6.6), nl. *búllum* = erg stout, een woord dat vooral op kleine zus toegepast werd, die het zich erg aantrok. Met tussenpozen van enige dagen keerde het telkens weer. ‘Dat papiertje is *gebúllemd*’ ging betekenen: lelik met inkt beklad. Op de vraag wat *gebullemd* betekende was toen het antwoord: ‘vies’. Weer later werd als scheldwoord ‘*búllemerd*’ gebruikt. Misschien hebben we te denken aan invloed van *bakkes*, dat als versmelting van *ba* (ook in de samenstelling *ba-naar, ba-lelik*) en *jakkes* in deze tijd ook als minachtend woord in trek was.

d) Het aantal klanknabootsende woorden die ik aantekende, is veel geringer dan men zou menen, als men de studies over kindertaal in de eerste levensjaren leest. Maar waarschijnlik geschiedt de verbinding van zuivere ‘echo-woorden’ met voorwerpen of dieren in veel gevallen onder invloed van de omgeving (‘Ammensprache’). Ik noteerde slechts de volgende: *klingetjes* = lepeltjes om mee te rammelen, een bel met een *tingeltje* (= klepel) er in (S. 4.6), een *roekoe* = bosduif (A. 5), *boemzen* = bonzen (A. 5), *tetteren* (N. 5), een *toetoetoe* = toeter (N. 6 5). Klankexpressieve woorden zijn *wegfloepen* (A. 3) en *aanflippen* (N. 4.6), een *flipdeur* (S. 4.6).

e) Een eigenaardig groepje van verkleinwoorden zijn de afleidingen van werkwoordelike stammen. Daarbij kan een woord als *hapje* naast *happen* het uitgangspunt geweest zijn. Ik bedoel gevallen als *zingetjes* voor liedjes (N. 5): ze onderscheidde toen bepaaldelik een *zingetje* van een *opzegje* (opgezegd versje); ‘doe er nog een *schenkje* (= een scheutje water) bij’ (N. 6.5); ‘dat zijn maar *lulletjes*’ = praatjes (S. 6.8). Daarmee zal wel in verband staan, dat werkwoordelike stammen gemakkelik substantieven worden, b.v.: daar ligt een *klets* water

op de grond (A. 6.11); in een wip, in een *spring* ben ik er (N. 6); daar staat *ruik* = een fles haarwater (5.8), onmiddellik volgende op: ‘Doe maar wat *reuk* op mijn haar.’

VI.

Neiging tot personifikatie.

In deze laatste rubriek breng ik enige voorbeelden samen die men of meer uit personifikatie voortkomen. Dat de namen van lichaamsdelen en menselike verrichtingen op levenloze voorwerpen overgaan, is een bekend verschijnsel. Maar terwijl dit in de algemene taal gestereotypeerd is, zien we de overgang in kindertaal opnieuw geschieden. Een rechthoekig gebogen papiertje *zit* (N. 3.6); dunne omhoog stekende blokjes kregen de naam: *vinger opsteken* (N. 4); twee in elkaars verlengde liggend: *handjes op de rug*. Tussen twee stukjes brood, die met enkele vezels aan elkaar hangen, zit een *halsje* (A. 6.11). Het hars aan een denneboom werd *geel bloed* genoemd (A. 6.11). Ook de funktie van eten en drinken wordt overgedragen. Toen bij het wassen een natte spons over de zeep gestreken werd, zei N. (4.9): ‘Zeep lust graag water, hè?’ En de volgende morgen er op terugkomende: ‘Water houdt veel van zeep, hè? Zeep drinkt het water op’. A (6) vroeg onder het bloemengieten: ‘Lust de grond dat wel?’ En S (6.3): ‘Wil u onze tuintjes begieten? Die hebben denk ik wel dorst.’ Medelijdend merkte S (6.5) op, toen ze een bloempje met verdorde steel zag: ‘Die mag ook wel eens *pap eten*! Zijn *kameraadje* (een dergelijk bloem) heb ik maar weggegooid.’ Van een potlood dat geslepen werd, zei S (6.9): ‘Kijk, het *spuugt* die kant uit!’ A (6.5) die een kruisbes zo lang kneep dat hij barstte, riep verrukt: Hij *braakt*! N (8.5) vertelde dat haar tand een *bloedspuwing* had gehad.

De kinderfantasie wordt dikwels gesteund door liedjes en sprookjes. Daarom is niet altijd een splitsing te maken tussen imitatie en eigen fantasie. In de opmerking ‘die bloem laat z'n kopje zo bedroefd hangen’ (N. 6.11) kan onbewuste navolging schuilen. Minder waarschijnlik is dat in: Die Oost-Indiese kers kijkt met z'n ogen naar vader! (A. 8.6). Bij een beschrijving van het loshaken van wagens, aan het stations gezien, vertelde A (4.1): ‘En toen gingen de teugels los, en toen sprong de wagen weg.’ Sprekende over een morgenzon, die nog geen stralen had, zei hij (5.2): ‘de zon heeft nog geen vleugeltjes’. N (5.6) merkte op, toen de klok stil was gaan staan: de wijzer van de klok staat te *dromen*. Komies, maar zonder komiese

bedoeling, was de mededeling dat twee mugjes die tegelijk de kamer binnenvlogen, *hand aan hand* binnenkwamen (N. 10.2). Sterk onder invloed van sprookjesboeken staat de verklaring die N (5.6) van de regen wist te geven: ‘Dat zijn een heleboel kaboutertjes met grote gieters. Ze halen het water uit een fonteintje, ver weg. Er zijn mannetjes, met een mantel van regen, sneeuwmannetjes met een mantel van sneeuw, en hagelmannetjes. De sneeuwmannetjes halen de sneeuw van een veld waar de sneeuw groeit, wel drie dagen met de spoor hier van daan’. A fantaseerde, op dezelfde leeftijd, door op een verklaring die hij van de donder gehoord, nl. dat daarbij de wolken tegen elkaar botsen: ‘En dan boemzen ze tegen elkaar. En dan doet dat pijn. En dan komt er bloed uit, en dat bloed is de regen.’ En even later: Maar hoe kunnen die wolken weten dat er mensen zijn? Hebben ze allemaal kleine oogjes?

Om de feiten te laten spreken heb ik mij in hoofdzaak bepaald tot opsomming en rangschikking van het verzamelde materiaal. Dit geschiedde met opzet, omdat gevolgtrekkingen uit beperkte gegevens altijd gevaarlik zijn. Wellicht zijn er onder de lezers die lust hebben om op hun beurt te verzamelen, en daardoor nieuwe gegevens tot onze beschikking te stellen.

C.G.N. DE VOOYS.

Sint-Kufus.

In de ‘De twee Bultenaars’ van STARING staat (reg. 86 e.v.).

> Van jongs af was Wolfs devotie groot
> Voor Kufus, die de martelstraf moest lijden,
> Bij 't volk van Bacherach, in Keizer Nero's tijden.

VAN DEN BOSCH merkt in zijn Aanteekeningen (Zwolsche Herdrukken, No. 7, blz. 117) op, dat STARING volgens diens eigen bewering dien Heiligennaam verzonnen heeft. Het lijkt me toe, dat het evenwel een zinrijke phantasie van den dichter geweest is, den ‘martelaar’ uit het Rijnwijngebied Sint-Kufus te noemen.

Waarschijnlijk toch is het, dat STARING hier gedacht heeft aan het Hoogduitsche woord *Kufe*, (Nederduitsche vorm: Küpe) etymologisch verwant met het Nederlandsche *kuip* (in onze Saksische dialecten *Küpen*). *Kufe* heet de kuip, waarin de wijn komt om te gisten; vandaar ook nog in het Duitsch het woord *Küfer*, synoniem met ‘Kellermeister’, de man, die in den wijnhandel het beheer en toezicht heeft op de wijnen in den wijnkelder.

Men vergelijke nog de volgende plaats in HAYDN'S Oratorium ‘Die Jahreszeiten’: ‘Schon werden Kuf' und Fass zum Hügel hingebracht’.

Leiden.

B.M. NOACH.

De klemtoon in Nederlandsche plaats- en straatnamen.[1)]

In de plaatsnamen vertoont zich op zeer sprekende wijze het psychologisch moment van den k l e m t o o n , zoowel in plaatsnamen in den engeren zin des woords (stads- en dorpsnamen), als in namen van straten, grachten enz. Deze klemtoon wordt door JESPERSEN zoo juist de *Einheitsdruck* genoemd, omdat hij wil vereenigen wat bijeenhoort, en scheiden, wat dient uit elkaar gehouden te worden. Dit accent nu is nu eens *initiaal*, dan weer *finaal*. Rust de klemtoon op het eerste lid, dan verleent hij dit een zekere waarde; wij kunnen dan spreken van w a a r d e -a c c e n t . Daarentegen ligt de eigenlijke karakteristieke eenheidsklemtoon steeds op het laatste lid. Hierdoor wordt sterker de eenheid van het geheel op den voorgrond geschoven, doordat men nl. over het eerste lid als 't ware heenglijdt, en den hoorder voorbereidt op hetgeen komen moet; en dit is weer overeenkomstig den algemeenen regel, dat de spreker het tempo verhaast, als hij er zich van bewust is, dat hij nog een lange reeks van klanken moet afwerken. Hij spreekt dan ‘in één adem.’ Aldus spaart de spreker in deze benamingseenheid zijn krachten op voor het laatste lid als einddoel, en hij slaat de finale zoo krachtig mogelijk aan. Ook de hoorder vat eerst bij deze finale de voorafgaande syllaben samen. Wij spreken hier van het eigenlijke e e n h e i d s -a c c e n t . Vgl. JESPERSEN-DAVIDSEN, Lehrbuch der Phonetik (Leipzig 1904), bl. 175, 212.

Bij woorden als *bloémkrans, áchterdeur, uítpakken*, in tegenstelling met *burgemeéster, volvoéren, misbruíken, verpákken* is dit alles helder en klaar. Maar bij aardrijkskundige namen, vooral bij plaats- en straatnamen, wordt de zaak meer ingewikkeld, en alleszins gerechtigd was een vraag, door PROF. NIERMEIJER over ‘Den klemtoon in Amsterdamsche straatnamen’ in Vragen en Mededeelingen I, Ser. I, 8, 25 Febr. 1910, bl. 92 gesteld.

Het wil mij voorkomen dat wij, uitgaande van de natuur en de algemeene vereischten voor waarde en eenheids-accent, den regel voor aardrijkskundige woorden aldus kunnen formuleeren: 1. Zij

1) Uit het tweede deel van *Volkskunde*, dat deze zomer zal verschijnen bij de firma G.J. Thieme te Zutfen.

dragen het initiale accent, wanneer het eerste lid als het voornaamste beschouwd wordt; zij dragen het finale accent, wanneer het tweede lid òf het geheele woord belangrijker beschouwd wordt dan het eerste lid. 2. Het eerste lid kan als het belangrijkste beschouwd worden òf om zich zelf, òf ter wille van de tegenstelling. 3. Het tweede lid wordt als het belangrijkste beschouwd, wanneer men oordeelt, dat het de plaats op voldoende wijze bepaalt.

Laat ik nu allereerst als voorbeeld kiezen de straatnamen der stad Venloo, wat men mij als geboren Venlonaar niet ten kwade zal duiden. Men zegt: *Kérkstraat, Maásstraat, Vleéschstraat*, enz.; maar *Maaspoórt, Keulschepoórt, Gelderschepoórt, Roermondschepoórt*, en eveneens *Oudemárkt, Ariënsplaáts, Hakkesplaáts*. Waarom? Omdat men desnoods kan zeggen: ‘die of die persoon woont aan de poort, op de markt, op de plaats’, welke aanduiding dan nader kan worden bepaald; maar het is het vlakweg onmogelijk te zeggen: ‘hij woont in de straat’. Zoo kan men ook best zeggen: ‘hij woont op het *Schriksel*’, en daarom draagt bij samenstelling deze straatnaam zelfs terwille van de tegenstelling niet het initiale accent: *Maasschriksel, Helschriksel*. Slechts als antwoord op de vraag: ‘Op wèlk *Schriksel*?’ zal het antwoord luiden: ‘Op het *Maásschriksel*’ of ‘op het *Hélschriksel*’. Maar waarom dan *Moésmarkt* (groentemarkt)? Omdat de koop- en verkoopwaar hier het eerste lid tot het voornaamste maakt.

Maken wij nu de toepassing voor de Amsterdamsche straatnamen. Altijd: *Heerengrácht, Prinsengrácht, Martelaarsgrácht, Torensluís, Weteringscháns, Nieuwendíjk, Zeedíjk, Muiderpoórt, Weesperpoórt, Waterloopleín, Mariniersleín, Nieuwmárt*. Het meest kenschetsende, en op zich desnoods voldoende lid draagt het accent. Maar: *Heérenstraat, Prínsenstraat, Kálverstraat*, waar *-straat* ten slotte een soort van toonloos achtervoegsel geworden is; en eveneens: *Bótermarkt, Áppelemarkt*. Schijnbare uitzonderingen zijn *Utrechtschestraát, Leidschestraát* (evenals te Leiden *Haarlemmerstraát*), omdat *straat* daar oorspronkelijk de beteekenis had van ‘straatweg’. Ook het initiale accent op *Káttenburg* en *Wíttenburg* is goed verklaarbaar, omdat *-burg* alle determineerende beteekenis verloren beeft. Wat eindelijk het accent op de samenstellingen met *-steeg* betreft, dat hangt af van een plaatselijk waardeeringsoordeel. In de meeste steden schijnt men *steeg* met *gracht, plein* op éene lijn te stellen, en zoo spreekt de Amsterdammer dan ook van *Halvemaansteég, Torensteég, Balkinhetoogsteég, Heintjeshoeksteég*; te Rotterdam daarentegen schijnt men te accentueeren *Mólsteeg, Hoófdsteeg*.

Ten slotte de plaatsnamen. Men kan zeggen: ‘Hij woont op den

Dam, in de Meer', vandaar: *Amsterdám, Watergraafsmeér, Enkhuízen, Blokzíjl*; maar: *Voórburg, Veénendaal*, en eveneens *Vénlo, Óploo, Héngelo, Zwíjndrecht, Dórdrecht, Sássenheim, Núnhem, Aúdergem* (Z.-Brabant), *Sint Oédenrode*.

Nu konstateeren wij, dat het finale accent, het ware eenheids-accent, veld wint ten koste van het initiale waarde-accent; en wel, omdat de naam langzamerhand meer in waarde en beteekenis verliest, afslijt en zuiver formule wordt. De plaatsnamen volgen in deze de algemeene sociale richting der taal, en zij zullen te spoediger deze richting volgen, naarmate de plaatselijke taal een levendiger sociaal karakter draagt. Zoo zien wij het initiaal-accent vaak in finaal-accent veranderen. Maar zoo gebeurt het ook, dat sommige plaatsnamen verschillend worden uitgesproken. De bewoners zelf noemen hun woonplaats b.v. *Genemuíden*, omdat de naam voor hen tot simpele aanduidingsformule is afgesleten; terwijl personen daarbuiten of wel het oorspronkelijk initiale accent nòg houden, of ook blijven houden, om de plaats van andere op *-muiden* te onderscheiden, en dus zeggen: *Génemuiden*.

Utrecht.

JOS. SCHRIJNEN.

Sint Jozef.

J.H.V.D. BOSCH merkt in zijn aanteekeningen bij P.A. DE GENESTET'S St. Nicolaasavond [2] (Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink) naar aanleiding van het dertiende couplet in het Luilekkerlandsliedje op:

> 'Waarom hier St. Jozef wordt aangeroepen, is mij niet duidelik. Hij was de echtgenoot van Maria, de Moeder des Heren, en later de patroon van de timmerlieden.'

Doch de H. Jozef is niet alleen de patroon van de timmerlieden, maar ook van de stervenden, gelijk hij nog tegenwoordig in de Litanie van den H. Jozef wordt aangeroepen met den titel

> Patrone morientium, ora etc.

Na de woorden van den koning

> 'Spreek of ik steek
> Deze dolk, domme dwerg,
> Door je been en je merg....'

is de aanroep van den Patroon der stervenden door Floor begrijpelijk, ('Och', snikte hij, Sint Jozef! hoe kon het gebeuren,) - en gelukkig van vinding.

Den Haag.

A. VAN HERK.

Boekbeoordelingen.

De Vrouw bij de Dietsche Moralisten. Acad. Proefschrift door Mej. Dr. A.L.A. Roessingh. P. Noordhoff - Groningen - 1914.

‘Het doel van dit proefschrift is, een beeld te geven van de vrouw, zooals zij zich aan ons voordoet in de zedenschilderingen onzer Middeleeuwsche moralisten. Wij hebben hierbij in de plaats het oog op de moralisten uit het laatst der dertiende en uit de geheele veertiende eeuw. Didactische schrijvers, welke hun oordeel hebben geveld over de vrouw, zooals zij zich deed zien in het licht der moraal van haar tijd, zijn natuurlijk reeds in de oudheid te vinden. En door de kerkvaders - om niet van oudere schrijvers te spreken - worden tegen haar reeds vele van dezelfde bezwaren geopperd, welke wij in de latere Middeleeuwen in tal van geschriften zien herhaald.’

Tot dit doel geeft het proefschrift het volgende overzicht: I^{e} Hoofdstuk, Algemeene denkbeelden over de vrouw volgens de Christelijke moraal; IIe Hoofdstuk, Invloed van de Mariavereering op de beoordeeling van de vrouw; IIIe Hoofdstuk, De vrouw in de zedenschildering van Middeleeuwsche moralisten; IVe Hoofdstuk, Toestand der ‘begeven’ vrouwen en pogingen tot verbetering; Ve Hoofdstuk, Hoofsche beschouwingen over de vrouw in enkele moralistische geschriften.

Het laatste hoofdstuk valt in genen dele buiten het kader. Maar toch zouden we gaarne hebben gezien, dat van het begin af een scherper scheiding tussen de vier eerste hoofdstukken en het vijfde was gemaakt. Dit nu vormt op het oog een aanhangsel, terwijl het als tegenstelling bedoeld is. En op die tegenstelling had reeds van te voren kunnen worden gewezen. Want hoezeer ook de didaktiesmoralistiese zijde van het gekozen onderwerp het sterkst in 't oog loopt, en een overwegend aandeel in de ME. litteratuur heeft geëist, toch mocht wel wat meer nadruk worden gelegd op het element dat naast de rigoristies-ascetiese beschouwing van het vrouwenleven, zich uitspreekt in de ridderpoëzie, n.l. de heroïes-romantiese opleving, die het agressieve optreden van de Christenheid in de Morenstrijd en in

de kruistochten binnen de kringen der Westelike ridderwereld heeft teweeggebracht. Zij geeft het aanzijn tot een eigen, karakteristieke litteratuur. De geest er van is een militante. De aanblik van de van de wereld verandert. Zij wordt een domein, dat veroverd moet worden. De dorpen en steden verdwijnen; wat men ziet dolen, zijn ridders, wat men ziet verrijzen, zijn kastelen. De geprikkelde verbeelding scherpt het heroïese, door 't spitsen van de tegenstand: de burchten wijken terug in ontoegankelike oorden; de torens worden vier el dik; de wakers worden gedrochten; de buit wordt een heilig zwaard of een vrouw. In letterlike zin volbrengt de overwinnende ridder een ‘conquête’. De lijn volgens welke deze romantiek zich verder ontwikkelt, is gemakkelik te volgen. In de centra van een milder en zuideliker cultuur verfijnen de grove trekken; de mechaniese tegenstand vergeestelikt zich en wordt ‘pruderic’ van de zijde der jonkvrouw of ‘trouw’ aan eenmaal aangegane verbintenissen. Zo treedt de dialectiek op in dit riddergenre, dat, aristokraties toegespitst en door ‘hovescheid’ geduldig gedragen, in abstracten vorm allerlei kwesties in de vorm van ‘cours d'amour’ op het tapijt brengt, en die gekweekt als ze zijn in één bepaalde standenwereld en daaraan blijvend gebonden, ook voortaan de door MAERLANT bewerkte Middelnederlandse romans binnentreden. Doch de oorsprong dezer vraagstukken rust op buitenechtelike verhoudingen die konden leiden tot allerlei digressies. Een casuïstiek als deze, - liggende buiten het terrein, waarop de Kerk het gemeenschapsleven kon sanctionneren, - in een letterkundig genre, dat bovendien al met gegevens werkte uit en wereld-in-de-lucht, - moest de positieve en didaktiese zin van iemand als MAERLANT wel mishagen; geen wonder dat hij zich later beklaagt, zijn aandacht aan zulk een vaag romanties idealisme te hebben besteed.

Het proefschrift van Dr. ROESSINGH geeft over de litteratuur van onze moralisten, waar zij zich uitspreken over de vrouw, een zeer volledig overzicht. De vrouw in de ME. is de gevallen Eva, maar tevens een afschaduwing van de Moeder Gods. Haar taak is nu, uit de afgrond van 't verderf te klimmen naar de troon der verheerliking, en de taak van de penvoerend Middeleeuwer, haar de weg te wijzen, haar aan te bevelen wat zij te doen, en haar te ontraden wat ze te laten heeft. Hij doet hiermee, wat tegelijkertijd de geesteliken trachten te bewerken in hun sermoenen, en de stadsregeringen in hun verordeningen. Ook tegen de wereldse zin in de kloosters en begijnehoven moest worden te velde getrokken. Te dien aanzien geven het 3^{e} en het 4^{e} hoofdstuk ons welsprekende gegevens. De hoofdoor-

zaak van der vrouwen zonden vonden onze moralisten, op het spoor van de Romeinen en van de Kerkvaders, in de ‘hovaardij’, welk gebrek aan zedigheid en eenvoud zich steeds opmerkelik toonde in de kleedij en in de zucht naar uithuizigheid. Daarbij kwamen de luxurieuse neigingen, de zin voor twist en tweespalt, voor kwaadspreken, verkwisting en dergelijke. Onze moralisten hebben, zoals uit de veelvuldig aangevoerde bewijsplaatsen blijkt, hierin geen blad voor de mond genomen. Inzonderheid JAN DE WEERT en BOENDALE geven hun klachten in de vorm van een verwijt.

Wellicht is aan het karakter van het voorliggende werk - een vrij volledig referaat - te wijten, dat op blz. 62 geen scherper grens getrokken kon worden tussen twee kultuuropvattingen, die van TRIMBERG, en zoveel anderen, en die van SEBASTIAAN BRANDT. Want hier vinden we inderdaad een keerpunt; de schrijfster zegt zelf: ‘BRANDT bracht (van uit de Goddelike willekeur) de vrouw in de sfeer der menselike beoordeling’. Zo belangrijk deze opmerking is, zo beslissend kon zij naar voren getreden zijn in de vorm, waar de ME. sterk-dualistiese beschouwing van de menselike verdorvenheid over kon gaan in een zienswijze, die later in ERASMUS' humanisme haar afdoende karakteristiek erlangt. Thans komt deze grenslijn niet tot haar recht.

J.K.

Bloemlezing uit Nederlandsche Schrijvers sinds de Renaissance, verzameld door Dr. J.A.N. Knuttel. Dl. II. Amsterdam - S.L. van Looy. - 1915.

Volgens het ‘Voorwoord’, heeft het 2e Dl. de bewerker heel wat meer hoofdbrekens gekost dan het 1e Deel. ‘Dat beperking noodig was stond vast’. Vooreerst moest het werk het karakter houden van een leidraad. Daardoor vielen velen uit, die in de 18e eeuw - hoeveel goede regels zij mogen geschreven hebben - niet oorspronkelik genoeg waren en niet genoeg te zeggen hadden. Ook een aantal min of meer bekende, of ook veel-gelezen negentiende-eeuwers, zonder bijzondere hoedanigheden, of wel bij uitstek een tijdvak of richting vertegenwoordigende, moesten het veld ruimen. Van een ander aantal schrijvers kon onmogelik zóveel opgenomen worden, als dienstig was, om een juiste indruk van hun betekenis weer te geven. De slotsom is, dat door al deze negatieve beweegredenen de beoordelaar voor een verzameling komt te staan, die hem onbevredigd laat. Voor-

eerst ziet hij de nog levende generatie, en de voorlopers van tachtig, losgelaten. Troost hij zich met de overweging, dat uit het afsnijden van een bepaald tijdperk altans het voornemen spreekt, de volledigheid prijs te geven voor het handhaven van een bepaalde opvatting, en in het gegevene altans een vaste leidraad te blijven handhaven, dan ondervindt hij meer dan éénmaal een teleurstelling. Van WILLEM VAN HAREN is gegeven 'Het Menschelijk Leven', een ode, die ongetwijfeld 'een zekere blijvende waarde' bezit, doch is zijn 'Friso' niet eveneens, van kultuur-histories standpunt gezien, de vermelding waard? En is ook FEITH in dit opzicht niet al te schaars bedacht? Doch een noch groter lacune vertoont de tijd tussen 1785 en 1830. KINKER b.v. wordt geheel en al verzwegen, en natuurlik delen LOOTS en HELMERS in hun lot; door het verwaarlozen van de geestesbeweging, welke in deze mannen tot uiting komt, valt ook de nationalistiese LOOSJES buiten beschouwing, en ook tegen de Aufklärung reageerde persoonlikheden als BRUNO DAALBERG (in diens 'Lectuur op het ontbijt etc.' bevinden zich zeer karakteristieke vertogen) en MAARTEN VROEG verliezen daarmee hun recht van bestaan. Ook in het overige is de Verzamelaar wel wat willekeurig te werk gegaan. Van KNEPPELHOUT wordt iets medegedeeld, HASEBROEK, die ruim zo goed het karakter van een tijdvak vertegenwoordigt, wordt verzwegen. THIJM wordt genoemd, zeer terecht, maar had HOFDIJK ook niet iets te zeggen? Als TER HAAR is weggelaten, waarom moest dan TEN KATE worden genomen? Van de andere Zuid-Nederlanders is als dichter alléén LEDEGANCK, van de prozaschrijvers alléén BERGMANN genoemd. Het gedenken alsnog van GUIDO GEZELLE kan deze leemte niet vullen.

J.K.

Journael ofte gedenckwaerdige beschrijvinghe van de Oost-Indische Reijse van Willem IJsbrantsz. Bontekoe, opnieuw uitgegeven en van aanteekeningen voorzien door Dr. G.J. Hoogewerff. (Utrecht - A. Oosthoek - 1915).

Deze uitgave van de welbekende 'Avonturelijcke reijs', die in de ware zin van het woord een volksboek geweest is, richt zich tot een bredere kring dan de streng wetenschappelike uitgaven van de Linschoten-vereniging. Dat heeft de gehele opzet bepaald. De *Inleiding* is in populaire toon gesteld, de tekst werd zakelik, maar ook taalkundig voor de leken-lezers toegelicht, en bovenal werd het boek

typografies uitmuntend verzorgd: de scherpe afdrukken van de oorspronkelike platen verhogen de aantrekkelikheid. Aan het slot bewijst een nauwkeurige bibliografie de langdurige populariteit. Menigeen zal dus de uitgever dankbaar zijn. Of hij zijn verwachting niet te hoog spande, toen hij ‘de gansche Nederlandsche Natie’ hoopte te bereiken? Men heeft hem verweten dat zijn Inleiding te veel van een toost had, en dat de histories-zakelike toelichting onvoldoende was. Om het laatste verwijt te beoordelen ontbreekt ons deskundigheid; de verklaring van de oude taal lijkt ons over het algemeen goed geslaagd: al is niet elke moeielikheid opgelost, de uitgever heeft zonder in overlading te vervallen, menig struikelblok voor de gemiddelde en ook voor de taalkundige lezer uit de weg geruimd. De *Inleiding* heeft inderdaad iets leegs. Zonder te ‘geleerd’ te worden, had de schrijver in dit bestek meer kunnen geven om geest, taal en stijl van dit werk te karakteriseren.[1)] Door zijn grote ingenomenheid met de ‘onopgesmukte, trouwhartige taal’ van deze zeeman, die hij tegenover de ‘fraaie’ en ‘gevormde’ stijl van het renaissanceproza plaatst, loopt hij gevaar de verkeerde voorstelling te wekken alsof het verteltalent uiteraard bij de ongeleerden meer ontwikkeld is. Maar het onopgesmukte en aanschouwelike gaat bij schrijvers als deze schipper soms samen met het onbeholpene, waar hij tracht te schrijven ‘als een boek’. In veel opzichten is het waar dat men ‘uit dit soort volksboeken de volkstaal der 17de eeuw, d.i. de echte, *levende* taal het best leert kennen’, als men elkaar maar niet napraat dat dit nu de *gesproken* taal van onze zeelui is. Voor de syntaxis geldt dit zeker niet: men lette b.v. op de vele participia en op de onderdrukking van het subjekt *ik, wij, hij*, waardoor een soort ‘telegram-stijl’ ontstaat, die bij ‘vertaling’ in echte, volkseigen taal waarschijnlik door een reeks ‘en-toen's’ te vervangen zou zijn. Onder de aanspreekvormen is *ghy* stellig niet aan de levende taal van de Hoornse schipper ontleend. Toch herhalen wij met volle instemming: ‘Taalkundigen kunnen een tekst als deze met veel vrucht tot terrein van onderzoek maken.’ Wij raden dus alle lezers de kennismaking met dit leerzame boek ten zeerste aan.

C.D.V.

1) Daarvoor kon de uitweiding over zeemanswoorden (blz. 3) gevoeglik gemist worden. Is de stelling: ‘Eigenlijk zijn alle Hollanders krachtens hun geboorte reeds zeelui, en krachtens hun idioom’ niet al te gewaagd? De zeemans-beeldspraak van ‘Vader VONDEL’ in *Lucifer* moet dat bewijzen, maar.... er volgt: ‘Stellig gebruikte hij de uitdrukkingen geheel onwillekeurig, zonder er zich iets maritiems bij te denken.’ Zo doen wij ook. Is onze taal daar ‘des te kernachtiger om’?

Oude Glossen en hun beteekenis, door Dr. F. Buitenrust Hettema. Uitgegeven door de Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal en letterkunde ('s Gravenhage - Mart. Nijhoff - 1914. Prijs fr. 2.50).

Wie, op de titel afgaande, een droog-geleerde verhandeling verwacht, zal met verrassing ontdekken dat de scherpzinnige schrijver er in geslaagd is, over dit onderwerp een inleidende studie te schrijven die vergezichten opent en tot onderzoek prikkelt. Achter de losse woorden en lijsten van woorden zoekt hij steeds de mensen en hun samenleving: zo ziet men achter de dode letter het leven. Juist door een dergelijk onderzoek van schamele taalresten is behalve scherpzinnigheid en verbeeldingskracht noodzakelik een helder begrip van de verhouding tussen spreken en schrijven. Wie dat mist zal zich in de schemering van onze taalgeschiedenis nooit weten te oriënteren, en genoegen nemen met de bekende frase dat het Nederlands omstreeks 1200 van spreektaal ‘tot schrijftaal verheven werd.’ De vage voorstellingen die men zich van die vóórtijd vormt, komen gewoonlik hierop neer: er bestonden enige groepen van ‘ongekultiveerde’ dialekten, die alleen voldeden aan de behoeften van het meest alledaagse verkeer; ze waren ‘zuiver’ wat taalvorm betreft, maar door gebrekkige woordvoorraad arm aan uitdrukkingsvermogen. Voor de hogere behoeften van de geest zocht men hulp bij het Latijn, totdat de volkstaal veredeld werd tot ‘schrijftaal’ en de konkurrentie met het Latijn kon aanvaarden. Een nadere toetsing van deze schematiese voorstelling aan de maatschappelike werkelikheid bleef meestal achterwege; men miste immers het onmisbare, de taalgegevens die alleen door het schrift bewaard kunnen worden. Waarom zou men zich dus verdiepen in onvruchtbare fantasieën! Maar taal wordt niet alleen in tekstverband bewaard. Ook het enkele woord kan ons soms een kijkje geven in een ver verleden. De linguïsten en etymologen zijn daar sinds lang van overtuigd. De taalgeschiedenis van kultuur-histories standpunt behoeft evenmin op teksten te wachten. FR. SEILER'S boek over *Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts* heeft ons dat voor de vreemde kultuurinvloeden overtuigd aangetoond: voor een groot deel gelden zijn resultaten ook voor de Nederlandse gewesten, die immers het bemiddelingsgebied bij uitnemendheid waren tussen Romaanse en Germaanse kultuur. De voorgeschiedenis van het Nederlands was dus, niet in linguistiese maar in sociale zin, zo goed als onontgonnen terrein. De studie van HETTEMA is een eerste en zeer verdienstelike

poging om door enkele lichtstralen de duisternis tenminste in schemering te doen veranderen, om de problemen aan te wijzen en scherp te stellen. Hij begint met de waarschuwing dat wij ons de toestanden in het Karolingiese tijdperk vooral niet te primitief moeten voorstellen: Er waren tal van wegen, land-, en rivier-, en zee-wegen, al van oudsher, ook in de vroegere ‘duistere middeleeuwen’; de Friezen hebben aan het wereldverkeer levendig deelgenomen: er moet dus kennis van vreemde taal geweest zijn. Bestond er wellicht in de Noordzee-landen al een soort handelstaal? Stellig was er een ontwikkelde rechtspraak, die mondeling uitgeoefend werd. Zendelingen predikten in de volkstaal. Priesters en monniken, ridders en studenten reisden van land tot land. Zouden er dan niet evengoed ‘kringtalen’ geweest zijn als nu? ‘Talen en dialekten mengelen zich; vooral verklaren zich zogenoemde uitzonderingen; maar tegelijk maakt dit a priori een zogenaamd zuiver dialekt onwaarschijnlik’ (blz. 19).

De eerste aanduidingen in schrift zijn vermoedelik wel ouder dan de twaalfde eeuw: wij dienen tenminste rekening te houden met wat verloren kan zijn; ‘met fijne speurzin moet naar elke aanduiding gezocht worden’, want: ‘die zeer schaarse gegevens kunnen, mits met een goed voorstellingsvermogen in een mozaïek samengelegd, ook het ontbrekende aanduiden. Een belangrijke bijdrage tot dit kultuurmozaïek van vroeger, zijn de zogenoemde *Glossen*’ (blz. 27).

Op deze belangrijke inleiding volgt dan een uiteenzetting wat uit de glossen te leren valt, waarbij telkens de grondige onderzoekingen omtrent Angelsaksiese en Oud-duitse glossen de Nederlandse in het ware licht plaatsen. Verder de wording van de oudste glossenteksten, uitlopend op de ‘full-glossed’ handschriften. Belangrijk is ook de opmerking dat de glossen geen algemene woordverklaring geven, gelijk onze woordeboeken, maar dat de betekenis altijd die van het woord in een bepaald verband is, zodat het van belang wordt, de tekst op te sporen waaraan de glosse ontleend is. Want door steeds meer glossen te verzamelen, maakte men lijsten en ‘glossaria’, die min of meer woordeboeken werden in de zin die wij er aan hechten. Innerlike kentekenen wijzen er op, dat grotere glossaria ontstonden door kombinatie van kleinere. Naar de samenstelling onderscheidt men dan systeem- en groepsglossaria. Studie van de glossen leert dus tevens de voorgeschiedenis van onze woordeboeken kennen. In dit opzicht krijgt deze studie veel aanrakingspunten met BELLAARD'S degelik proefschrift over de *Teuthonista*. Het lag niet in de bedoeling van de schrijver, alle Dietse glossen en glossaria te bespreken, al geeft hij een denkbeeld van de voornaamste

het *Glossarium Harlemense*, gedeeltelik uitgegeven door GALLÉE, het *Glossarium Bernense*, in een 'verkeerde' uitgave bezorgd door BUITENRUST HETTEMA, en het grotendeels onuitgegeven *Glossarium Trevirense*. Wel behandelt hij grondig alle punten, waarop men bij glossen-studie te letten heeft: de spelsystemen, het schrifttype, waarvan het 'insulaire', d.w.z. Angelsaksiese, ook hier te lande het oudste is, de vraag bij welke boeken glossen geschreven werden, de zeldzame oude woorden. In een afzonderlik hoofdstukje (XIV) wijst hij, in aansluiting bij WRIGHT, nog eens op de belangrijkheid van de glossen: zij 'geven een inzicht van de kultuur, van allerlei kultuurrealia'; inzonderheid geldt dat voor de 'groeps- of systeemglossaria, al geven de onze misschien voor 't oude ook niet zoveel als de buitenlandse'.

Aan het slot van deze verhandeling dringt de schrijver er op aan, alle Dietse glossen en glossaria eens grondig te bestuderen en in een *Corpus Glossarum Neerlandicarum* te verenigen. Daartoe ontwikkelt hij een plan van uitgave, dat wij hier niet in biezonderheden zullen bespreken. Ons doel was voornamelik, dit geschrift ter bestudering aan te bevelen, omdat men er uit leren kan, hoe bij taalstudie de achtergrond van maatschappelik leven het ware perspektief geeft.

C.D.V.

Staring over spelling.

In een brief van 29 Mei 1800, aan J.P. KLEIN, schrijft STARING (*Brieven*, uitg. Opstelten, blz. 111): Aan uw *ei* en *ij* hang ik, schoon een ingekankerde Geldersman, graag mijn zegel, want waarlijk men rijmt toch voor de ooren en niet voor de ogen, en het Hollandsch is ons Parijsch Dialect, het Dialect van de Schrijvers die door de gehele Republiek willen gelezen en verstaan worden. De kortste weg zou zijn om de gehele spelling van *ei* slechts uit te bannen; het argument der duidelijkheid is geen boon waard - die duidelijkheid is ook voor den Hoorder verloren, en wie zó schrijft, dat men twijfelt, of hij van een *meid*, van een persoon, die iets *mijdt*, van een *kaasmijt* of van een *houtmijt* spreekt, die mag zijn pen wel op het vuur smijten. Wat het aanwijzen van den oorsprong der woorden door het *keurig onderscheid* van *ei* en *ij* aanbelangt.... men schrijft, dunkt mij, niet om gedenkstukken der oudheid opterichten, en de Taalkenner zal den *wortel* wel weten te vinden, al word zij hem niet voor de neus gelegd.

Uit de tijdschriften (Maart-April).

De Gids

Maart. MARC. EMANTS vindt in de jongste letterkundige kritiek van SCHARTEN aanleiding tot een tegenbeschouwing over *Pathologie in de litteratuur*. Loutere beschrijving van een ziektegeval past niet in de litteratuur. ‘Anders staat de zaak echter, als de beschrijving van een ziekte middel wordt om een meer artistieke bedoeling te verwezenliken.’ Tussen gezond- en ziek-zijn is geen grens aan te geven; daartussen liggen talloze afwijkingen van het normale. De beschavende opvoeding leidt tot het bemantelen van gevoelens en beweegredenen: vandaar dat ‘zo menige schrijver bij voorkeur zijn stof zoekt in het leven en streven der zogenaamd lagere klassen’, waar de gevoelens onverbloemder geuit worden. De ‘afwijkende mensen’, die evengoed geleerd hebben zich van geijkte frazes te bedienen, maar bij wie ‘de aangeleerde rem werkeloos is of altans onmachtig hun opkokende gemoedsbewegingen te bedwingen’, bieden dus de kunstenaar een groot voordeel. - In een *Naschrift* handhaaft SCHARTEN zijn bezwaren: zijn bezwaar gold voornamelik de romanschrijver die ons ‘abnormale sujetten laat zien in hun fel-opgevoerde, *schril* en als *verbandloos* geworden eigenschappen’. - M.H. VAN CAMPEN spreekt met waardering over de *Oorlogsvisioenen* van CYRIEL BUYSSE.

April. In een studie, getiteld *Floris en Blanchefleur in Zuid-Europa*, wijst D.C. HESSELING op een stuk Italiaanse volkspoëzie uit de eerste helft van de 14de eeuw: *Il cantare di Fiorio e Biancifiore*, dat ten grondslag ligt aan de drie Zuid-Europese bewerkingen van deze stof: een Grieks gedicht, een Spaans verhaal en de Italiaanse roman *Filocolo* van BOCCACCIO. Hij laat zien hoe het kinderlike en sentimentele van de oorspronkelike roman reeds in de *Cantare* verloren ging, en wat de latere bewerkers er van maakten. In de eindeloos gerekte roman van BOCCACCIO is ‘een eenvoudig middeleeuws kapelletje verbouwd tot een pronkerig paleis’.

De Beweging.

Maart. ALBERT VERWEY bespreekt in de rubriek

Boeken, Menschen en Stroomingen de bundel *Het Joodsche Lied* van JACOB ISRAËL DE HAAN, 'de dichter van de Zionisten'. Maar DE HAAN 'heeft zijn dichterschap niet voor de taak van stichten of prediken prijs gegeven'. Zijn verzen 'bevatten niets anders dan beelden van de herinnering aan het Jodendom, overstraald en overschaduwd door de dichterlijke aandoening'.

De Nieuwe Gids.

Maart. In een artikel van CORNELIS VETH wordt gewezen op het verband tussen de gedichten van *De Schoolmeester en de Ingoldsby Legends*. De schr. meent zich te herinneren dat zijn vondst niet nieuw is: in de April-afl. deelt hij dan ook mede dat M. BASSE in *Taal en Letteren* 1901 hem vóór geweest is. In één opzicht verschilt hij van zijn voorganger: hij stelt het komies talent van de Schoolmeester hoger dan dat van de nagevolgde Engelse auteur. - In de *Literaire Kroniek* geeft KLOOS een even breedsprakige als onbeduidende beschouwing naar aanleiding van KOLLEWIJN'S *Opstellen over Spelling en Verbuiging*.

Onze Eeuw.

Maart. H.L. BERCKENHOFF stelt de vraag: *Hebben wij een eigen tooneelkunst*? waarbij hij vooral het oog heeft op de kunst van het toneel*spelen*. Een historiese beschouwing gaat vooraf, vastgeknoopt aan twee achttiende-eeuwse boeken: het *Schouwburgnieuws* (1762-65) en het *Geschenk voor Tooneeldichters en Tooneelspelers* (1781). De schr. is verheugd dat de Nederlandse toneelkunst 'op eigen stam leeft': 'een streven naar gevoelsuiting doordringt onze tooneelspeelkunst'. Ondanks tijdelike afwijkingen 'zal het streven naar natuur en waarheid blijven domineeren, als strookende met den arbeid van ons ras, dat realistisch is en van nuchteren zin'.

April. *Romantiek en Wetenschap* heet een studie van A.G. VAN HAMEL. Na een algemene inleiding over het verband tussen Kunst en Wetenschap, spreekt hij over de achttiende eeuw, toen kunst en wetenschap aan elkaar grensden en ineen vloeiden, toen ook de wetenschappelike esthetica opbloeide. De kern van zijn artikel is een beschouwing van twee buitenlandse verhandelingen, die door het *Taal-, Dicht- en Letterkundig Kabinet* van BRENDER à BRANDIS (1781) binnengeleid werden, nl. THOMAS WARTON'S *Verhandeling over den Oorsprong der Romans in Europa* en A. BROWN'S verhandeling over *De Speel-, Dans- en Dichtkunde der Americanen en Wilden*. Het doel van de schrijver was 'enkele punten naar voren te brengen, die op de sterke eenheid van het achttiende-eeuwsche geestesleven wijzen'.

Groot-Nederland.

Maart. CARRY VAN BRUGGEN publiceert een lezing over *Realisme en Romantiek*, waarin ze eerst tot een bepaling tracht te komen van ‘realisme en romantiek als kunstvormen’, en daarna het realisme in de beweging van '80 nagaat. - J.L. WALCH schrijft over *De verrassing van Jan Fabricius*, die na de zwakke stukken: *Onder één dak, Ynske, Totok en Indo, Nonni*, voor den dag kwam met een ‘gaaf, volledig, mooi toneelstuk’ als *Dolle Hans*.

April. J.B. SCHEPERS schrijft over *De vriendschap van Jacques Perk voor Willem Kloos en de wijziging van de Mathilde-Cyklus*. Uit de sonnetten aan KLOOS, in 1894 gepubliceerd, gaat hij het karakter van deze vriendschap na, van PERK'S kant. Hun letterkundige vriendschap bleek ‘een vergissing, omdat er geen gemoedseenheid onder lag’. Ja, die vriendschap werd zelfs ‘tot een obsessie’, en een breuk moest volgen. Intussen is er ‘een geweldig suggestieve invloed’ van KLOOS uitgegaan. Daaruit is te verklaren dat de Mathilde-cyklus, die vóór de kennismaking met KLOOS voltooid was, PERK niet langer bevredigde. SCHEPERS geeft dan een verklaring van de kompositie in handschrift C: hij betoogt dat de door KLOOS naar voren geschoven grotsonnetten beter passen waar PERK ze plaatste. De verplaatsing heeft de grondgedachte ingrijpend gewijzigd. Naast de eerste redaktie van KLOOS zou een filologies verzorgde uitgave, die ons nauwkeurig deed kennen welk aandeel PERK zelf in de kompositie gehad heeft, in vrede een plaats hebben kunnen vinden, als niet ‘ter onzaliger uur’ de vierde uitgave van 1891 er zich tussen geschoven had.

De Beiaard.

Maart. M.A.P.C. POELHEKKE geeft in een artikel *Groei der dichtkunst* enige inleidende beschouwingen. De dichtkunst is niet ontstaan in een ‘gouden’ verleden: ‘het antwoord dat de huidige literatuurwetenschap op onze kwestie geeft, is geweldig nuchter en ontnuchterend’. HERDER hief de leuze aan: ‘terug naar de volkspoëzie, de bron en het toonbeeld van alle Dichtkunst’. Die leuze was goed, maar de fout was ‘dat zij alle ontstaan van poëzie in één formule wilde onderbrengen’. Ook de volkspoëzie heeft een ontwikkelingsgang door te maken gehad; we moeten dus verder terug. En dan ‘domineert boven alles de waarheid, dat poëzie in haar eerste oorsprong en in haar verdere groei is: sociaal van karakter’. - In de rubriek *Verscheidenheden* ontleent JOS. SCHRIJNEN aan MAURICE BARRÈS enige belangwekkende proeven van *Fransche loopgraventaal*. Nog meer dan in het vroegere kampleven onderscheidt zich het samenzijn in de loopgraven door ‘intensiteit van gemeenschapsleven’, dat zich weerspiegelt in de vorming van een nieuwe groeptaal. ‘Merk-

waardig zal het vooral ook zijn, naderhand na te gaan, welken invloed dit loopgraven-idioom op de algemeene Fransche omgangstaal zal hebben uitgeoefend.'

Stemmen des Tijds.

Maart. Het *Literair Keur-overzicht* van J. JAC. THOMSON is gewijd aan het jongste werk van ALBERT VERWEY: *Het Zichtbaar Geheim*. 'Uit den treuren wordt beweerd dat VERWEY een zoo verstandelijk dichter is'. Tegen dit 'vernietigend vonnis' verzet zich THOMSON. 'Deze poëzie vordert ongetwijfeld een geestelijke inspanning', maar 'naar haar wezen is de kunst geen schoone speelschheid van den geest'. Hij tracht deze kunst, waarin hij 'een geweldig sterke religieuze onderstroom' ziet, door een analyse nader bij de lezer te brengen.

April. A. WAPENAAR verplaatst ons *Ten tijde der Sentimentaliteit*, om nog eens de figuur van RHIJNVIS FEITH te bekijken. Tegenover KLOOS, die een eerherstel beproefde, stelt hij zich aan de zijde van PRINSEN. FEITH blijft voor hem 'de zwakkeling', die scherp afsteekt tegen de 'vierkante, robust-hartstochtelijke BILDERDIJK'; FEITH is 'de zachte, gevoelige, Vermittelungs-romanticus, wiens ondiepe geest niet vermocht te bereiken 'n hoogere synthese van de hem schrijnende tegenstellingen en bij wien dan ook rationalisme en geloof onverzoend blijven vechten om den voorrang, BILDERDIJK, de antithese-romanticus, de einspänner, wiens hand was tegen allen en de hand van allen tegen hem, die ondanks ROUSSEAU en OSSIAN, zichzelf bleef als romanticus, en zichzelf wezen wilde als geloovige, ondanks Aufklärung en rationalisme'. Het is belachelik, FEITH van het ziekelik-sentimentele te willen vrijpleiten; alleen 'als de christen in hem zich gaan laat is hij ons zeer sympathiek'.

Den Gulden Winckel.

April. ANDRÉ DE RIDDER zet zijn reeks vraaggesprekken voort in een artikel *Bij Jan Fabricius*. - P. BEISHUIZEN GZN. schrijft *Over volksboeken*, d.w.z. hedendaagse drukken met oude houtsneden.

Vragen des Tijds.

Maart. G. KALFF geeft een belangrijke beschouwing over *Algemeene en vergelijkende literatuurgeschiedenis, een leemte in ons hooger onderwijs*. Achtereenvolgens gaat hij bij Engelsen, Duitsers en Fransen na, wanneer de belangstelling in het nationale letterkundige verleden ontwaakt, en wanneer het internationale element in de literatuur-geschiedschrijving naar voren komt. In Nederland bleef de eerste moderne en volledige *Geschiedenis der Nederlandsche*

Letterkunde, die van JONCKBLOET, veertig jaar lang de enige. De belangstelling in buitenlandse letterkunde openbaarde zich in lezing, vertaling en bestudering, maar terwijl er uitstekende studies over vreemde auteurs geschreven werden, was ‘de algemeene literatuurgeschiedenis, om te zwijgen van de vergelijkende, poover vertegenwoordigd’. Grotendeels is dat de schuld van de wet, die ‘slechts de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde kent’. ‘De algemeene literatuurgeschiedenis ontbreekt in het leerplan onzer universiteiten’, tot schade van de bredere ontwikkeling en het onderwijs. Met enige voorbeelden maakt de schr. duidelik ‘hoe nauw onze letterkunde samenhangt met die van het overig West-Europa’. Ook parallellen, als die tussen VONDEL en MILTON, POOT en BURNS, de Schoolmeester en BARHAM, kunnen verhelderend werken, en ‘ons genezen van vooroordeelen, die in beperktheid van horizon hun oorzaak vinden’. Bij herziening van ons Hoger Onderwijs mag aan dit onderdeel der wetenschap, waarin ons vaderland achterlik is, wel eens de aandacht gewijd worden.

Elseviers Maandschrift.

April. H. ROBBERS heeft de *Romantische werken* van BUSKEN HUET herlezen, en zegt er zijn oordeel over. Het trof hem dat deze schrijver met internationale belangstelling werken kon schrijven ‘van een waarlijk al te uitsluitend Hollandsch karakter’, met ‘zooveel echt Hollandsche gebreken’. De meesterlike Franse romankunst vóór 1875 had hem weinig geleerd. Zijn romans zijn ‘met kouden, intellectueelen hartstocht bewerkt’. ‘Zijn plezier was het voornamelijk zijn Hollandsche typen sprekende op te voeren. Hij wilde ze maar wat laten praten, als poppen die spreken kunnen, om zich op die wijze met hen te amuseeren, en wel voornamelijk om hen uit te lachen’. Toch kunnen de *Bruce's* nog boeien, maar dan ‘op prikkelend intellectueele wijze’. De dialogen zijn zwak: meer redevoering dan gesprek; de beschrijvingen zijn beneden peil. Wat samenstelling betreft, zit *Robert Bruce's leerjaren* het best in elkaar; daarin is tenminste een spoor van ‘roman’.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Maart-April. G. JONCKBLOET vervolgt, in dezelfde polemies-vijandige toon, zijn artikel over *De socialistische dichteres Henriëtte Roland Holst-Van der Schalk*. Bij de behandeling van deze poëzie, die hem verveelt en ergert, gaat het dan ook minder tegen de dichteres dan tegen de socialiste. Zijn uitgesproken doel is ‘afkeer te wekken in het hart onzer lezers van de socialistische denkbeelden’. - Is. VOGELS wijdt

een artikel aan *Rijm en Zang van P. van Meurs*, de populaire Roomse volksdichter.

Museum.

Maart. A. KLUYVER beoordeelt de studie van J.M. HOOGVLIET: *Die sogenannten 'Geschlechter' im Indo-Europäischen und im Latein*, waarin hij meende te kunnen bewijzen dat de onderscheiding in geslachten op enkele naspeurbare logiese beginselen berustte. Terecht zegt de criticus: 'Dikwijls zal men vragen: interpreteert de schrijver de woorden niet zóó als hij doet, alleen om ze in zijn theorie te kunnen plaatsen?' Toch vindt men in deze studie 'nieuwe bewijzen van zijn zoo oorspronkelijken geest'. - D.C. HESSELING noemt KOLLEWIJN'S *Opstellen* een boek dat ook na het einde van de spellingstrijd zijn waarde zal behouden. Hij wijst er op, dat KOLLEWIJN bijna een kwart eeuw direkteur van een H.B.S. geweest is. 'Daarop mag wel eens de nadruk gelegd worden, omdat het van belang is te weten dat de ontwerper van de nieuwe spelling niet alleen een geleerde, maar ook een man van langjarige praktijk is. Hoe vele van zijn bestrijders verenigen die eigenschappen?'

April. J. PRINSEN oordeelt ongunstig over de veelbesproken PERK-studie van GREEBE. 'De schrijver heeft zich er toe laten verleiden, op stelligen polemischen toon de voor hem eenig ware conclusie te verdedigen, zonder dat hij daartoe al het bestaande en noodige materiaal tot zijn beschikking had'. De herstelling in de 'oorspronkelike vorm' heeft zijn sympathie niet; immers 'aan al wat PERK slechts vaag en onzeker uitte in zijn verzen, gaf KLOOS de vastheid, die PERK zelf stellig zou behaagd hebben. VERWEY heeft deze samenwerking gekend en in 1903 juist geformuleerd'.

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XXXIV, afl. 3.

C.G.N. DE VOOYS zet de uitgave voort van *Fragmenten uit Jan van Leeuwen's werken*. - A.G. VAN HAMEL trekt een parallel tussen *E.M. Post en Hirschfeld*, waaruit blijkt dat de beschrijving van het landleven bij onze schrijfster, gelijk PRINSEN reeds vermoedde, onder invloed staat van HIRSCHFELD'S prozawerk *Das Landleben* (1768).[1)]

1) De schr. gebruikte een derde, 'verbeterde' druk, van 1787. Toevallig kreeg ik tegelijk met dit artikel de *Hedendaagsche Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1772 in handen, waar een Nederlandse vertaling aangekondigd werd (blz. 264), naar de tweede druk bewerkt. De titel luidt: *Het Zomer-Buitenleven voorgesteld in XVIII Zedekundige Vertoogen. In 't Hoogduitsch beschreeven door den geleerden Heer* C.C.L. HIRSCHFELD. *En, naar den laatsten verbeterden Druk, in 't Nederduitsch Vertaald, door een Liefhebber van het Buitenleven. Te Amsterdam by P. Conradi 1771*.

Het artikel bevat een uitgewerkte vergelijking ‘tusschen de Nederlandsche en de Duitsche apotheose van het buitenleven’. - R. VAN DER MEULEN betoogt dat het woord *rob* (= vismaag) van oud-Germaanse oorsprong is, en dat Mnl. *toelje* (een visnaam) het Russiese *tjoelén* = zeehond is. - W. DE VRIES vervolgt zijn *Etymologiese Aanteekeningen* (*ieder - kniezen*). - G. KALFF schrijft over *De bron van Breero's Angeniet*: hij maakt aannemelik dat BREERO bij de bewerking zijn voordeel heeft gedaan met de *Spiegel der Minnen* van COLIJN VAN RIJSSELE, of met *The Woman in the Moone* van JOHN LILLY, of met beide.

Opvoeding en Onderwijs. Bijblad voor taal en letteren IV, No. I.

MAURITS SABBE vervolgt zijn uitvoerig artikel over *Dierkennis en Diersage bij Vondel*. - J. MOORMANN verklaart vs. 89 VAN WESTERBAEN'S inleidend gedicht bij *Hofwijck* als toespeling op een welbekende fabel.

Neophilologus I, Afl. 3.

LEON POLAK publiceert een voordracht over *Zinmelodie en lichaamsreaktie*, handelend over de ‘rompstandentheorie’, die hier te lande, gelijk onze lezers bekend is, warme voorstanders vond in VAN GINNEKEN en VAN WIJK. POLAK spreekt in het biezonder over de toepassing op de Duitse filologie en geeft als toelichting afbeeldingen van de draadfiguren, die bepaalde rompreakties moeten suggereren.

Literaturblatt für Germ. und Rom. Philol.

Jan. BEHAGHEL bespreekt met grote ingenomenheid de studie van J.H. KERN over *De met het Participium Praeteriti omschreven Werkwoordsvormen in 't Nederlands*.

Van onzen tijd, No. 25.

J.F.M. STERCK publiceert *Een brief van Jacques Perk*, die hij in zijn zeventiende jaar aan de oude ALBERDINGK THIJM schreef. De uitgever is overtuigd dat ‘THIJM'S invloed op de vorming van den jongen dichter van meer beteekenis is geweest dan tot nu toe erkend is’.

De Nieuwe Amsterdammer 8-15 April.

ALBERT VERWEY vindt in *Staring's Brieven*, uitgegeven door G.E. OPSTELTEN, aanleiding tot een korte, maar treffende karakteristiek van zijn kunst, toegelicht met aanhalingen. ‘STARING wist en wilde dat dichten een kunst moest zijn. En tot dit dichten behoefde hij de aanhoudendste stilte van

genieten en beschouwen, niet opdat hij *bevrijd* zou zijn van inspanning, maar opdat hij al zijn krachten gaaf en langdurig kon samentrekken op het werk dat hij zich had voorgenomen. Want wat hij zocht was: kracht in haar eenvoudigste verschijning'. - 'Kracht die tot schoone eenvoud werd, kunst en vinding, verscheidenheid van vormen, geest inplaats van sleur, geen didaktiek maar zang, - dit zijn de leuzen waaraan hij te kennen is'. - 'Hoe weinig heeft men toen de voornaamheid begrepen, die zich zelfs in zijn leesteekens uitte'. - 'POTGIETER was de eerste, die geheel het oor had om STARINQS "zang" te verstaan, en geheel het oog had om op te merken dat deze dichter geen afgetrokkenheden onder woorden bracht, maar werkelijk zág. Van deze twee machten: zingen en zien, gaat alle poëzie uit, zooals hun afwezigheid in een dichter iedere verdoeming van zijn verzen rechtvaardigt'.

De Nieuwe School.

Maart. BOL protesteert, in de inleiding op een bespreking van nieuwe taalboekjes, tegen de uitlating van CASIMIR over het spelonderwijs op de lagere school, die wij in de vorige aflevering (blz. 112) overnamen. Hij meent dat het de jongere onderwijzers niet aan zuiver taalinzicht ontbreekt: 'Inderdaad, er heerst onder onze kringen vrij algemeen een theoreties juist inzicht, wat deze oudbakken nieuwigheden aangaat.' Zij laten zich alleen de weg voorschrijven door de eisen van de praktijk. Onjuist acht hij ook de mening dat oud-leerlingen van de volkschool zich 'om al die geleerdheid niet meer bekommeren'. Integendeel: zij hebben er een heilige eerbied voor en zijn 'even konservatief als welke accountant ook of grossier in koloniale waren'. Alleen weten ze geen weg met de resten van hun schoolgeleerdheid. 'Wat er van blijft hangen is een hindernis, een blok aan het been voor al wat niet dadelik z'n onderwijs ziet voortgezet'. Op enkele hoofdzaken uit dit artikel komen we wellicht later terug.

April. THIJSSEN karakteriseert met recht als *Dolhuis-methode* een taalboekje met invuloefeningen van H. WISSELS, waaruit hij vermakelike proeven meedeelt. - BAYER beoordeelt de *Kleine Nederlandsche Spraakkunst* van J.C. HOLTZAPPEL en L. HOOFTMAN, die hij op verschillende punten toetst aan moderner spraakkunsten, als die van VAN WIJK, HOLTVAST en TINBERGEN e.a. Daaruit blijkt dat het boekje, ondanks zijn vijfde druk, van weinig studie getuigt.

C.D.V.

Subjekt en objekt.

(1. Pronomina. 2. Overgangen tussen subjekt en objekt. 3. Accusatief wordt nominatief).

Het woord ‘SUBJEKT’ gebruikte eens een medicus die toen een beetje kregel was over de eenzijdig wetenschappelike beschouwingswijze van z'n kollega's. Dezen immers hechtten alleen maar waarde aan de dingen uit de zintuigelik waarneembare wereld, maar hij kende een heel interessant onzichtbaar wezen en hij had het hun toch zo graag heel duidelik getoond. Als ie het zelf maar in de hand had kunnen krijgen! En in z'n ijver om de ongrijpbare vogel te vangen, plaatste hij enige kooitjes naast elkaar in de hoop dat het toch èrgens in zou vliegen, en druk als een bookmaker bij de wedrennen riep ie toen het wezentje toe: ‘Hier moet je zijn! de Binnenwereld, de Ikheid, het Zelf, het Subject, het Ik!’[1)]

BOUMAN. Treurig resultaat toch van al dat nadenken! Zouden we niet liever ergens in Canada een stuk woeste grond gaan ontginnen, als een gelukkige Paul naast een lieve Virginie?

TAALMAN. Maar als dan het stuk eenmaal ontgonnen is en de zaak genoeg marcheert om het werk aan anderen over te laten, dan, dat weet ik zeker, ga ik toch weer over mezelf nadenken, over m'n woning, m'n kleding, m'n lichaam, m'n taal, m'n binnenwereld. Zaak is nu maar, die bespiegeling stelselmatig in te richten, zó dat het niet te zeer op teleurstelling uitloopt. Bij de vaststelling van het plan kan men alvast z'n voordeel doen met de ervaring, dat men er toch nooit achter komt, dat integendeel juist bij het meest ernstig onderzoek de dingen zelf zich terugtrekken in de nevel van de onbekendheid, ons ter onderzoeking niets achterlatende dan.... betrekkingen, betrekkingen onderling en betrekkingen tot onszelf. Die betrekkingen dan! Die zullen we een voor een in d'r tweeheid met veel toewijding in een klare ruimte zetten als een paar mensen - maar ook niet meer dan een paar - in een kamer van Vermeer.

De betrekking van onszelf tot de begrippen ‘zintuiglik’ en ‘onzin-

1) FR. V. EEDEN in *Tweem. Tijdschr. 1897*: ‘Over Hallucinaties’.

tuiglik' is al behandeld onder de traditionele termen 'psyche' en 'materie'[1]; nu plaatsen we ons met hetzelfde doel tussen de begrippen 'subjekt' en 'objekt' en wenden de blik van onszelf beurtelings naar het een en naar het ander.

* * *

Het voornaamwoord 'Ik' is goed geïllustreerd in *De Vermakelijke Spraakkunst*, niet als een boeddhabeeldje met niets dan zichzelf en z'n ingetogen rust, neen, als 'n menheer die, in schijn, aan zichzelf genoeg heeft - daarom staat er onder het plaatje niets dan 'Ik' -; maar z'n ogen gluren toch opzij de mensen aan; dit en nog meer dingen, o.a. de hoed en de buik, geven ons aanleiding onder het plaatje te kanttekenen: 'Ik, het SUBJEKT, houdt alle OBJEKTEN in de gaten' en ook: 'Ik, het SUBJEKT, overtref alle OBJEKTEN, physiek en moreel'.

Is deze man niet het beeld van ons allen? in schijn rustig te midden van onze medemensen, in-de-grond het geweer geladen tegenover diezelfde wezens? Als men daarom een illustratie wil hebben van 'Ik', het SUBJEKT, een beetje minder algemeen maar meer direkt sprekend, dan neme men de foto van onze Opperbevelhebber van de Land- en Zeemacht te paard, een levende traditie van Holland tegen Spanje, van het Friese boerendom op z'n terpen omgeven door water.

BOUMAN. Stel het OBJEKT dan liever voor als een vijand waar dan het SUBJEKT met gevelde bajonet op af stormt als een modern soldaat die te voren is opgewonden door hels artilleriegedonder, zodat ie nu giert als de storm, brult als een beest, springt als een gek, buiten zichzelf van drang om alleman aan z'n bajonet te rijgen, dat is nòg sprekender als uw foto.

TAALMAN. Neen, dat zou helemaal niet juist zijn. U zei terecht dat die soldaat 'buiten zichzelf' was. Hier is dus het anti niet alleen aangegroeid tot vijandigheid, het is uitgegroeid tot iets als de haat, de woedende haat, blind en zonder besef, en wij hebben het niet juist over het OBJEKT maar over het OBJEKTbesef ìn het SUBJEKT, dat zich ook als SUBJEKT beseft en zodoende dat SUBJEKT- en OBJEKTbesef zonder erg in z'n taal uit. De gierende wind beseft niet dat ie een boom omwerpt, een brullend beest beseft niet dat ie z'n

1) Dit artikel is dan ook te beschouwen als het beloofde vervolg op blz. 57 in deze jaargang.

prooi het leven afbijt; voor de redenerende toeschouwer zoals wij dat nu zijn, zijn de wind en de boom, het beest en de prooi, de soldaat en z'n vijand allemaal OBJEKTEN; voor die soldaat is er geen OBJEKT, voor zich is ie ook geen SUBJEKT, hij beseft niets, hij *denkt* niets, hij *doet*. Wel zijn we gewend zulk een wezen onze eigen verstandelike kijk op de zaak in de schoenen te schuiven door van ‘zijn OBJEKTEN’ te spreken en hem zelf daartegenover het SUBJEKT te noemen en hem in de syntaxis ook als subjekt te laten optreden; maar dat doen we dieren en planten ook. De ware aard van het SUBJEKT- en OBJEKTbesef is niet in anderen, maar in onszelf en in de verstandelike taal van anderen te zoeken en te bestuderen. Om dit volkomen duidelik te maken, zouden we terecht moeten bij de antithese ‘bewust en onbewust’, die nu niet aan de orde is.

Wil men dus het OBJEKTbesef op z'n grootste sterkte brengen, zodat het als model kan dienen, dan moeten we het anti niet verder tot strijdvaardigheid laten aangroeien dan is overeen te brengen met de kalme stemming van een beschaafd mens, 'n werkelik ‘bewuste’, die trouwens zonder dat anti nooit een bewuste zou geworden zijn: tegen de harde korst groeit het jonge gebit, en tegen het OBJEKTkarakter breekt in de kinderhersens het SUBJEKT- en OBJEKTbesef door en gaat het kind ten laatste spreken van ‘ik’.

BOUMAN. Maar dan uw vrouw, uw kinderen, vrienden en kennissen, die beseft u toch ook allemaal als OBJEKTEN; en is hier nu sprake van een anti, laat staan van zo'n gespannen anti als u daar juist omschreef?

TAALMAN. Juist! daarom zijn het ook geen model-OBJEKTEN, en om modellen was het mij te doen. Al die vriendelike mensen gaan voor ons doel te veel de lieve kant uit, de kant van de *ver*liefdheid, in welke toestand het SUBJEKT- en OBJEKTbesef evenzeer kan teloorgaan als boven bij die soldaat die gek was van vijandschap. In enigzins afgesleten termen, maar voor sommige mensen des te verstaanbaarder, zouden we ook kunnen zeggen, dat sterk gevoel het verstand verblindt en dat dan hetzij bij liefde of bij haat, de tussenwerpsels de eigenlike taal, i.c. de voornaamwoorden, vervangen.

BOUMAN. En dan een stoel, een hand, een ring en dergelike aktieloze dingen, die kan men toch ook geen anti's noemen, en toch zult u ze wel allemaal als OBJEKTEN beseffen?

TAALMAN. Zeker, maar daarom weer niet als model-OBJEKTEN. Levenloze dingen worden ook eerder dan mensen aangeduid met het zgn. ‘onzijdige’ voornaamwoord. Zo zegt b.v. Portia tegen Antonio in *De Koopman Venetië*: ‘.... geef hem *dit* (= 'n trouwring) en zeg

dat hij hem beter dan den and'ren houdt.'[1] Ook deze 'onzijdigheid' evenals boven die vrouwelikheid of liefheid, zal later blijken met minder kracht van o b j e k t besef in verband te staan. Maar in-degrond heeft u gelijk: krachtig of zwak, besef is besef, geen enkel voornaamwoord is een tussenwerpsel, en daarom moeten we het zwakke 'zij' en het allerzwakste 'het' evenzeer in onze beschouwing opnemen als de krachtigste van allen nl. 'jij', het OBJEKT bij uitnemendheid.

Zodat we nu in één hoofdlijn de antithese 'SUBJEKT-OBJEKT' aangeven resp. in het voornaamwoord:

'Ik' contra de reeks 'jij', 'hij', 'zij' en 'het'.

Nu zou het eerst de taak zijn, de verschillende vormen in die OBJEKT-reeks en ook de verschillende plaatsen in die reeks, nog nader met verschillende omstandigheden in verband te brengen, zgn. te verklaren. Maar om een taktiese reden laten we nu deze eerste helft van onze kwestie voorlopig rusten om over te gaan tot de tweede helft: zoals bij de meeste problemen is ook hier behalve een antithetiese ook nog een evolutionaire zijde te bekijken.

Als iemand gezegd heeft: 'Ik heb jou met A. gezien', dan kan die 'jou' antwoorden: 'en ik heb jou met B. gezien'. Bij deze gedachtewisseling wordt 'ik' tot 'jou' en 'jou' tot 'ik'. Maar let wel: die verwisseling laten we toe, we verrichten die zelf niet; met onze eigen mond handhaven we ons steeds als 'n 'Ik', *het* SUBJEKT, met hoofdletters, zoals in het Engels ook steeds 'Ik' met een hoofdletter....

SCHOOLMAN. U is niet slim, want als niet alleen de aangesprokene zelf zich met 'ik' aanduidde maar ook ik hem met 'ik' ging aanduiden, wel! dan liep het gesprek in de war! Jan blijft Jan en Piet blijft Piet, maar 'ik' en 'jij' zijn betrekkingswoorden, ontlenen nl. hun telkens wisselende betekenis aan de telkens wisselende betrekking van de betrokken personen tot het gesprek; ziedaar de doodeenvoudige reden van alles; uw SUBJEKT-OBJEKTkwestie kunnen we dus missen.

TAALMAN. En ik kan uw betrekkingskwestie missen, ten minste op het ogenblik. Als we later de antithese 'individu-gemeenschap' bespreken, dan is u mijn man. U heeft alleen oog voor de praktijk van de taal. Maar de praktijk houdt voeling met het innerlike van de mens en omgekeerd dit innerlike met de praktijk. En zo is er

1) Vertaling van Dr. EDWARD KOSTER, 2e druk blz. 101.

naast een praktiese grond voor de ‘ik’-handhaving door onszelf, ook nog een subjektieve grond en die zijn we nu aan 't bespreken, midden in de antithese SUBJEKT-OBJEKT. Maar u wil maar steeds in die andere antithese, ‘individu-gemeenschap’, terecht. Dat brengt uw beroep mee: u leidt op voor bruikbare leden van de maatschappij, de gemeenschap: dat is uw deugd, maar 't is ook uw gebrek: want deze *pedagogiek* maakt uw *onderwijs* noodzakelik eenzijdig; Epiek is u meer gemeenzaam dan lyriek, retorika meer dan woordkunst; u is rijker aan stijl*boekjes* dan aan *eigen* stijl; *konventioneel* taal*gebruik* is u meer gemeenzaam dan *persoonlike* taal*bespiegeling*, korrektheidsleer meer dan ikheidsleer. U zou in *De Vermakelike Spraakkunst* het woord ‘Ik’ geïllustreerd hebben tegelijk met het woord ‘Gij’, de spreker mèt de hoorder, twee mannetjes in kontakt, de een met de hand als 'n trechter aan de mond, de ander dito aan het oor. Maar bij meerzijdige taalbespiegeling is ‘Ik’ behalve ‘het voornaamwoord van de eerste persoon’ in het gesprek, ook nog het voornaamwoord van het SUBJEKT, het wezen dat zich steeds SUBJEKT blijft beseffen, ook al hoort het zich door een ander met ‘jij’ aangeduid.

Wat nu dat laatste betreft, wel geef ik graag toe, dat dat SUBJEKTbesef wat wordt ingedrukt, ingeval het SUBJEKT zich tijdens het verkeer in de gemeenschap met ‘jij’ of ‘jou’ hoort aangeduid. Maar een elastieke bal springt te beter na harder druk: zulke voorbijgaande verminderingen van het SUBJEKTbesef zijn juist geschikt om dit besef weer te sterker te doen worden. Mensen met een zeer elasties gemoedsleven zoals kinderen en vrouwen praten dan ook biezonder graag: die evolutie van *ik → jij, jij → ik, ik → jij* is hun een levensbehoefte en ze zijn er om te benijden, want evolutie is leven. Daarom blijft zelfs ook voor wijze mannen die evolutie een behoefte, daarom is die evolutie ook zo'n belangrijk onderwerp, en van dat onderwerp is nu een tweede geval aan de beurt, het geval nl. dat niet, zoals boven, anderen ons die vermindering van SUBJEKTbesef aandoen, maar wijzelf. Ik bedoel dat het SUBJEKT zichzelf in plaats van met ‘ik’ met ‘mij’ aanduidt, zoals bv. wanneer dat vroegereeuwse Friese boereSUBJEKT zou zeggen ‘Wat moet jij van *mij*’, in de stellige overtuiging dat dat ‘mij’ weer een echter SUBJEKT zal worden in de vorm ‘*ik* zal handhaven’, of, nog korter, zoals die buikige menheer zei: ‘Ik!’, met schijnbaar volkomen negatie van elk OBJEKT wie dan ook. Omgekeerd kan de tijdelike vermindering van het SUBJEKTbesef zo ver gaan dat het SUBJEKT zichzelf helemaal niet meer vermeldt, tijdelik te veel opgegaan in andere interessen. De lyriek wordt dan epiek; hij, de held, is dan meer het gespreksonder-

werp van het SUBJEKT dan het SUBJEKT zelf; maar dan blijkt toch nog uit de soms hoge toon van de stem of bijna altijd uit de gelaatsuitdrukking, hoe de spreker, het SUBJEKT, van zich zelf en z'n belangstelling in het onderwerp blijft doordrongen. Zelfs als de epiek tot dramatiek wordt en het SUBJEKT zich lichamelik geheel achter de schermen terugtrekt, zelfs dan hoort een aandachtig luisteraar toch nog, hoe de ziel van het originele SUBJEKT zich blijft beseffen. Want hoe ‘objektief’ de dramaturg ook moge zijn, hij kan z'n ‘sujetten’ niet anders laten spreken dan met zijn taal, zijn klank en zijn ritme, hij blijft ‘subjektief’, hij blijft *het* SUBJEKT en z'n sujetten maar OBJEKTEN. Zolang iemand zelfzuchtig of belangeloos spreekt of schrijft, zolang verraadt zijn taal hem als SUBJEKT; eerst in het tussenwerpsel is het SUBJEKTbesef dood.

BOUMAN. Graat u niet te ver? Muziek (klank en ritme), mimiek e.d. zijn strikt genomen geen taal en zeker geen voornaamwoorden, te meer omdat in muziek en mimiek elementair geen besef zit, iets waar u zelf steeds op baseert. De waanzinnig stormende loopgraafsoldaat heeft in zijn gegier en gebrul ook een eigen ritme, een eigen klank, een eigen mimiek; mijn poes heeft ook zo iets eigens, vooral in Februarie, al is de tendens niet juist hetzelfde. Dàt eigene van een dier en van een mens moet u niet zoals u deed, het ‘subjektieve’ noemen, daarvoor is het al te weinig intellektueel; noem het liever het ‘individuele’, het ‘individueel-onbewuste’, en hiermee komt u dus in een verkeerde antithese terecht.

TAALMAN. U heeft gelijk; maar al derailleerde mijn verklaring van het feit, het feit zelf blijft nl. dat al vernoemt het SUBJEKT zich zelf niet, bv. in epiek en dramatiek, het besef van zich zelf toch voortleeft omdat het zich niet tot tussenwerpsels bepaalt, omdat het ten minste *iets* aanduidt; want zolang iemand met verstand erg heeft in *iets*, beseft ie ook *zich zelf*: een expliciet OBJEKT veronderstelt impliciet een SUBJEKT.

BOUMAN. Dat is orakeltaal.

TAALMAN. Een nadere uiteenzetting hiervan zou ons brengen tot een bespreking van de antithese in 't algemeen, en dat is niet aan de orde. Laat me voorlopig 't feit vergelijken met anderen: van de geweren in de rotte staat het ene doòr steun en tòt steun van het andere, en in 't algemeen is druk niet denkbaar zonder tegendruk. Om tot ons onderwerp terug te keren: het SUBJEKTbesef verdwijnt bij het spreken nooit geheel, al kan het ook sterk afnemen. Zo is er ook afname, èn toename, in het besef omtrent eenzelfde OBJEKT. Bv. in die zin ‘Wat moet *jij* van mij’ leeft het OBJEKTbesef in ‘jij’

minder vol z'n leven dan in ‘Ik wacht *jou* af’. Immers in ‘Wat moet *jij* van mij’ laat ik het OBJEKT ‘jij’ de ik-rol waarnemen, de SUBJEKT-rol. En zo is ook in ‘Ik zie hem’ het OBJEKT ‘hem’ veel echter OBJEKT dan in ‘Hij ziet me’, waar ik het OBJEKT ‘hij’ mijn eigen rol, de Ik-rol laat waarnemen, de SUBJEKT-rol.

BOUMAN. Wat bedoelt u toch met die Ik-rol?

TAALMAN. Om dit heel duidelik te maken, zouden we in een afzonderlike bespreking moeten treden over de tweeheid ‘SUBJEKT en PREDIKAAT’. Ik mag u dat hier alleen in de verte laten zien als een opkamertje in de achtergrond van een DE HOOCH. Met de Ik-rol bedoel ik dan, de bestendige, ten dele onzichtbare kern te zijn waarom de sfeer van veranderlike zichtbaarheden en voelbaarheden is gegroepeerd zoals de stoffelike aarde om z'n onzichtbaar middelpunt, het zichtbare heelal om 'n onzichtbaar punt in de ruimte; die Ik-rol is, in gebruikelike termen, de vorm van het werkwoord te beheersen, het ‘onderwerp’ van het ‘gezegde’ te zijn. Ieder voelt zich zelf die kern te zijn, of zoals een ander het eens uitdrukte, ‘ieder voelt zich het centrum van het heelal’, of, zoals weer een ander, ‘een god in het diepst van zijn gedachten’. Zodoende is er voor de spreker *eigenlik* d.i. in het diepst van z'n gedachten, in het minder bewuste gedeelte van zijn bestaan, voor de spreker is er eigenlik maar één zo'n god, één kern, één centrum, éen ‘onderwerp’, en al het andere maar omstandigheid, bepaling, ‘voorwerp’, steeds en altijd. Maar in deze bestendigheid zoals in alle eentonigheid, schuilt de kiem voor een geestelike krankte. Als die twee, SUBJEKT en OBJEKT, elkaar dag in dag uit zo strak zitten aan te kijken, is het om waanzinnig te worden en elkaar ten laatste een speer naar het hart te werpen zoals Saül in z'n eentonig vorstebestaan tegenover het OBJEKT David deed. Die twee hadden eens moeten omwisselen, zo niet in wezen dan toch in funktie: David op de troon in de brokaatmantel, Saül met z'n blote benen tussen de schaapjes. De konventie belette het gebruik van dit medicijn, maar de natuur redt zich zelf, en zo is er van zelf ook uitkomst in de strakke eentonigheid van de SUBJEKT-OBJEKTverhouding: verwisselen ze niet in absolute zin, dan toch met betrekking tot een derde, het PREDIKAAT; treden ze niet in elkaars wezen, dan toch in elkaars funktie; die funktie is enerzijds de Ik-rol, de rol van het SUBJEKT, om nl. de kern, het houvast van het predikaat te zijn, en anderzijds is die funktie de OBJEKT-rol. Wat dat laatste eigenlik is, kan niet worden omschreven zonder al weer in een nieuwe tweeheid te treden, nl. OBJEKT-PREDIKAAT. Om wille van het plan zien we van die omschrijving af en konstateeren we alleen dat die OBJEKT-rol in

elk geval niet de SUBJEKT-rol is. Bij de verwisseling van die rollen nu treedt ‘ik’, in de vorm van ‘mij’, op als OBJEKT, en ‘jou’ en ‘hem’, in de vorm van ‘jij’ en ‘hij’ als SUBJEKT. Let wel: ze ‘treden’ als zodanig ‘op’, ze zijn het in wezen niet. Deze tweeslachtigheid, schijnbaar alleen door de verhouding van SUBJEKT en OBJEKT tot PREDIKAAT ontstaan, is toch ook buiten de syntaxis iets zeer opmerkeliks. Immers onze tegenstander, het OBJEKT, is toch onze *even*naaste, ja in zover hij ons sterk maakt, zelfs onze vriend; maar onszelf is ie toch nooit, en zo wordt het OBJEKT, zelfs in de SUBJEKT-rol, toch nooit het SURJEKT zelf: ‘jij’ en ‘hij’ in de SUBJEKT-rol zijn maar een *kwasi*-SUBJEKT, in gebruikelike termen: de nominatief van ‘jou’ en ‘hem’ wordt nooit ‘ik’.

BOUMAN. U sprak daar met betrekking tot die ‘kern’ en dat ‘centrum’ en ‘zich een god voelen’ ook over ‘*minder bewuste* elementen’! en boven heeft u juist met klem betoogd dat we het hadden over SUBJEKT- en OBJEKT*besef*! besef is toch bewustheid!?

TAALMAN. Zeker! maar het is met de inhoud van onze taal als met een tafereel: het minder lichte is in vergelijking met het pikdonkere nog zeer licht, maar met betrekking tot het helle, weer donker. Het min of meer bewuste is een betrekkelikheidskwestie net als het clair-obscur. In vergelijking met naamwoorden zijn voornaamwoorden maar zeer weinig bewuste taalelementjes, in vergelijking met allerminst bewuste taalelementjes zoals bv. geartikuleerde tussenwerpsels, zijn voornaamwoorden werkelik weer besefwoorden.

BOUMAN. Ik heb nog een bedenking. Ik wil aannemen dat het onderwerp ‘hij’ een soort ‘ik’ is, een kwasi-SUBJEKT zoals u het noemt; maar dit geef ik alleen toe in geval met dat ‘hij’ een mens is bedoeld; een dier of een plant, dat kan ook nog; want in onbewaakte ogenblikken stellen we dieren en planten soms met mensen op één lijn. Maar laat dat onderwerp ‘hij’ (of ‘zij’ of ‘het’) nu eens de aanduiding zijn van 'n niet levend wezen zoals in de zin ‘*Hij* (= 'n schuur) wordt afgebroken’, en durf nu eens zeggen dat de spreker die schuur als het middelpunt van het heelal laat optreden. En nu is een schuur nog 'n ding van enig belang, waar je in zekere zin tegen op ziet. Maar wordt uw opvatting niet ridikuul als het in plaats van 'n huis 'n onnozel ding geldt als 'n tafel, 'n stoel, 'n pot, 'n pan, 'n koffiemolen: die koffiemolen het centrum waar de kosmos om draait als 'n soort god te midden van z'n schepping, wat 'n karrikatuur!

TAALMAN. Zeker, als u de zaak zo nuchter blootlegt als de plattegrond van een gebouw, ja, dan wordt mijn opvatting ridikuul. Maar

onze minder bewuste taalelementen zijn geen nuchtere projekties maar gevoelvolle perspektieven, waar veel tot eenheid samensmelt wat vlakbij een scherp onderscheiden tweeheid of drieheid is. Als u het goedvindt dat het SUBJECT zijn evenmens, ja 'n dier en 'n plant als kwasi-SUBJEKT laat optreden in de vorm van syntakties subjekt, dan moet u dat ook goedvinden ten opzichte van niet-levende wezens, om de eenvoudige reden dat dezen in onze minder bewuste opvattingen evenzeer bezield zijn. Geheel onbekend kan u een en ander toch niet zijn! U weet toch ook wel gebouwen (een hut of een paleis dat doet er niet toe) die daar voor u staan als 'n mens? en u weet toch ook, dat de bouwmeester het genie daarvoor niet putte uit Delftse akademiese wijsheden, maar 't ongemerkt kado kreeg tijdens het onbewuste samenleven met z'n moeder?

BOUMAN. Jawel! maar de meeste mensen lopen de beurs van Amsterdam voorbij, zonder in het minst te voelen dat ze daar ‘een gebouw als 'n man’ passeren, maar de taal hanteren ze allemaal in hoofdzaak even goed als 'n ander; de vergelijking gaat dus niet op.

TAALMAN. Tegenover beeldende kunst mogen de meeste mensen weinig artistiek zijn, een levende pot of pan of koffiemolen van JOZEF ISRAËLS mogen ze zonder ontroering voorbijgaan, in taaluiting vertonen alle mensen een hoge mate van kunstzinnigheid, zo niet wat kompositie dan toch wat de elementen betreft. Iets daaromtrent is al eens aangetoond met betrekking tot perspektief; men zou het ook kunnen doen met betrekking tot impressionisme, en hier moet ik nu wijzen op dat element in de kunst dat men zou kunnen noemen ‘de bezielde natuur’, iets dat wij ons alleen bij de wilden denken. Daartoe behoort dan ook het geval dat iets levenloos als onderwerp van de zin optreedt. Men heeft zich weleens verwonderd dat wij konden zeggen ‘Dat slot *wil* niet’; maar voor iemand die zo in z'n eigen binnenste is thuis geraakt dat ie weet wat nu ‘eigenlik’ het onderwerp en het gezegde van een zin is, d.w.z. ‘in het diepst van zijn gedachten’, voor zo iemand is elke zin waarvan het onderwerp geen persoon is, een geval van ‘personifikatie’, zo iemand ziet en voelt doorlopend in ons alledaagse spreken nog een zwakke nagloei uit de warmer tijd der Oberons en Loreleis. Die minder bewuste, onwijze elementen geven een gelukkig tegenwicht aan onze overwijze gedachten, log drukkend van zwaarwichtigheid. Wees blij dat de school u dit kado van uw moeder niet ontnemen kon, omdat de school te verstandig is om aan het bestaan van die geniale onwijsheid te geloven. Ik hoop dat ik deze terloopse opmerkingen niet meer-geloofbaar hoef te maken met een verwijzing naar onze moderne oorlog waarin

onze geestelike verwantschap met wilden zich op heel wat minder vleiende wijze openbaart.

BOEKMAN. Uw opmerkingen omtrent wat eigenlik het onderwerp van een zin is, vloeien voort uit dezelfde subjektieve, lyriese stemming waarin KLOOS c.s. dichtte en VAN DEYSSEL schreef. Maar er zal een tijd komen waarin KLOOS' en VAN DEYSSEL z'n kritieken dezelfde waarde zullen hebben als nu uw taalbeschouwingen. Dan zal nl. de literaire kritiek exakt zijn geworden: geen woord wordt gezegd of het wordt bewezen; geen woord van A., of het sluit aan aan de woorden van B., van C. en van D.: alle kritieken samen vormen één systeem, grandioos van opzet, magistraal van uitvoering en....

TAALMAN. En koud als steen, hard als ijzer, beweegloos als gewapend beton. Als het ooit zo ver komt! Want geestelike produktie zal wel, net als 'n mens zelf, tweeslachtig moeten blijven, subjektief en objektief, literair en exakt. En het zwaartepunt ligt dichter bij het een of bij het ander, naar gelang de persoonlikheid en het vak. In tegenstelling tot wiskunde zal literaire kritiek wel in hoofdzaak subjektief blijven. En taalkunde? Dat ligt er aan! Tekstkritiek bv. wil in hoofdzaak exakt zijn, klankleer nog meer, en de leer van de zin...? De grote eenstemmigheid die daaromtrent lange tijd geheerst heeft, zou voor een grote mate van objektiviteit kunnen pleiten. Maar het zou ook kunnen zijn dat een sterke persoonlikheid zijn subjektiviteit voor lange tijd aan een schare-van geestelik on- en minvermogenden suggereerde, zodat het geleraarde even algemeen werd als de waarheid dat 2 × 2 vier is en zodoende voor exakt werd gehouden. Maar sinds enige tijd is de bom gesprongen. 't Gist er langs alle kanten uit. Zeker, er zijn weer apostels, elk met een schare; - maar wie met een onafhankelik oordeel in de verte de zaak gadeslaat, kan niet anders dan vermoeden, dat de leer van de zin, wat de definiëring van de elementen aangaat, iets subjektiefs is. In die definiëring raakt de taalkunde de ziel tot op 'n diepte waar niemand thuis is dan de bezielde zelf, daar is *gemeenschappelik beoefende* taal*wetenschap* op den duur slechts een surrogaat voor *persoonlike* ziels*bespiegeling*, een surrogaat voldoende alleen voor wie men in grammatikaal opzicht met een grammatikale term ‘impersonalia’ zou kunnen noemen.

SCHOOLMAN. Laten we nu eens prakties zijn! Ik heb heel andere bedenkingen. Uw kamer van Vermeer is me nl. een utopie gebleken, de werkelijkheid is veel meer een huishouden van Jan Steen, en u begrijpt dat komt bij ons helemaal niet te pas! Bij u loopt alles door elkaar, o.a. het onderwerp of het syntaktiese subjekt, enne....

het *ikkige* SUBJEKT zal ik maar zeggen, ik bedoel die Friese boer, die dikke menheer. Wij houden die streng uit elkaar door heel uiteenlopende termen, in onze terminologie zit meer tucht. Zo gebruiken we de termen SUBJEKT en OBJEKT alleen als het gaat over ietse.... iets filosofies; maar in de taalkunde is 'ik' *eerste naamval* en 'mij' *vierde naamval*, ook zo respektievelik 'hij' en 'hem', 'jij' en 'jou'; geen mogelikheid dat dan zoals bij u die SUBJEKT-OBJEKTkwestie een janboel wordt en alles blijft klaar als de dag.

TAALMAN. Een mol die gewoon is onder de grond te huizen, vindt het daar misschien ook zo klaar als de dag. U vergeet dat ook de taalkunde iets filosofies kan zijn en wel van de veiligste soort omdat men bij z'n beschouwingen genoodzaakt is, telkens, om wille van z'n onderwerp, met beide voeten de aarde te raken. En wat uw naamvallen betreft, ziehier uw 'klaarheid': U schrijft op het schoolbord 'ik' en daaronder 'mij' en bij die woorden schrijft u respektievelik 'eerste' en 'vierde naamval'. De eerste keer dat jonge mensen zo iets zien, voelen ze zich als de jolige gasten van koning Balthazar, die plotseling ontzet naar de woorden staarden die een onzichtbare hand op de muur schreef: 'Ma... ne', 'The... kel'...; maar de profeet die klaarheid kan brengen, ja, op zo iets te wachten, dat leert u ze wel af. Waarom schrijft u achter 'ik' niet '*hooi*' en achter 'mij' *strooi*? Als men u daar van-jongs-af-aan aan gewend had gemaakt, dan had u dat even 'klaar' gevonden.

SCHOOLMAN. In plaats van 'eerste en vierde naamval' zeggen we tegenwoordig ook wel 'onder- en voorwerpsvorm'; daar hebt u uw zin.

TAALMAN. Wat hebben die woorden mij te zeggen? Als we van-jongs-af-aan die termen andersom hadden leren gebruiken, dan was het nu weer even 'klaar' geweest. Of even duister? Zeker, de eigen sfeer van omstandigheden waarin elk van die twee termen herhaaldelik gebruikt wordt, doet de mens heel-in-de-verte even aanvoelen dat er telkens iets van z'n eigen wezen mee gemoeid is; want zoals de mens een kosmos in het klein is, is de zin een mens in 't klein; maar die verwantschap worden de meesten zich nooit bewust en de termen 'onderwerp' en zo, helpen hier heel niet mee; integendeel! wat is er toch aan of in me dat 'onderwerp' heet? Die termen 'onderwerp', 'zelfstandigheid', 'oorzaak' e.d. wijzen terug op een tijd toen men zich natuurlikerwijze erg interesseerde voor problemen die 's mensen eigen wezen raken zonder dat ie 't zelf wist, zoals in mijn jeugdverhalen soms een ouder, jaren na het verlies van z'n kind, toevalligerwijze weer met dat kind in aanraking kwam zonder het zelf te weten maar dan toch 'door de banden des bloeds' zich

sterk tot dat kind aangetrokken gevoelde. Zeker, zo bestudeerde men ook met veel toewijding het ‘onderwerp’ (en het ‘gezegde’), de ‘zelfstandigheid’, de ‘oorzaak’ e.d., maar de uiteenlopende termen zijn een bewijs hoe men er heel geen erg in had welke banden al die dingen aan het éne ‘ik’ verbond. En zo bleef men omtrent het werkelike wezen van die dingen in het duister. Werkelik ‘klaar’ is ons alleen wat van vlakbij bestraald wordt door het nooit stervende licht tussen de twee koolspitsen ‘ikzelf’ en de ‘buitenwereld’, het licht van ons zelfbewustzijn, het SUBJEKT- en OBJEKTbesef. Daarom moeten de syntaktiese termen luiden: ‘subjekt(vorm)’ en ‘objekt(vorm)’.

VRAAGMAN. En als we nu eens geleerd hadden van jongs-af-aan ook diè termen andersom te gebruiken? dan....

TAALMAN. Die twee termen lopen nu eenmaal parallel met twee allerbelangrijkste woorden die zo met ons gemoed zijn vergroeid dat ze als met het hart meekloppen, daardoor niet te veranderen of te vervangen zijn, en die aan de woorden SUBJEKT en OBJEKT dat leven meedelen: ik bedoel de woorden ‘subjektief’ en ‘objektief’. Deze gevoelswoorden geven in zovele vakken van kunst en wetenschap - en daarom heeft een Taalman aan die termen niets te veranderen of te verwisselen - ze geven tot aan z'n beide uitersten de grote lijn aan waarlangs al onze belangstelling en al onze stemmingen zich bewegen; in die woorden, meer dan in de enigzins koudere woorden ‘SUBJEKT’ en ‘OBJEKT’, laaien gevoel en verstand tot één warme zielevlam op; bij die woorden komt de taalstudie midden in onze vitaliteit te staan en alleen van daaruit zal in taalkundig opzicht ‘school en leven’ één worden.

SCHOOLMAN. Er schiet mij iets anders te binnen. Toegegeven dat in ‘hij ziet *me*’ het woord *me* (de aanduiding dus van het SUBJEKT) tijdelik OBJEKT is, wat dan te zeggen van een zin als ‘*Ik* zie *me* in de spiegel’? in die zin zou volgens u het SUBJEKT tegelijk OBJEKT zijn! Dus de eerste persoon tegelijk tweede of derde persoon! Deze onzin is alleen te vermijden door zich te houden aan de beproefde traditie dat het *syntaktiese* objekt heel wat anders is alse.... als het ikkige OBJEKT, of liever als hette.... het *tegen*ikkige OBJEKT.

TAALMAN. Vindt u het zo vreemd dat het SUBJEKT tegelijk z'n eigen OBJEKT is? het voorwerp van z'n eigen bewondering of bezorgdheid? Heb je wel eens een jonge kat naar z'n beeld in de spiegel zien slaan, alsof het 'n andere poes gold? Zeker, wij weten wel beter! maar ook in onze ondergrondse, minder bewuste opvattingen? Zulk dualisme vind ik heel gewoon.

SCHOOLMAN. Jawel, maar die term ‘dualisme’ is geen bewijs. Ik heb trouwens nog een heel ander bezwaar, een praktieser. Kinderen nl. voelen noch beseffen de woorden ‘subjektief’ en ‘objektief’ en dus zijn voor hen ook de termen ‘SUBJEKT’ en ‘OBJEKT’ of ‘kwasi-SUBJEKT’ of syntakties ‘subjekt’ allemaal lege woorden; zelfs een profeet zou daar machteloos tegenover staan.

TAALMAN. Die woorden krijgen vanzelf leven, langzamerhand, zoals ook in het leven de woorden ‘subjektief’ en ‘objektief’ langzamerhand vanzelf duidelik worden. Het ene steunt bij die langzame vanzelfse groei het andere, als beiden maar in elkaar grijpen, uit- en inwendig, begrip en klank, ‘SUBJEKT’ en ‘subjektief’, ‘OBJEKT’ en ‘objektief’. Maar u heeft tegenover die langzame groei geen geduld genoeg; dat geduld heeft men u ontnomen in de pedagogiekles, in de leer over de ‘heldere begrippen’. Aan het klare zonlicht mag geen lange schemering voorafgaan, hoe gezond en schoon dat ook is. Wij weten 't veel beter dan de natuur, en oneindig veel beter dan onze pedagogiekloze voorouders, die de kinderen ook zoo maar ineens lieten tellen van één tot honderd, zelfs voor ze een ‘helder begrip’ hadden van twee of drie. Maar ‘geleidelikheid’ heeft bij u een veel te uitsluitend disciplinaire betekenis nl. de betekenis van ‘een voor een’. U zou met het woord ‘subjektief’ willen wachten tot ze een helder begrip hadden van het woord ‘subjekt’ en omgekeerd. U zou waarschijnlik ook wel willen dat aan onze kwestie ‘SUBJEKT-OBJEKT’ die van ‘SUBJEKT-PREDIKAAT’ volledig was voorafgegaan; het ene moet helder zijn voor het andere, en het andere voor het ene, en als geen van beiden kan, dan allebei tegelijk. Daarom zijn het ook vooral pedagogiekmannen die kordate taalgeleerden helpen bij hun poging om nu 's ineens te zeggen, kort en goed, wat een zin is, zoals in hun jeugdkatechismus kort en goed stond wat 'n mens is; dat zullen ze zeggen in *de* zinsdefinitie, ‘de beste en goedkoopste in het gebruik’. En zo is op slot van rekening uw ‘geleidelikheid’ noch een langzaam dag-worden noch een ‘een voor een’. Uw helderheidspedagogiek is niets dan gebrek aan kunstzinnigheid, gebrek aan smaak voor clair-obscur, voor perspektief, een smakeloosheid die u tegelijk onprakties maakt. Ik vind het nog aardiger en beter aan de ogen van kinderen te merken dat ze heel in de verte zelf een klein lichtje ontdekken dan dat ze ‘het nu helemaal begrepen hebben’....

SCHOOLMAN. Laten we nu eens prakties worden, wat gaan ontleden. Bv. ‘ik’ noemen we voortaan ‘helemaal SUBJEKT’ en ‘mij’ ‘half en half SUBJEKT’.

TAALMAN. ‘Mij’ is tijdelik OBJEKT maar blijft toch in-de-grond

SUBJEKT; dat drukken we uit door ‘SUBJEKT-objekt’; het tijdelike komt op de tweede plaats en schriftelik nog apart onderscheiden door een kleine letter; zo is ‘ik’: SUBJEKT-subjekt.

SCHOOLMAN. en ‘hij’ is dan OBJEKT-subjekt, en ‘hem’ OBJEKT-objekt. Jaja, dat gaat wel, al zal het voor kinderen toch geen doen zijn.

TAALMAN. Maar nu hebben we pas de hoofdzaken gehad; nu de overgangen! Er zit nl. een heel nerveuze beweeglikheid in ons SUBJEKT-OBJEKTbesef, en in deze moeilik te definiëren evolutie worden die overgangen, de bijzaak, eigenlik de voornaamste hoofdzaak. Die beweeglikheid moet eerst gedemonstreerd worden aan verschillende zinnen die toch eenzelfde feit betreffen.

De zin ‘Dat boek is al een jaar van *mij*’ wisselt af met ‘*Ik* heb dat boek al een jaar’; eerst in de laatste zin is het SUBJEKT tegelijk subjekt. Hetzelfde verschil is er tussen ‘hij heeft *me* dat gegeven’ en ‘*ik* heb dat van hem gekregen’ of ‘*ik* ben dat gegeven’ (Engels en Zeeuws!); hetzelfde verschil tussen ‘men deed de deur *voor me* open’ en ‘*ik* werd algauw opengedaan’: 't SUBJEKT-objekt wisselt telkens af met 't SUBJEKT-subjekt. Maar, om van het een op het ander te komen, kan onze ziel als de naald van een kompas tussenstadiums passeren; ook tussen ‘hem’, het OBJEKT-objekt, en ‘hij’, het OBJEKT-subjekt.

BOUMAN. Maar tussen ‘ik’ en ‘mij’, tussen ‘hij’ en ‘hem’ zijn toch geen tussenvormen? Alle taalbespiegelingen die niet in alle delen parallel lopen met taal*vormen*, hebben voor mij dezelfde waarde als metaphysica, en bòven de natuur bouwen, daar doe ik niet aan.

TAALMAN. U bedoelt dat tussen ‘ik’ en ‘mij’, en tussen ‘hij’ en ‘hem’ geen tussen*woord* is, maar toch wel een tussen*vorm*. Neem bv. de zin ‘ze hebben *hem* gezien’: hier is ‘hem’ OBJEKT-objekt; en daarnaast: ‘*hem* hebben ze gezien’: nu is ‘hem’ OBJEKT-.... ja, wat nog meer? Wat de plaats betreft nl. helemaal vooraan, neemt ‘hem’ de Ik-rol waar, is een kwasi-SUBJEKT, dus subjekt (met kleine letter), maar wat de *woord*vorm betreft? het is nog geen ‘hij’ maar ‘hem’, dus objekt. Bij een eerlike kwalifikatie is ‘hem’ hier dus behalve OBJEKT ook nog objekt èn subjekt; of subjekt èn objekt? Wat weegt het zwaarst, woord*vorm* of woord*plaats*? Ik zou zeggen woord*vorm*, want die is veel direkter wearneembaar dan de plaats die maar een betrekking dus veel minder konkreet is. En hoe is de vorm van het werkwoord? die regelt zich nog niet nog naar ‘hem’ (‘hem hebben ze gezien’); ‘hem’ is hier alzo meer objekt dan subjekt en we noemen ‘hem’ dus OBJEKT-objekt-subjekt. En nù, nà ‘*hem* hebben ze

gezien' de zin '*Hij* is gezien': nu is het OBJEKT 'hij' subjekt zowel wat woordplaats als wat woordvorm betreft. De OBJEKTnaald is op het kompas gelopen van OBJEKT-objekt via OBJEKT-objekt-subjekt naar OBJEKT-subjekt.

Iets dergeliks is de zin 'Ik ben *door hem* geholpen'. Dat 'hem' is hier blijkens het voorzetsel 'door' de handelende persoon, in zijn sfeer de spil waar de rest om draait, maar (wie weet door welke omstandigheid) toch niet ten volle als zodanig erkend, getuige de woordplaats en de woordvorm 'hem'. Maar '*door* hem' is samen oòk een vorm; iets tussen objekt- en subjektvorm in; '*door* hem' noem ik dus OBJEKT-objekt-subjekt, en zo ook de vorm '*door* mij': SUBJEKT-objekt-subjekt. En als we dan nog verschillende faktoren tegelijk laten werken bv. woonplaats-vooraan en het voorzetsel 'door' en misschien ook het aksent en wie weet welke faktoren nogal meer, dan zou een woord kunnen worden OBJEKT-objekt-subjekt-objekt-.... ja variëer nu zelf maar zoveel al je wil.

BOUMAN. De naald van het kompas doorloopt nu de hele windroos.

TAALMAN. Ja, daarom wordt de verdere demonstratie mij te kasuïsties. We zouden behoefte gaan krijgen aan een registreermachine, zo'n wiskunstig-akkuraat ding, te meer als we mogen veronderstellen dat ritme en klank, twee faktoren die zo dikwels dwars door de werking van andere faktoren heen gaan, ook bij de voornaamwoorden soms de keuze van woordvorm en woordplaats zullen beïnvloeden, tegen de werking van ons SUBJEKT-OBJEKTbesef in. Mocht het toch soms noodzakelik zijn bv. tegenover heel jonge mensen, de trillende naald in een besliste houding te laten toneelspelen, dan zou ik bij die willekeurige regeling me nog het liefst laten leiden door de woordvorm van het vnw. en als dat niet gaat, door de vorm van het werkwoord.

SCHOOLMAN. En als ook dat zo goed niet meer gaat, zoals in 't Engels en Transvaals.

TAALMAN. Wie dan leeft, die dan zorgt.

BOEKMAN. U noemde boven de plaats-in-de-zin-vooraan *de* plaats van het SUBJEKT. Dus in 'hem heb *ik* gezien' is 'ik' niet ten volle SUBJEKT-subjekt.

TAALMAN. Neen; neemt u die plaats in aanmerking, dan is 'ik' hier: SUBJEKT-subjekt-objekt. Om die plaatskwestie volledig te bespreken, zouden we weer in een bespreking van SUBJEKT en PREDIKAAT vervallen. Geloof me maar voorlopig: 'ik' moet eigenlik vooraan staan: 'Ik ben een god in 't diepst van mijn gedachten', en 'Ik ben de Heer uw God' en 'Je maintiendrai', ziedaar drie model-*ik*'s.

BOUMAN. Ik vind uw demonstratie over SUBJEKT-subjekt-objekt-subjekt-enz.-enz. heel aardig, maar.... te ingewikkeld om waar te zijn. Hoe kan nu de inhoud van zo'n vlug, terloops, argeloos gezegd voornaamwoord zo'n moeilik uiteen te houden, telkens variërende tweeheid, drieheid, vierheid ja vijfheid zijn!? Uw analyse lijkt me te kunstig.

TAALMAN. Boven bleek ons het minder bewuste iets ridikuuls, nu iets te kunstigs, maar....

BOUMAN. Voor u verder gaat! nu blijkt me ineens dat we het eigenlik doorlopend over bewust- en onbewustheid gehad hebben, of over minder en meer bewustheid. Naast de antithese SUBJEKT-OBJEKT heeft dus doorlopend nog een andere gestaan: in uw kamer van Vermeer zijn dus eigenlik vier mensen i.p.v. de beloofde twee.

TAALMAN. Neen, toch niet! als we twee mensen zien, danken we dat niet alleen aan het bestaan van die mensen zelf maar ook aan nog twee andere dingen, licht en donker. Kunstbeschouwing is in laatste instantie een beschouwing over lichtgraduering, en fundamentale taalkunde, ook bij onze SUBJEKT-OBJEKTkwestie ziet zich telkens geplaatst voor het licht- en bewustheidsprobleem; dat verandert de kompositie van onze beschouwing niet, neen dat brengt relief en diepte aan, er komt in onze kamer schaduw en licht.

Maar u veroordeelde onze analyse van het minder bewuste als te ‘kunstig’. Maar ‘kunstig’ is nog niet ‘kunstmatig’. Juist de argeloze natuur is zeer kunstig en dan veel gekompliceerder dan de kunstmatigheid. Laat eens een boerejongen die nooit de evenwichtswetten heeft bestudeerd, struikelen op de vonder achter de hoef, en bewonder dan eens de gekompliceerde balanceringen waarmee ie z'n leven tracht te redden! Uw hele leer van de hefbomen is er eenvoudig kinderwerk bij! En zo gekompliceerd kan evenzeer onze balancering zijn tussen het SUBJEKT- en het OBJEKTbesef. Alleen is de zaak minder ernstig. Niet ieder die struikelt behoudt z'n leven, maar met de balancering tussen subjekt en objekt loopt het altijd goed af, behalve natuurlik ten overstaan van spraakkunst-, dril- en andere meesters. Wat hindert het bv. of iemand zegt ‘*mij*’ of ‘*ik* werd opengedaan’, ‘kijk *hij* 's’ of ‘kijk *hem* 's!’

BOEKMAN. O ja, maar dat komt, omdat in het ene geval ‘hem’ het lijdend voorwerp is bij ‘kijk’, maar in ‘kijk hij 's!’ is ‘hij’ onderwerp van een verzwegen infinitief; maar eigenlik is dat toch fout, want in ‘kijk dien molen 's draaien!’ moet ‘die’ toch altijd een *n* hebben.

TAALMAN. Zit het misschien zo: In ‘kijk *hem* 's!’ heb ik, het

SUBJEKT, ook erg in de aangesprokene diè moet kijken, en tegenover dat kwasi-SUBJEKT is dan ‘hem’ het objekt. Maar in ‘kijk *hij* 's!’ is de belangstelling van mij, het SUBJEKT, zo groot dat die zich uit in een meer spontaan tussenwerpselachtig ‘kijk!’, waarbij ik dan de aangesprokene als 't ware vergeet en verder niets vernoem van het kurieuze verschijnsel als die er de kern van uitmaakt, het subjekt ‘hij’. - Ik kan wel zien dat u niet gewoon is bij alles tot uzelf, het SUBJEKT, terug te gaan als tot de bron van alle taaldingen; daarvoor is trouwens uw boek te veel een oefening in het beslist hanteren van de gangbare terminologie.

Behalve de gegeven voorbeelden zijn er nog zoveel waarin door meerder of minder invloed van het SUBJEKTbesef de subjekt- en de objektvorm van een voornaamwoord elkaar om de voorrang verdringen.

SCHOOLMAN. Vooral bij kinderen heerst die verwarring sterk en dan wint het meestal de objektvorm: ‘*hem* heeft het gedaan’ of: ‘*hun* liepen weg’; ook bij volwassenen begint dat onzuiver grammaties voelen veld te winnen.

BOEKMAN. De zin ‘als ik *hem* was....’ is ook zo'n geval, want ‘hem’ moest eigenlik eerste naamval zijn.

TAALMAN. o, u bedoelt die koppelwerkwoordengeschiedenis!? Die kasuïstiek staat even ver van onze werkelikheid als de middeleeuwse vraag of Adam wel een navel had. Om de kwestie in beginsel zuiver te houden, spreken we voorlopig niet van ‘Mane’, ‘Thekel’ en ‘Phares’ maar alleen van ‘subjekt’ en ‘objekt’. Welnu, uw zinsdeel ‘hem’ (‘als ik *hem* was’) is hier noch het SUBJEKT, noch het subjekt; toch betreft het een ‘iets’; dan kan dat nog maar in zeer geringe mate iets van een subjekt hebben, het is kortweg: objekt.

Neen, dan lijkt me de opmerking van SCHOOLMAN over het verdwijnen van de subjektvorm in kindertaal, meer ad rem. Alleen zou ik er opmerkzaam op willen maken, dat in ons milieu de termen ‘verwarring’ en ‘onzuiver grammaties voelen’ ietwat kleinsteeds klinken. Wie zich zo uitdrukt, kent de vigerende taalkundige onderscheidingen alleen als 'n soort onmisbare: regeling in zijn gedachtehuishoudentje; maar wie meer van de wereld heeft gezien, weet dat er *soorten* van orde en schoonheid en zuiverheid zijn en dat daarvoor noch de een of andere fijnere, noch de een of andere grovere onderscheiding per se nodig is, al blijft in het algemeen waar dat onderscheiding even noodzakelik is als niet-onderscheiding.

Wat nu die ongewone vormen in kindertaal betreft, op den duur schijnt ook zoals u opmerkte, in de hoofden van volwassenen het domineren van de objektvorm bijval te vinden. Het begrijpelijke

daarvan willen we illustreren met het vnw. ‘je’, het woord dat beurtelings subjekt en objekt aangeeft, zoals blijkt uit de zinnen ‘Jan ziet je’ en ‘Je ziet Jan’. Maar let wel: dat ‘je’ is niet in alle opzichten ‘beurtelings subjekt en objekt’. Dat is wèl zo met betrekking tot Jan. Maar met betrekking tot mij, de Spreker, *het* SUBJEKT? Met betrekking tot die Enige blijft ‘je’ steeds en op de eerste plaats OBJEKT. En wat te zeggen bij de vergelijking van ‘*hij* ziet haar’ en ‘zij ziet *hem*’? Dan is de mannelike persoon beurtelings subjekt en objekt met betrekking tot de besproken vrouwelike persoon. Maar met betrekking tot de Spreker, het SUBJEKT?.... blijven ze allebei op de eerste plaats OBJEKT. Er moet dus zonder erg in mij, het SUBJEKT, aanhoudend een weifeling plaats hebben bij de onwillekeurige keuze van diè voornaamwoorden die mijn tegenwezens, de OBJEKTEN, betreffen, een tweestrijd nl. of ik het betrokken OBJEKT volkomen als OBJEKT zal opvatten (‘hem’!) of ook nog als een kwasi-SUBJEKT (‘hij’!). En hoe meer de Spreker zich daarbij als *het* SUBJEKT beseft, hoe meer al het andere als OBJEKT zal beseft worden en hoe meer bij een weifeling tussen de subjekt- en de objektvorm al dat andere zich zal opdringen in.... de objektvorm, want overeenkomsiig al het voorafgaande, zijn de idees ‘OBJEKT’ en ‘objekt’ (dit laatste in syntaktiese zin!) nauw verwant; en de opdringerige objektvorm kan ten laatste de subjektvorm voorgoed van de baan dringen. Zo kan men van Antwerpse vluchtelingen horen: ‘daar gaat '*m*’ (*pro*klities gebruiken ze meen ik nog ‘hij’); zo hebben wij ook ons ‘ze’, ons ‘het’, ons ‘u’, dat nu feitelik noch subjekt- noch objektvorm is: de gelijkstelling van ‘u’-‘u’ met ‘jij’-‘jou’ is maar een systeemfantasie die alleen maar in het begin van de vergelijkende waarneming dienst kan doen; het einde moet de konklusie zijn dat ‘u’ eenvoudig een OBJEKTvoornaamwoord is en als vorm buiten het syntakties verband staat.

BOEKMAN. Dus dan zullen na verloop van tijd de objektvorm ‘jou’ en de subjektvorm ‘jij’ samen terug te vinden zijn in het ene OBJEKTvoornaamw. ‘jou’?

TAALMAN. Als u zich aan voorspellingen wagen durft, dan heeft deze voorspelling de verdienste in de lijn van onze beschouwing te blijven. Maar waarom voorspellen? Aan die tweede persoon kunnen we iets interessants opmerken dat al *is*, nl. dat dat ‘u’, in tegenstelling tot ‘ze’, zelfs in geval van betoning geen syntakties vormverschil vertoont, dat dus de tweede persoon de derde in de betreffende evolutie vooruit is. Maar welke persoon is ook duideliker een anti, een partner, een OBJEKT tegenover het SUBJEKT? de meestal afwezige

derde persoon, of de tweede, de zichtbare en tastbare werkelikheid, het OBJEKT bij uitnemendheid? Meestal is het onderzoek over deze *nomin.-accus.*-kwestie dan ook hoofdzakelik op dit vnw. ‘u’ gericht.[1)]

BOEKMAN. Maar ‘jij’-‘jou’ is evenzeer *tweede persoon* als ‘u’; in dat *tweede-persoon*-zijn zit 't 'm dus niet.

TAALMAN. Als het gevolg van een oorzaak halverwege blijft steken, *is* er dan geen oorzaak? Als u in taaldingen steeds volkomenheid en konsekwentie wil, komt u er nooit.

BOEKMAN. En is nu in dat SUBJEKTbesef *de* oorzaak te vinden van die *nomin.-accus.*-verwisseling in het algemeen? U staat zo alleen met uw zienswijze! En u haalt er niet eens 's wat Kelties bij! dat zou juist geschikt zijn om aan dorre taalbeschouwingen een romanties tintje te geven!

TAALMAN. Eenzelfde verschijnsel kan met verschillende omstandigheden samenhangen, en het zeer innig verband tusschen dat verschijnsel en die omstandigheden, zo innig dat het haast zo innig is als het verband tussen het SUBJEKT en z'n aktie, dat innige verband doet ons die omstandigheden ‘faktoren’, ja ‘oorzaken’ van het verschijnsel noemen. Nu hangt het van iemands persoonlikheid af of van de tijdgeest en van wat niet al meer, welke faktor naar voren wordt gehaald, zò naar voren dat sommigen in geestdrift van *de* oorzaak gaan spreken. U die waarschijnlik vooral bij taalhistoriese of taalvergelijkende beschouwingen in vuur geraakt, u zult in mijn beschouwing dan ook wel niet *de* oorzaak vinden, en met die kalme belangstelling doet u mij nu juist een groot genoegen; dat is nu *mijn* pedagogiek.

BOEKMAN. Enfin! dan nu maar de eerste persoon! Maar kalm aan!

SCHOOLMAN. Dat is ook gemakkelik te voorspellen. Want als de tweede en de derde persoon, de OBJEKTEN, ten laatste alleen maar de *objekt*vorm overhouden, dan blijft voor de aanduiding van het SUBJEKT, de eerste persoon, alleen maar de *subjekt*vorm over als de meest geëigende. Een landloper die me eens met vuur over z'n gestorven stamhouder vertelde, zei dan ook: ‘'t Was net ikke!’ en....

TAALMAN. Pas op! Bij het voornaamwoord ‘het’, waarmee uw zin begint, gaan de gewone ‘ontledingen’ dikwels niet door. Is ‘ik’ hier misschien geen subjekt?

SCHOOLMAN. En een kind hoorde ik zeggen: ‘da's allemaal voor ikke!’

TAALMAN. Maar bij kinderen zijn bij het gebruik van de pronomina

1) Zo bv. in Jaarg. 1911, blz. 16 e.v., aan welk artikel ik waarschijnlik een aanleiding tot mijn arbeid dank.

nog andere faktoren in het spel als bij volwassenen; daarenboven zijn er kinderen die omgekeerd juist de objektvorm ‘mij’ abnormaal veel gebruiken.[1)] Laten we het hier maar bij laten.

VRAAGMAN. In het Frans zegt men geloof ik net als ‘*Il* l'a fait, *lui*’ ook ‘*je* l'ai fait, *moi*’. Komt u dat soms gelegen voor uw beschouwing?

BOEKMAN. Helemaal niet! Daar ligt het systeem!

TAALMAN. Dus u vindt het vreemd dat ook hier voor het SUBJEKT op slot van rekening de objektvorm meer geeigend zou zijn dan de subjektvorm? Ik niet. Het besef ‘SUBJEKT’ heeft in zich de kiem van het besef ‘OBJEKT’, want het SUBJEKT is altijd, ook zonder in de spiegel te kijken, min of meer z'n eigen OBJEKT; reeds alleen het feit dat men het woord ‘ik’ gebruikt, is een bewijs dat men het voorwerp van z'n eigen attentie is, vooral in een geval van zo'n nadruk als in die Franse zin. In zo'n geval is er 'n dubbel-ik.

BOEKMAN. Maar er is nog wat anders! Er is een historiese leemte in uw beschouwing, wat trouwens van u met uw geringe neiging tot de wetenschap niet anders dan te verwachten is: U zei dat de tweede persoon de derde in naamvalloosheid vooruit was. Maar neem eens ‘het’! In het Middelnederl.: *nomin.*: ‘het’, *accus.*: ‘het’; Goties: ‘ita’-‘ita’, Latijn: ‘id’-‘id’, Grieks:.... enfin, u ziet dat ik gelijk heb.

TAALMAN. Als u zoveel talen kent, dan zult u van het betreffende verschijnsel nu wel gemakkelik de verklaring kunnen vinden.

BOEKMAN. Och, dat is niet nodig; uw hele beschouwing is trouwens in een wetenschappelik boek overbodig; ik heb daar natuurlik niets van willen zeggen. Die overbodigheid bleek me al bij die schippersvergelijking, die kompasnaaldschommelingen tussen SUBJEKT en OBJEKT. Al die zenuwachtige trillingen te zamen hebben wij, naar het voorbeeld van onze organiserende naburen, allang en voorgoed te zamen gebracht en rustig vastgezet in de term ‘psychologies onderwerp’ (of ‘psychol. predikaat’). Die term is nu wel niet heel juist, want heel de taal is psychologies (welk wezen zonder psyche brengt nu taal voort!) en dus ook alle onderwerpen zijn psychologies; maar om wille van de praktiese regeling moeten we de terminologie niet te nauw nemen. Ook is het wel waar dat die term tot heel wat willekeurige, dubieuze en van taalvormen losstaande ontledingen heeft aanleiding gegeven, maar dat is al aan het terechtkomen: een definitieve regeling staat voor de deur, pasklaar voor jong en oud. Maar

1) *De N. Taalg.*, 96.

de nieuwe ‘klaarheid’ die u in deze dingen brengt, is als de lichtvegen die, tussen jagende wolkenmassa's door, in het voorjaar over onze groene weiden strijken: spel, onbestendigheid, gans en al onbruikbaar voor school en examens in een welgeordende Staat. Nu zult u wel zeggen dat daar de geestesevolutie van de mens onder het spreken de schuld van is, maar dan moet u die evolutie ‘bändigen’, zo niet in de praktijk, dan toch in de theorie; die bewuste bändigung is juist wat we noemen die.... die Kultur, die.... die Civilisation; enfin, ik vrees dat uw taalbeschouwingen helemaal niet zullen passen op de leest van een toekomstige Middeleuropeese taalkunde. En wat nu die *nomin.-accus.*-verwisseling betreft, dat behoort eenvoudig tot de verschijnselen die we samenvatten onder de term analogie, hier ook wel ausgleich genoemd.

TAALMAN. En hoe verklaart u dan die analogie?

BOEKMAN. Die vindt altijd z'n verklaring in zich zelf; in plaats van te zeggen ‘dit of dat *heet* analogie’, zeggen we daarom ook wel: ‘dit of dat *wordt veroorzaakt door* analogie’, of ‘*door de macht* van de analogie’ of als we het op het SUBJEKT willen terugbrengen, ‘*door de neiging* tot analogie’.

TAALMAN. Heeeh! En door welke oorzaak verkeert dan ‘het’ in een ander geval als ‘u’ en ‘je’ en ‘ze’?

BOEKMAN. Zo'n ongelijkmatig werkende neiging noemen we dan een gril.

TAALMAN. En waardoor worden dan die neiging en die gril veroorzaakt?

BOEKMAN. Door.... ja, die is aangeboren. Wacht 's! door de natuur van de mens!

TAALMAN. En die natuur van de mens?

BOEKMAN. Door de natuur in het algemeen, de Natuur met een hoofdletter.

TAALMAN. En die Natuur?

BOEKMAN. Ja maar, d'r moet eèns 'n eind aan komen! Waarom kijkt u zo?

TAALMAN. Zijn nu al die oorzaken van u poëzie of werkelikheid, kunst of wetenschap, subjektief of objektief, literair of exakt? En heeft u genoeg talen bestudeerd om te weten of dat ‘het’ ten minste eèns een aparte subjekt- en objektvorm heeft gehad? Maar eigenlik is me dit onverschillig, want ik vind het aangenamer, van dat ‘het’-verschijnsel, dat zo wonderlik in onze SUBJEKT-OBJEKTkwestie opdoemt, de oorzaak te zoeken direkt in ons eigen bestaan.

* * *

Het zal de lezer gebleken zijn dat in de tweede helft van dit artikel tegelijk al de uitgestelde eerste helft ten dele betrokken is geworden. Immers van de reeks *u, hij, zij, het* (contra *ik*) werd het karakter van *u* en de plaats van dit vnw. in de reeks, in hoofdzaak aangegeven; ook werd aan het slot de aparte behandeling van 'het' in uitzicht gesteld. Zodat dan nog resten 'hij' en 'zij'. Maar elk van die twee leeft ten dele in de tegenstelling tot het andere, en het 'vrouwelike' vnw. *ze* is als de 'vrouwelike' roos: aantrekkelik maar.... gevaarlik.

D. HAAGMAN.

Nog eens Sint-Kufus.

Mijn laatste artikeltje over den Heiligen Kufus (zie N.T., loopende jaargang blz. 141) behoeft een aanvullende verbetering. Van bevriende zijde werd mij er n.l. op gewezen, dat STARING zelf spreekt van den *Griek* Kufus, wat VAN DEN BOSCH in zijn aanteekening niet vermeldt. In de oorspronkelijke Staring-uitgave (tweede uitgave te Arnhem bij Is. An. Nijhoff 1836) leest men op blz. 182): 'Den Griek "Kufus" zoude men vergeefs in de Gulden- of eenige andere Legende zoeken.'

Het dunkt mij dus alleszins waarschijnlijk, dat STARING, wanneer hij zijn Bacherachsche geheelonthoudingspropagandist, die zoo demonstratief optrad in het wijnland bij uitnemendheid, een *Griekschen* naam wilde geven, niet een naam zonder eenigen zin heeft gekozen. 't Grieksche woord *kufos* beteekent: *gebukt, gebogen, voorovergebogen*. WOLF, die aan zijn Kufus-vereering zijn wonderdoktersbevoegdheid ontleende, wordt door STARING geteekend als specialiteit in het recht maken, van wat krom is - in lichamelijk opzicht. Misschien dat STARING daarom WOLFS patroon Sint-Kufus gedoopt heeft. Trouwens het Hd. Kufe enz. (zie blz. 141) is volgens FRANCK-VAN WIJK met 't Gr. *Kufos* etymologisch verwant.

Na mijn laatste woord over den door STARING gecreëerden Heilige dit 'laatster'. Moge het een wegwijzer zijn naar het allerlaatste!

Leiden.

B.M. NOACH.

Vosmaer's Amazone.

Toen ik als achttienjarig onderwijzer in Den Haag kwam, trof ik toevallig een woning een paar huizen van VOSMAER af, van VOSMAER, wiens Amazone ik zo hevig bewonderde, van VOSMAER, in wie ik mij een ongekende wereld van verheven schoonheid en wijsheid droomde. Dageliks staarde ik met stille eerbied dat huis aan en als bakker of slager de meid aan de praat hielden, hoe vertraagde ik mijn stap, hoe trachtte ik met ongewijde blikken binnen te dringen in het heilige der heilige, verder niet dan dat terracotta-geverfd vestibuletje, waar luchtig een antiek danseresje op de muur zweefde. Welk een ideaal om daar binnen te mogen treden, eerbiedig te mogen luisteren, waar bewondering en liefde spraken van de strenge, fiere schoonheid van antieke bouwkunst en sculptuur, van de milde, zonnige Horatiaanse levenswijsheid, diep trachtten door te dringen in de geest der oudheid en in de aard van het schone.

Ik deel dit natuurlik niet mee om absoluut ongewenste autobiografiese biezonderheden aan de man te brengen; ik breng het slechts in herinnering, als een bewijs, hoe omstreeks 1885 bij een normaal opgevoed jong mens, dat wel enige behoefte voelde om iets van het geestelik leven van zijn tijd en van vroeger tijden te leren kennen, dat een vage drang naar schoonheid koesterde, het besef leefde, dat daar in VOSMAER een ruime, vrije wereld was, waar een zeer biezondere cultus werd gevierd, aan hoge, ongekende goden werd geofferd, een wereld, die zich over wijde hoogvlakten uitstrekte, mijlen ver boven al wat hij vinden kon bij de BEETSEN en TEN KATE'S, de CREMERS en SCHIMMELS; een wereld ook, schoon niet geheel er van gescheiden, zeer verschillend toch van die andere, van MULTATULI, waar de fel ratelende donderslagen in sarkastiese schatering weerkaatsten door woeste ravijnen en fantastiese bergkloven.

En tans, die wereld bestaat nog, meer dan ooit worden we geboeid door haar bekoring, doordrongen van haar oneindige schoonheid, maar ze heet niet meer VOSMAER. Ik houd het voor een onmiskenbare verdienste van VOSMAER, dat hij voor zeer vele zijner land- en tijdgenoten, die tussen '70 en '90 voor het eerst in stille ontroering de

verre verschieten dezer wereld voor zich zagen uitgestrekt, aanvankelik voor korte tijd zijn naam onafscheidelik gemaakt heeft van de nieuw ontdekte gewesten.

Van de verering voor hem blijft ten slotte enkel dankbaarheid over; maar het moet erkend worden, dat hij hier in een tijd, toen onze duffe achterlikheid zich ook hierin openbaarde, dat het nieuwe levende begrip der Oudheid, hetwelk sedert het midden der 18de eeuw door gans West-Europa ziel en vorm gegeven had aan nieuwe schoonheid, die de 'beschaafde leek' aangreep en in gans nieuwe sferen voerde, zich slechts in een enkele waterachtige scheut ten onzent vertoonde, met zorg aardige kasplanten heeft weten te kweken van het echte zaad, dat hij van onze buren geborgd had.

Onder de ban van de voortreffelike COBET groeide er hier in de 19de eeuw een stoere, soliede klassiese wetenschap, die in strenge deftigheid en vormelikheid zich verre hield van het profanum vulgus en van wier apart wereldje men slechts door moeizame studie de geheimen kon leren verstaan, niets voor het ruime leven en de maatschappij. BULWER'S *Last days of Pompeii* (1834), FLAUBERT'S *Salammbo* (1862), later zelfs HAMERLING'S *Aspasia* (1876) waren ondenkbaar in het gore krentenwinkeltje onzer Hollandse litteratuur tussen '60 en '80. En nu zal niemand beweren, dat VOSMAER met vorstelik gebaar uit eigen beurs deze nationale armoede is tegemoet gekomen, dat hij wijd overziende de wereld der oudheid, gaande langs eigen wegen tot de diepste kennis van haar geest, in rijke oorspronkelikheid die geest voor zijn volk heeft doen leven, maar hij heeft toch iets bereikt; gesteund door een uitgebreide litteratuurkennis, heeft hij toch naar zijn beste krachten meegewerkt om ons uit onze Hollandse bekrompenheid ook op dit terrein op te heffen tot enig kosmopolitisme, om ons te doen meeleven in een wereldstroming.

In de laatste jaren der 18de eeuw en de eerste der 19de zijn het o.a. de werken van DE PERPONCHER en vooral van M.C. VAN HALL, welke de Europese beweging volgen, een aanschouwelik beeld trachten te geven van de Oudheid in navolging van de nog arkadiese WIELAND en meer nog van de soliede, reële werker BARTHELEMY, die in rustig verhaal heel het leven van het oude Griekenland opbouwt in zijn reis van de jonge ANACHARSIS en daarbij ieder détail, de kleinste biezonderheid steunt niet een verwijzing naar de werken der Oudheid zelve. P. VAN LIMBURG BROUWER, die een halve eeuw na WIELAND schreef, is nog geen stap verder gekomen dan zijn model. *Akbar* van zijn zoon is een Thorbeckiaans traktaatje en een historiese roman uit de (Indiese) oudheid van papier mâché. WISELIUS (1845) droomde

van een kunst, die erop gericht was ‘zich den geest en den smaak der gekuischte Grieken met hun fijngevoeligheid vereenigd, geheel eigen te maken en dien gang, toon en smaak, onder eenen meer hedendaagschen vorm, aan zijn kunstgenooten voor te stellen.’

Dat is VOSMAER in de kiem, VOSMAER, die zich na WISELIUS heeft kunnen verrijken met al wat sedert in werken van fancy, zoeken en weten over de oudheid werd geschreven. Hij was weinig oorspronkelik en weinig geniaal; ieder die voor zijn werk komt te staan, niet als een geestdriftig, neuswijs jong schoolmeestertje, maar als de zelfs oppervlakkig vertrouwde met het geestelik leven van West-Europa sedert het midden der 18de eeuw, zal het direkt erkennen. Maar dat VOSMAER het dan toch maar zo goed als hij kon, gedaan heeft en inderdaad vele zijner landgenoten heeft gewekt, hen heeft aan het zoeken en speuren gebracht op een terrein, waarheen hij ze de weg wees, laten we het dankbaar blijven erkennen.

Hij heeft het gedaan, jong nog, in zijn *Vogels*, waarin ook de romanticus die hij van nature was, zo luid aan het woord komt, in zijn *Geëtste Bladen* vooral; hij heeft het gedaan in zijn ouderdom, in *Inwijding*, dat onvoltooid bleef; hij deed het in zijn rijpe, mannelike kracht, in *Nanno* en *Amazone*. Over dit laatste wil ik hier een en ander zeggen, vooral omdat er onmiddellik na zijn verschijning door twee tijdgenoten, rijke, wijd-ziende geesten, HUET en ALLARD PIERSON, een vernietigend oordeel over is uitgesproken, dat in het algemeen en van uit de hoogte der West-Europese kultuur gezien, juist mag zijn, maar bekeken van ons Hollands tuintje uit, stellig te hard is geweest; ook omdat me vooral HUET'S ruwe vertrapping jaren lang een ergernis was.

Men kent de opzet van het boek als verhaaltje. De schilder Aisma en Marciana, de jonge weduwe, zijn beiden ongelukkig in de liefde geweest. De schilder Aisma acht zich bedrogen door de vrouw, in wie hij zijn toekomst en zijn geluk hoopte te vinden en die haar hand aan een ander gaf; de vrijheidlievende en kunstzinnige Marciana is niet begrepen door wijlen haar man, de koele, vormelike minister. Beiden hebben ze zich verhard voor de buitenwereld, zich teruggetrokken in zich zelf, willen ze zich ongevoelig maken voor alle zachtere aandoeningen. Aisma zal zijn kracht en vrijheid zoeken in zijn kunst, die vooral het antieke leven tot onderwerp koos (ALMA TADEMA heeft allicht als model gezeten). ‘Dat gaat niet zonder trappen en stooten’, beweert hij, ‘enfin, eens er boven op, wil ik op den boedel neerzien en hem uitlachen met een verlost gemoed en een heldere krachtige kunst, zonder kleinheid, met gezond gevoel

zonder ziekelijke aandoeningen. Zoo moet Italië met zijn kunst, de antieke bovenal, mij maken. In de antieke wereld zal ik mij geheel hullen als in eene statige toga en trachten te voelen als de ouden, breed, waardig, schoon, wereldbeheerschend.'

En Marciana, ze had de bitterheid van een ongelukkig huweliksleven geproefd, en ze was meesteres van haar gevoel geworden. 'Zij had dat weggeweend, weggeschertst en weggestreden en zich daardoor alleen met het bestaande leeren verzoenen. Om niets zou zij gedoogen, dat dit moeitevol verkregen zelfbezit in zijne rust wierd gestoord. Haar kracht had zij gezocht in iets dat eene soort van stoïcisme geleek. Als zij de volle verlangens der menschelijke natuur niet mocht deelachtig worden, had zij zich geleerd ze te doeden. Ja, zij was en wilde zijn een Amazone; die scherts was haar ernst geworden; niet meer gewond, maar toch een Amazone; eigen meester in haar vrouwelijk recht, geen invloed van eens mans liefde, die wederliefde, dat is afstand van zich zelf vordert, en van hare borst had zij, als de sage van de Amazonen zegt, in geestelijken zin verwijderd wat de vrouw verhindert sterk te zijn op haar zelve alleen.'

Deze Marciana reist in gezelschap van Van Walborch, een man op jaren, een oud-politicus, die steeds in litteratuur en kunst heeft geleefd en nu beatus procul negotiis, de laatste jaren steeds enige maanden in Italië doorbrengt. 'Hij was een hartstochtelijke Horatianer en kende het werk diens meesters van den eleganten vorm en de fijne wereldwijsheid van buiten. Horatius noemde hij zijn lijfarts en hij had steeds een recept uit diens kunst- en levensleer bij de hand.' Hij had Marciana 'de Horatiaansche gelijkmoedigheid in alle moeilijkheden, de aequa mens rebus in arduis, gepredikt en de blijmoedigheid die daaruit voortspruit. Hij was geen stoïcijn en bestreed het stoïsch- of spartaansch-willen-zijn, waarmede Marciana haren strijd trachtte op te lossen, hare niet bereikte idealen poogde te temmen.'

De vluchtige, natuurlike, eenvoudige levensblijheid van Salviati, de Italiaanse musicus, en Ada, een Hollands meisje, slap, willoos en geknakt door een dorre, strenge opvoeding bij bigotte tantes, vormen de achtergrond voor deze figuren.

Bij het begin van het boek nu komen Aisma en Marciana met elkaar in aanraking; langzaam werkt de geheimzinnige macht der ontwakende liefde, gevoed door wederkerige sympathie voor het schone, tot eindelik de Amazone zich gewonnen geeft, hare stugge hardheid van zich werpt en met de woorden van een Shakespeare-sonnet de schilder aanbiedt, 'wat geen eind ooit vindt.'

Daar is echter een katastrofe aan vooraf gegaan. Er komt ook

nog een Amerikaans beeldhouwer in dit boek voor, Askol, die werkt aan een Amazone-groep en hoge waardering voor zijn werk en, als vriend, voor zijn persoon vindt bij Marciana, trouwens ook bij Aisma. Marciana is in extase over zijn laatste werk; maar Askol zelf is nog niet tevreden; zijn Italiaanse vrouwelike modellen kunnen hem niet voldoende inspireren voor nobele vormen. 'De *handen*', beweert hij, 'zijn zelden edel; zie, die *voet* is onschoon, die *arm* en de *aanhechting aan den schouder* zijn vulgair; wil men ze schooner maken, dan moet men of de oude voorbeelden navolgen of idealiseren, en dan wordt men zoo spoedig conventioneel. Ik wilde iets edels individueels hebben, om mijn werk te verheffen boven het duizendmaal geziene.'

Ik verzoek goede nota te nemen van de door mij gecursiveerde woorden; van andere lichaamsdelen spreekt Arkol absoluut niet.

Welnu, Marciana acht zich geroepen de schoonheid en de kunst te dienen door voor haar vriend, de beeldhouwer, te poseren, iets wat ze, bevreesd voor haar ontwakende liefde, aan Aisma steeds heeft geweigerd. Dit feit komt den schilder toevallig ter ore. Marciana in haar fierheid weigert opheldering. Hij denkt direkt aan het ergste, wil naar Griekenland vertrekken, wordt gelukkig door Van Walborch enige tijd aan de praat gehouden tot de zaak zich oplost, Aisma bevredigd is en hij de liefde van Marciana kan aanvaarden.

Dit is het verhaal in grote trekken. Maar al dit gebeuren staat in een Italiaans décor; steeds zien we er om heen de ruïnen der Oudheid, de Poseidoontempel te Paestum, Pompeï, Rome, het Horatiaanse Tibur, en het moderne Romeinse leven. De gesprekken gaan voortdurend over de kunst der Oudheid tegenover de aspiraties van de moderne tijd; er komen ganse hoofdstukken in dit boek voor, die louter vertogen over sculptuur, architectuur, aesthetica zijn. En dit juist was voor VOSMAER de hoofdzaak; deze zijn inzichten hier aan de man te brengen was zijn eigenlike doel, waartoe hem zijn novelleopzetje dienen moest.

ALLARD PIERSON heeft *Amazone* in 1881 in *Het Vaderland* gerecenseerd. Zijn aanhef luidt: 'Dit boek had moeten heeten: Hollanders in Italië, of hollandsch flegma in een italiaansch landschap.'[1)] En hij toont uitvoerig aan, hoe we hier te doen hebben met een benepenheid en slapheid, een koelheid en gebrek aan hartstocht, die geheel het kenmerk zijn van de Hollander dier dagen; hoe er van

1) Uit de Verspr. Geschr. van ALLARD PIERSON, Feuilletons, Den Haag, 1906, p. 290.

beledigde eerzucht of ziedende toorn geen sprake is, als Aisma hoort van het avontuur bij Askol; hoe alles toegaat in rustig wikken en wegen, opmerken en bevinden, waar men een vloek en een daad mocht verwachten.

We laten in het midden, in hoeverre we bij VOSMAER, die toch waarlik van nature een hartstochtelik en romanties aangelegd man was, bij de uitwerking van deze lang niet ongelukkige romanopzet, rekening hebben te houden met een onbeholpen poging, om zoals Aisma, zich te 'hullen in een statige toga en te voelen breed, waardig, schoon en wereldbeheersend,' in hoeverre de man, die Parijs toch eenmaal de meest Attiese stad van het moderne Europa noemde,[1] hier gemeend heeft in koele strakheid het meest de geest der oudheid nabij te komen; het resultaat blijft hetzelfde, de uitwerking van het mooie thema is niet gelukkig; in het werk is iets mats, iets doods; de helden maken ons kriebelig; als roman is het boek niet geslaagd.

PIERSON eindigt met te erkennen, dat het van een geheel andere kant kan bezien worden, 'van den archaeologischen kant, van den kant der beschrijving van kunstwerken, der artistieke opmerkingen. Dan is er veel schoons, veel behartigenswaards in. - Ik heb het tweemaal gelezen: eens als vriend van de grieksche kunstgeschiedenis, toen vond ik het fraai; de tweede reis als een mensch en als een man en toen vond ik het saai.' Volkomen juist! Doch is het billik, wanneer uit alles blijkt, dat we eigenlik met pure didaktiese kunst te doen hebben, enkel in te gaan op datgene, wat voor de auteur slechts het middel was om tot de hoofdzaak te komen?

HUET deed als PIERSON,[2] maar oneindig veel scherper en bijtender; hij hakt in wilde verontwaardiging op het boek los en komt tot door niets gemotiveerde hatelikheden. Hij als PIERSON - en het kan een bewijs zijn, hoe ook deze beide groten soms meeleefden in de benauwende sfeer van hun tijd en hun land - kan het maar niet verkroppen, dat Marciana voor Askol geposeerd heeft en dan nog trouwt met Aisma. PIERSON vat het geval dichterlik op; hij staat gereed met de sluier der geestelike zuster der kunsten, van het kunstnonnetje voor Marciana; door haar daad, die hij op zichzelf wel niet afkeuren wil, wordt ze voor hem de aan de kunst gewijde, staande buiten het gewone maatschappelike leven. Trouwen kan ze eigenlik niet meer.

HUET heeft het nodig geacht dit poseren in zijn hartstochtelike verontwaardiging over het boek, ergerlik te overdrijven. Voor hem

1) Geëtste bladen, in *Vogels*, p. 148.

2) *Litt. Fantasiën*, 4de reeks, V, p. 154 vlg.

is Marciana bijna een straatmeid, een veile deern geworden, ‘Aisma de bedrogen echtgenoot vóór de letter, en juichend in zijn ongeval.’ Men gaat twijfelen aan HUET'S eerlike bedoelingen, wanneer we bij hem lezen: (Aisma) ‘verneemt met zekerheid dat Marciana den beeldhouwer is gaan opzoeken in zijn atelier en haar *naakt* hem tot model heeft gediend, - en hij laat zich door Askal met een kluitje in het riet sturen. Hij gelooft Marciana op haar woord, wanneer zij zweert dat alles is toegegaan in eer en deugd. Bezitter van Marciana's schoonheid uit de derde hand, - na den minister en na den beeldhouwer - acht Aisma, in de kracht zijner aesthetiek, zich den bevoorrechtste der stervelingen.’ Nu vraag ik: haar *naakt*, waar staat dat in het boek? En welk motief zou Aisma kunnen hebben om zijn vrouw niet op haar woord te gelooven?

Welk een bittere animositeit in een uitval als deze: ‘De Hollandsche ministers-weduwe dringt zich op, in de wieg gelegd te zijn dien veelbelovenden Yankee aan eene reputatie te helpen. In zijn eenvoudigheid *relt* hij haar aan de ooren, dat zijn groep, van welke hij en zij voor zijne toekomst groote verwachtingen koesteren, onmogelijk slagen kan, omdat de vrouwen uit de romeinsche volksklasse, die voor hem komen poseeren, zulke gemeene armen, gemeene *beenen*, gemeene *vormen* hebben. Green haar op zijn hoofd denkt op dit oogenblik aan de fashionable haagsche dame, met wie hij spreekt, als mogelijke plaatsvervangster.’

En herinnere men zich tans, dat Askol in zijn atelier slechts ‘gereld’ heeft van handen, voeten en een attache du bras. Bij het poseren is dus voldoende een simpele combinatie van baltoilet en toebereidselen tot een Kneippkuur, iets wat tamelijk onschuldig kan zijn. *Benen*, nietwaar? ja, dat gaat zo ver. En waar ter wereld heeft VOSMAER zijn Marciana als een fashionable Haagse dame getekend? Hij heeft haar trachten voor te stellen als een waardige, vrij denkende vrouw, die het leven heeft leren kennen en, zelf dichteres, gloeit voor alle schoonheid, dorst naar meer kennis en bewustheid.

HUET en PIERSON beiden hebben in hun kritiek getoond, dat ze zelf nog maar al te zeer vast zaten in de benepen vooroordelen, de bekrompen stijfheid en preutsheid van hun Hollands kringetje, toen ze over de katastrofe in dit boek zich verontwaardigd of verbaasd toonden.

Geen Hollander, die tans in de vrije stromingen van zijn tijd meeleeft, zal een vrouw als Marciana meer eerloos of als staande buiten de maatschappij beschouwen, omdat ze zelfs meer dan haar hand, haar voet en de aanhechting van haar arm aan een kunstenaar, met wie ze kameraadschappelik omgaat, ter inspiratie heeft laten zien.

En het is ontegenzeggelik een verdienste van VOSMAER, dat hij boven de benepen zeden zelfs van zijn grote landgenoten durfde staan en hij een vrouw als Marciana in alle kiesheid en eenvoud een daad laat doen, waardoor ze de schoonheid dient en in de ogen van geen enkel hoogstaand kunstenaar als vrouw in eerbaarheid en achtbaarheid zal zijn gedaald.

HUET heeft zich in zijn recensie tot nog heel wat meer onhebbelikheden laten verleiden. Ik wil daar niet verder op ingaan. Ik wil geloven, dat hij, die heel de West-Europese litteratuur overzag, dit Hollandse boek van VOSMAER inderdaad fade heeft gevonden en dat hij daartoe inderdaad van zijn standpunt, het recht had. Het is in hoofdzaak juist, wat hij de litteratuurhistoricus tot het nageslacht over *Amazone* laat beweren: 'Omstreeks 1880 zijn die en die half duitsche, half engelsche begrippen over kunst, in Nederland het burgerregt beginnen te verkrijgen, en is men er die en die artistieke levensbeschouwing, waarmede de meer beschaafden, door het lezen van uitheemsche werken, sedert korter of langer reeds vertrouwd waren, smakelijk gaan maken voor onbeschaafden. Verschillende nederlandsche auteurs in dien tijd, prozaschrijvers en dichters, hebben daartoe medegewerkt, elk op zijn wijze. Veel van die prozaïsche verzen en dat dichterlijk proza kunt gijlieden ongelezen laten, alleen Amazone niet, Amazone is het neusje van de zalm. Hoe de visch smaakt en of hij naar meer smaakt, dit moogt gijzelf beoordeelen.' Juist, als we maar bedenken, dat het aantal 'beschaafden,' die hier op de hoogte waren van buitenlandse aesthetiese litteratuur, zowel als dat der auteurs, die werken in de manier van VOSMAER schreven, hier tussen '70 en '80 uiterst klein was.

We willen aannemen, dat uitsluitend dit hoge standpunt HUET er toe bracht in zijn hartstochtelikheid sommige delen van dit boek geheel verwrongen en verdraaid te zien.

HUET en PIERSON beiden hadden gelijk, beiden waren tevens onbillik en eenzijdig in hun oordeel. De novelle was mat en zelfs de aesthetica en kunsthistorie waren in het buitenland al flinker en manneliker gezegd. Als letterkundig kunstenaar staat de auteur van *Amazone* niet zo heel hoog boven zijn tijdgenoten; als kenner der Oudheid, als voor zijn tijd modern aestheticus en kunsthistoricus, was hij in hoofdzaak slechts navolger van zijn buitenlandse tijdgenoten en voorgangers, van WINCKELMANN, LESSING en GOETHE af. Toch ligt juist hierin voor zijn land zijn grote verdienste. Immers juist dit alles was voor enige geslachten van overigens 'beschaafde' Nederlanders een gesloten boek en onbekende wereld gebleven, zelfs

grotendeels voor de mannen van de officiële klassieke wetenschap. En PIERSON zelf is juist de man geweest, die kort na VOSMAER in deze richting veel heeft tot stand gebracht, in zijn *Geestelijke Voorouders* beter en rijker het geestelike leven der Oudheid voor zijn volk heeft uitgebeeld.

HUET zelf zegt in zijn recensie: ‘De roman blijft een tractaatje in de vorm en zijn inhoud een schoolboek.’ Hij had er op moeten laten volgen: ‘De Nederlanders van 1880 hadden zo'n schoolboek, zo'n traktaatje broodnodig om te leren wat er op dit gebied alzo te leren viel. Zij en hun nageslacht mogen de nagedachtenis van VOSMAER in ere houden, dat hij dit traktaatje, dit nuttige schoolboek heeft willen schrijven.’

Er wordt in *Amazone* aan twee zeer verschillende kunstwerken gewerkt. Askol, de Amerikaan, is bezig aan zijn Amazone-groep: ‘De oude beelden vertoonen haar bijna altijd alleen en in rust, Askol had deze type der mannen verachtende heldinnen voorgesteld in haren strijd. Recht overeind, in geweldige beweging, de tot de knie slechts reikende chitoon in vliegende plooien, de krachtige beenen, waarvan eene dij zichtbaar was, in voortschrijdenden gang, zoo hield zij in de rechterhand de dubbele strijdaks, en de linker vuist drukt eene op de knie gezonken krijger bij de haren ter neder. De ontbloote rechterborst had eene wond, maar de forsche Amazone behield de zege.’ En ziehier de kritiek van Aisma erop: ‘Gij zijt op het kantje van overdrijving in de beweging, maar - het kan noch zoo. Alleen de vuist die den gevallene bij de haren neerdrukt - dat motief is mij wat ruw en ook vulgair - laat hare opene hand op zijn nek drukken, dat is edeler, en maak de hand wel krachtig, maar niet zoo knokkig.’

Ook Aisma heeft een groot werk onder handen, een Homeries onderwerp: de verschijning van Helena, ‘in de plooien van het zilverheldere gewaad gehuld,’ aan de Ouden van Troja, verzameld in de raad om Priamos.

> ‘Toen ze nu Helena zagen hen naderend boven den toren, Spraken zij fluisterend de een tot den ander de vluchtige woorden: - Niemand wrake 't voorwaar, dat Trojaan en Archaiër in 't pantser Zoo lang zoo veel jammer om zulk eene vrouwe verduren. Gansch d' onsterflijke vrouwen der goden gelijkt zij van aanzicht.’[1)]

De triomf der zuivere schoonheid over de grijsaards, die geen lijfsbegeren meer kennen. Een motief, dat reeds Zeuxis trof, doch hij schilderde Helena alleen, naakt, en zette de Homeriese tekst er

1) Ilias, III, 150 vlg.

onder. 't Is merkwaardig, dat VOSMAER de schilder in zijn kompositie zo goed als geheel het recept laat volgen van de Franse aestheticus en archaeoloog CAYLUS uit het midden der 18de eeuw en van LESSING, die beiden over deze scène schreven. CAYLUS ziet in zijn verbeelding de ordonnantie van het gebeuren, zoals Aisma ze geeft. Hij wil Helena gesluierd laten optreden, doch juist hier tegen heeft LESSING ernstig bezwaar[1] en Aisma volgt hierin LESSING. Marciana verschijnt in haar tableau-vivant bij Askols kunstenaars-feest, met ontbloot gelaat: 'Op eene bank tegen de borstwering op het plat der Skaiïsche poort, met de blauwe lucht achter zich, zaten de oudsten van Troja om Priamos heen. Op den voorgrond verrees, haar voet op de bovenste trede der poorttrap, Helena in een slepend gewaad, de fijne doorzichtige sluier *over de haren*, het oog nedergeslagen, voor den blik der bewonderende grijsaards. Achter haar volgden hare beide maagden.' De klassieke zachte ernst en strenge statigheid.

In deze beide werken, van Askol èn van Aisma, is het dualisme in VOSMAER'S eigen geest uitgedrukt. Hij had van nature de drang naar het romanties treffende, de bruisende passie om zijn ideeën en ideetjes in felle overdrijving voor te stellen, alles wat er in hem spookte en roesemoeste vrij uit te zeggen, met druk gebaar. Zo heeft hij zich gegeven in zijn *Vlugmaren*, in de *Spectator*, in zijn woeste verheerliking van MULTATULI (*Een Zaaier*) vooral; zoo geeft hij zich in zijn eerste sentimentele, fantastiese novelletjes, onder de invloed van HUGO'S *Cromwell*-manifest. Tegen dìe natuur in heeft hij zich zelf steeds weer opgewerkt in een klassieke wereld van ernst en statigheid, zacht getemperd door stemmige kleur en glans; voor hem missen de strenge doriese zuilen van de Poseidoontempel in hun verweerde en verbrokkelde steen enkel die stemmige polychromie om een symbool te zijn voor gans het rijke en beweeglike leven der oude Hellenen.

'Voor Askol hadden de antieken altijd iets dat hem te rustig was. Zijn vurige geest had behoefte aan meer bewegelijke en sterker sprekende vormen, aan meer pathetische overdrijving, aan meer leven en ziel zooals hij het ten onrechte noemde. Van Walborch streed daar altijd tegen; *die* beweging en *die* ziel gaan steeds buiten de grenzen der beeldhouwkunst, zeide hij; ziel ligt er in de antieken, meer en dieper dan een modern mensch gewoonlijk bevroedt; men moet ze maar kennen en voelen. Al die heftigheid is niet altijd ziel, maar veel vertooning en een beeldhouwwerk behoort niet te huis in

1) Men zie vooral de Capita XXI en XXII uit LESSINGS *Laokoon*.

de wereld der sentimentaliteit of dramatische roering, maar in die der plastische rust en verhevenheid.'

De eigenlike natuur van VOSMAER is die van Askol. Zijn extase voor kunst en wijsbegeerte van de oudheid hebben hem doen zoeken te goeder trouw naar een zich daarbij aanpassende pose, maar die was zijn natuurlike niet. Of moet ik misschien zeggen: hij heeft een rompstand trachten aan te nemen die de zijne niet was? Hij wilde Van Walborch en Aisma zijn, hij was Askol. En zo is het best en meest humaan te verklaren, dat *Amazone* als belletristies werk zulk een duf boek werd. De levende geest van VOSMAER zat er niet in; hij gaf zich niet zo als hij was.

Al wat er te weten en te beredeneren was over de Oudheid, dat wist hij en had hij naberedeneerd. 'Das allgemeine vorzügliche Kennzeichen der griechischen Meisterwerke ist eine edle Einfalt und eine stille Grösze, sowohl in der Stellung als im Ausdruck. So wie die Tiefe des Meeres allezeit ruhig bleibt, die Oberfläche mag noch so wühlen, ebenso zeigt der Ausdruck in den Figuren der Griechen bei allen Leidenschaften eine grosze und gesetzte Seele.' Deze bekende uitspraak van WINCKELMANN is nog bijna door heel de 19de eeuw het thema geweest, waarop rustig werd voortgefantaseerd. Met 'edle Einfalt und stille Grösze' meende men heel het leven, denken en voelen der klassieke volken te hebben gekarakteriseerd en de 19de-eeuwse Hollandse romanticus dacht het al een heel eind te brengen, als hij zich hulde in de statige plooien van een romeinse toga; maar zo iets is alleen aardig een ogenblik op een gekostumeerd feest; wie het voor echt wil laten doorgaan, maakt zich belachelik. Het leven der Oudheid heeft VOSMAER nimmer doorvoeld. Hoe ver staat hij onder BULWER, een halve eeuw vóór hem, om van FLAUBERT niet te spreken.

Dat dit alles zo gebeuren kon, is wel hieruit te verklaren, dat VOSMAER, trots alles, een man is van zijn tijd, van de matte tijd tussen de jaren '60 en '80. Het koele, slappe, duffe van heel de periode kon deze man, waar toch wel wat in zat, die toch wel wat rondgekeken had over de strakke, steile muren van zijn landje, een verheven ideaal doen vinden in die droom van edele eenvoud en stille grootheid. En zo bracht hij zijn volk toch iets nieuws en ongekends, al was het dan niet in volle kracht en heerlikheid. Die gedroomde wereld der Oudheid werd voor deze Hollander, die met MULTATULI had meegeleefd, die had leren dwepen met LESSING, GOETHE en HEINE, het terrein voor een nieuw, eigen, religieus leven. De kultus dier schoonheid werd hem een godsdienst. 'Alle

zielen die door de loutering van het vagevuur moeten, worden ingescheept waar de Tiber naar zee vloeit,

Alla marina
Dove l'acqua di Tevere s'insala,

zegt DANTE met dat schilderachtige woord: “waar de Tiber zich verzilt.” Voor DANTE was deze plaats van inscheping de Kerk, voor ons is het Italië, en in Rome gevoelt men zich reeds in de voortuinen van het paradijs.’

Voor VOSMAER is dit paradijs het onbegrensde rijk, waar in milde glans straalt de heilige maagd der Schoonheid, die uit het schuim der zee geboren is. Een godsdienst met een ritus ontleend aan de wijzen van Hellas. Hoor Frank in *Inwijding* na een gesprek over Plato's schoonheidsdromen tot Sietske: ‘Toen (Socrates) zijn gesprek met Faidros eindigde, stond hij op en zei: Voegt het ons niet, eer wij heengaan, tot dezen hier te bidden? O vriendelijke Pans en andere goden dezer plaats, geef mij schoon te worden van binnen, en dat wat ik uitwendig hebbe, in harmonie zij met het inwendige. Hebben wij soms iets meer hoodig, mijn Faidros?

- Neen, dit zij ook voor mij aldus gebeden.
- Laten wij dan gaan.

Zoo gingen ook zij heen. En terwijl zij haar hand, die een takje van den plataan hield, op Franks schouder liet rusten, was zij aangedaan en vervuld van een tinteling van Florentijnsche gratie en Grrieksche poëzie en over haar kwam een zaligheid als die men in sommige gewijde oogenblikken voelt, en welke Plato heeft genoemd: het gevleugeld worden der ziel.’

En als uit ieder positief, hardnekkig geloof, zo wordt ook hier uit dit geloof in de Schoonheid afkeer en haat tegen elk ander geboren. Wie van nature de ware en enige religie der Schoonheid zoekt, wordt gekwetst en gekrenkt in het teerste zijner ziel door elk kerkelik geloof, waaraan hij een ogenblik zich overgeeft, wordt een reddeloos wrak, wordt ongevoelig voor elke nobele aandoening van schoonheid.

Zo ontstond de door HUET te recht als een slap, ziekelik verschijnsel gesignaleerde Ada-figuur in *Amazone*. Zij is de onbeholpen dogmatiese uiting van VOSMAER'S schoonheidskultus. ‘Zij was een impulsief, prikkelbaar wezen, het hoofd vol verzen en melodieën; zij droomde dat haar iets poëtisch zou overkomen. Men had dit alles verstompt in plaats van het te laten leiden ten goede. IJdel, boos en schandelijk, heette zij; och en zij smachtte alleen om verlost te worden uit de banden van een farizeesch formalisme en te ademen

in vrijer levensatmosfeer. Thans liep zij ziek van ziel en lichaam rond en dwaalde door het haar vreemde Rome.'

Zij is de voor VOSMAER noodzakelike tegenstelling tot de in Schoonheid gelovige Marciana. Het zwakke en willoze in Ada is een noodzakelik gevolg van haar quasi-godsdienstige opvoeding. Marciana voegt haar toe: 'Gij hebt u afhankelijk laten houden, als Jezuieten hebben zij uw wil in de jeugd gedood.'

Als Marciana zich bereid verklaren wil om te poseren voor Askol, put ze daartoe de kracht uit haar geloof: '*Ik* durf, omdat *ik* weet dat het edel is en omdat mijn godsdienst in den hoogen ernst van alle schoonheid ligt; iets dat ik wil, omdat ik wil dat gij iets groots maakt, niet om u, maar om de heilige kunst.'

En zelfs het huwelik tussen Aisma en Marciana wordt gesloten in de tempel der Schoonheid, gewijd voor het altaar der Schoonheid. Ze zijn een laatste maal op het Capitool: 'Toen gingen ze naar het altaar der gemoedsrust, de ara tranquilitatis.

- Hier heb ik die vaak gezocht, zeide zij, maar door afsluiting van het hart, - en zij is alleen te vinden als het zich opent.

- Komt hier, kinderen, zei de oude heer, een eind verder, hier is de oplossing.

En aan de voeten van het schoone beeld dat daar prijkte in de nis, legde hij hunne handen samen en zei:

- Venus Victrix! Ave!'

VOSMAER = Askol-Aisma-Van Walborch. Uit deze formule is ook zijn haat en walging tegen het naturalisme, tegen alle realisme, dat zich als pure werkelikheidsliefde openbaart, te verklaren: 'Soms toonde Marciana een gedicht en sprak over poëzie, over de richting van den tijd, over de romantiek die weer hier en daar in nieuwe vormen den kop opstak, over het pessimisme, dat het poëtische en ideale, het ultrarealisme dat het schoone bedreigt. Die beiden en romantiek waren voor Van Walborch drie afschuwelijke Forkyaden, die soms zijn toorn prikkelden.' In een betoog vol wanbegrip en onwil om vrij en onbevooroordeeld alle schoonheid te gemoet te gaan, verdedigt hij zijn antipathie. 'Askol was het daar niet zoo onvoorwaardelijk mee eens. Hij zei dat realisme en pessimisme ook hun recht hadden; verschijnselen uit den tijd geboren en als zoodanig mede te tellen. Leven en actualiteit, bewegelijkheid en strijd waren voor hem groote machten, die hij en in alle vormen verdedigde.' Dat is de VOSMAER van '60, die de *Max Havelaar* en de *Minnebrieven* heeft meegemaakt en wel min of meer mee wil met zijn tijd, ruimte zoekt voor eigen levendige opgewondenheid. De VOSMAER van '80 spreekt door Aisma:

‘In de kunst was hij beslist en zijn eenvoudig credo was schoonheid. Zonder haar scheen alle kunst hem een onding, zonder uitgelezen edelheid een ploert, zonder kuischheid eene straatdeern.’ En in bot niet willen begrijpen en meevoelen, in blinde haat spreekt hij door Midas' mond:

> Dat ‘schoon’, dat ‘hoog’, dat ‘ideaal’,
> Och, alles maar een leege schaal;
> Wij willen 't nieuw vooral, zelfs pornoplastiesch,
> Kras, ongelikt, cyniek en drastiesch.
> Durf alles aan ofschoon 't al stinkt,
> Geef enkel wat als werklijk klinkt.
> Apolloons oude leer is saai en dood, en 'k wijs
> Aan Marsuas den dichterprijs.

Zo kunnen we begrijpen, hoe VOSMAER en met hem het Nederland, waarvan hij in zijn tijd een der beste uitingen was, stond tegenover de kunst van FLAUBERT, tegenover *Salammbo* in het biezonder. HAMERLING en EBERS, dat waren zijn hoogvereerde auteurs en hij laat zijn Aisma, met diens antieke schilderwerk zelfs enige jaren aan hen voorafgegaan, als hun leermeester optreden.

Er staan in *Amazone* tal van onbenulligheden. Het is bovendien zuiver didakties en van een zeer dogmatiese didaktiek. Maar dit neemt niet weg dat het op vele tijdgenoten een hoogst nuttige invloed moet gehad hebben. Of is een passus als deze, die ik hier slechts gedeeltelik kan citeren[1)], voor het Nederlandse volk van '80 niet even vol van leerzame verrassing als wat VAN EEDEN tien jaar later over *Schilderijen-zien* en *Gorters Verzen* schreef? ‘Als het oog zoo opgevoed en ontwikkeld is, dat het voor andere zaken dan alleen het bevallige geopend is; als men erkend heeft, dat het schoone der bouwkunst geenszins in de sieraden, in overlading op het kinderspeelgoed van vormpjes en krulletjes bestaat, maar in de verhoudingen van groote en kleinere, van hoofd- en ondergeschikte vormen, van vlakke en gebogene, van horizontale en verticale deelen; als men weet dat dit poëzie-geworden wiskunst is, dan eerst zal de zin voor bouwkunst opengaan. Dan leert men den wellust voelen, die eene lijn geeft, hier bij het stijgen, spannen, in- en uitspringen; ginds in de stoute vlucht van het profiel eener kroonlijst; bij die zuilen met eene opgaande lijn, zoo zuiver als een glastoon, nauw merkbaar aanzwellend als de hals eener jonge maagd, luchtig rijzend, buigend als de stengel van een palm, als de veder van eenen serafsvleugel (ja,

1) p. 14 van de vierde uitgaaf.

die doet er nu wel weer wat raar tussen! P.). Dan geniet men dat alles als eene muziek van lijnen, als eene steenen symfonie, want de melodie en harmonie der lijnen werkt even als die der tonen in de muziek, en van den geweldigen indruk der hooge schoonheid bevangen, trilt het gemoed en men wordt stil.'

Is het overbodig in het Nederland van '80, ook voor de officiële kenners der Oudheid, als VAN WALBORCH betoogt, dat de Pompeiaanse muurschilderingen eens uit een ander oogpunt moeten bekeken worden? 'Men beziet ze altijd van een archaeologisch standpunt; men moet ze eindelijk eens als kunstwerk beschouwen.' Hier dachten de mensen van het vak er te nauwernood aan, er zelfs de archaeologiese betekenis van te waarderen.

Zeker, er zullen hier en daar ook in ons land in die dagen wel enkele kenners en liefhebbers van Japanse kunst geleefd hebben, maar was het niet gewenst eens de aandacht van het grote publiek te vestigen op de geestigheid en bevalligheid van tekening, de vastheid van lijn in Japans werk? Welke mensen van gevestigde litteraire reputatie dachten daaraan in die tijd? Mocht men het van BEETS, CREMER of TOUSSAINT verwachten? En zelfs tans is de drempel van het Ethnografies Museum te Leiden, dat zulk een pracht van Japanse zaken herbergt, niet uitgesleten.

Wat een voor Holland nieuwe ideeën in de hoofdstukken VI en VII over antieke schilderkunst, sculptuur, architectuur, over antiek leven.

'De mannen van rechten en staatswetenschappen,' klaagt VAN WALBORCH, 'blijven vreemd aan de letterkundige en aesthetische beschaving, en de mannen der litterarische studiën begrenzen hunne humanoria binnen wetenschap zonder kunst en vormen eene kaste die vakstudie beoefent. De letterkundige wetenschap door kunst te adelen en te verheffen, de kennis te laten medewerken aan de aesthetische voortbrenging, dat heeten zij vaak dilettantisme. Verdiept in anatomie der taal, werken zij niet mede tot het vormen van geesten bezield voor poëzie en natuur. Het bezwaar ligt natuurlijk niet hierin dat zij de taal en letteren als wetenschap behandelen, - ook dezulken bewijzen de gewichtigste diensten - maar het nadeel is dit dat vaak bij anderen de samensmelting van aesthesis en wetenschap belemmerd wordt, de letteren en kunsten beroofd van haren onmisbaren, klassiek wetenschappelijken grond - want de belletristen vormen zich meest buiten dezen - en aldus wetenschap en kunst gevaar loopen van elkander te vervreemden.'

Is hier niet een alleszins gewettigde drang naar synthese, naar ruimte van blik, naar breedheid van ontwikkeling waarvan rijke,

voedende kracht kan uitgaan? Is de klacht in nog grotere algemeenheid, tans niet meer dan ooit aan de orde en is VOSMAER niet een der eersten, die haar hier uit?

Neem de schets van Van Walborch's en Marciana's vertrekken te Rome. Niets biezonders, zegt ge. Zeker; nu. Maar bedenk in welk een platte, stijlloze tijd dit geschreven werd. Denk aan de meubelen van toen, aan de tamme, dode staalgravuren, aan de Maquartboeketten. En geeft dit schetsje niet het interieur, waar we in aangename dialoog een uiterst belangrijke verhandeling over aesthetiek zullen aanhooren, waarbij wel eens een tans verouderd ideetje te berde wordt gebracht, wel eens een pedanterietje staat te dandineren; maar Marciana dan toch maar vóór 'de tachtigers' dapper over haar dichtkunst beweert: 'De inhoud is bij ons wel meer hoofdzaak, maar een gedicht ontleent zijn *artistieke* waarde niet aan wat het *zegt*, maar wat het *is*; dit ligt in de dichterlijke zegging, aan klank en rythme' Wie van de predikant-poëten zou dat toen hebben durven uitspreken? Als KLOOS het enige jaren later luide en in tal van variaties verkondigt, meent hij een nieuw Evangelie ontdekt te hebben.

En dan dit: 'Waarom een vers? De zaak is zeer eenvoudig. Van zelf, als het gevoel stijgt, stijgt ook de taal; de woordenkeus en zinbouw worden anders, dan komt er gang en vlucht in de uitdrukking. Zie maar als iemand levendig en opgewonden of aangedaan wordt, dan is zijn taal anders; dan gebruikt hij gebaren, zijn gelaat toont beweging en verhoogde kleur; bij verheffing van den geest, verheft zich ook het lichaam, de beweging wordt levendiger, krijgt rythme, wordt dans. Zóo de taal. En dit is het rythme, de vroolijke dans der woorden of de plechtige gang der uitdrukking en zinnen, als de statige menuet, als de smedige wals en de wilde tarantella.'

Diep ernstig ingaan op zulke dingen was vreemd aan de Hollanders in die dagen; met eerbied en zuiver gevoel eraan tegemoet treden, was hun onbekend. Het is ontegenzeggelik de verdienste van VOSMAER hier in zijn tijd met kennis en liefde over zulke dingen verstandig te hebben geredeneerd.

De tachtigers, KLOOS, VAN DEYSSEL e.a. hebben natuurlik uit de hoogte op VOSMAER neergezien en smalend over hem gesproken. Met dat al mag VOSMAER niet weggecijferd worden onder de elementen die de beweging van '80 hebben mogelik gemaakt en voorbereid. Zijn werk is voor het Nederlandse volk een der klassen van de lagere school geweest, die de besten in staat stelde om met succes de vlegeljaren van de H.B.S. der tachtigers door te maken.

N i j m e g e n .

J. PRINSEN J.Lz.

Zaïre en de Henriade in de Nederlandse letterkunde.[1)]

In 1734 werd de eerste vertaling van een stuk van VOLTAIRE bij ons gedrukt, n.l. *Zaïre* van GOVERT KLINKHAMER. Sinds werd *Zaïre* nog vertaald in proza door MENKEMA SENIOR (1777), door NOMSZ (1777) en door VERVEER (1790).

De vertaling van KLINKHAMER is slecht. Hij verslapt de stijl van VOLTAIRE door nodeloze toevoegsels, en eveneens geeft hij telkens blijk de betekenis van 't Frans niet te begrijpen. Het is merkwaardig die plaatsen te vergelijken met de vertaling van NOMSZ. JOANNES NOMSZ was een uitnemend kenner van 't Frans. Verkeerd begrip van het Franse vers vond ik dan ook niet in de gedeelten die ik onderzocht. Zijn vertaling is nauwkeurig, streeft er naar het door VOLTAIRE gebruikte beeld zo dicht mogelik in het Nederlands te benaderen. De prozavertaling van MENKEMA SENIOR geeft ook getrouw de Franse tekst weer. In het *Voorbericht* verklaart de vertaler waarom hij een bewerking in proza gaf: ‘Ik heb alleen goed gedacht te zeggen, dat ik deze vertaling der *Zaïre* van den vermaarden heer de VOLTAIRE, in proza het licht doe zien: deels om te toetsen hoe dit den toehoorderen zal bevallen; deels, omdat men voorlang, van de keurigste tooneelen, alle *cadans* en zang verbannen heeft, schoon ook de stukken zelve in heerlyke vaerzen opgesteld waren, ten einde zo veel mogelyk de tooneelgesprekken met de gewone naturelyke taal der samenleving te doen overeenkomen.’

Een enkel voorbeeld van de wijze waarop KLINKHAMER vertaald heeft. Ik neem daarvoor 't tweede bedrijf, derde toneel. De oude kristenkoning Lusignan is uit de kerker bevrijd, na vele jaren gevangenschap, dank zij de losprijs, die Nérestan voor hem in Frankrijk is gaan halen.

Lusignan:
Du séjour du trépas quelle voix me rappelle?
Suis-je avec des chrétiens?.... Guidez mes pas tremblants.
Mes maux m'ont affaibli plus encore que mes ans.
Suis-je libre en effet?

1) Fragment van een lezing gehouden in de ‘Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde’ te Leiden.

Met nodeloze omhaal vertaalt KLINKHAMER:

> Welk een verkwikb're stem! wat aangenaam geluit,
> Roept mij op 't onvoorziens thans mijne Kerker uit!
> Mag ik het Kristenvolk, mijn Broed'ren, weer aanschouwen!
> Kan ik mij op uw woordt in veiligheid betrouwen!
> Mijn vrienden ben ik vrij?

‘Guidez mes pas tremblants’ is in 't Nederlands niet terug te vinden. ‘Kan ik mij op uw woord in veiligheid betrouwen?’ komt in 't origineel niet voor.

NOMSZ:

> Wiens hulp onttrekt me aan 't hol dat mij zo lang besloot?
> Men ondersteun' mij.... Hoe! wat zie ik? Christenscharen!
> 'k Ben meer verzwakt door wee dan door den last der jaren.

waarin al de gedachten van 't oorspronkelik voorkomen.

Chatillon vertelt hem waar hij is: in het paleis van de sultan, door de voorouders van Lusignan gebouwd:

> C'est ici le palais qu'ont bâti vos aïeux;
> Du fils de Noradin c'est le séjour profane.

Dit wordt aldus weergegeven door KLINKHAMER:

> Gij zijt hier in 't gesticht,
> In dat doorluchtig Hof, die plaats waarin voor deezen
> Van uw beroemt geslacht den Rijksstoel plagt te weezen;
> Waarin dat nu de zoon van Noradyn gebiedt.

NOMSZ:

> Gij zijt hier in 't paleis dat uwe vadren stichtten;
> 't Met recht gehaat verblijf des zoons van uw' tiran.

Zaïre, die de sultan liefheeft, tracht de grijze Lusignan gerust te stellen:

> Le maître de ces lieux, le puissant Orosmane,
> Sait connaître, seigneur, et chérir la vertu.

Hiervan maakt KLINKHAMER:

> Den grooten Orosman (die hier de stralen schiet
> Van zijn goedtgunstigheidt) weet yder te beloonen,
> En deugdt en dapperheidt naar waarde te bekroonen;
> Getuigen strekt deez' dagh:....

NOMSZ:

> De meester van dees plaats, de magtige Orosman,
> Weet aan de deugd, mijnheer, den waren prijs te geven.

't Beroemde vers:

> Des chevaliers français tel est le caractère,

wordt bij KLINKHAMER:

> Men kendt den ed'len aert aen dit beroemde teeken....

Bij NOMSZ:

> Dit 's onzer riddren aart: hun edelheid van geest.

Nérestan vertelt dat hij onder de Heilige Lodewijk tot krijger gevormd is:

> A la cour de Louis, guidé par son courage,
> De la guerre sous lui j'ai fait l'apprentissage.

KLINKHAMER:

> En heb in 't Oorlogsveldt roemruchtig onder de oogen
> Des Grooten Lodewijks, zijn krijgsleer ingezoogen.

NOMSZ:

> 'k Heb onder hem gestreên, en de oorlogskunst geleerd.

Hij volgde die grote koning naar de oevers van de Charente, toen de dreigende moed van de trotse Engelsman week voor de lelieën die hij getrotseerd had.

> Satisfit en tombant aux lis qu'ils ont bravés.

Van die lelieën niets in de vertaling van KLINKHAMER:

> Daar hij de Britten die zijn schepter wilde ontwijken,
> Verwon, en voor zijn magt de trotsche vlag deed strijken.

NOMSZ:

> Ten val des trotsen Brits, wiens dreigend krijgsgeweld,
> Bezweek voor 't staal ontbloot ter eer der lelyvanen.

Nérestan wil dat Lusignan aan de Heilige Lodewijk de striemen zal tonen van de boeien die hij gedragen heeft:

> De vos fers glorieux les vénérables marques.

NOMSZ:

> Kom dan, Doorluchte Prins, vertoon dien grooten vorst,
> Die ed'le ketenen, die uwen hals en borst vercierden.

Volgens KLINKHAMER moet Lusignan dus aan den Koning de ketenen zèlf tonen.
NOMSZ vertaalt weer goed:

> De grootsche striemen van uw gloriryke boei.

De vertaling van VERVEER is meer een benadering, een zeer vrije bewerking van VOLTAIRE'S drama.
NOMSZ, de grote VOLTAIRE-bewonderaar, heeft in de *Aanteekeningen op alle zijne tooneelstukken*,[1] bewonderend over Zaïre geschreven.

1) Aanteekeningen van J. NOMSZ op alle zijne tooneelstukken (1784).

Men had VOLTAIRE verweten de vijanden van 't kristendom een te gunstige rol in zijn stuk gegeven te hebben. NOMSZ verdedigt hem. 'Geestdrijverij' vindt men in 't stuk zowel bij Musulmannen als bij Kristenen. 'VOLTAIRE had kruisvaarders, dat is geestdrijvers, te schilderen. Hunne aanvoerders waren zekerlijk schelmen, en het kon niet missen of zij moesten het vuigt der maatschappij in hun gevolg krijgen; maar behooren Nérestan, Chatillon en Lusignan daaronder? Ten hoogste genomen, zijn zij geestdrijvers van goeder harten'.

Maar de geestdrijverij der Mahomedanen werkte zedelijker dan die der Kristenen, volgens NOMSZ. 'De laatsten kwamen om de eersten hunne landen te ontnemen, en dat met een godsdienstig afzigt; de Turken verdedigden zich uit hetzelfde beginsel. Jeruzalem, in den Koran de Stad der profeten genaamd, was bij hen in zo groot eene achting als bij de Christenen. De wreedheid der twee partijen was min een gevolg van ondeugd, dan van de ruwheid dier bijgeloovige eeuw.' Aldus NOMSZ tot 'de zotten' - zoals hij zegt, - die beweren dat in *Zaïre* VOLTAIRE al de Turken tot brave mensen maakt, en al de Kristenen tot deugnieten.

Men ziet met welk een ijver hij zijn grote Meester verdedigt. Overal bij die verdediging uit hij zijn afkeer van 'bijgeloof', 'geestdrijverij', 'de staatkunde van het hof van Rome'. Ook in dat opzicht was NOMSZ ǝen getrouw discipel van VOLTAIRE, een èchte 'mangeur de prêtres'.

Vol bewondering is NOMSZ voor de liefdestonelen in *Zaïre*. Als de sultan Orsomane bemerkt dat Zaïre zich van hem afwendt, hem schijnt te ontvluchten - hij bevroedt er de ware reden niet van, haar neigen tot 't kristelik geloof - als hij haar zoo koel-afwerend ziet, stelt hij haar voor afstand te doen van zijn liefde. Met een gepijnde ziel hoort Zaïre hem aan, zij die de sultan nog steeds hartstochtelik liefheeft. En Orosmane niet minder háár:

> Il est trop vrai que l'honneur me l'ordonne,
> Que je vous adorai, que je vous abandonne,
> Que je renonce à vous, que vous le désirez,
> Que sous une autre loi.... *Zaïre, vous pleurez*?

Die werkelik schone vondst van VOLTAIRE heeft ook NOMSZ verrukt: 'Ziedaar de triomf der liefde, in alle hare grootheid! Ten allen tijde wordt deze uitroeping toegejuicht, en zal ten allen tijde toegejuicht worden, omdat de mensch hier zichzelven ontdekt.' En heel genoeglik-achttiende-eeuws naar de leuze: 'Kunst wordt door vlijt verkregen', laat hij er op volgen:

'Zulke voorbeelden kan men jonge dichters niet genoeg aanprijzen.'

Het beroemde: Zaïre, vous pleurez? werd later geparodieerd door KINKER in zijn *Orosman de Kleine*.[1] 't Stuk zelf in z'n geheel is nauweliks een parodie van VOLTAIRE'S tragedie te noemen. Osmane, begunstigde sultane van Orosman, houdt dol veel van Zaïre, haar katje, méér nog dan van Orosman, en die voorkeur wekt de jaloezie van de Sultan op.

Orosman (*tegen Osmane, zeer hoogdravend*):
Daar was een tijd, Mevrouw, waarin ik stekeblind
Door uw bevalligheid, te lief een neiging voedde:
En zonder acht te slaan op mijn verliefde woedde,
Een tijd, waarin mijn hart - gestreeld door minnepijn -
't Zich achtte een groot geluk, van u bemind te zijn.
Uw Vorst had recht, Mevrouw... uw Vorst... ''k wou wel eens weten,
Waarom dat ik de rest zo schandlijk heb vergeten;
Voltaire maakt daar op die plaats een mooi besluit;
Ja, ja, het schiet me bij!' Mevrouw, die tijd is uit. -
Een andere vrouw zal straks dien weg wat beter banen:
Mijn goedheid neemt haar eind. -
(*Osmane veinst te weenen*).
Osmane! gij stort tranen!!

Osmane (*uitschaterende van 't lachen*):
Ik stort geen enkle traan; wat zei je dat daar schoon!

Orosman (*in woede*):
Zij lacht - en dat om mij - om Orosman! - wat hoon!

De eerste verzen -
Daar was een tijd, Mevrouw, enz. -
zijn uit de Franse *Zaïre* vertaald.

't Is u allen bekend dat een zekere FREDERIK DUIM de *Zaïre* van VOLTAIRE heeft willen verbeteren (1732), en zijn stuk heeft uitgegeven met een *Berecht aan den Lezer*, waarin- VOLTAIRE zwaar wordt gehavend. LESSING heeft deze kritiek gekend en toegejuicht, maar 't stuk van DUIM zelf terecht veroordeeld. *Zaïre bekeerde Turkinne*, van DUIM is een allerzonderlingst prul. Eerst verdedigt Zaïre in een lang pleidooi de schoonheid van het Mahomedaans geloof. Later wordt ze tot het kristendom bekeerd, en staat Orosman kalmpjes toe dat ze naar Frankrijk terugkeert! In de *Zaïre* van VOLTAIRE

1) *Orosman de Kleine of de dood van Zaïre*, moorddadig treurspel (1787).

ontdekt Lusignan zijn dochter, die hij in twintig jaar niet gezien heeft, door 't kruis dat ze nog steeds op de borst draagt. Niet ten onrechte zegt DUIM in zijn *Berecht aan den Lezer*, voorafgaande aan zijn stuk: ‘Kan er iets zotter bedacht worden? behalve de onwaarschijnelijkheit boven gemelt, dat Zaïre dit juweel zoude behouden hebben, toen de Turken haar roofde, en met bewilliginge van Orosman, toen zij een Turkinne wierde. Hoe! zal een Man, die twintig jaren is opgesloten geweest in eenen donkere Kerker, en bijna blint van ouderdom, aan een juweel, op het eerste gezicht zijne Dochter kennen?’....

DUIM heeft daarom voor zijn stuk iets anders bedacht. En welk een vondst! Hij vervangt 't kruis door een *roosvormig* litteken op de borst van Zaïre. Fatime, de vertrouwde, gelooft dat 't een teken is dat er op wijst dat Zaïre uit Kristenen gesproten is. Later wordt de wonderlike aanwezigheid van het roosje door Lusignan, Zaïre's vader, verklaard.

Ziehier als staaltje van de dichtkunst des heren DUIM, een fragment van 't verhaal van Lusignan. Nadat hij verteld heeft dat zijn zwangere vrouw op een wandeling een roosje geplukt en op haar boezem gestoken had, vervolgt hij:

> Des nachts, wanneer den slaap de zinnen houwt verwart,
> Zag zij, in haren droom, de Maan, met held're stralen,
> Van 't hemelsch star gewelf, in 't geurig Roosje dalen,
> Waar in zij zich verbergde, en gaf een glinst'rend licht,
> Terwyle een' Ottoman verliefde, op 't schoon gezicht
> Dier held're stralen; hij, met minnelijke woorden,
> Verkwikte, en vleide, en streeld' de Roos, 't welk haar bekoorden,
> Zo zeer, dat zij zich boog naar dezen Ottoman;
> Waarop mijne Echtgenoote uitgilde, Lusignan,
> Bescherm, bescherm mijn Roos, men wilze mij ontrukken;
> 'k Ontwaakte, en zag haar hant, wel sterk op 't harte drukken,
> Zij rees uit haren slaap, ontstelt door zulk een' droom,
> En zeer verbaast, en 't hart vervult met schrik, en schroom,
> Doch, door den tijd, vervloog dien droom uit haar gedachten,
> En geen gevolgen, van dit nachtspook, wij verwachten.
> De tijd kwam eind'lijk, met de weên, en barensnoot,
> En, zeer gelukkig, kreegze een vrucht, op haren schoot,
> Een dochter, weergaloos in schoonheid; net besneden,
> En welgemaakt; maar in 't beschouwen van 'er leden,
> Vond zij een Roosje op 't harte, omtrent den boezem staan...

(*Wordt vervolgd*).

P. VALKHOFF.

Kroniek en kritiek.

Aangematigd gezag: aan welke zijde?

FRANS BASTIAANSE gaf in een lezing voor letterkundigen, afgedrukt in *De Nieuwe Gids* van Mei 1916 (*Techniek der poëzie*), de volgende beschouwingen ten beste:

'De dichter is ten opzichte van de taal de uiterste conservatief en de uiterste revolutionair. Hij is *behoudend* omdat hij alle taalvormen, àlle synoniemen, àlle partikels noodig heeft als zijn schatrijk materiaal; elken woordvorm, dien men bewust opruimt - en dat doen de moderne taal- en spellingshervormers - elke zeggingsmogelijkheid, die men als verouderd verwerpt - en dat doen de moderne taal- en spellingshervormers - voelt hij als diefstal. Maar tevens is de dichter de sterkste revolutionair, de deskundige vernieuwer, omdat hij naast de oude naar nieuwe taalvormen, nieuwe woorden zoekt - in zich zelf en onder zijn Volk - om de fijnste schakeeringen van zijn zieleleven en de omringende buitenwereld te verklanken.

Dùs dient hij zich op te voeden tot den besten taal*kenner* en dat zal hem gemakkelijker vallen dan wie ook, omdat hij als de beste taal*gevoeler* en taal*wetende* geboren werd.

In de Taal kan dan ook geen wetgever zoo gezaghebbend zijn als de wetende dichter, die dagelijks met haar werkt, haar stugheden, haar smijdigheid, haar verfijningen kent, haar nukken als geen gevoelt, haar pracht als geen vereert en verheerlijkt.

In eene welgeordende volksgemeenschap, die juist grootendeels door de, alleen saambindende, taal wordt bijeengehouden, zou dan ook niet die Taal op willekeurige wijze, door studeerkamerbesluiten of plebiscieten, mogen worden veranderd door menschen die niets hebben dan hunne geleerdheid of gemakzucht, maar behoedzaam en met vaardige hand worden gewijzigd door de aristoi, die van gods genade de taal in zich voelden geboren worden en haar met de diepste liefde hebben gekweekt, met de teederste aandacht hebben bestudeerd. Zooals de moeder en de vader nog altijd - behoudens uitzonderingen, die den regel waarmaken - de natuurlijke opvoeders zijn van het door hen geschapen kind, zoo behoort de taal niet bewust te worden veranderd dan na advies van hen, die haar ieder oogenblik opnieuw vormen,

en die het oude eerbiedwaardige bewaren voor vergetelheid en voor vernietiging.'

Over de ongewettigde veralgemening van 'de' dichter en 'de' taal zou heel wat te zeggen zijn. Wij willen hier alleen wijzen op de scherpe tegenstelling die de spreker maakt tussen het verderfelike gezag van 'de menschen die niets hebben dan hunne geleerdheid of gemakzucht', en het heilzame gezag van de 'aristoi', de dichters. Met verbazing vragen wij ons af: zal de heer BASTIAANSE dan nooit afleren de moderne taalkundigen te beƙijken door de bril van zijn antipathie? En blijft die bril zo bewasemd met vooroordeel, dat hij niet eens hun geschriften kan lezen? Het zou hem moeite kosten uit *Taal en Letteren* of *De Nieuwe Taalgids* te bewijzen dat wij de dichtertaal willen onderwerpen aan het gezag van 'studeerkamerbesluiten of plebiscieten'. Dat gezag verwerpen wij evenzeer voor de algemene taal. 'Bewust opruimen' en 'verwerpen' doet juist de grammaticus uit de oude school. De moderne taalbeschouwer heeft allereerst te *onderscheiden* en te *schiften*. Laat de heer BASTIAANSE maar eens door onbeslagen bril - of nog liever zonder bril - VAN GINNEKEN'S Groninger kongresrede lezen. Dat de taalgeleerde archaismen en neologismen zou beschouwen als een minderwaardig deel van de 'taalschat', en die mening aan zijn leerlingen zou opdringen, is een uitvloeisel van een karikatuur, die wij wel aan een leek op taalwetenschappelik gebied, maar niet aan de akademies-gevormde leraar BASTIAANSE kunnen vergeven.

Maar er is nog een misverstand in de aangehaalde beschouwingen. De heer BASTIAANSE schijnt zich te verbeelden, dat de archaïsmen en neologismen uit de dichtertaal zouden verdwijnen, als ze niet langer *op de schoolbanken aangeleerd worden*. Maar leren dan de 'aristoi, die van gods genade de taal in zich voelden geboren worden' hun taal van de schoolmeester? En dan komt ten slotte een remedie die erger is dan de kwaal: de volkstaal, en dus ook het volksonderwijs, heeft zich te onderwerpen aan het gezag van de begenadigde Dichter. Moeten wij tegenover die fraze in alle ernst onze weigering plaatsen om dit aangematigd gezag te erkennen? Moeten wij de stelling gaan verdedigen dat nòch de H.B.S. nòch het Gymnasium een vakschool voor dichtertjes kan zijn? Mij dunkt dat het voldoende is, ons dit gezag konkreet voor te stellen in de personen van de nu levende dichters. Wie formuleert hun eenstemmige wensen? En wanneer er van één praktiese raad verwacht mocht worden, dan toch zeker van iemand als BASTIAANSE, die de kwaliteiten van Dichter en Leraar in zich verenigt. Welnu, men lette op het laatste woord van deze

‘taalgevoeler’ en ‘taalwetende’: alle woorden waarvan het geslacht niet duidelik blijkt [met blijkbare leke-verwarring van taalkundig en sexueel geslacht] behoren voortaan mannelik èn vrouwelik te zijn. Op waardige wijze drukt hier de leraar-dichter het voetspoor van een achttiende-eeuwse predikant-dichter als MOONEN. Wij vrezen intussen dat hij op de lauweren van MOONEN'S gezag lang zal moeten wachten!

C.D.V.

De natuur gaat boven de leer.

WILLEM KLOOS schrijft in *De Nieuwe Gids* (Maart 1916):

‘Diezelfde reden, n.l. afschuw van taalverarming, pleit ook tegen het toelaten van “als” na den komparatief, dat KOLLEWIJN verdedigen wil, alleen omdat “de man op de straat” het niet zoo nauw, het liefst zoo eenvoudig-mogelijk met zijn taalvormen neemt. Ik vraag, is dat niet inderdaad een beetje dwaas?’

De geschiedenis van dit hardnekkige stokpaardje is bekend. De grote schrijvers van de zeventiende eeuw gebruikten als *naast* dan. HUYDECOPER, die zelf tot 1720 dit gebruik volgde, heeft het doodvonnis tegen *als* uitgesproken,[1] op grond van de redenering dat *als* ‘gelijkheid’, *dan* ‘onderscheid en ongelijkheid’ behoorde uit te drukken.[2] BILDERDIJK heeft dit bedenksel met klem bestreden, en het goed recht van *als* naast *dan* bepleit. Maar door het gezag van MATTHIJS DE VRIES, die zich bij HUYDECOPER aansloot, bleef het banvonnis in de schoolspraakkunsten en de schoolmeesterswijsheid gehandhaafd. Maar niettegenstaande dit verbod geslacht op geslacht werd ingeprent, zal ieder nauwkeurig waarnemer kunnen vaststellen, dat het gebruik van *als* èn in het spreken èn in het schrijven van de meest beschaafden zich wist te handhaven. Een onderzoek bij de beste hedendaagse schrijvers zou ongetwijfeld verrassingen opleveren. Wij schreven deze opmerking neer, toen een vriend ons mededeelde dat hij het gebruik van *als* naast *dan* geregeld aantrof bij.... WILLEM KLOOS. In de *Inleiding* op de *Imitatio*-vertaling telde hij 32 maal *dan* na een komparatief en 14 maal *als* (13 maal ‘anders *als*’, 1 maal ‘meer *als*’; daarnaast ook ‘anders *dan*’). In de vertaling zelf op 45 bladzijden 36 maal *dan* en 9 maal *als*. Ik vraag op mijn beurt: Is dat niet inderdaad een beetje dwaas?

1) Zie KOLLEWIJN'S artikel *Een taaldespoot uit de pruiketijd*, herdrukt in de *Opstellen over spelling en verbuiging*^{3}, blz. 159-182.

2) Vandaar dat hij wilde schrijven: ‘ruim zo groot *dan*’.

Ten slotte wijzen we op een zonderlinge inkonsekwentie. De nieuwe grammatika-beschouwing kan samengaan met de erkenning dat het schoolverbod en de praktijk van het schrijven inderdaad het gebruik van *dan* in dit geval krachtig bevorderd hebben. Er is dan ook geen sprake van om nu *dan* te gaan 'verwerpen' of 'verbieden'. Alleen erkennen wij, met de KLOOS van de praktijk, *daarnaast* het goed recht van: meer *als*, anders *als*.

Moesten nu de letterkundigen die gedreven worden door 'afschuw van taalverarming', niet aan onze zijde staan?

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

W.F. Tiemeijer. Klankleer der gedichten van Willem van Hildegaersberch. Amsterdam - A.H. Kruyt - 1916. (Amsterdamse dissertatie).

WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH dichtte blijkbaar in een Zuidhollands getint Middelnederlands, echter veelal vormen van de zuideliker gekleurde dichtertaal aanwendend, vooral wanneer het rijm dat nodig maakte. Van de twee handschriften[1] zijner werken is het éne (B, Brussel) door een Brabander geschreven, het andere (H, Koninkl. Bibl.) bevat noordhollandismen, waarvan het meest typiese wel is de herhaaldelik voorkomende vorm *twisken* (28 keer), *twisschen* (6 keer), die slechts vijf keer door de blijkbaar op de dichter zelf teruggaande vorm *tusschen* wordt afgewisseld.

Dit blijkt uit het boek van de heer TIEMEIJER. Een interessant artikel zou hij, dunkt mij, kunnen schrijven, wanneer hij de verschillende punten, waarin H. van de oertekst verschilt, bijeenbracht, zodoende een overzichtelik beeld gevende van het klanksysteem van een middeleeuws Zuidhollands en Noordhollands dialekt. Een dergelijke onderzoeking zou nog aan waarde winnen, wanneer bij elk afzonderlik taalverschijnsel het uit HUYGHENS bekende Delflands, het Beierlands van OPPREL en het Zaanlands van BOEKENOOGEN werden vergeleken.

Mij dunkt, een dergelijke onderzoeking zou de heer TIEMEIJER tans weinig moeite kosten, en ik heb me na het lezen van zijn dissertatie er over verbaasd, waarom hij ze niet hieraan als slothoofdstuk heeft

1) Van een derde handschrift (zonder twijfel Hollands) is slechts een klein fragment over.

toegevoegd. Aan 't eind van de behandeling van elk afzonderlik verschijnsel trekt hij zijn conclusie aangaande de taal van de dichter zelf; hij laat het echter aan de lezer over om al die kleine trekjes tot één groot beeld te verenigen. Na zulk een langdurige en conscientieuze arbeid zou het, dunkt mij, een dankbaar werk wezen, dat beeld zelf te tekenen.

Het boek, zoals het tans is, bevat drie hoofdstukken: I. ‘De handschriften en de afschrijvers’, - II. ‘Klinkers en tweeklanken. De vocaal voor *r*. Apocope en syncope van de onduidelijke vocaal’, - III. ‘Medeklinkers’. Het eerste hoofdstuk, lopende van pag. 1-12, lijkt mij zeer goed geslaagd; bij de details ervan sta ik niet stil. Wel doe ik dat bij enige gedeelten van de andere hoofdstukken. Vooraf echter wil ik mijn algemene oordeel hierover meedelen. Ook deze hoofdstukken verdienen onze lof: de schrijver heeft geen tijd en moeite ontzien, hij heeft zorgvuldig de plaatsen, waar een vorm voorkomt, geteld en geeft zodoende een mooi statisties materiaal, - hij heeft systematies gewerkt: bij elk taalverschijnsel de handschriften één voor één beschouwd en dan zijn conclusie getrokken betreffende Hildegaersberchs taal; vooral de rijmen bewezen daarbij grote diensten, en ik wil speciaal wijzen op de zorg en de takt, waarmee van dit belangrijk deel van het materiaal, de rijmwoorden, is partij getrokken, - hij heeft zoveel kritiese blik getoond te bezitten, dat hij zich niet laat verleiden tot hypothesen, daar waar de tekst ons geen vaste bodem onder de voeten geeft. Mijn in 't algemeen gunstig oordeel wordt niet daardoor geschokt, dat ik op verschillende passages van het boek aanmerkingen heb, soms zelfs geen kleine! Ik deel enige hiervan mee, vooraf wijzende op twee oorzaken van onvolledigheden en onjuistheden, die hadden vermeden moeten worden.

1. De heer T. had goed gedaan met een ‘Zettelkasten’ aan te leggen van Nederlandse taalkunde; al had hij maar alleen dat weinige, wat na de tweede druk van TE WINKELS Nederlandse taalgeschiedenis in ‘Pauls Grundriss’ over dit vak is geschreven, geëxcerpeerd! Het kleinste soort sigarekistje zou alle papiertjes met gemak kunnen bevatten. Doordat ik zelf veel over kwesties van Nederlandse klankgeschiedenis geschreven heb, viel het mij niet moeilik telkens te constatéren, dat de heer T. de literatuur wel kent, maar dat allerlei details hem op het juiste ogenblik ontgaan, doordat hij ze niet bij tijds genoteerd heeft.

2. Het ware gewenst geweest, af en toe een germanist te raadplegen. Dat iemand, die typies neerlandicus is, wel eens niet ge-

oriënteerd is in het ruimere gebied van de Germaanse taalkunde, is vergeeflik. Maar de neerlandicus-taalkundige komt stap voor stap met de verwante talen in aanraking en dan is de geringe kennis, die hij als student hiervan kan opdoen, te enen male onvoldoende.

Ik deel tans enige aantekeningen mee, die ik bij de lektuur in de rand schreef. Ze dragen een enigszins toevallig karakter; speciaal wil ik er op wijzen, dat ik op enige zeer gewichtige en zeer moeilike punten niet inga. Sommige hoofdstukken der Nederlandse klankleer zijn een waar doolhof, waar iedere niet-specialist hopeloos in moet dwalen. Nu ik de laatste jaren gedwongen ben, niet Nederlandse, maar Slaviese talen als mijn hoofdvak te beschouwen, maak ik bij de ingang van die doolhoven liever halt.

§ 11. HILD. zal wel *sel* gezegd hebben; in 't rijm *al*: *sal*: *gescal*: *wal* zullen we eer *sal* en *wal* voor uit andere dialekten of veeleer teksten overgenomen vormen moeten houden, dan op grond van deze éne plaats aan te nemen, ‘dat HILD. de *ă* voor *l, ĕ*-achtig uitsprak’.

§ 16. De ‘*sch*-umlaut’ is niet een bedenksel van FRANCK, maar een algemeen bekend verschijnsel: literatuur geeft BEHAGHEL, Geschichte der deutschen Sprache ^{3} 132.

§ 49, 50. *Pensen, vensen, enten* behoren niet onder de germ. *ă* behandeld te worden!

§ 68. Het is te veel eer voor mij, als T. voor het oude *e*-vocalisme van *zilver* alleen naar FRANCK - VAN WIJK verwijst. Zie de mooie beschouwingen van WEYHE, *Beiträge* 31, 64-68.

§ 70. Een blik in het Mnl. Wdb. toont, dunkt mij, duidelik, dat de oude Mnl. vorm *ghens* is en niet *ghins*. HILD. rijmde blijkbaar *sens*: *ghepens*: *ghens*. Natuurlik is daarmee de kwaliteit van deze vokaal niet nauwkeurig vastgesteld, maar in ieder geval zal hij van de oude *i* verschild hebben.

§ 75. Wat heeft het voor zin om *e* < *i* voor *cht* te vergelijken met *o* < *a* voor *cht*? *E* : *i* = *o* : *u* (d.w.z. de germ. *u*, gespr. ongeveer als Nederl. *oe*), niet = *o* : *a*.

§ 79-85. Hierbij had *ghene, ghone* behandeld moeten zijn. Dit rijmt blijkens § 121 op *sōne, ghewōne*, die, evenals nog in Westnederlandse dialekten, met *ō* gesproken werden (zie Tijdschrift 31, 308 v.). *Ghōne* had ook *ō* en HILD. kende dus wel degelik *ō* naast door rekking ontstane *ē*.

§ 86 vv. De westgerm. *ŏ* en *ŭ* zijn schromelik door elkaar gehaald. Bijna alle woorden, die T. onder *ŏ* vermeldt, hebben oude *ŭ*. Men spreke maar eens achter elkaar *op, vol* en dan *kop, tol*; de klank van het tweede woordpaar gaat op oude *ŏ*, die van het eerste op *ŭ*

terug. Aangezien de oud-Westgermaanse dialekten bij vele woorden van elkaar verschillen wat *ŏ* en *ŭ* aangaat, verdient het overweging bij deze vokalen het adjectivum 'Westgermaans' te vermijden. - Ook *vucht, vocht* heeft geen oude *ŏ*.

§ 105. *Plucken* en *plocken* zijn Oudgerm. wisselvormen. De vermelding van dat feit ware gewichtiger geweest dan het 'curiosum' *plokgeld*, dat niets verklaart.

§ 137. *Hette* is een van ouds van *heite* verschillende vorm.

§ 150. In deze § had voegzaam *têken, teiken* vermeld kunnen zijn.[1)] Het voorkomen van de *ei* over een groot dialektgebied maakt een volgende *i* zeer waarschijnlik. Voor *vleisch* staat deze vast. Vgl. ags. *flaésc*.

§ 154. Is dat een invallende gedachte, dat *Wedemaent* bij *weiden* zou horen?

§ 172. Komt in rijm ook *hûwelēke* bij HILD. voor? Dit heeft in Middelnederlandse rijmen hetzelfde *ē*-timbre (niet *ê*) als -*hēde*. - Aan een mnl. *weel* met *ê* geloof ik niet, zolang één plaats, waar HILD. vier rijmwoorden op -*eel* nodig had, het enige fundament voor zo'n hypothese is.

§ 191. *Aere* hoort niet hierbij. Bij -*waert* hebben andere Germaanse talen zowel vormen met *ë* als met *a*. Voorzover ik weet, is nog nooit onderzocht, of het Mnl. ook deze beide vormen kent. De spelling -*wert, -weert* wijst er op, dat altans de *ë*-vorm bij ons bestond. De spelling -*waert* kan geen oude *a* bewijzen. De zaak verdient een nauwkeurig onderzoek.

§ 222. Wat hebben *be-, verderven* in een § over *r* + dentaal te maken?

§ 254, 260. Over *merct* zie Tijdschrift 30, 85.

§ 267. *Kercke* is zo'n oud leenwoord, dat het gerust als een echt-Nederlands woord mag behandeld worden. Met evenveel recht als *marct, merct*!

§ 297. Te veel aandacht wordt hier (en ook elders) aan de spelling geschonken. Het oudere Hollands sprak *ae* voor *ā*.

§ 318. De termen 1.4 *s.*, 3 *s.*, 1.4 *pl.* e.dgl. voor *nom. acc. sg., dat. sg., nom. acc. pl.* verdienen geen aanbeveling, te minder omdat 1.2.3 *sg.*, 1.2.3 *pl.* de algemeen geaccepteerde formules zijn voor de personen van het verbum.

§ 331-333. Bij de lektuur van tientallen gebedeboeken van allerlei

1) Enigszins zonderling geformuleerd is de meedeling op blz. 75 naar aanleiding van *teiken*: 'hier moet men een onaanwijsbaren umlaut aannemen.'

streken is me gebleken, dat in het 15-eeuwse Hollands -*en* de meervoudsuitgang was voor alle substantiva, zowel de van ouds sterke als zwakke. In oostelike teksten daarentegen bleef -*e* bewaard, - deze uitgang bestaat daar trouwens tot heden toe voort. Ik durf dus vermoeden, dat HILDEGAERSBERCH'S pluralia *daghe, woert* enz., speciaal in 't rijm, K*oινή*-vormen of schrijftaalvormen zijn. Aangezien ik zelfs in de slordigste gebedeboekjes regelmatig de pluralis-uitgang en infinitiefuitgang -*en* gespeld vond, geloof ik, dat in de 15de eeuw de -*n* in het Hollands nog gesproken werd. Zo dit ergens niet meer het geval was, dan zou dat moeten wezen op de van ouds Friese bodem ten noorden van het IJ.

§ 348. *Abden* is niet jonger dan *abten*, maar ouder.

§ 349. Het Nederlands kent intervokaliese wegval van *d* en ook in enige gevallen epenthesis. Deze § is niet zo klaar, of de lezer kan zeer goed in de war raken. - *Tiën* (got. *tiuhan*), *ghiën* zijn wanspellingen. Dan zou men ook in *tien* (decem), *sien* (videre) enz. *ië* verwachten.

Het spreekt vanzelf, dat het aantal dezer aantekeningen uit te breiden zou zijn. Het boek van de heer T. behandelt enige honderden details, deels van zeer subtiele aard; daaraan zouden zich nog heel wat beschouwingen laten vastknopen. Uit hetgeen ik meedeelde blijkt o.a., dat de schrijver soms fouten heeft gemaakt; het zwaarst is hem de verwarring van oude *ŏ* en *ŭ* aan te rekenen. Maar deze fouten zijn van minder betekenis dan de goede kwaliteiten van zijn arbeid; bovendien is de Nederlandse taalkunde een zo moeilik veld van arbeid - en dan nog wel grotendeels braakliggend -, dat men slechts met vallen en opstaan er verder in komt. De heer TIEMEIJER heeft getoond geen inspanning te schuwen; moge hij ook in het vervolg deel uit blijven maken van de kleine schaar Nederlandse taalfilologen! Dan twijfelen we niet, of hij zal onze wetenschap zeer nuttige diensten bewijzen.

L e i d e n .

N. VAN WIJK.

De Romance-poëzie in Noord-Nederland van 1780 tot 1830, door Dr. A. Zijderveld. - A.H. Kruyt. Amst. 1915.

Een ‘Inleiding’ blijkt zeer gerechtvaardigd. Immers:

‘De romancen, die in een tijdvak van vijftig jaar, van 1784 tot ± 1830 in 't Nederlandsch verschijnen, zijn voor 't meerendeel vertalingen of navolgingen van Fransche, Hoogduitsche of Engelsche. Een overzicht van de romancepoëzie der drie groote buren is tot recht begrip der Nederlandsche dus gewenscht.’

Op deze Inleidende oriëntering (1-41) volgen Hoofdst. I, De eerste romancen in ons land en de verhandelingen er over (42-100); Hoofdst. II, BILDERDIJK als romancedichter (101-203); Hoofdst. III, De romancen van Vrouwe K.W. BILDERDIJK (204-230); Hoofdst. IV, De romancen der mindere goden (231-263); Hoofdst. V, De comische romance (264-278); Hoofdst. VI, De eerste romancen van TOLLENS (279-298). Het boek getuigt van onvermoeid onderzoek en een geduldige werkkracht. Tegen een brede behandeling van inzonderheid de beide eerste hoofdstukken heeft de schrijver niet opgezien.

De Nederlandse Romance is, - enige onbewuste uitingen van vroeger daargelaten, - een plant van uitheemse bodem, maar eenmaal hier overgeplant, op nationale wijze verzorgd en geleid. Doch zij moest eerst vallen in de ‘geest’ van onze 18de-eeuwers, en eenmaal geëntameerd, ook naar behoren in verhandelingen als ‘geoorloofd’ worden beredeneerd. Onze vaderen waren in dezen zeer orthodox, en het nieuwe werd, zolang het niet tot aller genoegen behoorlik gedefinieerd en aan de ketting gelegd was, met wantrouwen aangezien. Langs twee kanalen heeft de romance tot ons kunnen komen. Het Fransche makelei, ofschoon het ook hier zijn sporen heeft nagelaten, heeft geen voedende bodem gevonden; de praestaties naar het model van DE MONCRIF waren meer het gevolg van ‘modezucht’ en bestonden eer uit proeven van wege de aantrekkelikheid van 't nieuwe, dan dat ze hier steun konden ontlenen aan langzaam ontwakende nationale en historiese aspiraties. De romance van DE MONCRIF trouwens was een exotiese tak, geënt op een kunstmatig gekweekt gewas, en had als van zelf, op haar eigen levenssappen aangewezen, geen kracht om wortel te schieten, laat staan om buiten haar eigen terrein een zelfstandige vegetatie te kweken. De wereld van DE MONCRIF, in 't midden van de 18de eeuw, was die der galanterieën, waar de wit bepoederde Arkadiese herders en herderinnen elkaar in tedere minnetaal en halfgesmoorde bekentenissen afwisselend bemoedigden en ontweken; en, zoals elke tijdgeest en elke richting in de historie haar steun en voorbeeld zoekt, zo riep ook hier de idylliese verzuchting de ‘doux soupirs’ der troubadours-poëzie naar voren, en werd met de minnepoëzie der M.E. ook de oude tijd zelf in de galante wereld getrokken. Weldra volgde ook de klassieke idylle, en krijgt dit soort Romantisme een komopolitiese tendens.[1] 't Is in Duitsland

1) Vgl. de woorden uit ‘Het ballet: *Les amours du vieux bon temps*’, door de priesters gezongen, en waarmee instemt een koor van minnekozenden *van alle natiën*.

GLEIM, die op de zuidelike romance steunt; hier is het o.a. STARING, die toont DE MONCRIF te kennen. Ondertussen is het vooral op het stramien van de *Comtesse de Saulx* en *Les constantes amours d'Alex et d'Alexis*, dat in het buitenland de romantiese stof wordt verwerkt. Want uit de M.E. volksaardige stoffen trokken deze geschiedenissen met haar aandoenlike naïevieteit vooral de aandacht van het nieuwe gevoelsleven in Frankrijk, en de wijze van waardering gaf aan het berijmde verhaal van dit genre een bestemming, welke door een definitie werd bepaald: een volkslied, welk een aandoenlike geschiedenis behelst, strekkende tot waarschuwing aan minnende harten. Hiermede strookte ook de zeer wijdlopige betieteling aan 't hoofd dier verhalen. Ze herinneren ons, in een gedeclineerde vorm, aan de bezongen voorstellingen op de tentgevels onzer jaarmarkten, en in een wedergeboren phase, aan die der vroegste bioscopen.

In de nieuwe opleving van het nationalisme deelde ook de geschiedenis van de romance. Een nieuwe weg baande zich het volksverhaal van uit OSSIAN over HERDER naar onze grenzen. MACPHERSON deed wonderen. De weemoed over de verloren grootheid van een heldenwereld met machtige hartstochten vervulde het ganse Westen. ROUSSEAU had de weg gebaand: het hart vroeg zijn rechten: oudergezag, maatschappelik verschil, stijve conventie, had uit. Tans voldeden ‘zuchten’ en ‘ontboezemingen’ niet langer; de ‘herderswereld’ vergenoegde niet meer. Een krachtiger openbaring van sterker leven vroeg ruimte. Ginds, ver weg, in de historie, bruisten de golven en woedden de stormen; daar kletterden de zwaarden; sterke armen roofden de jonkvrouwen; de liefde trotseerde de wildernissen; dodelike haat en vurige min gingen de kamp aan met duistere machten: de natuur streed mee en deelde met haar stemmingen mee in 't mensenleven. De Schotse balladen vonden overal echo. Doch langzamerhand bezonken de elementen der woestheid en vaagheid. Het nieuwe geestelike elan ontmoette, in Duitsland inzonderheid, maar ook hier, een zich allengs louterende kunstrichting, en toen het fijnere inzicht de nieuwe onuitputtelike stof ging beheersen, en kneden naar zijn wens, kwam op de nationale bodem der volken het aanvallige dichtgenre tot een gelukkiger bloei.

FEITH, de oudere, en STARING, de jongere, luisterende naar hem, die destijds als de meester gold, importeerden hier de romance onder de geleibrief, ‘het naïeve verhaal van één aandoenlike daad’, volgens de leus van DE MONCRIF. De oude tijden, waaraan men de verhalen ontleende, waarborgden de ongekunsteldheid en de zuiverheid van

de emoties, de geestesgesteldheid van Europa, na de opleving van het sentiment, bepaalde de aard er van. Bij FEITH worden ze gevoed door het grenzenloze heimwee, dat in sombere herfststemming, eerst doelloos dwalend om de dodenakkers, bestendig de eindpoort van 't leven zoekt. Voor hem werd, wat *niet* was, het toeverlaat, en als van zelf leidde de steeds inniger reflectie van het bovenaardse en visionnaire er toe, om de gevoelens met overspannen lijnen en geforceerde tinten te benaderen. Niet de beperkende éénvoud zou hier maatstaf van het schone zijn. Integendeel: rijke grepen werden gedaan uit het onuitputtelik toestel van landschap en zwerk, tot de verveelvoudiging van het dichterlik-fantastiese dekoratief. Alzo werd voor de te betonen kunstpraestaties, het natuur- en mensenleven eclecties in een al te eenzijdige richting gedreven, en de leer van BATTEUX met geestdrift omhelsd. De fout moest zich wreken. Doel en middel werden met elkander verwisseld; de taal, die schilderend van binnen uit, emoties moest oproepen, werd ondervangen door bruikbaar geachte ‘aandoeningstaal’ voor compositie van stemmingswerk. Het dekoratieve element hindert de lezer nog niet eens zo zeer bij FEITH, die met zijn vaag procédé van uitbeelding, bij een neveliger romantiek, zijn zwevend gehouden beelden allicht door een op effect berekende klankwerking kon laten dekken, als wel bij BILDERDIJK, die te levendig is om tijd te gunnen voor teerhartigheid, te kort aangebonden om ruimte voor een altans 't gemoed bevredigende spheriese echo-werking toe te laten, en die dan ook - TOLLENS trouwens volgt hem veelal dicht op de hielen - al zijn emoties en gesten geweldig opdrijft met zulk een kwistig verspilde lijfskracht en hartstocht, dat de drukke konsonanten, over de in 't nauw gedrongen vokalen heen rammelen en minstens even sterk rinkelen als de ketens en zwaarden van zijn slachtoffers en helden. STARING inmiddels had de ingeslagen weg verlaten. De Feithiaans getinte romancen van 1786, geboren uit zijn studentikoos dilettantisme, en ons nog grotesk en on-ernstig aandoende, bleken bij een latere bewerking aan gans andere inzichten getoetst. De scholier van Harderwijk en Göttingen, over wiens zwervend leven de poëzie van OSSÌAN was heengegaan, werd de rustige bewoner van het oud-Gelderse landgoed de Wildenborch; zijn Muze, niet langer vagant, krijgt oog voor het lokale, en loodst zijn Romantiek, met opgewekte nationale zin, naar het historiese. De onbestemde wereld van zijn verhalen wordt er een, met plaatselike en positieve gegevens gewaarmerkt; en tevens verdwijnt, door 't vastleggen van zijn feiten, de onrust uit zijn verhaal: de groeperingen worden vaster, het toestel van figuraties eenvoudiger: suggestieve

experimenten, door middel vad effectbejagende termen, de ‘bleke schimmen’ en 't ‘wolfsgehuil’ worden prijsgegeven, de taal eenvoudiger, de voordracht waardiger en elke gedachte aan een komiese uitwerking onderdrukt.

Zo was de weg, die STARING had ingeslagen, nadat hij de op ‘sentiment’ en ‘moralisatie’ gerichte romantiek, die bij FEITH in overdrijving verliep, de rug had toegewend.

Onder de verdiensten van dit proefschrift is zeker wel de goedgeslaagde poging op te noemen, om aan de hand van STARING'S eerste romancen de ontwikkeling van dit genre ten onzent aan te tonen. De verdiensten van deze dichter, als inleider van een nieuwe periode, komen daarmede nog eenmaal tot haar recht. Naast het inzicht van de proefschrijver valt, in de andere hoofdstukken, zijn ijver en zijn lust tot onderzoek, welke een grondige behandeling van zijn onderwerp mogen waarborgen, niet minder te prijzen. De indruk, die zijn lijvige bijdrage wekt, geeft het recht te veronderstellen, dat de beoefenaar van onze letterkunde, bij 't volgen van zijn uiteenzettingen, - want naast de gegeven inventaris, vinden we ook de draden gegeven, waarmee de romance hier met de buitenlandse bewerkingen van de dichtstof is verbonden, en in hoeverre de ontleende verhalen door onze dichters zijn vertaald of vrij bewerkt, - een afgerond geheel ontvangt, en de auteur een geheel hoofdstuk uit onze letterkundige geschiedenis, in zijn ganse volledigheid voor zijn rekening heeft genomen.

In een *Bijlage* vinden we afgedrukt STARING'S onuitgegeven opstel ‘Over de Romance’. Hierin tekent zich het begin van de scheiding af van FEITH.

J.K.

Literatuur en Tooneel te Amsterdam in de 17de Eeuw, door G. Kalff, Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden. Tweede herziene Druk. - Haarlem. Erven B́ohn. 1915.

Literatuur en Toneel te Amsterdam dus. Ontegenzeggelik schuilt er in het lokaliseren van een deel onzer literatuur- en beschavingsgeschiedenis één voordeel: door de samenvatting van bepaalde en bij elkander behorende gegevens in een scherp afgebakende kring, dringt het deel, uit het grotere en vagere geheel, duideliker naar voren en vestigt zich duurzaam in de geest. Doch daartegenover staat, dat het begrensde en duidelike beeld geen volledige en getrouwe weer-

spiegeling is. De schrijver heeft dit op een enkele plaats gevoeld[1)] en voor andere gevallen vermoed. De fout wordt zichtbaar, indien men dit biezonder deel in het algemene zou willen opnemen; alsdan vervloeit de inhoud, bij 't wijken der omtrekken, in breder vertakte stromen. De specifiek-Amsterdamse geesten komen er dan uitteraard het beste af. VONDEL is en blijft voor Amsterdam een afgewerkt geheel. VOLLENHOVE, JAN VOS, evenzo. De Zeeuwen worden geweerd; geen DE BRUNE, geen HOFFER dus; CATS' geboortewieg stond te Brouwershaven; HUYGHENS en WESTERBAEN blijven tot in en bij Den Haag beperkt; REVIUS blijft Overijselaar; STARTER vagabundus, verwijlt enkele jaren in de hoofdstad, waar hij trouwens ook geboren is; HOOFT, die zijn roem oogst op 't slot van zijn 'Balije', is eveneens van Stads-patricies bloed; VONDEL en VAN DER GOES kwamen er bij tijds binnen; BRANDT en ANSLO trokken er uit, maar lieten hun schrijversnaam achter; evenzo JAN LUIKEN. ZOET blijft thuis, maar de even opmerkelike STEENDAM, (om van BRUNO en RIXTEL niet te spreken), die er toch ook niet minder dan K. VERLOORE, een opmerkelike rol heeft gespeeld, is verzwegen, ofschoon HEEMSKERK, ook een tijdelik inwoner, genoemd is. Wellicht is hier, ook in een andere zin, aan beperking gedacht. Doch de bezwaren reiken verder. Ons inziens is het ondoenlik, van enkele genre's, - en we wijzen inzonderheid op wat onder 'Proza' verstaan wordt, - een juiste schets te geven, wanneer de geschiedschrijver zich voorneemt, om zich te beperken tot die produkten, welke door Amsterdamse auteurs of wel bij Amsterdamse uitgevers in 't licht zijn gegeven. In elk geval moet bij zulk een bewerking meer met toevalligheden rekening worden gehouden, dan het wetenschappelik inzicht en het histories belang eisen. Op blz. 111 wordt gememoreerd:

> 'Gedurende de gansche 17de eeuw werden ook te Amsterdam steeds verkorte proza-bewerkingen der oude ridderromans herdrukt, die van het laatste der 15de eeuw af adel en burgerij hadden vermaakt en langzamerhand afdaalden tot de minder gegoede klassen des volks. *De Burchtgravinne van Vergi*, de *Historie van Partinopeus*, ook vertalingen van Fransche volksboeken als dat van *Valentijn en Ourson, Alexander van Mets, de Verduldige Helena*, werden hier bij de uitgevers Cool, Smient, Broer Jansz. herdrukt.' Enz.

dan twijfelen we, of er wel een waar beeld wordt gegeven van het geestesleven in de hoofdstad, wanneer wij, door een bevoegde hand,

1) Voorrede VI, laatste alinea.

op een willekeurige wijze, zonder nadere uitleg, de lektuur tot de uitgaven van de stedelike pers zien begrensd. Deze twijfel wordt er niet zwakker op, wanneer wij, in een noot, op blz. 125 lezen:

> ‘De eenige verdienstelijke Nederlandsche roman uit de 17de eeuw: HEINSIUS' *Vermakelijke Avonturier*, valt buiten ons bestek: HEINSIUS was een Hagenaar en heeft niet te Amsterdam gewoond[1].’.

en kunnen ons ternauwernood voorstellen, of deze uitsluiting ook zou moeten gelden voor het Amsterdamse letterkundig leven; het tevens bedenkelik achtende, dat in een letterkundige geschiedenis van het gewichtigste centrum van de Hollandse kultuur, van waar niet alleen een machtige impuls uitging, maar dat ook de verschillende uitingen van onze litteraire kunst getrouw opnam en verwerkte, een zo belangrijke verschijning als HEINSIUS' schelmenroman, ook in verband met de Europese Vaganten-litteratuur, wegens uitsluitend lokale toevalligheden zou moeten worden verwaarloosd. En zo werkelik in deze wijze van handelen een eenmaal aangenomen opzet werd doorgevoerd, en de litterair-historiese schuit tussen de Haarlemmer- en de Muiderpoort de opvarenden slechts aan de stadszijde opnam en afzette, waar blijven dan de voorgenomen konsekwesties? Er staat, blz. 111: ‘Naast deze (lees: volksboeken) bleven de, later in zwang gekomen, vertaalde *Amadis-romans* hunne plaats handhaven’, en er is Dr. KALFF hoegenaamd geen verwijt van te maken, dat hij de Amadissen tot lektuur van de 17de-eeuwse Amsterdammers laat verstrekken, maar, nog niet eens van Antwerpen gesproken, waar de een mensengeslacht vereenzaamde *Amadis van Gaule* het levenslicht zag, dan is toch de 21-delige, ongeveer volledige serie, en gedeeltelik te Amsterdam verschenen, al van een zeer gecompliceerd-Hollands techniese herkomst. De *Arcadia* van HEEMSKERCK wordt besproken, omdat HEEMSKERCK tijdelik te Amsterdam heeft gewoond; de *Dordtsche Arcadia*, evenzeer aan 't IJ verschenen, daarentegen niet, omdat het Dordtse rectoraat van de auteur dit niet gedoogde. In dit verband worden SIDNEY'S *Arcadia*, D'URFÉ'S *Astrea* en LILLY'S *Euphues* als te Amsterdam verschenen vertalingen genoemd[2], maar ook, kort te voren, VIVERIUS' *Wintersche Avonden*, te Utrecht uitgegeven, doch waarvan de auteur, een Zuid-Nederlander, tijdelik te Amsterdam heeft gewoond, en waarvan de Amsterdammer ZOET een nieuwe uitgave bezorgde. Waarlik,

1) Toch in Amsterdam uitgegeven.
2) Niet DESMARET'S *Ariane*, ofschoon te Amsterdam en door een Amsterdammer vertaald.

een litteratuur als de 17de-eeuwse, die nog meer gevoed wordt door een universele dan door een nationale bodem, laat zich niet, zonder schennis, op deze wijze beperken, uit een gezichtspunt, dat hoezeer paedagogies verdedigbaar, toch in de praktijk zou leiden tot een eigenaardig particularisme, dat vooral tegenwoordig, nu het inzicht veld wint, dat de nationale litteratuur niet te beoefenen is, dan met gelijktijdig rekening te houden met de Europese stromingen, geen verdedigers zou vinden. Dat dit gezonde inzicht door Dr. KALFF tijdelik prijs wordt gegeven, is waarschijnlik hieraan toe te schrijven, dat deze uitgave de bewerking is van een vroegere druk (1895).

De ietwat hinderlike beperking zou niet gevoeld zijn, wanneer het Tweede Gedeelte van 't boek - Het Tooneel - enkel als onderwerp van behandeling was gekozen. De Amsterdamse Schouwburg en de ontwikkeling van het toneelleven in de Amstelstad in die tijd is een eigendommelik stuk Amsterdamse historie. Daarentegen is het toneelleven in de provincie en op de plattelandstribunes van een inferieure soort en voedt zich met wat het toeval biedt.

De poëzie evenwel kent ook andere brandpunten, en het proza, dienstig aan allerlei stilistiese vertogen, romans en beschrijvingen, werd door geheel Holland uitgegeven. Een uitsluitend Amsterdamse geschiedenis zou buiten de overige geestelike stromingen blijven. PASCHIER en TEELINCK kunnen nu het intense godsdienstig leven van 't veelkleurige Amsterdam niet naderen; het contact met fijne geesten als STALPAERT, REVIUS en CAMPHUIZEN niet worden aangeknoopt.

Onder de hoofdstukken bevindt zich het belangrijke ‘Theorie en Critiek’. Hier verrast ons menige opmerking. Zo wordt het gebrek aan zelfstandigheid en aan zelfkritiek bij BRANDT en VOLLENHOVE duidelik aangetoond. De kritiek, wordt terecht opgemerkt, is weinig ontwikkeld. Bij 't beprijzen kent men geen matiging. De voorbeelden, door Dr. KALFF gegeven, zouden door hem gemakkelik te vermeerderen zijn. Hoe kleiner God, hoe aanmatigender voetstuk. Elke bundel van de vele poëten wordt geopend met een voorportaal, waar de wierook breed wordt uitgezwaaid door kennissen, wier namen we vruchteloos elders zoeken. Al lezende, merken we tot onze verbazing, hoe ondankbaar wij nakomelingen zijn tegenover voorvaderen, die minstens VIRGILIUS en HORATIUS naar de kroon hebben gestaan. Was de kritiek mateloos en daardoor van een bedenkelik gehalte, we merken verderop, hoe ze beïnvloed werd door onzuivere bijmengselen. De zakelike inhoud van een kunstwerk trok de eerste aandacht. Bijbel- en moraalleer, nuttige kennis en levenswijsheid werden 't hoogste

geschat. Bij VONDEL hinderde onder de beoordelaars zijn Rooms-zijn, wat een onbevooroordeelde kritiek in de weg stond. Vreemd doet het ons aan, dat naast het fijnste werk van de artistieke HOOFT, het grover fabrikaat van een JAN VOS tot aan de wolken werd geroemd, en dat hiervan BARLAEUS, een voedsterling der Ouden, de promotor is geweest. - Dit hoofdstuk is een interessante bijdrage.

Aantekeningen achter de verschillende hoofdstukken oriënteren de lezer nader. Zij zijn op de hoogte van de tegenwoordige wetenschap gebracht.

J.K.

Uit de tijdschriften. (Mei - Junie).

De Gids.

Mei. JUST HAVELAAR geeft in een uitgewerkte voordracht over *Wezen en waarde van ons nationaal karakter* ook opmerkingen over onze letterkunde in verband met dat karakter.

Junie. M.H. VAN CAMPEN wijdt een artikel aan *Oude en nieuwe Joodsche dichtkunst*, naar aanleiding van en over *Het Joodsche Lied* door JACOB ISRAËL DE HAAN.

De Beweging.

Junie. A. DEFRESNE tracht in een artikeltje *Iets over zelfstandige naamwoorden en werkwoorden* op grond van psychologiese ontleding tot een nauwkeurige begripsbepaling te komen. Zijn uitkomst: ‘een zelfstandig naamwoord is de mededeeling van een beeld door spraakklanken, een werkwoord die van een begrip’, is niet zeer overtuigend. - J. KOOPMANS bespreekt OPSTELTEN'S uitgave van STARING'S *Brieven*, en karakteriseert zeer beknopt STARING'S persoonlikheid.

De Nieuwe Gids.

Mei. FRANS BASTIAANSE publiceert een lezing over *Techniek der Poezie*. Hij betoogt dat verzen vaak ‘onmiddellijk met de ontroering uit het onbewuste voortkomen’, maar ook kan de fantasie bemiddelen: de geestelike verdieping die daarbij plaats heeft, is te vergelijken met de extase der mystieken. Vervolgens wijst hij op het verschil tussen de scheppende en de reproducerende kunstenaar.

Junie. In het tweede gedeelte van zijn lezing betoogt BASTIAANSE dat ‘elke klank in overeenstemming moet zijn met de ontroering, met de visioneele voorstelling.’ Achtereenvolgens bespreekt hij de

middelen van de dichter-techniek: herhaling, tegenstelling, assonance, alliteratie, eindrijm en ritme. - In de *Literaire Kroniek* maakt KLOOS een vergelijking tussen HIERONYMUS VAN ALPHEN en zijn bestrijder DE GENESTET, die ten voordele van de eerste uitvalt.

Onze Eeuw.

Mei. De *Leestafel* bevat o.a. een aankondiging van STARING'S *Brieven* door G.F. HASPELS.

Groot-Nederland.

Mei. J.L. WALCH bespreekt SCHEURLEER'S verzameling *Van varen en vechten*, en de toelichtende studie van KALFF.

Junie. F. BUITENRUST HETTEMA bewerkte zijn lessen voor de Friese University-Extension over '*t Friese lied* tot een breed artikel, onder dezelfde naam. Het geeft zeer veel materiaal, en komt ons voor een volledige verkenning te zijn op dit onontgonnen terrein. Tot een korte samenvatting leent zich deze gedrongen studie niet.

Vragen des tijds.

Junie. De brievenpublikatie in OPSTELTEN'S proefschrift gaf G. KALFF aanleiding tot een artikel over *Brieven van Staring*. De uitgever heeft z.i. ‘de taak voortreffelijk vervuld.’ De blijvende waarde van STARING'S werk is door het tegenwoordige geslacht wel erkend: ‘De dichter STARING heeft zijn deel gehad; het wordt tijd dat de *gansche mensch* eens aan de beurt kome.’ De verdienste van OPSTELTEN'S onderzoek is, dat zijn proefschrift kan zijn ‘kennisbron en hulpmiddel voor den aanstaanden biograaf,’ al lijdt zijn publikatie soms aan een ‘te veel.’ Na deze inleidende opmerkingen ontleent KALFF aan de brieven de trekken voor een ‘omtrekje van STARING’ als mens en als dichter (blz. 244-272), en besluit met de wens dat OPSTELTEN of een ander ons later eens een volledige biografie zal schenken.

Elseviers Maandschrift.

Mei. H. ROBBERS bespreekt *Het verstoorde Mierennest* van C.A.J. VAN BRUGGEN.

Junie. In de *Oorlogsvisioenen* van CYRIEL BUYSSE vindt H. ROBBERS veel verdiensteliks. Minder ingenomen is hij met de stijl van G.F. HASPELS (*David en Jonathan*), die hij te ‘krullerig’ en niet zonder slordigheden vindt.

De Beiaard.

Mei. E.J. HASLINGHUIS wijst op het verband van *Middeleeuwsch Drama en Brevier*. Aan de onderzoekers was het tot nu toe ontgaan, dat kleine trekjes in het mysteriespel alleen uit het Brevier te verklaren zijn. In navolging van DURIEZ wijst de schr. er enkele aan.

Junie. Een voorproefje van JOS. SCHRIJNEN'S *Volkskunde* II handelt over de noodzakelikheid om de splitsing *Volkstaal* en *Kultuurtaal* niet te verwarren met die tussen *taaleigen* en *algemene* taal. Ook in het *taaleigen* (*dialekt*) kan men volkstaal en kultuurtaal onderscheiden.

Stemmen des Tijds.

Junie. In een *Literair Keur-Overzicht* bespreekt J.JAC. THOMSON uitvoerig de bundel *Het Joodsche Lied* van JACOB ISRAËL DE HAAN. Hij wijst o.a. op een eigenaardigheid van deze poëzie: 'de achteloosheid waarmee de gewone maatgang doorbroken wordt.' Wie dat als een gebrek zou willen beschouwen 'heeft zich dit goed in te denken, dat maat en rythme twee zijn, dat het mogelijk is een rythme weer te vinden in de kalme en geregelde opvolging van steeds gelijke versvoeten, maar dat het ook mogelijk is het rythme, het aan dezen dichter eigene rythme, te herkennen waar het alle maat als iets ondergeschiktst schijnt te negeeren.' - 'En het is wel de hartstochtelijkheid van het rythme die hier bij JACOB ISRAËL DE HAAN, gelijk elders in het werk van Mevr. ROLAND HOLST, aan de rustige maat geweld aandoet, om ze triomfeerend te beheerschen; als deze onder gaat is het immers maar in het meerdere, in het koninklijk geluid van de tot de hoogte der ontroering verheven ziel.'

Vragen van den Dag.

Mei. A.M. DE JONG toont zijn grote ingenomenheid met *De Bloeiende Bongerd* in een artikel *Litteratuur en Onderwijs*.

Junie. Typies-dilettanties zijn de *Bezwaren tegen den geest der eeuw op taalgebied* van H.W. HEUVEL, waarin betoogd wordt dat het spreken zich 'eigenlik' richten moest naar de beste letterkundige taal. Taalonderwijzers kunnen er uit leren welke misverstanden onder een ouderwets-opgevoed geslacht nog altijd te bestrijden zijn.

Van onzen tijd No. 30-31.

Het Marialied voorheen en thans is de titel van een voordracht, die A. AVERKAMP gehouden heeft in de Katholieke Kunstkring 'De Violier', en die men hier volledig afgedrukt vindt.

Den Gulden Winckel.

Mei. LODE BAEKELMANS bespreekt *Vlaamsche boeken in oorlogstijd*, n.l. en eersteling van de dichter ERNEST DE WEERT (*Uit de eenzaamheid*), een herdruk der werken van de Antwerpenaar LODEWIJK VLEESCHOUWER (1810-1866) en *De Ster met den Steert* van RENÉ VERMANDERE. - P.L. VAN ECK Jr. be-

spreekt de uitgave van *Een Scheepsjournaal* (BONTEKOE'S *Reizen*). - G. VAN ECKEREN prijst de bundel *Vrouwen*, door ALBERTINE DRAAIJER - DE HAAS.

Junie. Onder de boekbesprekingen een zeer waarderende over *Het Schoone Mysterie* van HERMAN MIDDENDORP, door EGB. C.V.D. MANDELE.

Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde XXXIV, afl. 4.

C.G.N. DE VOOYS geeft het laatste gedeelte van de *Fragmenten uit Jan van Leeuwen's werken*, besloten door enige bladzijden met opmerkingen over de taal van deze fragmenten. - P. LEENDERTZ verbetert *Walewein* vs. 833 ('scone lede' in plaats van 'sone leddene') - W. DE VRIES vervolgt zijn *Etymologische Aanteekeningen* (kneuzen - muur) - M. SCHÖNFELD wijst op een onbekend woord *gorrekens* = 'arm, schamel volcxken.' - P. LEENDERTZ werpt een nieuw verrassend licht op *Vondel's Roskam* door de vergelijking met het pamflet *Telephi Citiparium* van 1625, gericht tegen HUGO MUYS VAN HOLY. Daarin vindt men alle beschuldigingen, die VONDEL onpersoonlik te berde brengt. Blijkbaar is dit pamflet 'de voornaamste bron geweest voor VONDEL'S hekeldicht'. In vs. 166: 'nu is 't Muysevreughd' schuilt dus een toespeling: 'nu spelen Muys en consorten de baas.' In 1626 was deze gewetenloze regent, ondanks de gegronde beschuldigingen, lid van de Raad van State geworden. Deze ontdekking stelt ons in staat om de *Roskam* te dateren op 1626. Het bezwaar van GEYL (*Ts.* XXX, 308) dat DE BIE reeds overleden moest zijn toen VONDEL zijn gedicht schreef, vervalt als we bedenken dat 'Gelijck die Haeghsche Bie vereert is met dien lof' slaat op het genoemde pamflet, waar inderdaad de rechtschapenheid van DE BIE geprezen wordt. - Dezelfde schrijver levert een scherpzinnig betoog, dat VONDEL'S gedicht *Op de jonghste Hollantsche Transformatie* niet, gelijk de prent deed vermoeden, in 1618, maar in 1625, nà de *Palamedes* geschreven moet zijn: de uitgever zou dan de gevaarlike prent, die in 1618 gemaakt kan zijn, niet eer hebben durven verkopen. - M. SCHÖNFELD vond het bekende verhaal *Van de man, die tot ezel werd* in twee Middeleeuwse kronieken, de Hollandse *Divisiekroniek*, en een Engelse uit de twaalfde eeuw.

Opvoeding en Onderwijs. Bijblad voor Taal en Letteren IV, No. 2 en 3.

JOH. VAN DINTER S.J. vertelt van zijn ervaringen *Uit een kleine wereld*, als hij les gaf in voordrachtkunst (*Neven-indrukken onder het lezen van schrijvers, d.i. neven-indrukken omtrent de schrijvers*

zelf bij jongens). Aanvankelik stond hij wantrouwig tegenover de theorie der rompstanden, maar de proefnemingen hebben hem bekeerd: de vrije keuze van de leerlingen kwam merkwaardig met hun rompstand overeen. - MAURITS SABBE vervolgt zijn uitvoerige studie over *Dierkennis en Diersage bij Vondel*. - J. HEEREN schrijft over *De uitgave van Jan Vos in* 1726. Er verschenen toen twee uitgaven: één bij de boekverkopers Bosch, en één bij Jan Mol, bezorgd door de dichter A. BOGAERT. Deze wordt door Bosch beschuldigd, dat hij eigen werk mengde onder dat van JAN VOS. Eigenaardig is, dat de titelprent gelegenheid geeft tot wraakneming op ROTGANS (in de gedaante van een rot en een gans), die de eer van JAN VOS had aangetast.

Literaturblatt für Germ. und Rom. Phil.

April-Mai. J. REINHOLD geeft een brede recensie van de *Floris ende Blanchefloer*, uitgegeven door LEENDERTZ. Daarin verwerpt hij de resultaten van de literair-historiese inleiding, die ‘lähmend oder schädlich auf die weitere Forschung wirken könnte, indem sie keinen Fortschritt sondern einen höchst bedauerlichen Rückgang zu DU MÉRILS und SCHWALBACHS verfehltem Standpunkt bedeutet’. Noodlottig voor het onderzoek is geweest, dat LEENDERTZ geen rekening hield met de onbetrouwbaarheid van DU MÉRIL'S Franse tekst.

De Nieuwe School.

Mei. F. BAYER vervolgt zijn afbrekende beoordeling van de schoolspraakkunst van HOLTZAPPEL-HOOFTMAN, menschen wier taalgebouwtje ondanks de talrijke reparaties op zoo vele plaatsen nog wrak blijft, zoodat ze de taal-architectuur maar moesten opgeven. - P.J. BOL vervolgt zijn beoordeling van STEUNENBERG: *Ons Taaluurtje*. Opmerkelik is de uitlating: ‘Het malle denkbeeld, dat we op de volkschool “de” spelling DE VRIES en TE WINKEL zouden onderwijzen of kunnen onderwijzen, dat moest de wereld nu ereis uit.’

Junie. BOL eindigt bovengenoemde, in hoofdzaak ongunstige kritiek met de gevolgtrekking: ‘Hèt nieuwe taalboek heeft STEUNENBERG niet vermogen te maken’.

C.D.V.

De Roman de Renard en de folklore.
(Naar aanleiding van: *Lucien Foulet, Le Roman de Renard*).

In de literair-historische wetenschap - de 'letter-kunde' in den meest eigenlijken zin - gaan dikwijls dezelfde getijden als in de literatuur zelve, de 'woordkunst'. De wetenschappelijke beoefening onzer middeleeuwsche taal en letteren neemt een aanvang in hetzelfde tijdperk, waarin zich ook in onze literatuur de golfslag der Europeesche stroomingen, die men onder den naam 'romantiek' samenvat, min of meer rechtstreeks en krachtig doet gevoelen; al ware het zeker gewaagd tusschen deze literaire en gene wetenschappelijke richting en hare vertegenwoordigers een zeer nauw verband aan te nemen. Maar op den vloed volgt de eb: classiek, romantisch, realistisch wisselen elkaar af en keeren, in gewijzigden vorm, terug; zoodat soms opnieuw de oude vraag rijst: zigzag, of cirkel, of spiraal, of wel - is men zéér sceptisch gestemd - mode? Steeds een heen-en-weer-gaan tusschen twee polen: natuur en cultuur of stijl; een terugkeer tot de natuur of een ontwikkeling tot hoogeren stijlvorm[1)].

Niet altijd echter gaan kunst en wetenschap te gelijker tijd in dezelfde richting. Terwijl in onze jongste literatuur weer van een nieuwe romantiek (VAN OORDT, VAN SCHENDEL e.a.) sprake is, beleven de meer internationale literair-historische studiën thans een periode van reactie tegen wat men de romantiek in de wetenschap zou kunnen noemen; een tijdperk, waarin zich overal afkeer van algemeene, zwevende denkbeelden en behoefte aan stellige feiten openbaren. En waar het epos of lied geldt, komen dan diezelfde tegenstellingen: natuur of cultuur (stijl), volks- of kunstpoëzie, eigen volksaard of vreemde invloeden, orale of literaire traditie enz. telkens weer voor den dag. Dan geeft ook de geschiedenis der zelfbewuste wetenschap soms het ontmoedigend, ja schier verbijsterend schouwspel te zien van één of

1) Verg. VAN DEYSSEL in De XX^{ste} Eeuw 1905 II 163-4: De menschheid, en iedere mensch op zich zelf, is samengesteld uit en heeft beurtelings behoefte aan twee elementen: natuur en stijl.

meer geslachten niet alleen van ‘leeken’, maar ook van ‘mannen der wetenschap’, die vast g e l o o v e n aan sommige algemeene waarheden en beginselen, methoden en ook uitkomsten, maar die toch eigenlijk slechts ten deele na eigen zelfstandige toetsing der stellingen aan de in de bronnen gegeven feiten, grootendeels zoo al niet op gezag aannemende, dan toch al lezende zelf ‘belezen’, d.i. betooverd zijn door de meesleepende uiteenzetting van enkele ‘m e e s t e r s ’ der wetenschap, ten deele ook vanzelf zijn medegevoerd door of mededrijven op de algemeene geestelijke strooming des tijds; tot dat... ‘straks komt een wijzer die 't wegredeneert’, die een nieuwen t e g e n stroom teweegbrengt, een o v e r s trooming soms, die in woeste vaart menig hecht, sterk en weldoortimmerd gewaand gebouw, menig weidsch praalgesticht onderwoelt, omverhaalt, sloopt en slecht!

Hebben niet, sedert WOLF in de 18de eeuw den twijfel aan het bestaan van één Homerus gewekt had, gedurende de 19de vele geslachten van classieke philologen al hun schrander vernuft en een ontzaglijken arbeid besteed aan de doorvorsching der ‘Homerische gedichten’ en hunne ontleding in liederen en zangen, met al dan niet mythische of historische kern; is niet ten slotte het o n geloof aan ‘Homerus’ tot in de breedste kringen en de diepste lagen van het ‘leekediet’ doorgedrongen? En thans... zien wij de wetenschap der 20ste eeuw weder meerendeels tot den éénen, ouden Homerus terugkeeren!

Hoevele theorieën zijn er voorgedragen, hoeveel boeken - een plank vol - zijn er geschreven, welk een verbitterde strijd is er gevoerd tusschen verschillende ‘scholen’ van germanisten over het ontstaan van het Nibelungenlied uit een zeker getal oudere ‘liederen’? Dat echter de voor ons bewaarde vorm van het gedicht, hoezeer eene bewerking van Oudgermaansche stoffen, toch onder den sterken invloed der hoofsche, d.i. in oorsprong Romaansche, Fransche cultuur ontstaan is, dit was hier, evenals in de Mhd. lyriek[1)], reeds lang gebleken. Doch wie zou vroeger eene gissing aangedurfd of ook maar mogelijk geacht hebben als die welke eenige jaren geleden door een der laatste onderzoekers, ROETHE, geopperd is: dat het tweede, oudste gedeelte van het Nibelungenlied in zijn tegenwoordigen, uit de 13de eeuw afkomstigen vorm ontstaan zou zijn uit een vertaling of bewerking van een verloren Latijnsch poëem, eene ‘Nibelungias’[2)], zelf

1) Zie b.v. FRANTZEN, Over den ontwikkelingsgang der erotische lyriek bij de Germaansche volkeren, 19 vlgg.
2) Nibelungias und Waltharius, in de Sitzungsber. d. preuss. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl. 1909 (XXV), 649-91.

onder invloed van den Latijnschen Waltharius, maar evenals dit naar oudere Duitsche liederen gedicht? Dus als naaste, rechtstreeksche bron of voorbeeld van het Duitsche ‘volksepos’... een geleerd Latijnsch werk in claasieken vorm! Hoe ver zijn wij hier verwijderd van de romantische denkbeelden van LACHMANN en GRIMM!

En terzelfder tijd is in Frankrijk de door eenige geslachten van romanisten, van PAULIN PARIS en JONCKBLOET tot GASTON PARIS en PIO RAJNA, zonder twijfel en aarzeling aangehangen theorie over den gestadigen groei der Oudfransche chansons de geste uit overoude ‘cantilenae’ in de volkstaal door GASTON PARIS' eigen leerling en opvolger, JOSEPH BÉDIER, met mokerslagen vernield in zijn vermaarde reeks ‘Les légendes épiques’, waarvan het gerucht, dank zij BÉDIER'S eigen meesleependen stijl en verscheidene populariseerende opstellen van vakgenooten, ook hier te lande thans in ruimen kring is doorgedrongen[1]. Die overoude, door of voor het Fransche ‘volk’ gezongen liederen hebben als bronnen voor de ‘chansons de geste’ weer plaats gemaakt voor Latijnsche kronieken, door abten en monniken - tuk op winst voor hun aan een ‘heiligen weg’, een groote bedevaartroute, gelegen klooster - aan Fransche jongleurs in handen gegeven, met de opdracht daaruit een gedicht in de landstaal samen te stellen, als ‘réclame’ voor de in hun klooster bewaarde reliquieën! In plaats van den groei van het ‘volksepos’ uit ‘volksliederen’, opgebloeid uit de ‘volksziel’... de vervaardiging door beroepsdichters van een dichtwerk, hun door geestelijken met zeer wereldsche doeleinden besteld! Welk een teleurstelling, welk een ontnuchtering! En alsof dit niet voldoende ware, is nu ook de stelling verdedigd dat, evenals ROETHE 't voor een deel der Nibelungen waarschijnlijk zoekt te maken, sommige chansons de geste naar het voorbeeld van Latijnsche epische gedichten geschreven zijn[2]. De geheimzinnige nimbus der ‘volkspoëzie’, naar de oude, romantische voorstelling, is verdwenen; in ruil daarvoor mogen wij ons troosten met de gedachte der historische waarheid en werkelijkheid denkelijk iets naderbij gekomen te zijn. Maar de overgang uit de frissche open lucht naar het muffe scriptorium van den kloosterling doet toch eenigszins pijnlijk aan.

1) Zie SALVERDA DE GRAVE, Over geschiedenis en legende in het Oudfranse heldedicht, in Groot Nederland 1909 I 328-50; Dez., Het Roelandslied en de theorie van Prof. BÉDIER, in De Gids 1914 II 432-64.

2) Zie SALVERDA DE GRAVE, Over het ontstaan van het genre der chansons de geste, in Versl. en Meded. d. Kon. Ac. v. Wet., Afd. Lett., 5de Reeks, I 464-515.

De geheele oude scheidsmuur trouwens tusschen volkslied en kunstlyriek, volksepos en kunstepos is bouwvallig geworden en wankelt. In tegenstelling met de romantische, zwevende, ijle denkbeelden over door 'het volk' gedichte liederen stelt men nu weer vast dat ook een 'volkslied' altijd door één enkeling g e d i c h t , maar door 'het volk', d.i. in moderne taal: het publiek, a a n v a a r d en eerst en alleen daardoor tot een zoogenaamd volkslied gestempeld is[1]. Op een dergelijke wijze zijn de 'volksboeken' het bezinksel eener hoogere, ridderlijke, in oorsprong vreemde cultuur en literatuur onder 'het volk'. Telkens blijkt hetgeen 'volkseigen', 'volksaardig' scheen - ook b.v. in vele gevallen de zoogenaamd 'nationale' kleederdrachten - ten slotte van boven en van buiten neergezegen en doorgedrongen te zijn. Telkens ook blijkt in de middeleeuwen cultuur en literatuur ten slotte voortgekomen uit een Latijnschen, schriftelijken, geleerden, kerk- of kloosterlijken grondslag[2]; lang vóór de groote Renaissance valt er in de middeleeuwen telkens weer een sterke invloed, een gedeeltelijke wedergeboorte of herleving der classieke beschaving waar te nemen.

In dit verband zij ook even herinnerd aan de bekende theorieën van BUGGE, die reeds in de verhalen der Oudnoordsche Edda bovenal vervormingen wilde zien van middeleeuwsch-christelijke legenden en antieke mythen. En al gaat dit waarschijnlijk veel te ver, men is toch, naar ik meen, thans over 't algemeen weder meer geneigd de verklaring van de oudste gedenkstukken der Duitsche taal, als tooveren zegenspreuken, veeleer te zoeken in het pas kortelings van boven af uit den vreemde ingevoerde Christendom dan in het volkseigene, 'bodenständige' Germaansche beidendom[3].

Anderzijds waren wij reeds gewend geraakt aan de aanwijzing van den soms vèrstrekkenden invloed van onnoozele schrijffouten van afschrijvers op de verplaatsing naar een heel ander gewest, de overbrenging op gansch andere personen, kortom de geheele vervorming eener sage[4]. Zoo komen langs verschillende wegen de oude klerken, de 'dichters' zoowel als de 'scrivers' der perkamenten handschriften, weder meer naar voren dan de 'volkszangers'.

1) Zie b.v.N. GEERTS, Over oorsprong en wezen van het volkslied, in Handel. v.h. 7de Philologencongres te Groningen (1913), 109-16.
2) Zie b.v. FOULET 567.
3) Zie b.v. de literatuur over de nieuwe te Trier ontdekte tooverspreuken: ROTH en SCHROEDER in ZfdA. LII 169-82; V. UNWERTH a.w. LIV 195-9.
4) Zie b.v. enkele staaltjes aangehaald in Tschr. v. Ned. taal en letterk. XXX 61-78.

En op het naastbijliggend gebied, de geschiedenis der taal, vinden wij een dergelijke wijziging in de denkbeelden over het ontstaan eener schrijftaal. Men is gaan inzien dat schrijven altijd een k u n s t - in de middeleeuwen bijna alleen aan de geletterde, in 't Latijn onderwezen ‘klerken’ eigen - is geweest, waarbij niet alleen het Latijnsche alphabet voor het eigenlijke schrift, maar ook de Latijnsche - en daarnaast veelal de Fransche - taal en stijl aan de ongeoefende landstaal vanouds op tal van punten ten voorbeeld heeft gestrekt. Van een zuivere afbeelding der gesproken volkstaal kan dus in den oudsten tijd geen sprake zijn - evenmin als thans het volk in brieven zijn eigen dialect tracht weer te geven of bij voorkeur liederen in dat dialect zingt[1] -; maar wel van een, naar gelang van het gewest verschillend getinte, maar altijd min of meer kunstmatige, vreemde voorbeelden volgende, afzonderlijke schrijftaal, of liever gewestelijke s c h r i j f t a l e n , waaruit eerst later, binnen zekere door de staatkundige geschiedenis getrokken grenzen, door vereffening dier dialectische schakeeringen, ééne algemeene landsschrijftaal gevormd is[2].

Het is over de geheele linie, op allerlei punten, een retireeren, vaak naar oude, vroeger verlaten, maar thans naar de eischen der moderne wetenschappelijke strategie en tactiek nieuw ingerichte stellingen: een weder toekennen van grooter gewicht aan de hoogere, veelal in oorsprong vreemde cultuur, aan invloeden van boven en van buiten; in één woord, een opvatting en beschouwing, meer herinnerende aan de aristocratische, maar ook realistische Renaissance dan aan de democratische, maar tevens mystische Romantiek.

Neemt men dit alles in aanmerking, dan kan een boek als het bovengenoemde geen verwondering baren. Het in 1892 verschenen werk van LÉOPOLD SUDRE, ‘Les sources du Roman de Renart’, dat verreweg de meeste in dien ‘roman’ vervatte verhalen rechtstreeks uit de bron der mondelinge overlevering geput achtte, was weldra niet meer in overeenstemming met het nieuwe en niet onzekere geluid, vernomen uit BÉDIER'S ‘Legendes épiques’, waarin op een aangrenzend gebied aan die mondelinge overlevering zooveel afbreuk werd gedaan. De critiek, door BÉDIER geoefend op de oude theorie over het ontstaan der épopée nationale, moest welhaast hare toepassing vinden op de parodie van dat epos, den Roman de Renard. Men kan zeggen: een werk als dit was te verwachten, ja moest komen. ‘L'épopée animale

1) Zie b.v. GEERTS a.w. 113; J. KUNST in Driemaand. Bladen XVI 38.
2) Zie o.a. FRANCK in Taal en Lett. VIII 51-2.

échappera-t-elle à ce souffle de réalisme vivifiant?... Il est temps de laisser ces rêves et de regarder ce que la réalité nous offre. Moins de mysticisme, plus d'étude des textes', roept FOULET uit (60). Geen wonder dan ook dat zijn werk aan JOSEPH BÉDIER is opgedragen Het is grootendeels diens methode; telkens vinden wij parallellen met zijn werk. Eenige mededeelingen uit en beschouwingen over dit boek, handelende over een onderwerp zoo ten nauwste met onzen Reinaert verwant, mogen in een Nederlandsch tijdschrift wellicht op gelijke belangstelling rekenen als indertijd het verslag van SUDRE'S werk[1)].

Nagenoeg overal en altijd[2)] staat FOULET recht tegenover SUDRE. Hier gaat het inderdaad zigzags- of wel spiraalsgewijze. JACOB GRIMM had, met groote geleerdheid, maar nog grooter fantasie, de 'Germaansche dierensage' geschapen, die, door de Franschen nimmer aanvaard, ten slotte door MUELLENHOFF en andere Duitsche geleerden als een liefelijk droombeeld naar het rijk der fantasie verwezen werd, en plaats moest maken voor Latijnsche kloostergedichten als origineelen of voorbeelden der gedichten in de volkstalen. Maar sindsdien had SUDRE, gebruik makende van de in grooten getale gedrukte bundels sprookjes uit alle oorden der wereld, kortom van de folklore, de orale traditie toch weer als de naaste bron, de 'conteurs' als de eigenlijke zegslieden aangeduid der trouveurs, aan wie wij de Oudfransche branches te danken hebben. En hij had het voorrecht daarbij op de meeste punten instemming te vinden bij den Franschen grootmeester der Romaansche philologie, GASTON PARIS[3)]. Zonder zich desbewust te worden, althans zonder er gewag van te maken, was hij echter - gelijk reeds van Duitsche zijde en nu ook door FOULET opgemerkt is - zoodoende weer veel dichter bij GRIMM komen te staan[4)]: de 'tiersage' was in de 'volksoverlevering', in 'tiermärchen' veranderd.

Tegen deze oude, alleen in nieuwere, 'folkloristische' gedaante weder opgedokene, in aard en wezen 'romantische' theorie van GRIMM-SUDRE is nu FOULET in 't geweer gekomen. In 't volle geweer! Gewapend met de rusting eener uitgebreide kennis en grondige studie van den Roman de Renard en de gelijktijdige Latijnsche en Fransche

1) Zie Taal en Lett. V 129-60; Museum III 53-7, en het daar aangehaalde; voorts over FOULET'S boek ook Museum XXIII, Sept.-nr.
2) Tot zelfs in de spelling van den naam *Renard*, tegenover SUDRE'S *Renart*: zie aanstonds, p. 1, noot!
3) Zie Journal des Savants 1894 en 1895, later overgenomen in zijne Mélanges de littérature française du moyen âge 337-423.
4) Zie VORETZSCH in Preuss. Jahrb. LXXX 474-7, FOULET 13-15, 553.

literatuur, maar ook met den degen van het Fransche vernuft, den levendigen, sierlijken stijl, het rake woord, gaat hij - handig, steeds débatteerend, soms spottend, maar toch altijd hoffelijk advocaat - zijn tegenstander onvervaard en onverpoosd te lijf, vervolgt hem tot in zijn laatsten schuilhoek, om dan, met niet minder triomfante stelligheid dan weleer zijn wederpartij, zijn eigen uitkomsten op te bouwen.

Zoowel het doel als de werkwijze en de uitkomsten dezer beide geleerden verschillen geheel. SUDRE was het te doen om de bronnen der verschillende ‘avonturen’ of verhalen - zijne eigenlijke objecten -, die verstrooid en soms losjes aaneengeregen zijn in die reeks van zoowel onderling als innerlijk onsamenhangende ‘branches’. Deze laatste boezemen hem als zoodanig, als literaire documenten, minder belang in: ‘Chantecler, nous le sentons, est infiniment plus intéressant et plus réel pour M. SUDRE que l'auteur de la branche II; et quand nous aurons à l'aide de cette branche et d'autres pièces d'archives reconstitué la biographie de ce seigneur de la basse-cour, nous nous soucierons peu d'un obscur scribe médiéval’ (6). Inderdaad groepeert SUDRE de verhalen uit de verschillende branches dan ook naar de hoofdpersonen: Renart en de leeuw, R. en de beer, R. en de wolf, R. en de vogels, eindelijk de verhalen, waarin R. in 't geheel geen, maar de wolf de eerste rol speelt. Deze verhalen worden dan vergeleken met andere lezingen van dezelfde of verwante verhalen in de middeleeuwsche of ook antieke literatuur, maar vooral en bij voorkeur met de producten der folklore; uitkomst en slotsom is bijna altijd het ontstaan der Oudfransche branche uit (meestal onderstelde) middeleeuwsche sprookjes, die, door de eeuwen heen mondeling voortgeplant, nog heden, vaak in meer primitieven vorm dan de geschreven middeleeuwsche verhalen, van mond tot mond gaan.

Deze ‘stoffgeschichtliche’ methode wordt door FOULET zoo al niet versmaad, dan toch geschuwd, althans niet gehanteerd. Hij blijft meer zuiver philoloog, literair-historicus; hij houdt zich alleen of voornamelijk bezig met de geschreven branches, zooals zij voor ons bewaard zijn, onderzoekt en ontleedt deze niet alleen naar den inhoud, maar ook naar den stijl, en wijst voor alle achtereenvolgens de geschreven voorbeelden aan, liefst binnen den kring der gelijktijdige Latijnsche en Fransche literatuur, bovenal der oude Renard-branches zelven. Hem is 't alleen om deze laatste te doen; om de dierensprookjes en dierenfabelen van ouden en nieuwen tijd bekommert hij zich weinig of niet, men hoort er in zijn boek uiterst zelden, misschien te zelden, van gewagen. Evenals BÉDIER de Latijnsche kronieken, als bronnen der chansons

de geste, in de plaats der Fransche epische liederen gesteld heeft, vervangt FOULET de dierensprookjes weer door de Latijnsche dierepopeëen en fabelbundels, die SUDRE op zij geschoven had.

Zijn boek is in hooge mate gekenmerkt door die voorkeur voor het concrete, dien afkeer van het vage zoowel als van het voorbarigstelselmatige, die heldere voorstelling, in dialectischen, soms haast dialogischen vorm: kortom de bekende eigenschappen van den Franschen geest, die ons Nederlanders - allicht meer door tegenstelling dan door verwantschap[1)] met onzen aard - vanouds zoo bekoord en geboeid hebben. Het is het gewrocht van een scherp-critischen, koelsceptischen geest, niet licht meegesleept en ingepakt door een heerschend stelsel of een gangbare meening, gezworen vijand van de algemeene phrase en van al wat zweemt naar Duitsche 'romantiek' en 'mysticisme', vol nuchteren twijfel en heilzaam wantrouwen in vaststaande of zich vastzettende dogmata: alles frisch, met onbeneveld oog, zonder vooroordeel beschouwende. 'Qu' en savons-nous' luidt het telkens (b.v. 490), wanneer een algemeen aangenomen gissing van de overzijde met groote stelligheid als de waarheid verkondigd wordt.

Zoo is een heel hoofdstuk, het 4de, gewijd aan het in dezen zoo gewichtige, telkens te berde komende vraagstuk: 'Remaniements ou originaux?' In de bestudeering van het Fransche dieren-, gelijk van het heldenepos hebben deze onderstelde 'remaniements' een groote rol gespeeld. De ons in de handschriften bewaarde chansons de geste en Renart-branches zouden, meende men, uitgebreide, veelal verwaterde omwerkingen zijn van oudere, nu verloren geschriften, in laatster instantie meestal te herleiden tot de mondelinge overlevering, ginds van 'cantilenae', hier van dierensprookjes. In dit geval steunde deze onderstelling, behalve op de betrekkelijke jeugd der handschriften (geen van alle ouder dan de 13de eeuw), vooral hierop, dat men een ontstaan der verhalen in den Mhd. Reinhart Fuchs van HEINRICH DER GLÎCHEZÂRE (c. 1180) uit de overeenkomstige in de ons bewaarde Oudfransche branches onmogelijk achtte; die Mhd. verhalen wezen niet alleen stellig op Oudfransche origineelen, maar ook, meende men, op een ouderen, meer primitieven vorm daarvan dan de ons bekende. Immers die Mhd. redacties waren doorgaans korter, eenjoudiger, soberder, naïever dan deze Oudfransche. Neem het vanouds bekende verhaal van Renart en Chantecler: den haan, die, door de vleitaal

1) Zooals de meening is van SALVERDA DE GRAVE, Hollandais et Français, in La Revue de Hollande. Jan. 1916, 829-53.

van den vos belezen om met gesloten oogen te zingen, door hem gegrepen wordt, maar op zijn beurt den vos verleidt om den hem vervolgenden dorpers iets toe te roepen en zoodoende zijn prooi gelegenheid tot ontsnappen te geven. Korter in Reinhart Fuchs, uitvoeriger in de 2de Oudfransche branche (en ook in den Latijnschen Ysengrimus) voorkomende, is het overal hetzelfde verhaal; ook de vorm vertoont zooveel punten van overeenkomst, dat aan een nauw verband, een filiatie tusschen deze twee of drie lezingen wel geen twijfel kan bestaan. JONCKBLOET, voor de vraag gesteld, of het Mhd. verhaal bewerkt is naar (een jonger uittreksel van) de bestaande 2de Ofr. branche, dan of omgekeerd deze laatste de jongere, uitbreidende omwerking is van een ander, nu verloren Fransch gedicht, dat ook het origineel was van den Reinhart Fuchs, beslist zonder weifelen in laatstgenoemden zin. En veel later komt LEONARD WILLEMS tot soortgelijk besluit met betrekking tot den Ysengrimus: ook NIVARDUS zal oudere Fransche gedichten, voorloopers, voorvaders der bestaande, onder de oogen gehad en nagevolgd hebben. Het is eigenaardig onzen JONCKBLOET hier - gelijk ook later wel, b.v. ten aanzien van het drama - ondanks zijne Fransche sympathieën en studiën meegesleept te zien door zekere Duitsche stelselzucht, hem te hooren ‘jurare in verba magistri (Germani)’: ‘Le peu d'étendue, la sobriété, la sécheresse de la rédaction est toujours un signe indubitable de l'originalité et de l'ancienneté dans les compositions poétiques. C'est l'opinion de M. GERVINUS, qui certes fait autorité dans ces matières. Eh bien, FAURIEL a déjà reconnu que les fables du Reinhart sont plus simples, plus naïves et plus concises que celles du Renard français’[1]. Ziehier een dogma, dat FOULET doet zeggen: ‘Nous cherchions des preuves, et c'est un axiome qu'on allègue’. Niet dat hij de praemissen loochent: ook hij acht de verhalen in Reinhart Fuchs eenvoudiger, naïever, beknopter dan die der 2de branche. De vraag is slechts of men deze eigenschappen, met JONCKBLOET, voetstoots als bewijzen van hoogeren ouderdom en oorspronkelijkheid mag beschouwen, dan wel, met FAURIEL, als ‘quelques traits du génie allemand, répandus dans ces fables’, of eindelijk, met FOULET - voor wien ook deze laatste formule nog te zeer heeft ‘un parfum romantique assez prononcé’ - ze meer concreet moet noemen: ‘certaines particularités du talent ou du style d'HENRI LE GLÎCHEZÂRE’.

Die beknoptheid en soberheid, die naïveteit en primitiviteit zijn de eigenschappen, die een lezing van een verhaal, naar de gangbare

1) Etude sur le Roman de Renart 73-4 (aangeh. door FOULET 72).

meening, niet alleen tot de oudste en oorspronkelijkste stempelen, maar haar ook, als de schoonste, beste, den aesthetischen voorrang geven boven alle andere. Vooral folkloristen zijn aanstonds geneigd het eenvoudige, naïeve volksvertelsel, op grond dezer eigenschappen alleen, èn oorspronkelijker te achten èn, derhalve, ook hooger te schatten dan het met meer kunst volwrochte literaire werk. Doch ook andere onderzoekers, niet zoo vooringenomen met de ‘volkspoëzie’, maar wel van te voren overtuigd, dat de bestaande epische gedichten meest alle ‘remaniements’ zijn, vinden in de ‘branches’ van onzen Roman de Renart licht wat zij er zoeken: de sporen van allerlei omwerking; alles ter meerdere eere van het onderstelde, verloren gewaande, oudere, meer primitieve voorbeeld (555). Daar men nu bovendien niet altijd eenstemmig is in de beoordeeling wat al dan niet ‘naief’ en ‘primitief’ moet heeten, is er een ruime plaats voor verschillende beoordeeling van den ouderdom en de waarde eener bestaande branche[1)]. Zoo is de 8ste, naar het oordeel van GASTON PARIS en SUDRE, de oudste die wij bezitten; en dat wel op grond van den grooteren eenvoud, de meerdere naieveteit, den archaïschen, ouderwetschen stijl. FOULET daarentegen acht die branche alleen een der best vertelde, eene waarin de eenheid van toon van 't begin tot het einde 't best bewaard is; en hij vraagt of het soms deze hoogere artistieke volmaaktheid is, die men bedoelt met dien term archaïsme, ‘en vertu du postulat très en honneur, qui veut qu' au moyen âge les genres littéraires aient évolué à rebours’ (272). Alweer het romantische, maar onhistorische - en ten slotte zeer pessimistische - denkbeeld, dat alle beweging van de natuur in de richting van kunst en stijl, alle ontwikkeling dus eigenlijk ontaarding, eer achter- dan vooruitgang is.

Tegen deze dogmatische voorstellingen polemiseert FOULET onophoudelijk. Zonder twijfel schuilt er in zijn betoog een gezonde kern van nuchtere critiek, waarschuwend tegen voorbarige be- en veroordeeling, tegen algemeene stelregels, ontleend aan een aantal bijzondere gevallen, waar zij juist gebleken zijn, maar zoo licht ontaardende in gezaghebbende, onaantastbare dogmeta. En de Nederlandsche lezer gaat zeker gaarne een heel eind met hem mede. Het geeft hem in 't algemeen reeds een rustig gevoel van zekerheid en betrouwbaarheid, wanneer hier niet steeds geöpereerd - soms zou men willen zeggen: gegoocheld - wordt met alleen onderstelde - maar in 't vuur van

1) Zie een voorbeeld van objectieve waardeering der verschillende gegevens in het opstel van HESSELING, Reinaert de Vos in Griekenland, in Tweemaand. Tijdschr. V (1899), I 301-21.

't betoog niet zelden reëel geachte - mondelinge of schriftelijke overleveringen: x, y, z, maar met bestaande, ons bekende geschriften: a, b, c. En in dit geval herinnert hij zich bovendien het nog steeds zoo leerzame voorbeeld van den korteren Ysengrimus, aanvankelijk niet alleen door MONE, maar ook door JACOB GRIMM vooral om dien veel beknopteren vorm voor het origineel gehouden van NIVARDUS' werk, dat van 't eerstgenoemde de breede uitwerking scheen, totdat integendeel NIVARDUS' werk het origineel, de 'Ysengrimus abbreviatus', zooals hij nu te recht weer heet, slechts een uittreksel daarvan is gebleken (zie o.a. 568-9)! Waarom zou trouwens in de middeleeuwen alleen van uitbreiding, niet van bekorting sprake moeten zijn, in de middeleeuwen, die in hare godgeleerdheid, geschiedschrijving, lexicographie, kortom in hare gansche wetenschap naast de 'continuatoren' en 'compilatoren' toch ook in grooten getale de 'excerpta', 'summae' enz. gekend hebben? In allen gevalle, waar een GRIMM gefaald heeft mogen anderen zich spiegelen!

Dergelijke kettersche meeningen verkondigt de schrijver, waar hij - al weder reageerende tegen een algemeenen stelregel - betoogt dat satire tegen bepaalde personen of tegen de Kerk en literaire parodie - voor zoover het werken in de volkstaal betreft - niet uitsluitend in jonger tijd te vinden zijn. Die satire en die parodie wijst hij niet alleen reeds in den Mhd. Reinhart Fuchs (c. 1180) aan (299); maar ook in de door hem daaraan anterieur geachte, oudere Fransche branches; met name in het werk, dat hij op overtuigende wijze uit br. II + V*a* hersteld, als het oudste der bestaande aangewezen, en met den titel 'Renard et Isengrin' aan den veelbesproken PIERRE DE SAINT-CLOUD toegeschreven heeft (225). 'Le moyen âge a respecté le dogme, mais il n'a pas attendu le XIIIe siècle pour s'égayer au dépens des prêtres et des moines'. Hetzelfde geldt van de anthropomorphische voorstelling der dieren, ook dit literaire parodie. Zeker is die in 't algemeen veel méér te vinden in de jongere branches en vooral in de latere Fransche nazaten van den Roman de Renart uit de 13de en 14de eeuw; maar zij is toch, in mindere mate, reeds aanwezig in de beroemde, ook volgens FOULET tot de oudste behoorende 1ste branche, waarvan die voorstelling der dieren als paardrijdende, strijdende en brallende ridders immers juist een kenmerkende trek is (339 vlgg.). Ook hier verleidt de tegenstelling: volkspoëzie en geleerde kunst zoo licht tot een gevaarlijke generalisatie.

Nog op een ander punt noodigt dit boek ons uit vaste, ingewortelde meeningen te herzien, althans ze in 't aangezicht te zien. Wij zijn

- in 't algemeen zeker niet ten onrechte - gewend in de middeleeuwen een vaste scheilijn te trekken tusschen de ‘wereld’ (seculum) en de Kerk, en dus ook de wereldlijke en de geestelijke literatuur, de literatuur der leeken en die der klerken in scherpe tegenstelling te zien. GASTON PARIS b.v. verdeelt zijn ‘Littérature française au moyen âge’ in twee groote hoofddeelen, de profane en de religieuse; de laatste het bijna uitsluitend werk der ‘klerken’, die slechts een zeker beperkt aandeel hebben aan de eerste: hier is het terrein der ‘jongleurs’, ‘trouveurs’, ‘menestrele’, ‘yraude’, ‘speelliede’, of hoe die vogels van bonte pluimage in de verschillende landen en talen heeten mogen. Welnu, FOULET is er telkens op uit om aan te toonen, dat het aandeel der klerken aan dit deel der profane letterkunde, den Roman de Renard, zeer groot is geweest (‘cette poésie de clercs, d'où était sorti notre Roman’ 473), en dat men verkeerd doet zich die geleerde ‘clercs’ en de ongeleerde ‘trouveurs’ als door een breede, onoverkomelijke kloof van elkaar gescheiden voor te stellen. Niet ongeleerde ‘trouveurs’ hebben, naar mondelinge volksoverlevering van dierensprookjes, hun door een ‘conteur’ medegedeeld, de Renartbranches gedicht: het zijn de halfgeleerde, maar in nauwe aanraking met het volk staande ‘clercs’ geweest, die ze met een achtenswaardige, zelfbewuste kunst, meestal naar Latijnsche voorbeelden, hebben samengesteld (565-6)[1]. De rol der volksvertellers is, naar FOULET's zienswijze, veel geringer, die der trouveurs veel grooter geweest dan SUDRE die zich en ons heeft voorgesteld[2]. Niet dat die vertellers niet zouden hebben bestaan. Maar wel verre van aan de trouveurs de stof geleverd te hebben voor de door dezen berijmde gedichten, hebben zij integendeel de door hen voorgedragen en mondgemeen gemaakte verhalen o n t l e e n d aan de geschreven boeken van genen. ‘Les conteurs, qu'on nous passe l'anachronisme, n'ont guère été que les agents de publicité des trouvères. Cela revient à dire, on s'en doute bien, que le “peuple” n'a a pas eu de part dans la formation de nos branches. Et en effet nous n'avons nulle part entrevu ce mystique créateur de chefs d'oeuvre. Ce qui nous est apparu, du XIIe au XIVe siècle, c'est quelque chose de bien différent, un large *public* de lecteurs et d'auditeurs, déjà compact, répétant les mêmes refrains, disposé à recevoir en littérature comme en théologie un même mot d'ordre,

1) Verg. hiermede hetgeen ten aanzien der chansons de geste betoogd wordt door SALVERDA DE GRAVE in l.a.w. 503 vlg.
2) G. PARIS heeft het aandeel der laatsten trouwens reeds weer hooger geschat dan SUDRE: zie de aanhaling in Taal en Lett. V 160.

prompt aux enthousiasmes collectifs. Ce sont tous ces gens-là, les cardinaux et les barons, les tisserands et les corroyeurs qui ont fait le succès du Renard, mais ils n'out pas fait le Renard' (564-5). Vlak tegenover SUDRE staat FOULET's meening: 'le Roman de Renard sort des livres, mais il a été écrit pour la foule et c'est la foule qui en a fait le succès' (18)[1].

Voor de eer der Fransche trouveurs, volgens hem veelal behoorende tot den stand der klerken, komt FOULET met warmte op. Men heeft, naar zijne meening, ten onrechte in hen slechts willen zien 'de pauvres amuseurs publics, d'intelligence médiocre, de culture nulle' (567-8). 'M. SUDRE croit que les conteurs populaires ont plus qu' esquissé la plupart des récits que nous offre notre branche (II): le trouvère s'est presque toujours borné à les juxtaposer, un peu au petit bonheur. C'est un compilateur qui n'était nullement tenu ni peut-être capable d'y mettre du sien' (165). En elders nog: 'Ces pauvres gens jouent vraiment de malheur, car quand ils sont médiocres on ne cherche nulle excuse à leur médiocrité, et quand ils sont bons, ce qui arrive parfois, c'est le peuple en la personne de ses conteurs qu' on loue de leurs mérites' (16). Daartegenover nu eischt FOULET waardeering en lof voor hun oorspronkelijk, onafhankelijk talent, blijkende in hunne zelfstandige navolging der Latijnsche voorbeelden, die hij zelfs niet schroomt in de verte te vergelijken met de wijze, waarop de Fransche classieken der 16de en 17de eeuw het groote Rome hebben nagebootst. 'C'est bien une Renaissance à laquelle, dès ces temps lointains, nous assistons. Le latin est à l'origine de notre littérature médiévale comme il est, avec le grec, à l'origine de notre littérature moderne. C'est la conclusion de plus d'une étude récente, et c'est la conclusion à laquelle nous arrivons à notre tour' (567)[2]. Want niet alleen de 18de branche, de eenige, waarvoor SUDRE als r e c h t s t r e e k s c h voorbeeld een Latijnsch verhaal (Sacerdos et Lupus) aanneemt[3], maar ook verscheidene andere, ja de meeste oudere branches zijn, volgens FOULET, door de trouveurs naar het Latijn gevolgd. Meer dan één naar den Ysengrimus, het in duister Latijn geschreven, met geleerde citaten bezwaarde, met satirische toespelingen op kerkelijke personen doorspekte gewrocht van den Vlaamschen magister NIVARDUS (c 1152). Het zijn vooral de verhalen uit dit werk geweest, die door de Fransche trouveurs van dien bezwarenden ballast ont-

1) Verg. het boven, blz. 228, over het volkslied gezegde.
2) Verg. boven, blz. 226-7.
3) FOULET 488; zie ook Taal en Lett. V 149-50.

daan en voor 't groote Fransche leekenpubliek smakelijk toebereid zijn.

Of de schrijver er in geslaagd is deze ‘ontlading’, deze seculariseering en populariseering van het Latijnsche poëem door Fransche trouveurs geheel aannemelijk te maken? Twijfelaars verwijst hij naar de geschiedenis van den Ysengrimus abbreviatus[1)]. Hetgeen een Fransche monnik tegen 't eind der 13de eeuw deed heeft, volgens hem, meer dan één Fransche trouveur een eeuw vroeger ondernomen, b.v. PIERRE DE ST.-CLOUD (waarschijnlijk ook een ‘clerc’), toen hij uit eenige verhalen van den Ysengrimus zijn ‘Renard et Isengrin’ (br. II + V*a*) samenstelde; alleen had deze veel meer talent en oorspronkelijkheid dan de bekorter van den Ysengrimus. Mij wil het echter voorkomen, dat deze gevallen toch lang niet gelijk staan: nog daargelaten de vraag of Fransche trouveurs een gedicht als de Ysengrimus zouden hebben kunnen - en gaarne hebben willen - lezen, is een omwerkende compositie van een vlot, levendig Fransch verhaal immers geheel iets anders dan een Latijnsch excerpt.

Het laatste hoofdstuk, ‘le Roman de Renard et le folklore’, is een rechtstreeksche aanval op deze nieuwe literaire hulpwetenschap. Na in de gelijktijdige, twaalfdeeuwsche Latijnsche literatuur (den Ysengrimus, de Disciplina clericalis, den Romulus van MARIE DE FRANCE enz.) de voornaamste bronnen en voorbeelden, en in de Fransche clercs-trouveurs de eigenlijke scheppers (d.i. ‘formeerders’ der gegeven stof) van de Oudfransche branches gezocht en gevonden te hebben, na dus overal literairen invloed en een van haar doel en werkwijze welbewuste kunst te hebben aangewezen, stelt FOULET ten slotte de vraag: wat er dan nu overblijft voor de folklore, die SUDRE en wie hem geloofd hebben als de eigenlijke bron voor bijna alle branches plachten te beschouwen. En zijn antwoord is: dat van de 17 branches der oude verzameling uit de 12de eeuw - de overige, 18-27, komen, als jongere, herhalende navolgingen der oudere hier niet in aanmerking - slechts enkele episoden uit I*b* en uit XI, alsmede het avontuur van Renart met de karrelieden (de vischdiefstal) in III, beschouwd mogen worden als uit het domein der mondelinge overlevering afkomstig. ‘Il faut avouer que c'est peu’ (536-7). Zeer zeker! Maar is deze uitkomst, vraagt de schrijver zelf, soms te wijten aan een wantrouwen in de folklore; heeft een vooroordeel hem niet dat aandeel doen geringschatten en verkleinen, ten bate van de geleerde Latijnsche literatuur der klerken? En nu volgt eene karakteris-

1) Zie boven, blz. 235.

tiek - vol geestigen spot, maar toch geen caricatuur - van de studie der volkssprookjes en de folkloristische methode in de literatuurgeschiedenis. Men kent deze methode. Sedert de Kinder- und Hausmärchen der gebroeders GRIMM heeft men in alle landen en talen een menigte van sprookjes en vertelsels verzameld en gedrukt. Getroffen door de (inderdaad treffende) gelijkenis der moderne dierensprookjes met de verhalen in het middeleeuwsche dierenepos, en steunende op enkele plaatsen in middeleeuwsche kronieken, waar zulke sprookjes verteld of vermeld worden, heeft men die moderne vertelsels, die vaak zooveel oude trekken bevatten, door eene wel niet strikt bewijsbare, maar toch aannemelijke, onafgebroken mondelinge overlevering laten opklimmen tot de middeleeuwen; evenals b.v. een woord, hoewel alleen uit een modern dialect opgeteekend, uit den Germaanschen, ja Indogermaanschen voortijd kan dagteekenen. En deze onderstelde middeleeuwsche sprookjes heeft men dan ten slotte niet als afleggers uit den stam, maar veeleer als de wortels zelven, als de o u d e r e tijdgenooten en in vele gevallen de eigenlijke ouders der middeleeuwsche geschreven verhalen met stout vertrouwen aan het publiek voorgesteld.

Wat de oude middeleeuwsche verhalen betreft, hetzij zij zich nog als werkelijk sprookje voordoen, dan wel reeds in den meer literairen vorm van een gedicht gegoten zijn, zeer zelden vermeldt de middeleeuwsche schrijver of hij ze geput heeft uit die nimmer opdrogende bronwel der mondelinge overlevering dan wel misschien... uit een door hem gelezen boek! Hoe nu hier de geleerde boekwurmen te onderscheiden van de ‘folkloristes inconscients? Ah! il n'y a pas de règle arrêtée. Il faut avoir très-vif en soi le sens de ce qui est “populaire” et de ce qui ne l'est pas. C'est une question de flair’, zegt met lichten spot de schrijver (539), die hier aan den persoonlijken indruk te veel gewicht en gezag toegekend ziet en daarom dit impressionisme, toegepast op literaire werken uit een ver verleden, wantrouwt. Derhalve gaat hij die ‘folkloristes avant la lettre’, in de eerste plaats EUDES DE CHERITON en JACQUES DE VITRY, aan den tand voelen, hunne getuigenissen wegen; en wel met deze uitkomst: ‘Au risque de causer du scandale dans le temple, nous affirmons que, comme la plupart de leurs contemporains du XIIIe siècle, JACQUES DE VITRY et EUDES DE CHERITON ont été très-familiers avec nos branches de Renard, et qu' il est dangereux de les prendre comme témoins d'une tradition populaire indépendante du Roman’ (545). Niet veel beter vergaat het met andere fabelverzamelingen, zooals de verschillende redacties van den Romulus, die, ten deele in inhoud

met den R. de R., slechts voor een klein deel met de folklore verwant, volgens F. de meeste fabelen aan oudere schriftelijke overleveringen ontleend zullen hebben. Ten slotte blijft er zoodoende nauwelijks eenig bewijs over van een mondeling overgeleverd dierensprookje uit de 12de of 13de eeuw, buiten aanraking met de epische literatuur.

En wat de hedendaagsche, alom uit den mond des volks opgeteekende dierensprookjes aangaat, zooals de Russische, die reeds GASTON PARIS, en op diens voetspoor vooral SUDRE, aanleiding gegeven hebben om aan hunne middeleeuwsche voorzaten, naast de antieke fabelen, een ruime plaats toe te kennen bij de verklaring van den oorsprong en het samenstel van den Roman de Renard, FOULET acht die sprookjes integendeel, voor zoover ze met Renard-branches overeenstemmen, in hoofdzaak uit die branches afkomstig.

Twee tegenwerpingen tegen deze stelling voorziet en bestrijdt hij achtereenvolgens: 1o de dierensprookjes zijn in zóó grooten getale en uit zóó vele en verscheiden plaatsen verzameld, dat het onzinnig ware die alle uit één middeleeuwsch Fransch werk te willen afleiden; 2o de afwijkende lezingen der moderne dierensprookjes zijn dikwijls niet alleen fraaier, maar ook beter, logischer dan die in de Oudfransche branches der 12de eeuw, en derhalve, daar het betere niet uit het slechte pleegt voort te komen, ouder, oorspronkelijker: de roman heeft het vertelsel bedorven.

Het tweede argument is boven, blz. 234, reeds besproken, naar aanleiding van de ‘remaniements’ der Oudfransche branches. Waarom, vraagt FOULET, zou het met volksvertelsels zooveel anders gegaan zijn dan met scheppingen van bewuste kunstenaars? Dat dezen zoowel zelf vooruitgaan en dus eigen werk verbeteren als het onderwerp van een minderen voorganger weder opvatten en beter behandelen kunnen, dit zal immers niemand ontkennen. ‘Mais quand c'est le “peuple” qui compose, les choses, croit-on, changent complètement. Les contes sortent tout armés de sa cervelle, et toute modification postérieure ne pourra qu' en altérer la belle ordonnance. Peut-être, pourtant, verra-t-on un jour que le “peuple” n'a rien inventé et que derrière chaque invention il y a un individu[1)]. Admettons qu'il soit du peuple: en tant qu'il crée un conte, il devient un artiste; artiste au petitpied, si l'on veut, mais pas plus infaillible que ses confrères du grand art’ (554). Nogmaals dezelfde koel-nuchtere, anti-romantische, aris-

1) Deze beschouwing is trouwens reeds aan SUDRE geenszins vreemd (zie zijn boek, p. 2): hetgeen F., billijkheidshalve, niet had mogen verzwijgen.

tocratische beschouwing. Het is waar: hoe dikwijls staat niet een stellig jongere bewoording van een verhaal even stellig artistiek hooger dan een oudere!

En tegenover den eerstgenoemden twijfel wil FOULET dan, naar 't schijnt, aannemelijk maken dat de Roman de Renard de eigenlijke bron is zoo al niet van alle dierensprookjes ter wereld, dan toch van alle die met verhalen uit dien roman overeenstemmen. Hij herinnert aan de ruime verspreiding, de groote populariteit van het werk in Frankrijk (door hem in een afzonderlijk hoofdstuk in den breede aangetoond), aan de jongere satirische gedichten over Renard uit de 13de en 14de eeuw (*Renart le Bestourné, Le Couronnement R., R. le Nouvel, R. le Contrefait*), de inlassching van aan den roman ontleende exempelen in preeken, de uitbeelding van sommige tooneelen in beeldhouwwerk aan en in de kerken. Hij toont aan hoe JACQUES DE VITRY, in wiens sermoenen zoovele dierenexempelen voorkomen, ook in Acre gepreekt heeft, hoe tijdens de kruistochten de roman zóó bekend was, dat de ridders in Palestina er bijnamen aan ontleenden voor hunne particuliere vrienden en vijanden; hoe de Elzasser HEINRICH DER GLICHEZÂRE sommige der oudste, meest bekende branches in 't Middelhoogduitsch, maar vooral hoe de Vlaming WILLEM de 1ste branche in 't Middelnederlandsch bewerkt heeft, het origineel van den Nederduitschen Reinke Vos, waaruit bijna alle moderne Hoogduitsche, Engelsche, Deensche, Zweedsche, IJslandsche bewerkingen over heel Europa, meerendeels reeds in de 16de eeuw, verspreid zijn; totdat zij eindelijk door de Engelschen naar Amerika, door de Hollanders naar Zuid-Afrika zijn gebracht, waar thans uit den mond der Hottentotten dierenvertelsels opgeteekend zijn, gelijk aan die uit den Reinaert. Alles ten bewijze van de mogelijkheid, ja waarschijnlijkheid der verspreiding van de verhalen uit den Roman de Renard over de geheele wereld.

En ten slotte wijst hij op de lichtvaardige goedgeloovigheid bij 't voetstoots als overoud aanvaarden van een in onzen tijd uit den mond des volks opgeteekend volksvertelsel, in tegenstelling met de angstvallige critiek bij de uitgave van een ouden tekst. Hoe licht kunnen b.v. niet twee verhalen - het eene werkelijk sinds onheuglijke tijden in Bretagne alleen door de zuivere orale traditie voortgeplant, het andere daarentegen een eeuw geleden door een Breton in de stad vernomen van een vriend, die het zooeven in een boek gelezen had, daarna in Bretagne van mond tot mond gegaan en daarbij den stempel van een echt volksverhaal gekregen hebbende - hoe licht kunnen twee zulke verhalen thans beide door een hedendaagsch

folklorist opgeteekend en in een bundel Bretonsche volksverhalen opgenomen zijn, als gelijkwaardige, en inderdaad uit- en inwendig in niets meer van elkaar onderscheiden specimina van overoude Keltische folklore![1] 'Voilà pourquoi dans tout le cours de cette étude nous avons fait un accueil si froid au conte populaire. Qu'il charme dans les villages écartés l'ennui des longues veillées d'hiver, rien de mieux. Qu'il fasse les délices des folkloristes ou des amateurs de littérature populaire, nous sommes les premiers à nous associer à leur joie. Mais de faire servir à l'étude des oeuvres d'un passé lointain ces historiettes récoltées au hasard de la rencontre par des collectionneurs d'hier ou d'aujourd'hui, il nous semble que, *dans le cas du Roman de Renard*, c'est aveuglement ou duperie pure' (563).

Ziehier een oordeel, dat vrij wel een vernietigend vonnis schijnt. Wat zullen wij tot dit alles zeggen? Mag, moet men inderdaad spreken van 'le mirage décevant des théories folkloristiques' (569); is deze geheele nieuwe leer niets... geweest dan een waan, een 'neue mode' (gelijk ook FRANCK mij indertijd, naar aanleiding van SUDRE's boek, schreef)? Wie zal ontkennen dat er waarheid schuilt in F.'s polemiek tegen de folkloristische methode: bezwaren, trouwens ook vroeger wel door anderen geopperd?[2] En ik wil hieraan wel toevoegen dat men, hoe zeer ook gezind tot hartelijke waardeering der 'volkskunde', toch bij het lezen, telkens weer in allerlei tijdschriften, van dezelfde (dieren)sprookjes, volksvertelsels, volks- en kinderliedjes, bakerrijmen enz., met enkele onbeduidende varianten uit weer een andere plaats of streek meegedeeld, soms den wensch voelt opkomen, dat F.'s ietwat wrevelige voorspelling eens bewaarheid worde: 'Le jour viendra pourtant où cette quête sera achevée et où on aura mis au jour tous les contes dont s'amuse le peuple de tous les pays, et toutes les versions de ces contes. On peut même se demander si ce jour n'est pas venu' (538). Het is waar, de 'andacht zum unbedeutender' kan soms wel heel ver, naar veler meening en smaak al te ver, gaan!

Doch dit daargelaten. Wat F.'s critiek aangaat, zeker staat een nuchter Hollandsch lezer van SUDRE's boek, bij allen eerbied voor zijn groote belezenheid in de folklore der geheele wereld en zijn schrandere combinatie der gegevens, niet zelden verbaasd over de verzekerdheid des geloofs en de vaste hand, waarmede hij de orale, popu-

1) Nogmaals gebiedt de billijkheid te erkennen dat ook SUDRE die mogelijkheid wel gekend en overwogen heeft (zie zijn boek, p. 9); alleen heeft hij er wellicht niet steeds voldoende rekening mede gehouden.

2) Zie b.v. Museum III 54-6, Taal en Lett. V 160, noot.

laire en de schriftelijke, geleerde traditie onderscheidt en den geheelen stamboom, de gansche geschiedenis van een verhaal, op grond van vooral logische en aesthetische overwegingen, samenstelt en opbouwt (zie b.v. zijne uiteenzettingen over het verhaal van den vischdiefstal, p. 165-73). Waar haalt de man 't vandaan, denkt men soms, dat hij dat alles zóó zeker en zóó haarfijn weet te ontleden en ons zijn uitkomst als stellige waarheid durft opdisschen?

Niet zelden moeten wij dan ook met F.'s bestrijding en critiek van S. instemmen; zoo b.v. waar hij het verhaal van den vos en de mees bij JACQUES DE VITRY in nauwer genetisch verband brengt met de 2de branche dan S. wil aannemen (543), of waar hij waarschijnlijk maakt dat zekere fabels in den Romulus van MARIE DE FRANCE ontleend zijn aan de Ecbasis captivi, geenszins aan de ‘tradition populaire’, de ‘folklore contemporaine’ (546-51). Ongelukkig is, in deze vlottende materie, een streng bewijs zoo zelden te geven. Men moet opereeren met verschillende lezingen van een verhaal, enkele wel stellig uit de middeleeuwen, maar toch van onzekere dagteekening en herkomst, andere uit het heden, welker stamboom en geschiedenis nog veel onzekerder is, en dan op vaak vrij subjectieve oordeelvellingen omtrent het meer of minder oude, logische, naïeve, primitieve van dezen of genen trek, op zuiver interne gronden derhalve, trachten te bepalen welke lezing de oudste en de bron der andere is. Geen wonder dat hier voor subjectieve opvatting, voor verschil van meening een ruime plaats is en blijft.

Desniettemin schijnt F. mij in den ijver der jacht soms te ver te gaan en zijn doel voorbij te schieten: ‘qui prouve trop ne prouve rien’! Vooreerst is hij toch m.i. op zijn beurt te vaak en te snel gereed om een verhaal in den Renard uit een geschreven Latijnsch boek af te leiden. Ook bij hem verbaast niet zelden de stellige toon, waarop b.v. juist de Disciplina clericalis van PETRUS ALPHONSUS als bron wordt aangewezen. Zeker was dit een populair geschrift, t.w. onder clerici. Maar toch, hoeveel is er, niet alleen uit de oudheid, maar ook uit de middeleeuwen verloren gegaan, van hoeveel werken kennen wij alleen de titels? Hebben wij dus nog wel voldoende gegevens om, bij de groote verspreiding van zulke verhalen, met beslistheid een filiatie op te stellen, dit werk, en geen ander, als de bron van zeker verhaal aan te wijzen?

Maar vooral schijnt mij de herkomst van zóóveel moderne verhalen uit den Roman de Renard en zijne rechtstreeksche afstammelingen zéér twijfelachtig. Dat eigenlijk alle moderne dierensprookjes der ge-

heele wereld, ook die uit 't nabije en verre Oosten, ook die waarin geheel andere dieren in geheel andere omstandigheden en lotgevallen optreden, daaruit afkomstig zouden zijn, ware natuurlijk even dwaas als de vroegere meening der ‘indianisten’, die de Indische fabelbundels voor de bron van alle ook westersche dierensprookjes hielden; en dit kan ook nooit des schrijvers bedoeling zijn, al zou men het, met wat kwaden wil, uit zijn betoog (p. 556-8) inderdaad wel kunnen opmaken. Doch zelfs al zijn alleen de verhalen bedoeld, die de dramatis personae en het beloop met den Roman de Renard gemeen hebben, dan nog schijnt mij de stelling te stellig en te algemeen.

Vooreerst dient niet vergeten dat de Roman de Renard in Frankrijk, ondanks zijn groote populariteit in de 12de tot 14de eeuw, later zóó geheel en al is vergeten en begraven, dat in de 16de alleen een Fransche vertaling van het Nederlandsche volksboek weder eenige, zeker geringe kennis dier verhalen in Frankrijk heeft kunnen verspreiden. Zoogoed als alle hedendaagsche hier in aanmerking komende Fransche dierensprookjes zouden dus vóór dien tijd uit de schriftelijke in de mondelinge Fransche volksoverlevering opgenomen (en dus in allen gevalle eenige eeuwen lang alleen daardoor voortgeplant) moeten zijn. Al is dit niet onmogelijk, het wordt er zoodoende niet waarschijnlijker op. En buiten Frankrijk? Dat b.v. de 38 dierensprookjes in DE MONT en DE COCK's Vlaamsche Volksvertelsels alle door een uitsluitend mondelinge overlevering, onafhankelijk van de tusschenkomst van eenig boek, tot ons zijn gekomen, zou ik zeker niet durven beweren. Maar anderzijds zijn er onder die 38 toch slechts enkele (no. 28, 42, 44) die ook in Reinaert of Renart voorkomen; en ook deze vertoonen afwijkingen, die de herkomst uit een van beide op zijn minst onzeker maken.

Hetzelfde geldt van de dierensprookjes der Hottentotten, medegedeeld door BLEEK, Reineke Fuchs in Süd-Afrika. Het ligt voor de hand hier aan Hollandschen invloed te denken. Werkelijk komen onder die circa 40 Zuidafrikaansche (dieren)sprookjes een vijftal zgn. jakhalsverhalen overeen met welbekende Europeesche: 3 (het leeuwendeel), 5-6*b* (het scheidsgerecht tusschen man en slang), 8 (de vischdiefstal), 10 (de zieke leeuw), 12 (de vos en de haan); zie ook nog 2 en 4. Eenig verband met de Europeesche verhalen moet er stellig bestaan: de overeenkomst is te groot om toevallig te zijn[1]. Maar in het

1) SALVERDA DE GRAVE wijst er in den Neophilologus I 154 te recht op, dat het (niet door BLEEK vermelde, maar althans) onder de Boeren bekende verhaal van de vischvangst op het (in Zuid-Afrika onbekende) ijs uit Europa gekomen moet zijn (zie Ons Klijntji I 1896, 69). Inderdaad zou dit wèl uit het volksboek van den Reinaert (= Reinaert II 6269) afkomstig kunnen zijn. - Onder de correctie komt mij toevallig een sterk op de Fransche gelijkende lezing onder 't oog van het verhaal van den vischdiefstal op de kar, opgeteekend onder de Roodhuiden (zie Volkskunde XV 29-33); ook hier is eene Europeesche herkomst wel zeer waarschijnlijk.

Hollandsche volksboek van den Reinaert komen deze verhalen toch òf in 't geheel niet òf althans in zéér veel korteren of zéér afwijkenden vorm voor: dáaruit kunnen zij kwalijk afkomstig zijn. Dat de Fransche Hugenoten ze er op 't eind der 17de eeuw uit Frankrijk gebracht zouden hebben dunkt mij al even onwaarschijnlijk. Men kan denken aan later import door (Engelsche) zendelingen. Maar de omstandigheid, dat hier de plaats van den vos en den wolf steeds wordt ingenomen door den jakhals en den hyena - naar men weet de gewone oostersche tegenhangers der eerstgenoemden - doet toch ten minste evenzeer denken aan invoer of althans invloed uit Arabië of Indië[1].

Maar wij kunnen dichter bij honk blijven. Onze Reinaert I, vooral de tweede helft (B), bevat toch vrij wat, dat niet uit Oudfransche branches afkomstig is. Zeker kan dit ten deele vrije verdichting van AERNOUT of WILLEM zijn. Maar wanneer wij b.v. de hoofdtrekken van het beroemde verhaal der samenzwering van beer, wolf en vos tegen koning Nobel in een Hollandsche veertiendeeuwsche kroniek, en het gewag van koning 'Hermelink' in een veel ouder heiligenleven terugvinden[2], dan mogen wij, zoolang een en ander niet in een middeleeuwsch-Latijnschen fabelbundel is aangewezen, toch ook v r a g e n of wij hier temet iets zien van den onderaardschen stroom der mondelinge volksoverlevering, waaruit ook AERNOUT geput kan hebben. Dezelfde vraag dringt zich op, wanneer wij in enkele fabelen van den Mnl. Esopet, waarvan de inhoud niet met verhalen uit Reinaert I overeenstemt, dus niet daaruit ontleend kan zijn, toch namen als *Reinaert, Boudewijn* en *Martijn* gebruikt vinden[3]. Dat lang niet alle dierenverhalen en toespelingen op verhalen uit de latere Fransche en Dietsche literatuur in Renart of Reinaert terug te vinden zijn behoeft natuurlijk geen betoog; hetzelfde geldt van de voorstellingen in beeldhouw- en schilderwerk, waarvan F. herhaaldelijk spreekt[4].

1) Zie reeds Taal en Lett. V 141, 157, noot.
2) Zie Tschr. XXX 58-60, 78-80; Taal en Lett. XIV 489-92.
3) Zie ook KALFF, Gesch. d. Ned. Lett. I 193; en verder den ter perse zijnden commentaar bij mijn critische uitgave van Reinaert I, blz. 103 vlgg.
4) Zie b.v. 102-3, 505, 523-7. Ik zou er de miniaturen, randversieringen enz., waarover F. slechts een enkele maal spreekt, bij willen voegen.

Het bestaan eener mondelinge overlevering, naast de schriftelijke, wordt door FOULET trouwens niet geheel ontkend (zie b.v. blz. 318, 460); af en toe maakt hij er - door den nood geperst, zou men haast zeggen - eenig gewag en gebruik van. Veelal wordt dan echter die ‘tradition orale’ toch weer afgeleid uit een geschrift: het weervertellen of in een sermoen inlasschen van een elders gelezen verhaal (448, 557); hetgeen trouwens op hetzelfde neerkomt als wat SUDRE herhaaldelijk aanneemt: mondelinge overlevering als schakel tusschen twee geschriften uit ouderen en nieuweren tijd.

In nuchterheid van opvatting, in scherpte van betoog en in helderheid van voorstelling overtreft dit boek stellig dat van SUDRE, hetgeen echter grootendeels met het gekozen standpunt samenhangt: aan de ‘matière flottante’ der sprookjes heeft men nu eenmaal veel minder houvast dan aan de in een vasten vorm gegoten geschriften, waarvan tijd en plaats van herkomst althans eenigermate zijn na te sporen. Daardoor doet FOULET's boek soms aan als een straal helder, koud water. Maar hij gaat m.i. te ver door de mondelinge overlevering in die mate weg te cijferen en nagenoeg alles in den Roman de Renard uit Latijnsche geschriften te willen afleiden. Die mondelinge overlevering moge, uit den aard der zaak, niet telkens stellig met den vinger zijn aan te wijzen, dat zij bestaan heeft is toch onloochenbaar; en met haar invloed dient altoos rekening gehouden.

Zullen wij ooit de herkomst en de geschiedenis van zoovele verhalen met zekerheid en in bijzonderheden kennen? Of zullen wij, beseffende dat wij over te weinig gegevens beschikken, ons moeten tevreden stellen met een algemeene kennis van het beloop hunner geschiedenis? Gelukkig kunnen wij ook zonder volledige bevrediging onzer weetgierigheid op dit stuk, van den Walschen Renart en den Dietschen Reinaert genieten.

L e i d e n , Februari 1916.

J.W. MULLER.

Een Afrikaanse dissertatie.[1)]

De heer BOSMAN, geboren in de Oranje Vrijstaat, is 26 Juni l.l. te Groningen tot doctor in de Nederlandse Letteren gepromoveerd op een in 't Afrikaans geschreven dissertatie, waarin hij betoogt dat het Maleis-Portugees op de vorming van het Afrikaans niet de invloed heeft gehad die ik er aan toe heb geschreven in mijn boekje *Het Afrikaansch* (Leiden, 1899) en in andere, later verschenen, studies over de lotgevallen van het Nederlands buiten Europa. De inhoud van de dissertatie brengt mee dat een beoordeling door mij licht 't karakter van een apologie zal krijgen; in elk geval zal ik meer over mijn eigen werk moeten spreken dan een recensent in gewone omstandigheden behoort te doen.

Laat ik beginnen met te zeggen dat Dr. BOSMAN een bestrijder is die men met genoegen en voordeel leest; hij heeft een scherpe, kritiese blik, die de zwakke punten van een redenering of leemten in de kennis gemakkelik onderscheidt; hij volgt de gedachtengang van zijn tegenstander en verzwijgt niet de argumenten waarop hij geen afdoend antwoord gereed heeft, nog veel minder maakt hij gevolgtrekkingen die niet door de tegenpartij bedoeld zijn. Hij zegt ruiterlik wat hij meent, en daar hij een hoffelik man is kan hij zich veilig wat ironie en plagerij veroorloven zonder in een toon te vervallen die voor de beoordeelde onaangenaam zou zijn. De onjuistheid van mijn teorie heeft hij m.i. niet bewezen, maar ik erken graag dat hij op verschillende plaatsen mogelikheden van interpretatie heeft aangetoond waaraan ik niet gedacht had; tot waarschijnlikheden heeft hij in mijn oog die mogelikheden niet weten te verheffen. Nieuw materiaal heeft hij weinig aangevoerd, maar het bestaande heeft hij scherpzinnig en naar een goede methode beoordeeld.

De bezwaren van Dr. BOSMAN tegen mijn hypothese over 't ontstaan van het Afrikaans komen hierop neer: 1°. De geschiedenis toont *niet* aan dat het Maleis-Portugees aan de Kaap als slaven- en haventaal zeer verbreid was, zodat het ook wel door de kolonisten

1) D.B. BOSMAN, *Afrikaans en Maleis-Portugees*, Groningen, P. Noordhoff, 1916.

werd gesproken. 2°. Vooral het betrekkelik geringe aantal vreemde woorden maakt dat men het Afrikaans geen mengeltaal mag noemen. 3°. Vele woorden van Indiese herkomst die aan 't Afrikaans eigen zijn, komen reeds vóór 1652, of kort daarna, in Nederlandse geschriften voor. 4°. De Afrikaanse taal moet ontstaan zijn onder invloed van het Hollands dat aan de Kaap door mensen van allerlei vreemde landaard, blanken en kleurlingen, werd vereenvoudigd en vervormd.

Dit laatste bezwaar bevat tevens de teorie die Dr. BOSMAN tegenover de mijne stelt. Men ziet er, meen ik, uit dat we op 't voornaamste punt niet lijnrecht tegenover elkaar staan. Op meer dan een plaats getuigt Dr. B. dat hij aan spontane ontwikkeling uit het Nederlands niet gelooft; hij begrijpt dat het tempo waarin de verandering tot stand kwam - al neemt men de tijd waarin het proces zijn beslag kreeg veel ruimer dan ik doe - die verklaring verwerpelik maakt. Zijn teorie verschilt hierin van de mijne dat hij vele faktoren, en daaronder niet rechtstreeks werkende, aanneemt, terwijl ik een bepaalde hoofdfaktor meen te kunnen aanwijzen; verder verklaart hij allerlei eigenaardigheden die ik als Kreolismen beschouw uit soortgelijke Nederlandse zinswendingen die in Afrika tot uitgebreider ontwikkeling zijn gekomen. Bij het beoordelen van die grammatikale biezonderheden lopen onze meningen nog al uiteen, maar tussen onze verklaringen van de eigenlike oorzaak der taalverandering zie ik geen essentieel verschil. Ik heb nooit het Maleis-Portugees de enige faktor genoemd en meer dan eens uitdrukkelik de mogelikheid vermeld dat niet-rechtstreekse invloed ook door andere talen op het Nederlands der kolonisten is geoefend (reeds in *Het Afrikaansch*, blz. 154 en vlg.). Dr. BOSMAN noemt dan ook terecht zijn teorie een gewijzigde teorie van de mijne (blz. 126). Misschien heeft hij gelijk met de invloed der andere talen hoger te schatten dan ik doe... misschien, want hij moet zich hier bepalen tot het uitspreken van een mening: ‘die verdere toepassing van die gewijzigde teorie laat ik achterwege’, zegt hij (blz. 126). Dat verwondert mij niet, want al zou ‘de verdere toepassing’ nu juist wezen wat ik begeerde te horen, ik begrijp wel dat er geen gegevens zijn die meer veroorloven dan de vaagheid van een algemene onderstelling. Bereidwillig neem ik de verzekering van Dr. BOSMAN aan dat er meer Hottentotse woorden in het Afrikaans zijn dan ik bij 't schrijven van mijn boekje wist; ook erken ik dat men genoeg voorbeelden kan noemen van blanken die Hottentots geleerd hadden, maar daarbij dient in 't oog gehouden dat zulke voorbeelden uit later tijd dan 't begin der volksplanting dateren en aangetroffen worden bij meer in 't binnenland, in eenzaamheid te

midden van Hottentotten levende boeren. Ik geloof nog altijd dat de geschiedenis sterk getuigt van de macht die 't gebroken Portugees had, maar ons al heel weinig leert omtrent de invloed der overige talen. Ik ontken die invloed niet, maar houd hem, tot nader bericht, voor geringer dan Dr. BOSMAN.

Ik kom hiermee aan het eerste bezwaar van mijn bestrijder, zijn mening dat er wel Maleis-Portugees, of liever Maleis en Portugees aan de Kaap gesproken werd, maar gelijk verschillende andere vreemde talen, dus door enkele mensen. Als bewijs dat de kolonisten zeer gemeenzaam waren met die taal heb ik o.a. aangevoerd dat Eva, de Hottentotse tolkin die ten huize van de kommandeur werd opgevoed, volgens het 'Dagverhaal' *goed duyts ende redelyck portugees* had leren spreken. 'Als Dr. H., zegt de heer BOSMAN, kon *bewijs* dat Eva haar kennis van Portugees ""moet opgedaan hebben door die taal dikwijls te hooren"", dan was dit een sterk argument vir sij teorie, maar dit kan hij nie'. Inderdaad, bewijzen kan ik dat niet, maar ik vraag de lezer of mijn onderstelling niet veel waarschijnliker is dan Dr. BOSMANS verklaring, dat zij van de vrouw van de kommandeur of van zijn nichtjes privaatles in die taal ontvangen heeft. Van een ander, nog duideliker, geval door mij aangehaald gewaagt Dr. BOSMAN niet. We lezen in de Kaapsche Stukken (*Het Afrik.* blz. 42 en vlg.) van een Hottentottin Sara, die van kind af bij vrijburgers had verkeerd en er voor de kost, en ook wel voor geld, had gediend en '*daardoor bij gevolge onse Nederduytse en portugaische taale promptelijk aangenomen*' had. Heeft dit dienstmeisje ook al privaatles ontvangen? Wat betekenen dan de woorden *daardoor bij gevolge* en *aangenomen*? En moet *onse* niet zoowel op *Nederduytse* als *portugaische* (zonder lidwoord!) slaan? Ik kan mij geen ondubbelzinniger antwoord denken op de vraag die ik mij in *Het Afrikaansch* stelde, en die Dr. BOSMAN mij als een eis herinnert: hebben de kolonisten het gebroken Portugees gesproken, niet slechts soms maar in het dageliks gebruik? In elk geval is het 'sterke argument' dat Dr. BOSMAN in het over Eva meegedeelde miste, hier in volle kracht aanwezig.

KOLBE zegt dat de ajas of gekleurde minnen, 'dem Kinde ihre Muttersprache, oder wenigstens die Portugiesische, welche durch gantz Ost-Indien gemein ist, und als eine Haupt-Sprache in diesen Ländern zu consideriren ist, mit der Mutter-Milch gleichsam einflössen können'. Dr. BOSMAN meent dat de woorden 'in diesen Ländern' waarschijnlik niet op Zuid-Afrika, gelijk ik aannam, maar op Oost-Indië (waartoe intussen de Kaap gerekend werd) slaan. Ik geloof dat hij daarin gelijk heeft; de eigenlike beteekenis van de plaats blijft door

die emendatie ongerept: van de ajas leerden de Afrikaanse kinderen het *Portugees*.

Ik kan natuurlik niet alles bespreken wat ik over 't gebroken Portugees als haventaal heb aangehaald, zonder Dr. BOSMAN te overtuigen. Laat ik hier alleen aanstippen dat ik 't zeer onwaarschijnlik acht dat op de schepen alleen de officieren de lingua franca van het Oosten kenden, en dat de matrozen meest aan boord bleven. Èn de begeerte om te passagieren èn de eis van hun gezondheid èn 't drijven van ruilhandel maken het aan land gaan, zo dikwels en zo lang mogelik, waarschijnliker. Dr. BOSMAN hecht grote waarde aan een plaats uit het Dagverhaal waarin verteld wordt dat een expeditie van 13 man naar 't binnenland wordt gezonden, met de bedoeling tot het verafgelegen, raadselachtige Monomotapa door te dringen. VAN RIEBEEK voegt daarbij: ‘ende mocht wel dat eenige inwoonders aldaer de Portugeese spraecke eenigsints costen, dat Ul. doordien JAN DONCKERT in Italien gereyst heeft ende DORHAGEN de latijnse tale can, veele soude te passen comen om terecht te raecken.’ De plaats is me niet recht duidelik; Dr. BOSMAN leidt er uit af dat het in 1660 onmogelik scheen om uit de bezetting aan de Kaap iemand te krijgen die Portugees kende, anders had men zich niet behoeven te behelpen met het Italiaans en 't Latijn van twee manschappen. Is die gevolgtrekking juist, dan zegt ze alleen iets voor de soldaten der Compagnie; men kan evenwel ook aannemen dat voor die gevaarlike tocht de sterkste en handigste soldaten gekozen werden en een minder geschikt man, al was hij goed ter tale, thuis gelaten moest worden. Daarmee klopt dat er in 't algemeen van geen tolk gesproken wordt. Ik erken echter dat de plaats, die ik niet goed begrijp, eer tegen dan voor de algemene bekendheid van 't Maleis-Portugees spreekt. Maar tegenover deze negatieve getuigenis stel ik met vol vertrouwen de twee positieve, zeer duidelike berichten die wij omtrent Eva en Sara vernomen hebben.

Ook als slaventaal was het Maleis-Portugees niet zo algemeen bekend als ik beweer, zegt Dr. B. Ten eerste moet men onderscheiden tussen het Portugees uit Angola, het Indo-Portugees en het Maleis-Portugees; dan kwamen de meeste slaven uit Madagascar en er wordt uitdrukkelik gezegd dat men die niet verstond; eindelijk zorgde men van den aanvang af er voor dat de slaven Hollands leerden. Wat voor belang hadden dus slaven die niet uit Indië kwamen, om gebroken Portugees te leren, als ze toch gedwongen werden om zich van het Hollands te bedienen?

Ik antwoord daarop het volgende. Reeds in mijn boekje heb ik

gezegd dat Maleis-Portugees geen scherp te omschrijven begrip is, maar dat ik, steunende op mededelingen als die van ALEWIJN (*Het Afrikaans*, blz. 35 en vlg.) aanneem dat het Maleis en het Portugees, hoewel gewoonlik afzonderlik vermeld, in de praktijk door elkaar liepen, en dat het Portugees van de zeemanstaal een mixtum was waarin het hoofdpercentage door het Portugees werd gevormd en het Maleis het grootste contingent leverde van de Indiese talen. Een onderscheiding in verschillende soorten verbasterd Portugees, hoewel teoreties juist, kunnen we in de praktijk niet maken: daarom is 't misschien beter om een algemene term, gebroken Portugees, te gebruiken. Gebroken Portugees kenden ook de slaven uit Angola, het Portugese slavenemporium; ik heb niet gezegd dat de meeste slaven uit *de Oost*, maar uit *het Oosten* kwamen en dus rekening gehouden met de Malagassen. Daarvan wordt uitdrukkelik gezegd dat men ze in den beginne niet verstond: sluit dit niet in dat men met de slaven uit de Oost wèl kon spreken, en is dit niet een nieuw argument voor de bekendheid van de Kaapse kolonisten met het gebroken Portugees? VAN RIEBEEK heeft ongetwijfeld zijn best gedaan om alle slaven tot Hollandssprekende mensen te maken, door onderwijs en door beloningen; RIJKLOF VAN GOENS verbood kortweg dat slaven 't zij met hun meesters, 't zij onderling zich van het Portugees bedienden. Maar hebben die bevelen en beloningen afdoende geholpen? Op Java en op Ceylon weten we dat het resultaat nihil is geweest, en aan de Kaap was het stellig ook zeer verre van bevredigend. Dr. BOSMAN ziet in die bepalingen maatregelen die 't opkomen van een Portugese slaventaal wilden voorkomen en daarin grotendeels slaagden, ik houd ze voor gebrekkige bestrijding van een toestand die reeds dadelik bestond. Dat doe ik vooral op grond van de verschillende gevallen, door mij vermeld, waarin slaven onderling of met hun meesters Portugees spraken, ja door de laatsten ook in die taal werden toegesproken. Ik verwijs naar mijn boekje en voeg hier nog bij twee getuigenissen van een Zweedse reiziger, die van 1770-1772 in Zuid-Afrika was en ook reizen in het binnenland deed. Ik bedoel C.P. THUNBERG. Van zijn werk heb ik alleen de Franse vertaling (*Voyages au Japon par le cap de la Bonne Espérance* etc., Parijs 1796, 2 dln.) tot mijn beschikking. Daarin lees ik (I, blz. 130): ‘on ne se sert pas (n.l. aan de Kaap) de domestiques européens, ce sont des esclaves noirs ou mulâtres de Madagascar, de la côte de Malabar ou de différentes autres contrées de l'Inde. Ils parlent malais ou mauvais portugais, mais rarement hollandais.’ In 't binnenland overkwam hem 't volgende: ‘notre hôtesse avoit eu l'attention de nous donner un

esclave pour nous indiquer un gué; mais ne parlant ni n'entendant pas même le hollandais, il fut obligé de nous diriger par des signes' (II, blz. 47). Ook MENZEL (*Vollständige... Beschr. des Vorgebirges der guten Hoffnung*, 1785, I, blz. 148, cf. blz. 166, II, blz. 615 enz.) geeft voorbeelden van het Portugees als taal der slaven; hij maakt herhaaldelik gewag van 'die Lingua franca welche alle Sklaven sprechen'. Indien een enkel geval van een Portugeessprekende slaaf in de litteratuur werd vermeld, zou men kunnen aannemen, gelijk Dr. BOSMAN naar aanleiding van mijn voorbeelden in *Het Afrikaans* doet, dat er sprake is van slaven die eerst korte tijd in het land waren; nu men vijf of zes verschillende zegslieden kan aanhalen, en daaronder sommige die, als MENZEL, THUNBERG, KOLBE en SPARRMAN verzekeren dat alle slaven Maleis of Portugees kenden, is die onderstelling niet houdbaar. 't Is trouwens zeer begrijpelik dat de slaven vasthielden aan de taal die reeds op de plaats waar ze aan boord gingen een middel van verstandhouding was tussen lotgenoten van verschillende herkomst en die op 't schip, en later in het grote slavenlogies, hun de gelegenheid gaf om met elkander te spreken. Daarna en daarnaast leerden zeker de meeste Hollands, en in 't binnenland zal wel een slaaf die in 't geheel geen Hollands verstond een uitzondering geweest zijn (zie de tweede plaats van THUNBERG). Ik kan uit de Kaapsche stukken verschillende voorbeelden aanhalen van Malagassen die met slavinnen uit Oost-Indië trouwden: dat bevorderde stellig het handhaven van 't gebroken Portugees. Laten we ook niet vergeten dat nog diep in de achttiende eeuw het samenleven van blanken met slavinnen geen zeldzaamheid was en er op die wijze heel wat gebroken Portugees door blanken gehoord, en niet zonder gevolgen gehoord, moet zijn.

Ik beweer niet door dit alles onweersprekelik *bewezen* te hebben dat het gebroken Portugees de oorzaak is geweest van de vervorming der Nederlandse taal; ik heb altijd gesproken, en spreek nog, van mijn 'hypothese'. Maar zolang de gemeenzaamheid met het Portugees en het gebruik van die taal in zo veel groter mate kan aangetoond worden dan de verbreiding en het veelvuldig gebruik van het Hottentots of andere talen, blijf ik in dat gebroken Portugees de hoofdfaktor zien en kan ik aan de overige talen niet anders dan een ondergeschikte, niet nader te bepalen rol toekennen in het proces der taalverandering.

WINDISCH heeft een definitie gegeven van een mengeltaal die mij te doctrinair is, en waarvan ik dan ook in *Het Afrikaansch* (blz. 15 en vlg.) alleen een gedeelte heb overgenomen. Met name heb ik

bezwaar tegen zijn eis dat de ontleende woorden een aanzienlik deel van de woordenschat moeten uitmaken, zodat de gewoonste zin zulk een vreemd woord bevat. Volgens die definitie is zelfs 't Negerhollands geen mengeltaal, want men kan uit de gemeenzame gesprekken die ik achter mijn bespreking van die taal heb uitgegeven genoeg zinnen aanhalen die geen enkel onnederlands woord bevatten, en de woorden uit de negertalen zijn er zelfs *hoogst* zeldzaam. Dit geldt van velerlei Kreools. Aan de eis die ik zelf stelde, duidelike invloed op vormleer, syntaxis en woordenschat, meen ik dat het Afrikaans voldoet. Daarop kom ik straks terug. Voor 't overige hecht ik weinig aan de benaming van zulk een niet scherp te formuleren begrip. Meent Dr. BOSMAN dat het Afrikaans niet de grens heeft overschreden die een sterk ‘gemischte Sprache’ scheidt van een ‘Mischsprache’, dan bepaal ik mij er toe vast te stellen dat hij 't woord ‘Mischsprache’ bij SCHUCHARDT anders opvat dan ik.

Veel moeite heeft de schr. zich gegeven om aan te tonen dat talrijke Indiese woorden die in 't Afrikaans voorkomen, in Nederlandse geschriften van vóór 1652 of kort daarna worden aangetroffen; van enkele wijst hij aan dat ze reeds in 't laatst van de zestiende eeuw door Nederlanders zijn gebruikt. Ik kan die woorden niet stuk voor stuk behandelen en dat is ook niet nodig, want hetgeen mij hier scheidt van Dr. BOSMAN is van principiële aard. Mocht er nog eens een tweede uitgave van *Het Afrikaansch* nodig zijn, dan zal ik zeker dankbaar gebruik maken van zijn nasporingen en van zijn mededelingen omtrent het eigenaardig gebruik van verschillende vreemde woorden in zijn moedertaal. Hier kan ik alleen ons verschillend standpunt aanwijzen.

Alle, of bijna alle, plaatsen door Dr. BOSMAN bijeengebracht zijn ontleend aan geschriften van Oost-Injevaarders, van mensen dus die zeer vertrouwd waren met de zeemanstaal van het Zuidelik halfrond. En nu begaat de schr., naar mijn mening, een niet geringe fout door die zeemanstaal in één adem te noemen met de volkstaal van de zeventiende eeuw. De zeemanstaal is een groepstaal, en 't voorkomen daarin van een bepaald woord bewijst volstrekt niet dat het aan 't Nederlandse volk, als geheel beschouwd, bekend was. Overtuigende plaatsen voor Dr. BOSMAN's stelling dat zulke woorden uit Nederland aan de Kaap zijn gekomen, moeten dus aan andere geschriften dan Reisjournalen en dergelijken ontleend zijn. VAN RIEBEEK heeft heel wat van die Indiese woorden in zijn Dagverhaal; zijn die *dus* (gelijk Dr. B. een enkele maal zegt) uit Holland in Afrika gekomen? Absoluut onmogelik is het niet, maar onwaarschijnlik in de hoogste

mate. Ik kom hier terug op mijn mening dat het bestaan van een op overeenkomstige wijze verbasterd Hollands in Indië in rekening gebracht moet worden bij 't verklaren van de inderdaad buitengewoon snelle vervorming van onze taal in Afrika (*Het Afrikaansch*, blz. 74). De heer PRICK VAN WELY (*Neerlands Taal in 't verre Oosten*, 1906, blz. 1 en vlg.) gelooft dat ik hiermee te veel heb gezegd: 't Portugees was in Indië zo oppermachtig dat geen verbasterd Hollands kon opkomen, 't Is mogelik dat de mensen die in Indië *gevestigd* bleven veel meer Portugees dan Hollands spraken, en de taalverbastering er weinig sporen in het Nederlands achterliet, maar de zeemanstaal toont toch onmiskenbare tekens van een zeer sterke invloed van het Maleis en Portugees. Wat mij ook doet vasthouden aan mijn onderstelling dat het Hollands der zeevarenden in de Indiese archipel al vroeg op soortgelijke wijze de invloed ondervond van de lingua franca als later het Afrikaans, ja dat het met zijn Portugese bestanddelen als 't substraat van de taal der kolonisten kan worden beschouwd, is de opmerkelike overeenkomst in woorden en klankeigenaardigheden die men waarneemt tusschen het Afrikaans en het Hollands dat nog te vinden is te midden van het gebroken Portugees der ambachtslieden van Ceylon (zie *Tijdschr. der M^{ij}. van Taal en Letterkunde XXIX*, blz. 303 en vlg.). Ook de gelijksoortigheid der afwijking van het Nederlands in het Afrikaans en in de taal van Indiessprekende mensen, kan ik niet voor toevallig houden; zonder mijn hypothese omtrent de invloed van het gebroken Portugees èn aan de Kaap èn in Indië zijn ze m.i. niet te verklaren.

Reeds in het Dagverhaal van VAN RIEBEEK vinden wij *die* als bep. lidwoord (cf. Mal. *itoe*) gebruikt. Wat is nu waarschijnliker: met Dr. BOSMAN in het *die* van de Oost-Injevaarders een overblijfsel te zien van het Middelnederlandse *die* (als lidw.), of aan te nemen dat VAN RIEBEEK zich dat *die* had aangewend in Indië, waar hij reeds op 20jarige leeftijd heentoog en er 't grootste deel van zijn leven doorbracht? Wil Dr. BOSMAN aannemen dat VAN RIEBEEK, die uit een deftig geslacht te Kuilenburg geboren was, het meegebracht had uit Patria, waar het, voor zo ver wij weten[1)], sedert lang door *de* was verdrongen? Zeer zeker onjuist is 't om uit het voorkomen in het Dagverhaal te besluiten dat ‘in die tweede helft van die 17de eeuw *die* nog als lidwoord in die skrijftaal voorgekom het’ (blz. 98). Al *schreef* de kommandeur zijn Dagverhaal, *schrijftaal* kan men zijn

1) Zie de dissert. van Dr. B. VAN HALTEREN, *Het pronomen in het Nederl. der 16de eeuw*, Wildervank, 1906, blz. 46.

manier van gedachtenuiting niet noemen. Ik houd zijn *die* zeer zeker voor Indies, en dat het ook in 't Negerhollands voorkomt, verklaar ik uit de aanwezigheid in de zeemanstaal.

Door dit voorbeeld heb ik willen aantonen op welke wijze ik, maar dan met groter uitvoerigheid dan mij hier ten dienste staat, de opvatting die Dr. B. heeft van de Indiese woorden zou willen bestrijden. Sommige van die woorden, b.v. *soebatten*, gevoelde VAN RIEBEEK zelf nog als een ‘indiaensch woort’ gelijk hij zegt; op een andere plaats verklaart hij *soubaster* door ‘flikfloyster’. Toch meent Dr. BOSMAN dat soebatten in Afrika uit het Nederlands overgeërfd kan zijn (blz. 68).

Hoewel Dr. BOSMAN geen spontane ontwikkeling van het Hollands tot Afrikaans aanneemt, acht hij de invloed van vreemde talen - en daaronder van het Portugees - in hoofdzaak beperkt tot het tempo. ‘Dat die ontwikkeling in Nederlands die kant van Afrikaans opgaan, en... die kant sal blij opgaan is zeker’ (blz. 102). Dat is een boute bewering; ik geloof van de profetie niet veel, maar de toekomst zal dat alles uitmaken. Krachtens die mening ziet de schr. in 't Afrikaans eigenlik een vervroegd Nederlands; wat bij ons in knop aanwezig is of was, is in 't Zuiden onder biezondere omstandigheden tot volle ontplooiing gekomen. Die stelling wordt verdedigd door van allerlei -ismen die ik aan 't Indies of Portugees toeschreef, analoga in 't Nederlands aan te tonen. Daarbij toont de schr. dat hij onze gemeenzame spreektaal in de puntjes kent en met talent zijn voorbeelden weet te kiezen. Bij voorbeeld: uitdrukkingen als *hij is lekkerlijf, droëlewer, hoenderkop* enz. behoeven geen Kreolismen te zijn, want men zegt immers in't Hollands ook *hij is platzak*. Knap gevonden! Maar is ook hier weer niet de waarschijnlikheid uiterst gering? De (waarschijnlik jonge) Holl. uitdrukking is een unicum, waarvan ik de verklaring niet kan geven; alle uitdrukkingen die er op gelijken zijn steeds zelfst. naamwoorden. Dit unicum nu moet een serie van Afrikaanse uitdrukkingen verklaren.

Een eenzijdig ontkenner van elk Kreolisme is de schr. intussen volstrekt niet. Over sommige eigenaardigheden schort hij zijn oordeel op, van andere (b.v. de verbinding van het voorwerp aan het werkwoord door middel van een voorzetsel) erkent hij dat een Kreolisme vooralsnog de beste verklaring schijnt. Wil ik van mijn kant nu niets toegeven? Ik erken dat ik mij zeer goed bij verschillende woorden vergist kan hebben, en ik ben geneigd om aan Dr. VAN GINNEKEN en Dr. BOSMAN beiden toetegeven dat *ons* voor *mij* wel uit Zeeland of Zuid-Holland naar de Kaap gekomen kan zijn; *geheel* overtuigd

ben ik nog niet, als ik naga dat in het Jersey Dutch, dat zo duidelik 't karakter van een oorspronkelik Zeeuws of Zuid-Hollands dialekt vertoont, de 1ste pers. meerv. *wij* is gebleven. Maar de meeste der door mij voor Indianismen verklaarde zinswendingen moet ik als zodanig handhaven, o.a. *met 'n mes saam snij*. Dr. BOSMAN zegt wel dat *met* in 't Maleis *dengan* is, maar ik meen te weten dat men in de overeenkomstige uitdrukkingen alleen *sama* gebruikt.

Ik moet afscheid nemen van Dr. BOSMAN's boek. Overtuigd hebben we elkaar niet en dat gaat ook moeilik in een materie waarbij het verschillend taalgevoel van een Afrikaner en een Nederlander, meest onbewust, de feiten die men krities wil onderzoeken in een bepaald licht stelt. Maar ik geloof dat we elkander op verschillende belangrijke punten opmerkzaam hebben gemaakt, en dat we daarvan beiden bij ons verder onderzoek voordeel kunnen trekken.

D.C. HESSELING.

Zaïre en de Henriade in de Nederlandse letterkunde. (*Vervolg van blz.* 204).

La Henriade, het heldendicht waarin VOLTAIRE de vierde Hendrik verheerlikte, is eveneens hier te lande veel gelezen, vertaald en nagevolgd. *Drie* vertalingen zijn er mij van bekend. Die van G.J. KLINKHAMER, die van FEITAMA en een van A.L. BARBAZ, de veelschrijvende VOLTAIRE-bewonderaar uit 't eind der achttiende en 't begin der negentiende eeuw, die ook verscheiden toneelstukken van VOLTAIRE vertaalde.[1)]

Welk een bewondering deze BARBAZ voor VOLTAIRE koesterde, blijkt uit zijn inleidend ‘Gedicht aan de groote dichters van Nederland’, een voortdurende verheerliking van VOLTAIRE, niet meer slechts ‘een Gauler’, volgens hem, ‘maar een waereldzanger’.

1) Hendrik de Vierde Koning van Vrankrijk en Navarre gevolgt naar het Fransche van den Heere de VOLTAIRE in tien boeken door G. KLINKHAMER, 1744; Hendrik de Groote uit de Fransche heldenvaerzen van den Heere de VOLTAIRE in Nederduitsche dichtmaat overgebracht onder de zinspreuk Studio Fovetur Ingenium (SYBRAND FEITAMA), 1753; De Henriade van VOLTAIRE in tien zangen, in gelijk getal van Nederduitsche vaerzen overgebragt door A.L. BARBAZ.

Hoe zeldzaam mag natuur zó groot een zanger baren,
Die uitblinkt als monarch van 't hooge dichtrenkoor!
Hij is de star gelijk, die, langs het vlammend spoor,
Een heldre lichtkolom doet achter zich ontwaren,
Slechts éénmaal de aarde groet in méér dan honderd jaren,
En rent, als zonnetelg, der heemlen omvang dóór.

Onder dit gedicht staat als datum 1819. Een eigenaardig bewijs welke vurige vereerders VOLTAIRE tòèn nog in Nederland bezat.

Reeds veel had BARBAZ vertaald toen hij met de vertaling van de *Henriade* begon. Na ruim zes-en-twintig jaren onafgebroken te hebben voortgewerkt, na zelf ‘zo vele duizende Fransche verzen geschreven, en daardoor zich den geest der Fransche taal en poëzie gemeenzaam te hebben gemaakt’, verstoutte BARBAZ zich een overzetting van het beroemde Franse heldendicht te leveren, en wel een overzetting van een aantal verzen gelijk aan dat van het oorspronkelik dichtstuk.

In 1806 had hij reeds de negende zang van de *Henriade* 't licht doen zien, maar de beroemde naam van FEITAMA had hem teruggehouden verder te gaan. Doch de vertaling van FEITAMA onderzoekend, had BARBAZ niets dan het geraamte van VOLTAIRE gevonden; zijn lichaam, zijn ziel, vond hij niet; ‘alle de uitblinkende Franse vaerzen waren in de Nederduitschen verdwenen; de gedachten van den dichter waren er oppervlakkig wel in, maar zijne fijne denkbeelden niet; de geest van het roomsch-katholiek geloof, die door de geheele *Henriade* heenspeelt, en het gronddenkbeeld ervan uitmaakt, was met een sluier van protestantisme, volgens de godsdienstige begrippen van het midden der vorige eeuw, omkleed en daardoor onkenbaar gemaakt’. Dit alles hinderde BARBAZ zeer en hij besloot het gehele gedicht te vertalen.

BARBAZ is m.i. onbillik voor zijn voorganger. Ik heb verschillende gedeelten van de *Henriade*, waarin sprake was van 't katholieke geloof en katholieke gebruiken, vergeleken met de vertaling van FEITAMA, maar van die protestantisering, waarvan BARBAZ gewaagt, heb ik niets kunnen bemerken. Wèl iets anders. Dat hij, overal waar hij sporen van 't verfoeide deisme meent te bespeuren, zich haast die te doen verdwijnen. 't Rationalisme van VOLTAIRE verschrikt hem, en hij vervroomt en verwaast op verschillende plaatsen de realistiese schildering van de verlichte Fransman.

Zelf zegt FEITAMA dit, met andere woorden, in de Voorrede van zijn werk. Alles wat hem toescheen tegen de achtbaarheid der Grodlijke Openbaring strijdig te wezen, heeft hij onvertaald gelaten, verzacht of bekort. En bovendien heeft hij eenige Franse uitdrukkingen,

waardoor de Weelde (la Volupté?) gevaarlik werd gevleid, overgeslagen of op een zedige wijze voorgesteld.

Laat ik u door een enkel voorbeeld tonen hoe FEITAMA te werk gaat.

In de Eerste zang richt Hendrik tot God 't verwijt dat deze zich niet aan hem openbaart, hem niet de wegen toont die tot Hem voeren. En hij voegt er bij: Een zo goede God, die des mensen meester is, zou door de mens gediend zijn, als hij 't gewenst had.

> Hélas! un Dieu si bon, qui de l'homme est le maître,
> En eût été servi, s'il avait voulu l'être.

FEITAMA vertaalt:

> Een God, zo minzaam, wierd, waar 't zijn volstrekt behagen,
> All' zijner schepslen liefde eenparig opgedragen.

KLINKHAMER, die de bezwaren van FEITAMA niet kent, vertaalt ongeveer wat er staat:

\- - - - - - - - - die Godtheid, die de menschen
Beschermt en gade slaat, kon zigh naar hare wenschen van ieder zien gedient...

'Qui de l'homme est le maître' is natuurlik iets anders dan 'die de menschen beschermt en gadeslaat'.

BARBAZ eindelik komt 't dichtst bij 't oorspronkelik met:

> Helaas! die goede God, dien wij als meester vreezen,
> Waar' door den mensch gediend, had hij 't begeerd te wezen.

Merkwaardiger is 't een groter fragment te vergelijken, b.v. in boek VII 't gedeelte waar de Heilige Lodewijk Hendrik in de droom mede naar de Hemel voert.

Te midden van de wentelende bollen schittert de Zon, door God zelf ontstoken. Van die bollen zegt VOLTAIRE:

> Ces orbes immenses
> *Qui n'ont pu nous cacher leur marche et leurs distances.*

't Is de leerling van NEWTON die hier spreekt, de verlichte achttiendeeeuwer, trots op het intellekt van de mens, dat de loop der hemellichamen heeft kunnen volgen, hun banen heeft kunnen berekenen.

Wat vinden we van die merkwaardige versregel terug bij FEITAMA?

> In 't wijde middenvak dier Lichten, op wier vaart
> En afstand ons gezicht zo vol verbaasdheid staart.

U ziet: geheel iets anders. Eerder een verkleining van de menselike geest, die zich verwondert over vaart en afstand der hemellichamen.

KLINKHAMER vertaalt:

In 't schittrend middelpunt van die oneindigheên
Of ronden, die ons nooit verbergen hunne schreeën,
En verheidt, schijnt die Star des Hemels, waardt geprezen,
Die schoone Morgenstar....

Die ‘schreeën’ en ‘verheidt’, die ‘Morgenstar’ voor de Zon, die ‘Star des Hemels, waardt geprezen’, 't is verre van mooi.

BARBAZ heeft weer *beter*:

In 't schittrend middenpunt dier groote hemelbollen,
Berekend door den mensch langs welke baan zij rollen,
Straalt ook die Zon, wier vuur Godzelf ontstoken heeft.

Een eind verder komt een eigenaardige uiting voor van wat toen tot 't deisme gerekend werd, van ‘la religion naturelle’. Hendrik ziet de aanhangers van niet-kristelike godsdiensten, van Confucius, Zoroaster, Mahomet, die ootmoedig hun vonnis afwachten. De vorst meent dat God hen niet zal straffen. Zal Hij hen straffen, dat ze hun ogen gesloten hielden voor 't licht dat Hij zo ver heeft geplaatst? Zal Hij hen, als een onrechtvaardig meester, straffen volgens de wet der Kristenen, die ze niet hebben kunnen kennen? Neen, God heeft ons allen geschapen, God wil ons allen redden, in aller harten grift hij de wet der natuur, altijd dezelfde en altijd zuiver. Naar die wet oordeelt hij de heidenen, en als hun hart rechtvaardig was, zijn ze Kristenen geweest.

Ce Dieu les punit-il d'avoir fermé leurs yeux
Aux clartés qui lui-même il plaça si loin d'eux?
Pourrait-il les juger, tel qu'un injuste maître,
Sur la loi des chrétiens qu'ils n'avaient pu connaître?
Non, Dieu nous a créés, Dieu nous veut sauver tous.
Partout il nous instruit, partout il parle à nous;
Il grave en tous les coeurs la loi de la nature,
Seule à jamais la même, et seule toujours pure.
Sur cette loi, sans doute, il juge les païens;
Et, si leur coeur fut juste, ils ont été chrétiens.

FEITAMA vertaalt:

Zou God hen straffen, die hunne oogen niet ontsloten
Voor Licht, niet hen verleend, maar wel aan gunstgenooten?
Ja hen verwijzen tot eene eindelooze elend',
Door de Evangelieijver, volstrekt hen onbekend.

De oneerbiedige uitdrukkingen: ‘que lui-même il plaça si loin deux’ en ‘tel qu'un injuste maître’, u ziet dat ze geheel verdoezeld zijn.

In de vertaling van KLINKHAMER:

Zou dan Godt,
Die zo barmhertigh is, op hun rampzalig lot
Niet letten, dat hij hen, vervreemt van alle klaarheidt,
Ontbloot voor 't eeuwig woord en helder licht der waarheidt,
Als een gestrengen Heer zou straffen naar de Wet,
Bij hen nogh onbekent, den Christen voorgezet?

BARBAZ vertaalt:

Straft God hen, wijl hun oog gesloten was voor 't licht,
Hetgeen hijzelf onthield aan hun verblind gezigt?
Hoe! zou hij jegens hen onbillijk vonnis spreken
Naar onzer Christnen wet, die hun nooit is gebleken?

In *De Gevallen van Friso* van WILLEM VAN HAREN vinden we veel gedachten, dierbaar aan VOLTAIRE, terug. Uitvallen tegen priesters, hovelingen, de verheerliking van 't intellekt, de Rede, belangstelling ook voor andere dan kristelike godsdiensten, die van Zoroaster b.v.

Maar véél merkwaardiger overeenkomsten met de Henriade biedt *Willem de Eerste of de grondlegging der Nederlandsche Vrijheid*[1] door NOMSZ. Hij begint als VOLTAIRE:

Ik zing dien vromen held, die Neerlandsch recht verweerde.

Op verschillende plaatsen vinden we, bij vergelijking, een verrassende gelijkenis met het heldendicht van VOLTAIRE. In de vierde zang van het gedicht van NOMSZ zendt God de engel Gabriël naar de afgrijselike afgrondenpoel om daar een *leugengeest* te zoeken en op Alva af te zenden. In de hel woelen, evenals bij VOLTAIRE, allerlei akelige geesten dooreen: de Dood, de Hoogmoed, de Nijd, de Haat, de Toorn. De beschrijving bij de Hollander is véél uitgebreider. Zijn heldendicht bestaat uit 24 zangen, de Henriade heeft er 10. Bij NOMSZ is alles nodeloos uitgebreider dan bij de Fransman, die, zelfs in zijn helle-beschrijvingen, boven al ‘la mesure’ blijkt lief te hebben. Dat ziet men o.a. uit de beschrijving van de hongersnood te Parijs tijdens 't beleg door Henri IV, en van die te Leiden tijdens het beleg.

VOLTAIRE zegt dat de hongerigen zich zelfs voedden met de as van hun vadren.

On les vit se nourrir des cendres de leur père.

En NOMSZ:

1) Willem de Eerste of de grondlegging der Nederlandsche Vrijheid, in vier en twintig zangen, door J. NOMSZ, 1779.

Ginds durft een gantsche drom, ô toppunt van elenden!
Om 't aklig graf te ontgaan, zich tot de graven wenden;
Delft, kruipend langs den grond, met een verzwakte hand,
Door 's hongers woên versterkt, de lijken uit het zand;
En zoekt aan schimlig rif, en afgespierde schonken,
Een voedsel voor den buik, schier ganschlijk weggezonken.

De tirades tegen de katholieke priesters bij NOMSZ komen ook wonderlik veel met die van VOLTAIRE overeen.

In de veertiende zang gaat Willems gebed tot Gods troon:

Verr' boven 't wondre vak, waarin de starren pralen,
En Gods almagtige arm der gouden dagtoorts stralen
Weldadig vloeijen doet en dagelijks bestaan,
Tol heil der waerelden, die, in haar ruime baan,
Om onze zon haar' loop volbrengen naar Gods wetten,
Behaagde 't God Zijn' troon voor eeuwig vast te zetten.

Deze aanhef is een vrije vertolking van een fragment, waarvan ik zo even een gedeelte besprak.

.... Luit cet astre du jour par Dieu même allumé,
Qui tourne autour de soi sur son axe enflammé.
De lui partent sans fin des torrents de lumière;
Il donne, en se montrant, la vie à la matière,
Et dispense les jours, les saisons, et les ans,
A des mondes divers autour de lui flottants.

Later bezingt NOMSZ de liefde, die om Gods troon heerst, niet de aardse liefde....

.... Geen liefde, als op onze aard',
Uit onderscheid van kunne, of ledigheid gebaard:
Neen! 't is een Hemelgloed, hoogst edel, rein en heilig,
Van onbepaalde kracht, en voor verzwakking veilig,
Het zalig geestenheir voor eeuwig ingeprent;
Een zuivre Hemeltelg, op 't aardrijk onbekend!
De geesten, die, daardoor vervuld, hier niets ontberen,
Genieten eindeloos 't geen ze eindeloos begeeren,
En smaken, eeuwig door dien liefdegloed gestreeld,
Vreugd zonder naberouw, en rust die nooit verveelt.

Deze regels zijn te vinden in de *Henriade*:

Ce n'est point cet amour que la mollesse inspire;
C'est ce flambeau divin, ce feu saint et sacré,
Ce pur enfant des cieux sur la terre ignoré.

De lui seul à jamais tous les coeurs se remplissent;
Ils désirent sans cesse, et sans cesse ils jouissent;
Et goûtent, dans les feux d'une éternelle ardeur,
Des plaisirs sans regrets, du repos sans langueur.

In de *Henriade* komt, zoals u weet, de minnares van Hendrik voor, Gabrielle d'Estrée, door wie de Bearner zich een wijle laat afhouden van 't roemruchtig oorlogswerk. In 't portret van Gabrielle zegt VOLTAIRE dat ze was als een roos in de lente, die haar natuurlike schoonheid verbergt voor de verliefde winden, maar die zich opent voor de lieflike stralen van een heldere kalme dag:

Semblable en son printemps à la rose nouvelle,
Qui renferme, en naissant, sa beauté naturelle,
Cache aux vents amoureux les trésors de son sein,
Et s'ouvre aux doux rayons d'un jour pur et serein.

Men vindt deze vergelijking bij NOMSZ terug in 't portret van Moons, de maagd aan wie Valdez, de belegeraar van Leiden, zijn hart verpand had, en die hem overhaalde Leiden niet te bestormen (dertiende zang, bl. 231):

Een jonge roos gelijk, die, pralende op haar steel,
De tedre bladen sluit voor Zephirs sterkst gestreel;
Doch, zich ontsluitende op 't gekusch der zonnestralen,
Met vreugd dien zagten gloed voelt in haar boezem dalen.
P. VALKHOFF.

Te hei of te fij.

Van bovenstaande uitdrukking geeft het *Ned. Wdb.* (VI, 438, 745, 1396), steunende op zeventiende-eeuwse plaatsen, de juiste verklaring, die terecht door STOETT (*Ned. Spreekw.*[3] N°. 831) overgenomen is. De eigenaardige vorm van de uitdrukking blijft evenwel onverklaard. Als we letten op de oudere vorm bij SPIEGHEL: *iet achten of ij of fij*, dan ligt het voor de hand dat eenmaal gezegd is: *hei ofte fij*. Toen *ofte* = of verouderde, hoorde men er *te* in, en de onontleedbare uitdrukking kreeg de parallel-vorm '*te* hei of *te* fij' (vgl. te hooi en te gras, te kust en te keur, enz.)
V.D.B.

Boekbeoordelingen.

Taalboek door A. Jager onderwijzer te Amsterdam I-III. Uitgave J. Muusses, Purmerend.

Het motto is: *Eerst kunnen, dan kennen*. Wat waarschijnlik zeggen wil: dat het goed *doen* door middel van herhaalde mechaniese oefening *vooraf* gaat, en het besef, dat wat behoort gedaan te worden, feitelik als een toepassing van *bepaalde regelen* is te beschouwen, een zaak van *latere* orde is.

Hier geldt het, wat men noemt het ‘zuiver schrijven.’ En dan is het ‘kunnen’ al heel wat. Eigenlik gezegd, ligt er het ‘kennen’ reeds in besloten.

Want, - ook zonder taaltheorie, door 't herhaalde afschrijven der woorden, of, ook buiten het letterlik afschrijven om, dan toch door 't reproduceren van de woord- en klankbeelden, houdt de vluchtige kindergeest reeds uit zich zelf zo veel mogelik vast aan reminiscenties, en aan de zelf opgemaakte analogieën en contrasten, welke die reminiscenties te hulp komen. Verbazend veel van die hulpmiddelen leert het kind zelf onderkennen en toepassen. Het gaat wel langzaam, bij het merendeel, maar het is een zekere weg. En bij de tragen is het langzamerhand tot klaarheid komen een veel betere wijze om ze te brengen tot hun geestelik zelfbezit, dan het opdringen van ‘waarheden’, waarvan de verschijnselen niet in hun hersenen vermogen door te dringen.

Wie op dit standpunt wenst te staan, zou kunnen zeggen, dat in het ‘kunnen’ reeds de ‘kennis’ steekt. Het leren ‘kennen’ zou dan enkel het *geven van namen* zijn aan wat in het onderbewustzijn ligt verscholen, en geprikkeld, door bepaalde verschijningsvormen, zich in die vormen als een latent vermogen laat gelden.

In het boekje van de hr. JAGER echter achterhaalt het ‘kunnen’ het ‘kennen’ op zijn eigen gebied; ‘ontleden’ moet worden een ‘kunnen’. Een ‘handigheid’ in het machinaal onder elkaar schrijven en namen geven. Dat gaat meest door dik en dun met een onge-

geneerdheid, die uitloopt op onberedeneerdheid.[1)] Van zelf, de bedoeling is duidelik, vooral omdat ook zo straks de samengestelde zin in hetzelfde ruwe procédé wordt getrokken: er moet overal zijn een *onderwerp*, een *gezegde*, en een of meer *bepalingen*, om zodoende een sleutel te bekomen voor de *de*- en *den*-kwestie. Doch als het daarom inderdaad is te doen, dan dienen de ontledingen alleen in *die* richting gestuurd. Nu wordt er met onnodige stof gewerkt. Zinnen als: 'Je moest oppassen dat je er niet inliep,' of 'Dirk boorde een paar gaten, waar 't aan opgehangen kon worden' (heel veel zinnen in 't 3e stukje gaan buiten het 'leren zuiver schrijven' om), gaan niet naar 't doel. Ook in een ander opzicht is dit niet genoeg in 't oog gehouden. De verdere mechanische behandeling van sommige taalverschijnselen, als verbuigingen (mijn vriend, mijns vriends, mijnen vriend) en vervoegingen (ik draag, je draagt, een ander draagt) staan te veel op zich zelf, en hadden juist, nu de zin en zijn delen als uitgangspunt van het nodig geachte taalonderwijs is gekozen, ook in die zin, met opklimmende moeielikheden, als aan het geheel ondergeschikte bijkomstigheden, kunnen worden verklaard. Zulke oefeningen hadden parallel met elkaar verder kunnen gaan, en onder elkaar aansluiting kunnen vinden, in de met meer zorg gekozen reeks van ontledings-opgaven. Dan zou er een bepaalde lijn in te vinden zijn geweest. De systematies geordende oefeningen met woorden, die moeielikheden bij het schrijven aanbieden (ofschoon er bij zijn, die buiten de bevatting liggen, en geweerd hadden moeten worden), komen daardoor in 't gedrang. Het werkje maakt, ondanks de hier-laatst vermelde toepassing van een gewijzigd inzicht, door het overnemen van vroeger gangbare praktijken, een ouderwetse indruk, en is ook

1) Op deze manier:

1. Ik hoor een muis:	Ik - ond.
	hoor - gez.
	een muis - bep.
2. Wie ziet de muis?:	Wie - ond.
	ziet - gez.
	de muis - bep.
3. Ga je naar huis?:	je - ond.
	ga - gez.
	naar huis - bep.
4. Langzaam ging)	het bekje - ond.
het bekje open:	ging open - gez.
	langzaam - bep.

Wat 2 betreft: het vóóraanstaande woordje is toch niet altijd (zie 3 en 4) onderwerp?
Wat 3 en 4 betreft: waarom is *ga* alléén *gezegde*, en waarom *ging.... open* samen?
Waarin ligt bij kinderen het verschil in 'naar huis gaan' en 'open gaan?' In de schrijfwijze?
Zulke vragen dienen toch in den beginne vermeden!

in dat ouderwetse een onvoltooid stuk werk gebleven. Ook wanneer de schrijver het werkje mocht vervolgen, en daarbij de tot hiertoe uitgebleven éénheid in 't oog mocht worden genomen, dan zouden de, in deze vorm, sterk te wraken ontledingen altijd nog als een hinderlik mixtum tussen de verdere methodiese uitwerking staan. Uit het oog is verloren, dat men bij boekjes als deze nooit te eenvoudig en te spaarzaam in het kiezen van de meest tastbare verschijningsvormen kan zijn.

J.K.

Zuiver schrijven (Leeren, Toepassen, Naschrijven). Eenvoudige Taaloefeningen voor de Lagere School door A. van den Berg. - D.A. Daamen. - 's Gravenhage.

De titel zegt het: 't is om zuiver schrijven te doen. Om niets anders 't Is ouderwets werk dus. En geschreven door iemand met een ouderwetse en onverbiddelike tucht. Overal spreekt de oude routine en de berekende discipline. Eén model: twintig voorbeelden. Een nader model: idem. Enz. 't Begint, heel gezond, met infinitieven, de stammen, en de persoonsuitgangen. Na vijf vel oefeningen zitten die er wel in. De opklimming is paedagogies-zakelik: a. *loopen, leeren*; b. *zien, doen*; c. *rusten, sluiten*; d. *zingen, drinken*; e. *rijden, glijden*; f. *wippen, stappen*; g. *schrijven*; h. *vreezen*; j. *visschen*. En daarbij de meervoudsvormen als *zagen, schuren, muizen, schuiven, petten, visschen*, met de meervoudsvormen der werkwoorden.

In 't 2de deeltje de verleden tijdsvormen der zwakke en sterke werkwoorden.

In 't 3de deeltje de voltooide tijden; de vier toekomende tijden; de bedrijvende en de lijdende vorm; en daartussen de verbuiging van het zelfst. nw. met het lidw. van bepaaldheid *de* en *den*, de verbuiging van het lidw. van onbepaaldheid en de bezitt. voornw.

Het 4de deeltje....

Maar genoeg. Het 1e deeltje haalt weer op het door velen reeds lang achter de bank gegooid: *ik lees, gij leest, hij leest*, het 2e deeltje: *ik leerde, hij leerde, men leerde, gij leerdet*, en later *gij wierpt, gij hingt*.... Ook wordt nog voor gepreekt: *Ik viel uit eenen hoogen boom; Wij geven den vrouwen kleeren*. Is dit nodig? En is dit geen tucht, die tegen de natuur in gaat? De degelikheid van den schoolman wordt hier aangevochten door de koppigheid van de schoolmeester. En waarvoor dit alles? Zijn er vreemde talen in zicht? Wenkt een onderwijs-inrichting?

Wij vragen slechts. Voor de leerlingen van de lagere school is

dit wringen van hun zinnen in deze stijve naamvallen-schema's een voortdurende plaag; ze laten het met moeite geleerde, met de spraakklank strijdige en zelden in toepassing gebrachte dadelik weer los, en de uren aan zulk onderwijs besteed, blijken jaar op jaar vermorst.

Ook veel andere dingen kunnen geschrapt worden. De ‘toekomende tijden’ b.v. en de ‘lijdende vorm’ heeft met het onderwijs in zuiver schrijven niets te maken. ‘Zuiver schrijven’ betreft alleen de afwijkingen tussen klank en woord, spraakbeeld en schrijfbeeld. Al zulke oefeningen konden tot één boekje, maar dan herhaaldelik door te werken, worden beperkt.

Hier wordt, notabene, nog een vijfde beloofd.

En dan heet het nog, na zoveel doordrongen gezond taalbesef:

‘Van harte hoopt de ondergeteekende, dat deze boekjes zullen blijken mede te werken aan de verbetering van het taalonderwijs in het zuiver schrijven’.

Wij vrezen dat deze ‘stof’ tot stof zal wederkeren.

J.K.

A glance at the soul of the low countries by Dr. Jul. Persyn. Leiden - Uitg.-Mij. ‘Futura’ - 1916.

Dit geschrift van de bekende Gentse hoogleraar draagt het stempel van een gelegenheidsuitgave: het heeft er de deugden en de gebreken van. Oppervlakkige Franskiljons hebben getracht, in Engeland de mening te verbreiden dat de Nederlandse beschaving in de wereld nooit iets betekend had, en dat voor België alleen heil te verwachten was van de Latijnse geest. (Zie blz. 84, noot). Daartegenover stelt PERSYN een warm pleidooi voor zijn moedertaal en voor de Nederlandse beschaving. In vogelvlucht geeft hij de Engelse lezer een kijkje op Nederlandse wetenschap, kunst en letteren in de loop der eeuwen. Daarbij wijst hij telkens op de betrekkingen met Engeland: op wederzijdse waardering, navolging en vertaling. Gemakkelik was de taak van de schrijver niet: hij wilde indruk maken door zo volledig mogelik te zijn, en moest tegelijk niet afschrikken door dorre opsomming. Zijn verdienste is, dat hij de belangstellende lezer telkens verwijst naar de geschriften, waar men zich verder op de hoogte kan stellen. Aan het gevaar dat elke lofredenaar bedreigt, om de geringschatting van zijn tegenstander te beantwoorden met overschatting, is de schrijver niet altijd ontkomen: met woorden als ‘onsterfelik’ en ‘wereldberoemd’ moet men niet te kwistig zijn, waar het b.v. CREMER of CONSCIENCE geldt. Dat TEN KATE Milton vertaalde ‘in a language as rich and perfect as that of Milton himself’ (blz. 81) zal niet iedereen goedgelovig beamen.

Het komt ons intussen voor dat dit boek aan het beoogde doel beantwoordt: het zal in den vreemde bijdragen tot de erkenning dat de Nederlanden een eigen geestelik bezit hadden en hebben, en daardoor in het biezonder de Vlaamse beweging ten goede komen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(Julie-Augustus).

De Gids.

Aug. CH.M. VAN DEVENTER geeft een nieuwe bijdrage tot de kennis van JACQUES PERK, onder de titel: *Uit het leven van Jacques Perk. Brieven van hem zelf aan Ch.M. van Deventer*. Als aankomende jongens voerden ze een drukke briefwisseling, waarin de jonge dichter zich vrij uitsprak. Deze brieven worden nu gedeeltelik en met de nodigste toelichting afgedrukt, omdat ze ‘den bijzonderen jongen man doen kennen in de uitbundigheid zijner snelrijpende jeugd.’

De Beweging.

Julie. In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* geeft ALBERT VERWEY een waarderende beoordeling van een bundel *Verzen* door MARIE CREMERS.

Groot-Nederland.

Aug. J.A.N. KNUTTEL oordeelt zeer ongunstig over het tweede deel van VAN GINNEKEN's *Handboek der Nederlandsche taal*. Daarin is z.i. ‘de behandeling der sociale taalkringen ad absurdum gevoerd.’ Hij veroordeelt scherp de ‘naïeve socialisten bestrijding’, de ‘uitstalling van al zijn ruw materiaal’ en de stijl die hij ‘slecht en ongelooflijk smakeloos’ noemt. Dat de criticus bevooroordeeld is, blijkt het best daaruit, dat hij in dit werk eigenlik niets te prijzen vindt.

Onze Eeuw.

Aug. Een zeer waarderende studie *Over Henriette Roland Holst- Van der Schalk*, door Mej. A.C.S. DE KOE, tracht een antwoord te geven op ‘de vraag naar de innigste persoonlijkheid van de kunstenares zooals die zich in haar kunst openbaart.’ De ontwikkeling van haar poëzie wordt in de verschillende bundels nagespoord. Na de zangen van lijden en strijd hoopt de schrijfster op een werk dat ‘de schoone verbeelding zal zijn van de overwinning.’

Elseviers Maandschrift.

Aug. HERMAN ROBBERS bespreekt *Het Schoone Mysterie* van HERMAN MIDDENDORP, als een eersteling in

proza, die veel goeds doet verwachten. - Met ingenomenheid herlas dezelfde schrijver KOLLEWIJN's *Opstellen*, al staat hij tegenover het praktiese streven van de vereenvoudigers ‘gematigd-onverschillig.’

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Aug. JAC. VAN GINNEKEN wijdt een grondige studie aan *De authentieke Mathilde van Jacques Perk*. Hij sluit zich geheel bij GREEBE's oordeel aan, dat handschrift C de ‘eigenlike’ *Mathilde* bevat. Na nauwkeurige bestudering en ontleding staat voor hem vast dat ‘de authentieke *Mathilde* van JACQUES PERK héél iets anders is, als waarvoor wij ze tot nu toe, op gezag der apocriefe edities, gehouden hebben; en dat ten tweede uit déze *Mathilde* ons een veel voller, veel sprekender, veel menschelijker, veel nationaler, veel sympathieker, en veel gróóter PERK-ziel tegenwenkt, als het leeg-klassieke, mythologisch-wazige, alle persoonlijke kleur, trek en lijn missende zielegelaat, waarvan KLOOS in studie op studie: de vage goddelijkheid o zoo begrijpelijkerwijze maar niet kan “af”-geschilderd krijgen.’ De eigenlike *Mathilde* is ‘een echt-Nederlandsche lyrische doctrinale tijd- en leerzang, gelijk BILDERDIJK en POTGIETER en ALBERDINGK THIJM en SCHAEPMAN er dichtten, hoewel in heel anderen toon.’ - G. JONCKBLOET bespreekt NOTO SOEROTO's Nederlands-Javaanse verzen *De Geur van moeders haarwrong*. De dichter lijdt z.i., ondanks zijn vele verdiensten, aan ‘de fatale ziekte van òverbeschaving.’ Bovendien waren ophelderende aantekeningen ‘absoluut noodzakelijk.’

De Nieuwe Gids.

Julie. In een anekdoties opgevat artikeltje *Volksschrijftaal* geeft FRITS VAN RAALTE beredeneerde proefjes van brieven, door weinig ontwikkelden geschreven. Zijn konklusie dat blijkbaar ‘het taalonderwijs toch aan niet te hoog gestelde eischen voldoet’ komt ons wat gewaagd voor. - In de *Literaire Kroniek* prijst W. KLOOS *Het Schoone Mysterie* van HERMAN MIDDENDORP.

Aug. In de *Literaire Kroniek* wordt uitvoerig het derde deel van KNUTTEL's *Bloemlezing uit Nederlandsche schrijvers* besproken. KLOOS vindt dat daarin verscheiden verdienstelike achttiende-eeuwse auteurs niet tot hun recht komen en toetst alle letterkundige oordeelvellingen, die hij vaak niet onderschrijft, o.a. het oordeel over FEITH en de kenschetsing van HUET's kritiek.

Oud-Holland.

Afl. 3. In een vrouwe-portret dat op een andere naam ging, herkende J.F.M. STERCK *Het portret van Clementia van den Vondel*, de zuster van de dichter. Zijn betoog is vergezeld van een mooie reproduktie, waarin de familiegelijkenis sterk spreekt.

De Katholiek.

Julie. FERD. FRANSSEN ontwikkelt zijn bezwaren tegen het *Heldenspel in verzen, Judith* door H. VAN DEN EERENBEEMT, waarin hij, ondanks de vele schoonheden, ‘het wezenlijk-dramatische element mist.’

De Beiaard.

Aug. B.H. MOLKENBOER O.P. schrijft over de jongste Katholieke Openluchtspelen. Het *Sint Servaasspel* van CHR. MERTZ strekt z.i. niet verder dan het gelegenheidsdoel. Verdienstelik uit dramaties en letterkundig oogpunt acht hij *Saul's Verwerping* door A. VAN DELFT, al zou het te lange derde bedrijf winnen door oordeelkundige coupures.

Stemmen des tijds.

Julie. J.A. VOR DER HAKE publiceert een lezing, die hij te Utrecht voor Christelike onderwijzers hield, een warm pleidooi voor *De nieuwe richting in de taalstudie en in het taalonderwijs*, vooral geschikt voor de vele onderwijzers die door hun ouderwetse taalopleiding nog geheel vreemd staan tegenover ons streven.[1)] - P.J. MOLENAAR bespreekt onder het opschrift *Een nieuwe geschiedenis der Nederlandsche letteren* met ingenomenheid PRINSEN's *Handboek*. Hij protesteert evenwel tegen ‘de liefhebberij om de reputatie van mannen als VAN LENNEP en BEETS af te breken.’ Zijn voornaamste bezwaar is dat PRINSEN ‘de bandeloosheid, de willekeur, het verbreken van alle goddelijke en menschelijke wetten verheerlijkt als de eenige bestaansvoorwaarde voor alle waarachtige kunst.’

Den Gulden Winckel.

Julie. Het eeuwfeest van *Willem Hofdijk Jacobsz*. (geb. 1816) gaf CATH. BRUINING aanleiding tot een biografies artikel met een beknopte karakteristiek van zijn persoonlikheid. - J. RASCH schrijft *Iets over den Nederlandschen folklorist en taalkundige Jozef Cornelissen*, met opsomming van al zijn geschriften.

Aug. RINKE TOLMAN vervolgt zijn artikel *Over Friesche letterkunde*, geschreven naar aanleiding van D. KALMA's *De Jong-fryske Biweging*.

Van onzen tijd.

No. 39. COR HERMUS beschouwt van dramaties standpunt het heldenspel *Judith* van HERMAN VAN DEN EERENBEEMT. De slotsom is: ‘Heldenspelen zooals *Judith* zijn misschien zeer fraai als lectuur, maar voor 't tooneel zijn ze niet geschikt.’

No. 41. PAUL VAN SONSBEECK spreekt in een artikel *Katholieken*

1) De voordracht is door de uitgever G.J.A. Ruys ook in brochurevorm verkrijgbaar gesteld (prijs ƒ0.40).

en Tooneel over de herlevende belangstelling en de Katholieke pogingen om ‘het tooneel op te heffen uit den poel waarin het grootendeels is verzonken.’

No. 43. COR HERMUS oordeelt ongunstig over *Een bijbelsch schouwspel*, nl. *De verborgene van Nazareth*, door Pater JOS. M. HOEN.

No. 47. J.F.M. STERCK bespreekt het eerste gedeelte van een nieuw *Handboek der Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde*, door J. MOOY.

Tijdschrift voor Nederl. taal- en letterk. XXXV, afl. 1.

P. LEENDERTZ Jr. betoogt dat de 16 regels van VONDEL's *Wtvaert en treurdicht van Henricus de Groote* (vs. 201 vlg.) die gewoonlik voor onecht gehouden worden, wèl van VONDEL zijn. Hij neemt aan dat VONDEL, vs. 192-216 ‘bij het overzien van zijn gedicht er tusschen gevoegd heeft’, terwijl hij in 1622 vs. 201-216 schrapte. - Een belangrijke studie wijdt dezelfde schrijver aan de *Geuse-vesper*. Bij de titel *Sieckentroost* denkt hij, evenals prof. MULLER, aan de kerkelike betekenis: geschrift om een stervenden tot troost voor te lezen. Daar dit grotendeels uit bijbelplaatsen bestond, wordt ‘sijn Woort’ in vs. 30 duidelik. De titel *Geuse-vesper* ‘past alleen bij de laatste strofe.’[1] Scherpzinnig wordt daarna betoogd dat ‘dese rechter’ de Dordtenaar HUGO MUYS VAN HOLY moet zijn, en dat het gedicht geschreven is ‘naar aanleiding van den dood van dezen’, zodat het niet ouder is dan 1626, maar waarschijnlik ook niet veel jonger. Het verhaal dat de rechter MUYS door de wormen zou zijn verteerd, kan dan berusten op een verkeerd begrepen regel uit VONDEL's hekeldicht.[2] Ten slotte heldert de schr. nog enkele biezonderheden op. - F.W. STAPEL deelt een en ander mede over *Joris de Bye*, in VONDEL's *Roskam* geëerd. Uit een nagelaten gedenkschrift blijkt - wat de dichter niet in

1) In een voordracht, die alleen voor beperkte kring in druk verscheen (Aug. 1916), verdedigt Dr. A. GREEBE de stelling dat VONDEL aan de Contra-Remonstrantse Siecken-troost de naam Vesper geeft, die voor hem in dit verband gelijke betekenis heeft. Daartoe werd hij geleid ‘door de oppervlakkige overeenkomst tusschen Roomsche vesper en Contra-Remonstrantsche Siecken-troost.’ Dit wordt aannemelik gemaakt door tal van woorden, door VONDEL gekozen om geschriften en handelingen van zijn Contra Remonstrantse tegenstanders in een hatelik licht te plaatsen (‘papen’, ‘priesters’, ‘santen’, enz.; t.a.p. blz. 10). De schr. werkt dit uit door zeer uitvoerig de Sieckentroost en de liturgie van de Roomse Vespers te vergelijken.

2) Ook GREEBE (t.a.p. blz. 13) brengt de *Geuse-vesper* in verband met de dood van Muys van Holy.

't minst vermoed heeft - dat DE BYE in het politieke een fel tegenstander van Oldenbarneveldt geweest is. - N. VAN WIJK behandelt *De etymologie van het woord 'geluk'*. - In een artikel over *Vaak* geeft J.W. MULLER een aardige proeve van woordgeografie. Het woord *vaak* behoort 'thans nog alleen werkelijk thuis in de volkstaal onzer noord-oostelijke, Friesch-Sassische gewesten.' Dit klopt over 't algemeen met de oudere getuigen: 'in 't eigenlijke, Vlaamsch-Brabantsche Middelnederlandsch is *vake*(*n*) tot dusverre niet gevonden.' In Antwerpen was het woord, blijkens KILIAEN, in de 16e eeuw alleen als uitheems woord bekend. Nu komt evenwel in de eerste helft der 17e eeuw het woord bij zuiver Amsterdamse schrijvers als SPIEGHEL, HOOFT en COSTER telkens voor. Blijkbaar is het uit de Friesch-Sassische streken in de 14e eeuw ook in West-Friesland, Noord-Holland en langs de Noordzee - te Amsterdam zelfs zéér - bekend geraakt. Later is het echter door Zuidhollandsche, wellicht ook Brabantsch-Vlaamsche invloeden uit de zich vormende Hollandsche *beschaafde* spreektaal - ten slotte zelfs ook uit de Noordhollandsche volkstaal?[1)] - verdrongen. Vandaar dat VONDEL 'in 1652 het woord opzettelijk en stelselmatig, als in die beschaafde taal ouderwetsch of gewestelijk klinkende, uit zijn *Palamedes* verwijderde.' Later is het woord 'in de algemeene Nederlandsche schrijftaal weder toegelaten.' - G.J. BOEKENOOGEN wijst op *Verwanten van 'Klaasje Zevenster'*, in het biezonder op een redaktie in het zeldzame kluchtboekje *De Klugtige Tyd-verdryver*. - A. KLUYVER geeft een ontledende beschouwing *Over twee koren in 'Geeraerdt van Velsen.'* In het koor na het vierde bedrijf is een zonderlinge tegenstrijdigheid, die de schr. daaruit verklaart, dat HOOFT eerst een koor van GARNIER volgt, maar daarna de eenheid verbreekt 'doordat hij zich laat verleiden tot het uitwerken van een bij hem geliefden *locus communis*: het geluk van den vergeten burger.' Ook in het vijfde bedrijf mist de Rey eenheid van gedachte: te midden van verheven gevoelens wordt geraffineerde wreedheid aanbevolen. 'Wellicht mag men ook hier spreken van een zekere onnadenkendheid, ja misschien van gemis aan een zeker gevoel.' Dan is 'de fout tegen de kunst misschien ook een gevolg van een zekere zwakheid in het zedelijke.' - Tot een belangrijke 'semasiologiese onderzoeking' werd N. VAN WIJK gebracht door vergelijking

1) Of heeft het in de volkstaal van het Noordhollandse platteland *nooit* bestaan? In een koopstad als Amsterdam moet rekening gehouden worden met de taal van de immigranten, waaronder behalve de Friezen, de 'poepen en knoeten', de 'Drenten en Twenten' talrijk geweest zijn. (C.D.V.).

van de woorden *kroos* ‘eendekroos’ en *kroost* ‘kinderen’ met overeenkomstige woorden in het Slavies. De vroeger veronderstelde etymologiese eenheid werd daardoor tot zekerheid. - J.M. HOOGVLIET formuleert *Regels* (*naar de beteekenis*) *voor het deel- of dingsoortig* (*zoogenaamd ‘onzijdig’*) *‘geslacht’ in de Nederlandsche taal*. In elf regels tracht hij ‘een volledige klaasifikacie te leveren van alle neutra in het Nederlandsch.’

La. Revue de Hollande.

Aug. P. VALKHOFF bespreekt de verhouding van *Le roman moderne hollandaise et le réalisme français*. Hij wijst op de grote verplichtingen die de Nederlandse schrijvers aan Franse voorgangers hebben, maar wijst tevens op het nationale karakter van hun werk. Als een van de meest karakteristieke realistiese romans behandelt hij uitvoerig JOHAN DE MEESTER's *Geertje*.

Museum.

Julie. A. KLUYVER prijst de in vierde druk verschenen *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, en wenst dat het boek ‘ook in Nederland door velen zal worden bestudeerd’. - J. KOOPMANS bespreekt DIFEREE's boek over *Vondel's Leven en Kunstontwikkeling*.

De Nieuwe School.

Julie. Onder het opschrift *Een linguïst van voor de zondvloed* neemt A.M. DE JONG een loopje met W.H. HEUVEL, die in *Vragen van den Dag* zijn ‘Bezwaren tegen den geest der eeuw op taalgebied’ uitte.

School en Leven.

No. 46-47. N.C. MEIJER DREES schrijft met grote sympathie over de bundel *Oom Gert vertelt* van C. LOUIS LEIPOLDT. Zij waardeert daarin vooral de ‘humor van een forse soort-andere humor dan in de vriendelike Camera Obscura. Bedwongen ontroering; het ooglachen blinkend dóór de tranen van de woestijnzwerver. Dat is misschien de grootste, de meest menselike deugd van dit boekje’.

C.D.V.

Een nieuw week van Prof. Lecoutere.

Men moet bewondering gevoelen voor een hoogleeraar te Leuven, die in den zomer van 1915 een wetenschappelijk boek kon schrijven. ‘Leuven, Juni-September 1915’: dit staat onder het voorbericht van de *Inleiding tot de Taalkunde en de Geschiedenis van het Nederlandsch* door Dr. C. LECOUTERE (Brussel, Dewit, 1915). Op den oorlog vindt men in het geheele werk slechts een enkele maal een kleine toespeling, nl. op blz. 137; en ook aan het slot der voorrede, waar de schrijver zegt, dat hij ten gevolge van de tijdsomstandigheden niet alle boeken tot zijn beschikking had die hij anders had willen gebruiken: ‘al wat sedert Augustus 1914 verscheen, bleef mij ontoegankelijk’, aldus eindigt hij.

Wat hij gewild heeft zegt hij aan het begin: ‘op het programma van de hoogere normaalscholen, dat in den laatsten tijd grondig werd herzien en uitgebreid, werden een paar nieuwe vakken opgeschreven, *beginselen van taalkunde* en *begrippen van historische spraakkunst*. Om als handleiding te dienen bij het onderricht in die leerstof werd dit werkje geschreven’. Hij heeft dus zich willen richten naar de eischen van bepaalde Belgische scholen, en daardoor wordt een oordeel over zijn boek voor een buitenlander minder gemakkelijk. Bij de behandeling van het eerstgenoemde onderwerp heeft hij ‘het officieel programma op den voet gevolgd’, in het tweede onderdeel heeft hij zijn taak ‘in ruimeren zin opgevat’. Het werk bestaat dus uit twee gedeelten, waarvan het eerste (blz. 1-137) is betiteld *Taal en taalstudie in het algemeen*, het tweede (blz. 137-237) *Taal en taalstudie in het bijzonder* (*Beginselen van Historische Spraakkunst*); dit tweede geeft een overzicht van de Indogermaanzche talen, waarin dan een bijzondere plaats wordt gegeven aan het Germaansch en binnen de grenzen daarvan aan het Nederlandsch, waarover wat uitvoeriger wordt gesproken.

Indien men enkele bezwaren tegen deze verdeeling zou willen noemen, dan maakt men ze niet zoozeer tegen den schrijver als wel tegen het programma dat hij heeft moeten volgen. Het is een erkende waarheid, dat wat een mensch in zijn leven leert, onmogelijk

geheel en al kan bestaan uit denkbeelden die hij zelf eenigszins verwerkt. Er is veel te veel waarvan men althans eenig begrip moet hebben. Ook wie geen historicus is acht zich toch verplicht iets van de geschiedenis te weten, en zal dan min of meer geloovig aannemen wat een oppervlakkig handboek hem zegt. Wie zoogoed als niets weet van natuurwetenschap, vindt het toch onaangenaam dat een aantal bekende termen voor hem niets dan woorden of liever klanken zijn; en hij wil ten minste eenig begrip daaraan verbinden, al zou hij het moeten zoeken in een encyclopaedie, bestemd voor het zeer groote publiek. Hij weet wel, dat wat hij op die manier leert zeer weinig heeft te beteekenen, doch men leeft nu eenmaal in de maatschappij.

Het eerste gedeelte van het boek van Prof. LECOUTERE is zeker veel grooter dan een artikel over *Taalkunde* in de een of andere encyclopaedie, maar het heeft met zulk een artikel toch eenige overeenkomst; deze nl., dat het alleen goed kan begrepen worden door iemand die het vak reeds kent; terwijl de leek het niet behoorlijk kan verwerken, ook al zal hij allerlei daaruit in zijn geheugen opnemen. Ik wil gelooven dat een onderwijzer, die geëxamineerd wordt volgens het programma waarvoor dit boek is geschreven, een zeer goed examen doet, wanneer hij den inhoud van het boek in zijn geheugen heeft en dit bij zijn examen toont. Maar wanneer die examinandus kan vertellen dat SAUSSURE een ‘meesterwerk’ heeft geschreven, en ‘het bestaan van tweelettergrepige wortels’ heeft ‘bewezen’, dan is het, dunkt mij, of hij opzegt wat hij in een *Konversationslexikon* heeft gevonden: de min of meer juiste omschrijving van iets dat inderdaad in de wetenschap is gebeurd, maar waarvan de examinandus onkundig is gebleven en moet blijven, zoolang hij niet in de Indogermanistiek eenige vorderingen heeft gemaakt. En, naar ik vermoed, wordt zulk een kennis bij deze examinandi niet ondersteld. Maar op welke hoogte zij eigenlijk staan zou men moeten weten, om te kunnen beoordeelen wat zij uit dit algemeene overzicht kunnen leeren. Stel dat zij slechts eenige kennis hebben van het Nederlandsch, van het Fransch en misschien van het Latijn, zou het dan niet nuttiger zijn geweest hun de *beginselen van taalkunde* te onderwijzen alleen door middel van die hun bekende talen? Of is die stof onvoldoende? Ik geloof het niet; en ik houd het er voor, dat ook Prof. LECOUTERE aan een andere behandeling de voorkeur zou hebben gegeven, wanneer het programma hem grootere vrijheid had gelaten. Hij zelf zegt, dat de ‘inleiding tot de taalkunde maar een ondergeschikt plaatsje op den leerrooster schijnt te beslaan’; maar is het dan niet dubbel wenschelijk dat voor het

onderwijs in een vak, voor de school van zooveel belang geacht, een veiliger weg wordt gevolgd? Kan het goed zijn, dat een onderwijzer zijn aandacht besteedt aan vage begrippen over ‘flecteerende’ en ‘agglutineerende’ talen, terwijl hij die aandacht zooveel beter kan gebruiken?

Men zal zeggen: ‘maar er bestaan meer zulke algemeene inleidingen, en sommige daarvan, als b.v. het werkje van DELBRÜCK, worden telkens herdrukt, wat toch bewijst dat er inderdaad behoefte aan is’. Ik wil opmerken dat die boeken nuttig zijn, maar vooral bij de universitaire studie. Voor een student is zulk een boek in de eerste plaats een wegwijzer, die hem den omvang van zijn vak eenigszins leert begrijpen. Naarmate zijn kennis toeneemt, leert hij beter inzien wat de schrijver heeft bedoeld; meer en meer beseft hij, dat sommige korte passages daarin de uitkomst zijn van lang en diep nadenken. Hij zal, op den duur, van zulk een boek het ware nut hebben. En dat oordeel meen ik ook op het werk van Prof. LECOUTERE te mogen toepassen. Hoe meer de personen voor wie het eigenlijk bestemd is, overeenkomen met studenten aan een universiteit - en den graad van die overeenkomst moet ik tot mijn leedwezen buiten beschouwing laten, - met des te meer voordeel zullen zij het kunnen gebruiken, niet om het van buiten te leeren, maar om nu eens hun instemming, dan weer hun tegenspraak te leeren verdedigen.

Dat hij die schrijft over taalkunde in het algemeen, de verschillende begrippen die hier te pas komen zoo nauwkeurig mogelijk definieert, is zeker te prijzen. Intusschen heeft men in aanmerking te nemen, dat die nauwkeurigheid vaak eenigszins willekeurig is, dat veel termen inderdaad niet altijd in denzelfden zin worden gebruikt en dat de grenzen van de daardoor aangeduide begrippen eenigszins vaag blijven. Ik herinner mij eens een beroemd natuurkundige te hebben gevraagd om een zeer korte, scherpe definitie van het begrip *natuurkunde*: hij verklaarde dat het hem moeilijk viel die te geven. Wij hebben evenzoo het woord *taalkunde*. Is het nu inderdaad waar zonder willekeur, dat taalkunde alleen die wetenschap is die ‘wil nagaan wat de taal is in haar wezen en hoe ze bestaat’ (blz. 3)? Wanneer een philoloog zoowat van alle Grieksche woorden weet bij welke schrijvers zij voorkomen en de lastigste teksten kan waardeeren, terwijl hij er nooit over heeft gedacht wat het Grieksch is ‘in zijn wezen’, moet men dan zeggen dat die philoloog geen *taalkunde* bezit? Dat gaat toch niet. Het is ook zeer de vraag, of die groote kennis van het Grieksch die de philoloog gaandeweg verwerft, voor hem slechts een *middel* is tot iets anders (wat onze schrijver aanneemt). Indien men dien philo-

loog vroeg of die kennis voor hem een *middel* dan wel een *doel* is, dan zou hij misschien glimlachend antwoorden: ‘dat weet ik niet zoo precies, maar het lezen van Grieksche teksten vind ik aangenaam, en ik heb een zekeren aanleg om die taal in mijn geest op te nemen’.

Misschien had de schrijver op blz. 3 kunnen zeggen: ‘met *taalkunde* wordt hier bedoeld de wetenschap waarvoor men den term *linguistiek* heeft bedacht’. En *linguistiek* is in gebruik gekomen ter aanduiding van een andere soort van taalstudie dan die der ouder-wetsche philologie. Op blz. 4 wordt gezegd, dat de taalkunde behoort tot de historische wetenschappen, niet tot de natuurwetenschap die slechts een hulpmiddel voor haar is. En toch zal men mogen beweren, dat de linguistiek der 19de eeuw in de eerste plaats is geweest een poging, om met de verschijnselen der taal een wetenschap te stichten naar het model van de natuurwetenschap, ook al hebben de taalkundigen zelf dat model niet duidelijk voor oogen gehad. Men heeft willen laten zien, dat er in de verandering der taal regelmatigheid heerscht, dat in zeer veel gevallen die regelmatigheid zoo groot is dat zij in eenvoudige formules kan worden omschreven, en dat die regelmatigheid niet door een bewust overleg van menschen is tot stand gekomen. Die ontdekkingen hebben vooral betrekking op het klankstelsel, doch men laat zich leiden door het postulaat dat men in die zelfde richting veel verder zal kunnen gaan, dat men regelmatige betrekkingen zal kunnen vinden tusschen allerlei andere taalverschijnselen, dat al wat eerst is ontdekt zal kunnen beschouwd worden als bijzondere gevallen van grootere systemen van regelmatigheden, totdat men wellicht eens bereikt wat MEILLET ergens noemt ‘les lois générales du langage’. De linguisten der 19de eeuw hebben in de taal willen vinden wat men elders in de natuur buiten den mensch had ontdekt: een beloop, onafhankelijk van menschelijke willekeur en ordening, en toch geschiedende volgens vaste wetten.

Al is deze leer tot dusverre nog niet zeer uitgewerkt (want zoodra men komt buiten de klankleer, wordt de stof moeilijker te regeeren), toch heeft zij zelfs in ruimeren kring invloed gehad. Ook wie nog niet veel studie van talen heeft gemaakt, kan toch zeer goed gemeenzaam worden met het denkbeeld, dat de taal moet geëerbiedigd worden als iets natuurlijks, in welken vorm zij ook moge bestaan; dat zij hare eigen wetten volgt, en dat de aanmatiging van ‘spraakkunstenaren’ dat natuurlijk beloop niet moet willen storen. En zoo komt men tot een maatschappelijk vraagstuk, waarin de gewone lezer meer belang stelt dan in de quaestie of het Indogermaansch ‘tweelettergrepige wortels’ heeft gehad. Naast de ongedwongen manier

van spreken in verschillende maatschappelijke kringen bestaan vormen van taal die men vooral vindt in geschriften: woorden en verbindingen van woorden die men in het gesprek haast nooit hoort gebruiken; men hoort ze vooral wanneer een spreker zich tot een publiek richt, ten minste dan heeft men kans ze te hooren. De vormen van die taal zijn wat ouderwetsch, zij herinneren aan de manieren van vroegere stylisten, van vroegere 'gezaghebbende' schrijvers, zij worden door een traditie in stand houden.

Moet men zulk een traditie willen eerbiedigen? Dat is niet een vraagstuk van theoretische wetenschap. Doch indien men eene manier van doen aanbeveelt, kunnen de aangevoerde gronden van wetenschappelijk inzicht getuigen. En zoo zegt Prof. LECOUTERE op blz. 117, dat alle gronden waarmede men een natuurlijk verschil tusschen 'spreektaal' en 'schrijftaal' heeft willen verdedigen, 'drogredenen' zijn; 'zij verraden een verkeerd begrijpen van wat taal is'. De eerste aanmerking die ik op dit gedeelte zou durven maken is deze, dat zoowel hier als op blz. 2 en op blz. 131 in de redactie wat duidelijker had moeten uitkomen, dat 'schrijftaal' iets anders kan zijn dan de 'aanduiding van de taal door geschreven teekens', iets waarvan ook de schrijver natuurlijk overtuigd is. Doch ik zou tevens willen vragen: is de zaak zoo eenvoudig als zij door Prof. LECOUTERE wordt voorgesteld? Hij zelf erkent op blz. 118: 'de afstand tusschen spreektaal en schrijftaal is geen verschijnsel, dat enkel in de moderne tijden voorkomt; het is algemeen, geldt dus ook voor het verleden'. Hij schijnt dus in dien afstand iets onvermijdelijks te zien, en dan zou het alleen een zaak worden van meer of minder. Het valt inderdaad moeilijk iets onnatuurlijk te vinden dat zóó door alle eeuwen heen heeft stand gehouden. Daarom begrijp ik ook zijn oordeel niet goed. 'Men spreekt van *sturen, gooien, zijn broer*, en men schrijft *zenden, werpen, zijn broeder*' (blz. 117). Ik geloof niet, dat men met die voorstelling genoegen kan nemen: *zijn broer* zal dikwijls worden geschreven; en *zijn broeder* zal worden gezegd, wanneer men *zijn broer* te huiselijk vindt. Dezelfde phonetische verandering als bij *broeder* heeft plaats gehad bij *moeder*; doch de vorm *moer* klinkt voor velen van ons, door welke oorzaken dan ook, niet gemeenzaam, maar plat. Dezelfde man die altijd spreekt vans zijn *broer*, zal nooit spreken van zijn *moer*, en zegt in alle stemmingen, alledaagsch of buitengewoon, *moeder*, terwijl hij bij het andere woord over twee vormen beschikt. Men zegt en schrijft *ik zal je dat pakje sturen*; maar ook *de hertog van Alva werd naar de Nederlanden gezonden*. Wanneer iemand spreekt over een zoo gewichtig iets als de zending van Alva,

dan gevoelt hij in het gebruiken van het woord *zenden* niets onnatuurlijks.

Men moet niet ééne spreektaal stellen tegenover ééne schrijftaal: men moet zooveel talen aannemen als er persoonlijke karakters en stemmingen zijn. De taal van den lyrischen dichter, vol wendingen die een gewoon mensch nooit gebruikt, kan even natuurlijk zijn als de platste straattaal in den mond van een geheel ander man; de man van beschaving zal in een vertrouwelijk gesprek misschien zeer losse uitdrukkingen laten vallen; maar hij wordt niet onnatuurlijk, wanneer hij, eenige uren later tot een publiek sprekende, zich van een geheel andere taal bedient. Iets geheel anders dan het hervormen van de taal, waarvan op blz. 131 wordt melding gemaakt, is het veranderen van de voorstelling der taal door letterteekens: de schrijver heeft dit onderscheid inderdaad niet helder in het licht gesteld. De taal kan niet bij besluit worden hervormd, zij wijzigt zich aldoor in alle kringen der maatschappij, en zonder twijfel kunnen mannen van beteekenis daarbij eenigen invloed hebben, maar dan is het door hun voorbeeld dat, gaandeweg en haast onwillekeurig, door anderen wordt gevolgd. Maar of men het meervoud van *oog* wil aanduiden met *oogen* dan wel met *ogen*, dit is geen zaak van taalhervorming. En wie in alle gevallen wil schrijven *de vader*, in geen geval *den vader*, zal evenmin zeggen dat hij de taal wil hervormen: hij wil alleen beweren dat een manier van spreken, die door *den vader* eenigszins nauwkeurig zou worden aangeduid, inderdaad niet meer voorkomt; hij wil niet iets in de taal veranderen, maar zich beroepen op een verandering die reeds buiten zijn toedoen heeft plaats gehad.

Het regelen van de schriftelijke voorstelling der taal is een zaak van practisch belang; het aanleeren van de taal, het zich oefenen in het gebruik daarvan, is een zaak van de opvoeding. Maar noch het eerste, noch het laatste is een zaak van zuivere wetenschap. Wij kunnen dagelijks onze taal op een voortreffelijke manier hooren spreken door personen die zelfs het woord *linguistiek* niet kennen; en er zijn bij alle volken voortreffelijke stylisten geweest die van taalwetenschap niet het minste begrip hadden, ja niet konden hebben, doordat die wetenschap in hun tijd nog niet bestond. Ik zou willen vragen, of die zoo ongelijksoortige elementen in het boek van Prof. LECOUTERE duidelijk genoeg worden onderscheiden. Zal de argelooze onderwijzer niet op het denkbeeld komen dat hij, om zijn leerlingen te helpen opvoeden, eerst iets over BOPP moet van buiten leeren? Of, wanneer diens leer is verouderd, dan iets over BRUGMANN? Dat iemand die een wetenschap onderwijst, de theorieën van de ver-

schillende geleerden moet kennen, spreekt van zelf; en zoo is het ook met de theorieën der algemeene linguistiek voor hem die dit vak doceert. Maar aan de middelbare school wordt die wetenschap niet onderwezen; men verlangt echter dat de docent er iets van heeft gehoord, hoewel hij de talen niet kent die voor de constructie zijn gebruikt. Men zou kunnen wenschen, dat de schrijver een klein tractaat over algemeene linguistiek had samengesteld, waarin hij bij de zuivere theorie was gebleven. Dan zouden de lezers het eigenaardige van dit vak beter hebben beseft. Practische raadgevingen over het gebruik en het onderwijs der moedertaal hadden dan voor een ander werk kunnen zijn bewaard gebleven.

Bij die beschrijving der theorie, voornamelijk geïllustreerd met gegevens van Indogermaansche talen, zou men wellicht een andere ordening van de stof verlangen dan die welke de schrijver heeft gekozen. Zoo spreekt hij reeds op blz. 6 over ‘het *historisch* en *vergelijkend* onderzoek’, voordat de lezer dien technischen term *vergelijkend* behoorlijk heeft leeren begrijpen; want hetgeen op blz. 6 daarover wordt gezegd is niet voldoende en wordt eerst later aangevuld. Spoedig komt dan in het tweede hoofdstuk een beknopte geschiedenis der taalwetenschap, waarin een overvloed is van woorden en begrippen die de leerling nog in het geheel niet heeft verwerkt. Waarom moet de onervarene terstond kennis nemen van al wat men sinds lang voor dwaling houdt? Hij kent de voornaamste afdeelingen van het Indogermaansch nog niet eens bij name, het begrip van verwantschap dier talen is nog ternauwernood helder gedefinieerd. Waarom staat dat historisch overzicht niet aan het slot? Immers het voornaamste doel er van is toch immers eenige beroemde mannen te noemen van wie men wel eens moet hebben gehoord. En kort daarop komt alweer een overzicht van een menigte talen volgens de morphologische verdeeling, waarbij de begrippen *isoleerend, agglutineerend, flecteerend* zelfs aan de critiek worden onderworpen, ofschoon de leerling nog niet goed weet wat hij moet denken van begrippen als *wortel, suffix, flexie*: want dit komt eerst veel later.

De schrijver moge mij die kleine opmerkingen vergeven; ik weet wel dat zijn taak zeer moeilijk was. Want immers: hoe zal men over een menigte talen kunnen spreken zonder vele vormen daaruit te noemen? Noemt men ze niet, dan blijft alles vaag, en in het hoofd van den leerling komt een mist. Noemt men ze wel, terwijl de leerling de verschillende talen niet kent, dan wordt hij wanhopig als hij die vormen tracht te onthouden. Misschien dat ook de verklaringen van termen niet altijd even duidelijk zijn, hoewel de

schrijver wist wat hij wilde. Op blz. 53 b.v. wordt met behulp van Nederlandsche woorden het begrip *wortel* uitgelegd: in de woorden *teeken, teekenen* enz. is '*teek*' de gemeenschappelijke 'wortel'. Dan volgt kort daarop de vraag: 'vanwaar komen die bestanddeelen der woorden, nl. wortels en affixen?' Maar die vraag klinkt voor den lezer zeer onverwacht. Want, al weet hij weinig, hij zal terstond zeggen, dat dit '*teek*' niets is dan een stukje, dat zijn leermeester voor hem heeft afgezonderd, afgenomen van eenige Nederlandsche woorden die het met elkaar gemeen hebben. Hij zal dadelijk gelooven dat *teeken* in zijn geheel ontstaan is uit een ouderen vóórnederlandschen vorm. De gestelde vraag heeft eerst haar belang, wanneer men zich de oudste Indogermaansche vormen denkt waarvan men eenig denkbeeld hebben kan.

In het kleine theoretische tractaat dat men zou kunnen verlangen, zouden ook de grenzen der linguistiek eenigszins nauwkeurig kunnen zijn aangegeven. Dit gaat niet zonder eenige willekeur, want de grenzen tusschen verschillende wetenschappen zijn vaag; nochtans heeft men zulke grenzen noodig. Een linguist kan, door het karakter van zijn gegevens of ten gevolge van zijn aanleg, verdwalen naar het terrein van de philologie, de historie, de physiologie, de psychologie enz. Dit is voor hem misschien in allerlei gevallen zeer wenschelijk, maar dan verlaat hij het gebied van de linguistiek, wier doel toch is de theorie der taalvormen. Hij komt dan ook in gevaar onnauwkeurig te worden, en een enkele maal is Prof. LECOUTERE, naar ik meen, aan dat gevaar niet ontsnapt. Mijn oog valt b.v. op blz. 75, waar nnl. *bruiloft* wordt voorgesteld als te zijn ontstaan uit mnl. *brulocht*, waar *nese* wordt opgegeven als de stellig oudere vorm van *neus*, waar *boompje* wordt verklaard uit '*boom* + *je*', wat moeilijk gaat wanneer men met *j* de zachte palatale spirant bedoelt. Doch enkele kleine onjuistheden (waarnaar ik niet verder wil zoeken) kunnen geen invloed hebben op de waarde van het boek. Wie het doorleest zal zien (wat hij van te voren wel wist), dat de schrijver de litteratuur over zijn vak wel kent, en de bestbewezen uitkomsten der wetenschap wilde mededeelen. Moge hij onder de ramp die België heeft getroffen, de kracht van zijn geest kunnen bewaren; dit zullen al zijne lezers hem toewenschen.

A. KLUYVER.

Nieuwe bijdragen tot de kennis van het Joods in Nederland.

In dit opzicht ben ik het met de Heer SLIJPER niet eens, dat het boek van VOORZANGER en POLAK vrijwel volledig zou wezen.[1)] Het is verdienstelik pionierswerk, zoals ook het hoofdstuk *De Jodentaal* in VAN GINNEKENS Handboek pioniersarbeid is, maar dan in embryonaler staat. Dat het boek uitgangspunt, geen voltooiing mag heten, zal elk ervaren, die het, als ik, in Joodse kring besprak. Ik had daarbij het voordeel dit te mogen doen in gezelschap van een rabbijn van de oude stempel, uit het Oosten des lands afkomstig, zelf VOORZANGERS leerling, en van een jong, beter wetenschappelik onderlegd rabbijn, in Amsterdam geboren en opgevoed. Dit was een voordeel, omdat elk hunner een eigen taalkring vertegenwoordigde. Amsterdam en onze oostelike provincieën (vgl. SAM. GOUDSMIT's *Zoekenden*) zijn in ons land voor de studie van het Jiddish de belangrijkste terreinen. Bij de bespreking nu van verschillende artikelen uit POLAK's boek wekte één woord vaak de herinnering aan tien andere, niet in dat boek opgenomen, typies Joodse woorden, schilderachtige of folkloristies belangrijke zegswijzen en spreuken, geestige woordspelingen en 'mosheltjes' (anecdoten). Sommige van POLAKS verklaringen werden verworpen, aangevuld, geamendeerd, over de betekenisnuancering, over de gevoelswaarde van een woord gedisputeerd met een vuur en toewijding, alsof het de ontraadseling van een zware Talmudtekst gold.

Verdienstelik pionierswerk dus, en dan ook wetenschappelik zo betrouwbaar, als zulk werk zijn kan. Dat het niet *volstrekt* betrouwbaar is, gelijk de Heer SLIJPER meent, zal elk Neerlandicus toegeven, die b.v. het artikeltje *Rad* leest (pag. 32): 'in de tegenwoordige opvatting hetzelfde als *wiel*, overdrachtelijk voor *geldstuk*; vroeger, verkorting van *rijksdaalder* (*r'd*)'. Die verkorting van rijksdaalder is fantasie (vgl. *achterwiel; voorwiel* = gulden, en *fiets* = twee rijksdaalders). Op pag. 111 leest men: '*daas*, bargoensch, zie *da'at*, zot, krankzinnig.' Met dit Hebr. *da'at* = kennis, wetenschap heeft *daas* en *dazen* natuurlik niets te maken, evenmin als *hachje* in *hij wil er*

1) *Nieuwe Taalgids IX*, 6, pag. 291.

zijn hachje niet aan wagen met Hebr. *gajécho* (= uw leven), zoals de schrijver op pag. 130 vragenderwijs onderstelt.

En is de etymologie van *schorrimorri* uit *shaur wagamaur* (= os en ezel) nog te handhaven?[1] (zie pag. 268, en FRANCK-VAN WIJK pag. 593). Is *shappie hendele mendele* (= hutspot, potpourri; QUERIDO, in De Jordaan II, pag. 108 spelt: *schappie-hindele-mindele*) een verbastering van CHOPIN, HÄNDEL, MENDELSSOHN? (pag. 37). Zou dit niet veeleer een toevallige verbinding zijn der Joodse eigennamen *Shappi* (verkleinwoord van Shabbtai), *Hindel* en *Mendel* (verkleinwoord van Menageim), met een of andere anecdotiese achtergrond?

Daarentegen zijn woorden als *heibel, kaffer, kedin, massematten, pleite gaan, smoesjes, stiekum* afdoende uit het Hebreeuws verklaard.

Neemt men als proef op de som de moeite, de jiddishe woorden uit een boek van een onzer vele Joodse auteurs al lezende te noteren, dan blijkt ook zodoende de onvolledigheid van POLAKS boek. Zo streepte ik o.a. in CARRY VAN BRUGGEN's *Het Joodje* aan: een *verschteering* (in de speciale beteekenis van verstoring der feestvreugde), een *rechtschapen* jongen (POLAK geeft wel *resschaffen* in een andere betekenisnuancering); *een stuk ongijn*; '*t zal je niet gedacht zijn, die hette*, alle typies Joods, en met een gevoelsexponent, die voor elk kenner van het Jiddish iedere omschrijving hopeloos-onnauwkeurig of onvolledig maakt.

Enkele van die woorden nu wil ik hier bespreken. Van sommige is de geschiedenis interessant (de Heer SLIJPER heeft ons hiervan in zijn uitnemend artikel *Bekattering*[2] een merkwaardig voorbeeld gegeven), andere zijn uit een oogpunt van semantiek opmerkelik, en aan vele laten zich allerlei taalverschijnselen demonstreren.

* * *

Het Joodse volk is het volk des Woords, maar ook des woords: der woord- en letterspelingen. Het boek van POLAK geeft er verscheidene.[3] De derde en vierde letter van het *ollef-beis* (alphabet) heeten *gimmel* (de *g* als in het Franse *gai* uit te spreken) en *dóllet*. Van iemand, die ondanks zijn berooidheid trots en verwaand is, wordt ironies gezegd: '*Die heeft de gimmel en de dollet*.' Dit zijn nl. ook de aanvangsletters van de Hebr. woorden *ga'awoh* (hoogmoed) en *dalles*

1) Men wees mij op mogelik verband met Hebr. *saureir umaurch* = losbandige en weerspannige. (Zie POLAK, pag. 268).
2) *Nieuwe Taalgids X*, 1.
3) Zie o.a. de artikelen: Geoord, Hilversummer, Mexicaner, Zola.

(uit daloes = armoede). Dit laatste woord is ons uit *dallesdekker* wel bekend; oorspr. *cache-misère* beduidend, schijnt het nu reeds algemeen in de betekenis *armoedzaaier* voor te komen; KÖSTER HENKE zoowel als QUERIDO (Jordaan II, pag. 256) geven het tenminste met die vertaling. (De eerste trouwens in de onjuiste vorm *dallastdekker*). De afgeleide vorm *gedalliste gooser* (arme kerel) is ook bij QUERIDO te vinden (Jordaan II, pag. 401). In verband met het Hebr. alphabet wil ik nog vermelden, dat *sjien*, een der vele Amsterdamse woorden voor *diender*, de naam is van de voorlaatste letter in dit alphabet en ook de aanvangsletter van *shauteir*, (politie)beambte (‘*Sjouter*,’ zeggen o.a. de Haarlemse jongens).[1)]

Hoe ver een woord, naar vorm en betekenis, in korte tijd van zijn oorsprong kan gaan afwijken, bewijst de geschiedenis van *hashiweinu* (= voer ons terug), een aan elk trouw synagogeganger overbekend woord. POLAK zegt er van: ‘aanhef van het vers waarmee de ceremonie van het terugbrengen van de Wetsrol in den heichol (= de Heilige Arke) besloten wordt: de deuren worden gesloten, en het voorwerp is aan het oog onttrokken, het begrip van verdwijnen is nu ontstaan’ (pag. 153). *Hashiweinu zijn* kreeg dus de betekenis van *nergens meer te vinden, verdwenen zijn*. Als bargoens geeft POLAK dan op het nieuwe werkwoord *gasjewijnen* = weggaan, er van door gaan (pag. 134; zie ook KÖSTER HENKE pag. 19), QUERIDO gebruikt het in de vorm *asschewijne maken* (Jordaan II, pag. 317), en *maak je nou hashiweinu* beteekent: *Verdwijn*! De overgang tot de vorm *sjewijn* (POLAK pag. 292) en tot de betekenis: *ding waarmee men er gauw van door gaat* is nu niet groot, en zo vinden we bij KÖSTER HENKE: *Zwijn* = fiets (pag. 76) met een hele familie: *zwijnrijder* (fietsrijder), *zwijnenverhuurder, zwijnenbollebof* (fietsenverhuurder), *op de zwijnenjacht gaan* (op 't stelen van fietsen uitgaan).

1) Over de getalwaarde der letters heeft de Heer SLIJPER reeds geschreven (*N.T.* X, 1, pag. 35). Bekend is, welk een vroom geloof sommigen nog hechten aan de getalwaarde van woorden, die zelfs in bepaalde bijbelcommentaren een groote rol speelt. Voor het herstel van een zieke wordt b.v. in de synagoge vaak 18 cent, 18 stuivers geofferd, omdat de getalwaarde van het woord *gai* (= levend) 18 is. (Zie POLAK pag. 130). De getalwaarde van mijn naam is 58, een feit, waarop in een toespraak bij gelegenheid van de begrafenis van een familielid, die 58 jaar geworden was, vromelik werd gezinspeeld.
Het jongere geslacht is op dit punt heel wat sceptieser!

Meioh is 't Hebr. woord voor 100; vervormd tot *meier* komt het voor in: Naar tante Meier (N°. 100) gaan.

Zo is (*zich*) *wieberig maken* (= zich uit de voeten maken, ontsnappen) ontstaan uit *wajiwrag Ja'akouf* = Jacob vlood (Hosea XII, 13), en 'tippel maar gauw wieberig,' 'maak je wieberig!' zal voor de 'gesjochten jongens' eerder een eclipseren beduiden voor de prinsemerij dan een vlucht in de richting van Syrië's velden.

* * *

Het wemelt natuurlik in het Jiddish van zinspelingen op oudtestamentiese verhalen. Niet vermeld vond ik bij POLAK: *So sjikker wie Lot* (Gen. XIX, 32), *Vergèh wie Kaurech*! (Numeri XVI, 32), een lang niet malse vervloeking, en: *Een ganze thelieë* (= galg)*vol*! een minder hoffelike aanduiding voor: een heel gezelschap, een hele troep! (Esther IX, 14).

Het is vaak moeilik uit te maken, inhoeverre dergelike uitdrukkingen gemeengoed zijn geworden. En nòg moeiliker is het dikwijls de oorsprong te vinden. Zijn het bijbelse personen, zijn het locale typen (vgl. *Maushe Paupie*, POLAK pag. 46), die spreekwoordelik geworden zijn? Ik denk hier aan woorden als: *een rebbemoos* (= rabbi Mozes), in de betekenis van *mannetjesputter*; op z'n Jordaans: *ribbemous* (Jordaan II, pag. 391); *Dine Liferin, Läuferin of Laferin* (Gen. XXXIV, 1?); *Sore drokkie* (= drukke Sara), een *Hanne Basraffel* (een vrouw die niet op haar mondje gevallen is; lett. Hanna, dochter van Rafaël; bijgedachte aan raffelen?); een *Serle* of *Serlemanskerl* (= virago). Kleurige typeringen als: *een sjteggem mit sibbe pruike* (iem. die erg opgedirkt is), *een meiwin* (lett. scherpzinnige) *von griene kees* (ironies: hij is ook op de hoogte!), een *shlemiel, shlemielponem* of *shlemiel von Sonteg* (= ongeluksvogel). De meeste hiervan zijn niet in POLAKS boek opgenomen, en toch in groter of kleiner kring bekend.[1)] Ik noteerde nog: *een 'aulem-oetser* (= iem. die de hele wereld beetneemt, een hypocriet; van *'aulom* = wereld, en *oetsen* = foppen), een *sjibbezibbetje* (= duvelstoejager; uit Schuppensieben), en in min of meer verwijderd verband met de liturgie: *Pinches aus 'n Haus* (van iem. die nooit thuis is). In de lofzang *Haleil* komen de woorden *lau lonoe* (= niet aan ons) voor. Wanneer nu b.v. twee

1) Hoe door 'contaminatie' de betekenis van een uitdrukking gewijzigd kan worden, leert het voorbeeld van *Shlaume duikelaar* (Shlaume = Shelaumauh = Salomo), 'de held van allerlei anecdoten en kwinkslagen' (POLAK pag. 286), de Joodse Tijl Uilenspiegel. In KÖSTER HENKE vind ik die naam terug als *sloome duikelaar*, met de betekenis: iemand die door zijn luiheid ten onder gegaan is. Natuurlik door de bijgedachte aan *sloom*.

kooplui, die en compagnon handelen (‘*gawroese doen*’), bij een ongewenste transactie waarschuwend en in stille verstandhouding tegen elkaar willen zeggen: ‘Daar tredən wij niet in,’ dan gebeurt dat wel lakonies met de woorden: *Wie in Hallel stèht*! of ook wel: ‘*Lau lonoe*!’ (*stèht in Hallel*). POLAK geeft dit in de betekenis: ‘dat zijn onze zaken niet, onverrichter zake’ (pag. 179) en KÖSTER HENKE vermeldt: *louwloene*, dat bij de jongens van de vlakte al de betekenis *slechte zaken, tegenspoed* schijnt te hebben aangenomen.

Op de vastendag ter herinnering aan de verwoesting van Jeruzalem worden in de synagoge de Klaagliederen van Jeremia gezongen, aanvangende met het woord *eichoh* (= hoe, hoezeer), en dit gebeurt niet bij helder brandende luchters, maar bij laag gedraaide lampen; (vroeger had elk kerkganger bij die gelegenheid een kaarsje of lampje voor zich). Want licht is het zinnebeeld der vreugde (*Wo Licht is, is simche*: waar licht is, is vreugde, zegt het Joodse spreekwoord). Het woord *eichoh* is dus geassocieerd met het begrip duisternis, een *eichelampje* is een làmpje dat weinig licht geeft, en *Wat 'n eiche*! betekent: Wat is 't hier donker!

Ziehier enige typiese staaltjes van betekenisovergang. Hoe zich een enkel Hebreeuws woord naar analogie van Nederlandse vervormen kan tot een hybridiese nieuwvorming, zagen we al in *gasjewijnen*. Zo gewan ook het woord *jaïn* (wijn) enige bastaardzonen. Behalve *wijn* ging het ook betekenen *jenever* of *brandewijn*. (Een voorbeeld van een Hebr. neologisme is *jaïn soroph*,[1)] lett. *brandewijn*), en het leverde in de vorm *jajem* het werkwoord *jajemen* (= drinken) en de substatieven *jajemer* (drinkebroer) en *jajempie* (slokje, borrel). *Gannef* (ganof) = dief, waarvan *beganneven* (naar 't model van *bestelen*). *Zeibel* (zéwel) = drek; iem. *bezeibelen* of *inzeibelen* = hem minderwaardig goed in de handen stoppen, beetnemen.

Een *arbekánsef* (uit *arba‹kanphauth* = vierhoeken) is de ‘naam van een scapulier, waaraan schouwdraden’ (POLAK pag. 83); het woord wordt steeds onzijdig gebruikt, en men hoort dan ook steeds het meervoud arbekánsev*er*.

Composita, waarvan het ene lid Hebr., het andere Germaans is,

1) Vgl. *sjogaur majim* (lett. zwart water) = koffie.
Van een drinker zegt een spottend rijmpje: *Jaïn soref is zijn koref* (= bloedverwant, neef).
Zo van iemand, die van z'n maag z'n afgod maakt: ‘'t Is bij hem *achile m'n gajes*’ (= leven om te eten) of: ‘*Achile paupele is z'n Herrgott*’ of *z'n Herrle* (Mhd. = grootvader).

zijn hierboven reeds herhaaldelik genoemd. Ik noteerde nog het bij POLAK ontbrekende *mau*(*g*)*verdraaier* (van *mauag* = hersenen), scheldwoord voor iemand, die altijd tegen de gezonde logica ingaat. Onjuist verklaard wordt *weigoochem. Wei* is hier niet het Hebr. *we* = en, maar het woord is gevormd naar analogie van *wei*simge (= schijnvreugde, bonne mine à mauvais jeu (en *wei*courage (= schijndapperheid) en dit *wei* beantwoordt aan het Duitse *weh*.[1)]

Onder de woorden van Romaanse afkomst nam de schrijver op: *potselkamp* = tijdverdrijf, en hij voegt daar tussen haakjes bij: *pour passer le temps*. Terecht. Ik ken dezelfde uitdrukking in de iets minder verhaspelde vorm: *iets voor pasletand opeten*.

Ook rangschikt hij tot de Romaanse woorden: *shalet*, 'spijzen die vóór de intrede van den Sabbath in 'n daartoe bestemden oven of 'n daartoe ingericht fornuis geplaatst worden, om op den Sabbath in garen toestand te zijn' (pag. 58). Het is de beroemde shalet, waarop HEINE in zijn *Hebräische Melodiën* op zijn wijze de dithyrambe heeft gedicht, die z'n grootste verheffing bereikt in de woorden:

> Shalet ist die Himmelspeise,
> Die der liebe Herrgott selber
> Einst den Moses kochen lehrte
> Auf dem Berge Sinai.

POLAK brengt dit woord in verband met *calet* (wordt warm). Terecht? Ik betwijfel het. Een andere etymologie zoekt verband met het Hebr. *shalit* (machtig); het woord zou dus oorspr. betekenen: machtig eten. En er zijn nog andere hypothesen. Typies is in elk geval, dat een bezoeker, die maar niet vertrekken wil, een plakker, ook wel *een shalet* genoemd wordt, in verband met het feit, dat de shalet niet altijd 'rutschen' (loslaten) wou.

* * *

Uit het laatste voorbeeld, waarnaast nog verschillende andere te noemen zijn, blijkt, hoe vaak men nog moet tasten en zoeken, zelfs waar het de etymologie van algemeen gebruikte Joodse woorden en

1) Tot onkenbaar wordens toe is verhaspeld het Duitse *Gut Ort*, dat men herhaaldelik hoort uitspreken als 'het *kedort*,' woord waarmee de Isr. begraafplaats wordt aangeduid. Het is een der talrijke vrome Joodse euphemismen. Vgl.: *beis gaïm* (lett. huis des levens) = begraafplaats; *seiphèr gaïm* (lett. boek des levens) = boek met gebeden bij sterfgevallen, bezoek aan begraafplaatsen, enz.

uitdrukkingen geldt. Ook schijnen vorm en betekenis van sommige zegswijzen plaatselik nogal uiteen te lopen; mij zijn tenminste enkele varianten bekend. De deskundige lezer zal bij de weinige uitdrukkingen, die ik besprak, misschien al eens bij zichzelf hebben gezegd: 'Dat zou ik anders verklaren, spellen of vertalen.' En wellicht zal hij van enkele veronderstellen, dat hun gebruik zich tot het strikt locale beperkt. Dit zou kunnen blijken juist te zijn. Mijn voornaamste doel met het schrijven van dit artikeltje was, ieder die daartoe iets kan bijdragen, op te wekken tot de studie van het Joods in ons land. Het boek van POLAK biedt daartoe een zeer goed uitgangspunt. Op taal- en 'folkloristies' gebied valt echter nog veel te verzamelen. En er is periculum in mora, evenals bij onze dialectenstudie, omdat bij het jongere geslacht de kennis van Joodse taal en Joods leven zienderogen vermindert. Zou er in dit opzicht voor onze Zionisten geen dankbare arbeid te verrichten vallen?

Op de gevaren van het dilettantisme bij deze studie heeft de heer SLIJPER in zijn artikel '*Bekattering*,' naar aanleiding van VAN GINNEKENS hoofdstuk *De Jodentaal* reeds terecht gewezen.[1)] Grondige kennis van het Joods zal ook de studie van het Nederlands ten goede komen en, gelijk Prof. J. TE WINKEL in zijn aanbevelingswoord voor het boek van POLAK verwacht, over menig nu nog onverklaard woord (waarop onze etymologen tot dusver mogelik nodeloos hun scherpzinnigheid verspilden) het gewenschte licht doen opgaan.

En ten slotte: deze kennis zal tot beter begrip leiden van de letterkundige arbeid onzer talrijke Joodse auteurs, voorzover dezen Joods leven uitbeelden.

H e e r e n v e e n .
S.M. NOACH.

1) Zie *Nieuwe Taalgids* X, 1, pag. 38 en 39.

Opmerkingen over de klemtoon in Nederlandse plaats- en straatnamen.

Naar aanleiding van Prof. SCHRIJNEN's artikel in deze jaargang ontvingen we de volgende twee bijdragen, die we hier gaarne plaatsen:

Het komt mij voor, dat de geleerde schrijver in zijn verlangen om eenige regelmaat te vinden in de beklemtoning dier woorden, wel wat voorbarig is geweest. Bij een nauwkeurige beschouwing zal, dunkt mij, blijken, dat op dit gebied nog vrijwel regelloosheid heerscht, met slechts hier en daar een neiging tot regelmaat.

De heer SCHRIJNEN merkt op, dat men zegt: *Maaspòòrt, Geldersche pòòrt, Oudemàrkt* enz., omdat men ook kan zeggen: hij woont op de *markt*, bij de *poort*, maar zelf moet hij onmiddellijk wijzen op *Mòèsmarkt*; dit zou dan zijn omdat de verkoopwaar het eerste lid tot het voornaamste maakt; het accent op het eerste lid van namen als *Vìschmarkt, Bòtermarkt, Gròènmarkt*, zou dus dienen ter onderscheiding òf aanwijzing, ook in het geval van bijv. *Gròènmarkt* (in den Haag) waar sinds tientallen van jaren geen markt meer gehouden wordt. Maar hoe dan te verklaren de beklemtoning van ‘Nieuwmàr(k)t’, waarvan het eerste lid toch zeker langen tijd een onderscheiding-aanduidende bepaling is geweest.

De wetlooze verscheidenheid in de beklemtoning van plaatsnamen blijkt ook uit de volgende voorbeelden: *Oósterhout* naast *Zuiderzéé*; *Oósterhout* naast *Noordwijkerhòùt, Voorhòùt*; *Moerdijk* naast *Kìnderdijk*; *Oósterbeek* naast *Zuid-Hòlland*; *Nòòrdwijk* naast *Beverwijk*; *Geertruidenbèrg* naast *Zèvenbergen*; *Hèèmskerk* naast *Koudekèrk*; *Zwijndrecht* en *Bàrendrecht* naast *Maastrìcht*; *Zwollerkèrspel* naast *Bòvenkarspel*.

Eigenaardig is ook, dat -*lo*(*o*), dat toch ook *bosch* beteekent, nooit den klemtoon heeft (behalve weer in Heilòò!), vgl. *Hengelo, Almelo, Ruurlo, Hummelo, Venlo* enz., terwijl -*bosch* in plaatsnamen steeds beklemtoond is; bijv. '*s Hertogenbòsch, Oudenbòsch*.

Een sterk voorbeeld van de kracht der analogie levert de klemtoon van *IJmùiden*. Dit betrekkelijk jonge, bewust gevormde woord, waarvan het eerste lid een bekende plaatsnaam is, heeft toch den klemtoon van zijn voorbeelden *IJsselmùiden, Genemùiden* gevolgd.

Verder wijs ik nog op *Enkhùizen* naast *Vèènhuizen, Zèvenhuizen*.

De heer SCHRIJNEN zegt ook nog, dat aardrijkskundige namen het finale accent dragen als het geheele woord belangrijker beschouwd wordt dan het eerste lid. Dan zouden saamgestelde plaatsnamen, welker samenstelling niet meer duidelijk of verbleekt is, de neiging moeten vertoonen om het finale accent aan te nemen. Maar dan wijs ik op *Àrnhem, Àlkmaar, Mèdemblik, Lèèuwarden* enz. enz.

Ik geloof niet dat er eenige bevredigende algemeene regel kan opgesteld worden voor de beklemtoning van plaats- of straatnamen.

Wel is 't opmerkelijk, dat -*straat* in samenstellingen nooit den klemtoon krijgt. Het accent van -*gracht* in samenstellingen is niet altijd zeker. Het accent van -*weg* en -*laan* wisselt af, bijv. *Beeklààn, Valkenboschlààn*, maar *Koningìnnelaan, Pàlmenlaan*. Zoo ook -*weg*, bijv. *Pàrkweg, Heiligewèg* enz.

In 't algemeen verliest het eerste lid, wanneer het adjectivisch is, eerder zijn accent dan in andere gevallen, bijv. *Leiderdòrp* naast *Oùddorp*; *Wittesìngel* naast *Buìtensingel*; *Haarlemmermèèr* naast *Làndsmeer*; *Bommelerwààrd* naast *Zègwaard*. (Vgl. ook nog *hoogeschóól, hooglééraar*.)

De ouderdom der namen, analogie en plaatselijke omstandigheden hebben op de beklemtoning hun niet altijd na te sporen invloed uitgeoefend.

S e m a r a n g .

Z. STOKVIS.

* * *

Hoewel Dr. SCHRIJNEN's conclusies mij in 't algemeen aannemelijk voorkomen, schijnt het mij evenwel niet mogelijk, hierdoor alle accenten te verklaren.

Waarom b.v. spreekt men in Amsterdam van het *Dàmrak*? Is *rak* dan minder kenschetsend dan *gracht* of *sluis* of *schans* of *dijk* of *poort, plein, markt*?

Vanwaar *Noordzée* en *Zuiderzée*, terwijl de tegenstelling het initiaal accent zou doen verwachten? En vanwaar naast de Hollandsche namen *Niéuwerkerk* en *Oúderkerk*, naast de Friesche *Oénkerk, Gíekerk, Oúdkerk* en naast den Zeeuwschen *Seróoskerke* de Groningsche plaatsnamen *Hoogkérk* en *Leegkérk* voor dorpen in elkaars onmiddellijke nabijheid, die blijkbaar aan de tegenstelling hun naam hebben te danken? Zou hier een andere oorzaak zijn dan de grilligheid van de taal, die zich niet altijd aan haar eigen wetten wil storen?

Nog iets. Vanwaar in Amsterdam *Prins-Héndrikkade* naast *Stadhouderskáde* en *Geldersche káde*, en *Willemspark* en *Vóndelpark* naast

het Groningsch *Zuiderpárk*? Vanwaar in Groningen: *Martíni-kerk* en *Martínus-kerk* naast *De nieuwe kérk*; *Praedíniussingel, Émmasingel* en *Ubbo-Émmiussingel* naast *Zuidersíngel, Westersíngel, Heeresíngel*? Wat deze laatste vragen betreft, het komt mij voor, dat bij 't accent ook de aard van het eerste lid der samenstelling een rol speelt. Misschien heeft Dr. SCHRIJNEN ook hieraan gedacht, toen hij schreef: '2. Het eerste lid kan als het belangrijkste beschouwd worden *om zich zelf*.' Zooals een adjectief minder vlot een echte samenstelling met een substantief aangaat dan een zelfstandig naamwoord of een werkwoord of een bijwoord (in 't Gron. *Oósterstráat* is 't accent ook minder scherp dan in 't Gron. *Heerestráat* en in 't Amst. *Heérenstraat*), zoo behoudt m.i. een eigennaam uit den aard der zaak langer zijn waarde-accent dan een soortnaam. Wanneer een eigennaam zijn accent prijsgeeft, zal daarvoor een bijzondere reden moeten bestaan. Zoo laat zich de naam van den *Cornput-síngel* (in Steenwijk) waarschijnlijk hieruit verklaren, dat deze daar de eenige singel is.

Groningen.

A.S. BIJL.

Kroniek en kritiek.

Verwarring van klank en teken in het 'Woordenboek der Nederlandsche taal.'

In de jongste aflevering van het Nederlands Woordenboek (III, afl. 24), bewerkt door Dr. J.A.N. KNUTTEL, viel mijn oog op een fout die men zelfs in de meest achterlike schoolboeken niet meer aantreft: de klinker *eu* wordt daar, op grond van de spelling, voor een tweeklank gehouden. In kol. 3752 staat: 'In samengestelde letterteekens komt de *e* voor met den klank van eene onvolkomen *e* in de tweeklanken *ei* en eu_1 b.v. in *dr*ei*gen*, *r*eu*k*, *kl*eu*r*, *l*eu*nen*, *geb*eu*ren*.' Deze fout kan in een erratum hersteld worden, en wij zouden er hier niet op gewezen hebben, als deze zelfde aflevering niet de bewijzen leverde dat een taalbeschouwing die van de letter uitgaat, verder strekkende gevolgen heeft. Bij het schrijven van het artikel *een* had de schrijver blijkbaar voortdurend dit letterbeeld voor ogen; anders zou hij het sterkbetoonde *één*, het zwakkere *een*, en de vormen *ən* en *n* niet zo door elkaar gehaald hebben. Dat het telwoord *één* kan verzwakken tot het onbepaalde voornaamwoord *een* bij een partitieve genitief vermeldt KNUTTEL, op voorgang van DEN HERTOG; b.v. *een*

der grootste kunstenaars: een zeer groot kunstenaar (I^A 2). Moest dit geval dan niet, met de volgende, overgebracht worden naar rubriek IV, waar *een* als onbepaald voornaamwoord besproken is? Daar lezen we dat *een* in de zin van *iemand* 'thans in N. Ndl. weinig in gebruik is, in hoofdzaak bij dichters.'[1] Maar onder I^A 2 staat aangehaald: 'Dat was er nu een, daar had je wat aan' (ROBBERS), waarbij de vergissing begaan wordt alsof er een staande uitdrukking is: *er een zijn die*..., terwijl toch ieder Nederlander weet, wat VAN WIJK terecht opmerkt, dat dit terugwijzende zelfstandige *een* (juist bij *er*) dageliks voorkomt, zowel waar het op personen als op zaken slaat, b.v. *ik weet er een te wonen* (een kapper); *er staat er een leeg* (een huis). Een geval als: *dat is er een van hem* (een eigenaardigheid) (KNUTTEL I^A 2) staat dus weer niet op zich zelf. In al deze gevallen is niet alleen 'de beteekenis verzwakt,' maar ook het accent, wat KNUTTEL juist verduistert door te laten drukken: *dat is er één van hem*.

Bij het lidwoord van onbepaaldheid (rubriek II) diende allereerst opgemerkt te worden, dat het verdwijnen van de ē-klank, ten gevolge van accentverzwakking, een karakteristiek kenmerk is.[2] Dat zou m.i. een afzonderlik artikel voor het lidwoord gewettigd hebben.[3] Stellig zou het behoed hebben voor de verwarring die nu onder (II 2) heerst. Daar wordt het tweelettergrepige '*eene* juffrouw Renard' in één adem genoemd met '*n Potgieter* = een man als POTGIETER. Het eerste geval behoort ongetwijfeld onder de onbepaalde voornaamwoorden (IV), evenals *eens jaars* = in zeker jaar (kol. 3808), dat ook al voor een lidwoord versleten wordt. Dit bijv. onbep. vnw. *ene*, voor mnl. en vr. persoonsnamen gebruikt, is volstrekt niet algemeen Nederlands. Al staat het in de meeste spraakkunsten vermeld, men zou het veilig

1) Is dit soms een weerklank van DEN HERTOG's mening (Nederl. Spraakk. 3de stuk, blz. 118: '*Een* als aequivalent van *iemand* komt in onze taal zelden voor'? De daar aangehaalde plaatsen van GORTER en VAN EEDEN klinken alleen daarom ongemeen, omdat *een* zonder *er* staat.

2) Daarbij kan men dan, met VAN DEN BOSCH (*Lees- en Taalboek* I, 144) één geval uitzonderen, waarin het lidwoord van onbepaaldheid wèl een sterke vorm heeft, b.v. 'Ik houd niet van gezelschapspelen - maar dit is er *een* dat ik nog al aardig vind.'

3) Evenzo moest m.i. de *Aanmerking* in kol. 3808 over de prepositie '*n* (uit *in*) b.v. 'Tot 'n Zondag' een afzonderlik artikeltje geworden zijn. Verwarrend is het weer, *een* in dit geval een 'bijvorm' van *in* te noemen. Het is eenvoudig een onjuiste spelling voor het toonloos geworden *in*: met de *ee* heeft het woord niets te maken.

met de terminologie van het Woordenboek ‘gewestelijk’ kunnen noemen. Of het ooit *enen* geluid heeft, gelijk KNUTTEL schijnt te menen, lijkt mij twijfelachtig. Zou *eenen* op de genoemde plaatsen geen spelvorm kunnen zijn voor *ene*?

Dit brengt mij tot de laatste opmerking over dit artikel. Wanneer een vreemdeling, of een Nederlander uit een volgende eeuw uit deze uiteenzetting zou willen opmaken hoe de *taal*-vormen '*n, een, ene* en *enen* in vroeger en hedendaags Nederlands gebruikt worden, dan ziet hij niets dan verwarring. De schrijver van het artikel tracht bij zogenaamde vrouwelike woorden *eene* te schrijven;[1] de aangehaalde plaatsen, ook van oude schrijvers, hebben overwegend *een*. Op Zuid-Nederlandse tweelettergrepige vormen, ook in litteraire taal, op een gewestelik '*ne, 'nen* wordt nergens gewezen: de lezer ziet niets dan... letters. Zou er geen samenhang zijn tussen deze fout en de boven opgemerkte neiging van de schrijver om zich tot zijn ‘bewijsplaatsen’ te bepalen, en de waarneming van hedendaagse taalverschijnsels te verwaarlozen?[2] In kol. 3808 leest men drie regeltjes, die weer vastgehaakt zijn aan één bewijsplaats: (Het lidw. *een* komt voor:) ‘in verbinding met *wat* (gewestelijk ook met *hoe* en *zoo*) ook voor een znw. in het mv. Wat een grieven op eens (PIERSON).’ Viel daar niet meer over te zeggen? De formulering is verre van duidelik: zijn *hoe'n*[3] en *zo'n* (beide uitsluitend éénlettergrepig) àltijd ‘gewestelik’ of alleen in het meervoud? Ik heb een meervoudig *hoe'n* nooit, een meervoudig *zo'n* eerst in de laatste jaren opgemerkt. Behalve *welk 'n* is de verbinding in het vragende voornw. *wat voor 'n* over 't hoofd gezien, die met de ē-klank, zelfstandig gebruikt, wèl voorkomt in kol. 3802 (ten onrechte onder het telwoord, in plaats van onder IV!). Uit het meervoudige *wat 'n* ontstaat dan weer de kortere vorm '*n* b.v. ‘'n Mensen dat er waren! Verbazend!’ Dat de semasiologies zeer nauwe verbindingen *wat voor 'n* en *wat 'n* splitsbaar zijn (*Wat*

1) In kol. 3802 staat vlak naast elkaar: ‘*eene* uitlating, *een* manier van doen.’
2) Ook de volkstaal van het verleden is niet altijd voldoende onderzocht. In kol. 3802 lezen we: ‘Onjuist is het gebruik in de aanhaling: “Dat is sulcken wilden en trotsen Vogel een,” Poirters, *Mask.* 47.’ Wie de *Spaansche Brab.* kent, vergelijkt vs. 19: ‘'t Was sulcken waperkaack een’, en vs. 506: ‘Wat saydy een drol een,’ waarbij NAUTA opmerkte: ‘In de volkstaal van Friesland hoort men evenzoo nog thans: dat is *een* mooien *een*.’
3) Dat *hoe'n* reeds in Middeleeuws Hollands voorkomt, mocht voor de tegenwoordige lezer wel opgemerkt worden. Voor de wording zou men kunnen vergelijken een regel als deze: ‘Hoe heeft m' een stoute pracht vernield’ (HOFDIJK).

is dat voor een boek? *Wat waren er 'n mensen*!) is evenmin vermeld.

De aangeduide tekortkoming is niet tot dit artikel beperkt. Bij *eens* wordt wel gesproken van een ‘toonloze’ vorm, maar dat daarin de *n* wegvalt, kan de lezer maar uit één bewijsplaats opmaken. In KNUTTEL's artikel *de* zal men eveneens vergeefs zoeken naar het gebruik van de *taal*-vormen *de* en *den* in Noord- en Zuid-Nederland. Wel is de ‘schrijftaal’-verbuiging vermeld. Een behandeling die zozeer van het oude ‘schrijftaal’ begrip uitgaat, waaraan de oudere redakteuren van het Woordenboek grotendeels ontgroeid zijn, zou men bij deze jonge redakteur allerminst verwachten.

Een respektabel bezwaar?

In een sympathieke bespreking van KOLLEWIJN's *Opstellen* door HERMAN ROBBERS (*Elseviers Maandschrift* Aug. 1916) lezen we het volgende:

‘De anti-Kollewijners hebben - behalve hun minachtende weerzin die enkel uit ongewendheid voortkomt - nog één meer respectabel bezwaar. De ontwikkeling der taal gaat van verbogen naar onverbogen vormen. Wat vroeger door flexie werd bereikt, ontwijfelbare duidelijkheid der bedoeling, der gedachte, wordt thans ook nog bereikt, doch alleen door een vastere, dus meer conventioneele, volgorde der woorden. Gevolg: minder mogelijkheid van afwisseling in de uitingswijze, meer stijfheid, meer gewoonheid, banaliteit vooral. Dit is jammer voor de dichters en prozaïsten, het maakt hun werk moeilijker. Maar het *is* nu eenmaal zoo! Wij kunnen niet oproeien tegen den stroom der natuur. Wie er zich niet aan zou storen - ik bedoel op den duur - hij werde gestraft met onverstaanbaarheid.’

De aandachtige lezer zal in deze passage een eigenaardige zwenking opmerken, die het ‘bezwaar’ in rook doet vervliegen. Het eerste gedeelte kan alleen zin hebben, als we er in mochten lezen: Wie de prozaschrijvers en de dichters nà 1890 bestudeert, zal enerzijds een grote groep opmerken, die de oude verbogen taalvormen handhaaft, anderzijds een kleine groep, die ze opzettelik verwerpt, en dientengevolge andere syntaktiese regels moest gaan volgen. Terecht verwijt de eerste groep aan de tweede dat hun stijl minder afwisselend, stijver en banaler is. Nu weet een stijlkenner als ROBBERS even goed als een grammaticus, dat een dergelijk verschil tussen de stijl van COENEN en DE MEESTER tegenover EMANTS en BRANDT VAN DOORNE, tussen de verzen van BOUTENS en BASTIAANSE tegenover die van VERWEY

(die wat de buiging betreft KOLLEWIJN's negende regel volgt) en UYLDERT *niet* bestaat. Vandaar dat in het tweede gedeelte van bovenstaande aanhaling toegegeven wordt: die ontwikkeling van verbogen naar onverbogen vormen, in de omgangstaal sinds eeuwen voltrokken, is in de letterkundige taal sedert MULTATULI en VOSMAER, maar vooral sedert de Nieuwe-Gids-beweging duidelik naar voren gekomen. De grenslijn loopt niet tussen Kollewijners en anti-Kollewijners, maar tussen twee tijdvakken: de tijd van POTGIETER, BOSBOOM-TOUSSAINT en HUET, en de tijd van KLOOS, VERWEY, VAN EEDEN en VAN DEYSSEL.

Kunnen we nu de verzuchting die ROBBERS bij deze erkenning slaakt, niet overlaten aan de bewonderaars van de ‘goede oude tijd’? Is die ‘stijfheid’ en ‘banaliteit’ geen gemeenplaats uit het manifest van de anders zo hyper-kritiese COENEN? Het antwoord zou alleen te geven zijn door een zorgvuldige studie van de betekenis der buigingsuitgangen in de stijl van negentiende-eeuwse schrijvers. Het verbogen lidwoord *des* b.v. is ons sedert een kwart-eeuw, ook in de deftigste verhandelingen zo ongewoon geworden, dat een schrijver die het wilde handhaven, eer van ‘stijfheid’ beschuldigd, dan om de aangename ‘afwisseling in de uitingswijze’ geprezen zou worden. Wie zou nu b.v. schrijven: ‘het nommer des maandschrifts’ (VAN DER HOOP, 1838), ‘de voortreffelijke zoon des beroemden Valckenaers’ (P. VAN LIMBURG BROUWER, 1846), ‘een groote fractie des publieks’ (VETH, 1860). ROBBERS zal het toch niet tot de schoonheden van COENEN's voortreffelike stijl rekenen, wanneer hij een enkele maal schrijft: ‘op de buitenplaats van des majoors vriend’ of ‘de gaafheid zijns benuls’ (1910). Is de komiese kracht van de laatste verbinding niet het beste bewijs, dat deze vorm, in ongemene stijl ongetwijfeld van waarde, in de soliede bouw van COENEN's krities proza een ouderwets stijlkrulletje is?

Hoe gevaarlik het is, de onmisbaarheid van stijlmiddelen te proklameren wordt ons juist duidelik door de studie van het verleden. Er is een tijd geweest, ongeveer een eeuw geleden, dat *derselver* en *deszelfs* onmisbare woorden werden geacht, waarvan het verlies niet te overkomen zou zijn. Evenals men nu triomfantelik komt aandragen met zinnen die bij vervanging van *den* door *de* onduidelik zouden worden, zou een letterkundige uit de dagen van SIEGENBEEK b.v. op deze zin gewezen hebben, uit een toneelstuk van 1795: ‘Zij zijgt in de armen van Therese, verbergt haar aangezigt aan *derzelver* boezem en besproeit dien met haare tranen’, of op deze uitlating van Prof. TYDEMAN over BILDERDIJK: ‘Dit was een pijnlijk accident, ik meen

aan zijn regtervoet of *deszelfs* grooten teen.' Deze zinnen zijn immers met *haar* en *zijn* niet te redden! Maar hoeveel mensen zouden er nu nog zijn, die in het herstel van *dezelve* een aanwinst zouden zien voor de helderheid van onze moderne stijl?[1)]

Opmerkelik blijft het intussen dat een auteur als ROBBERS, die in de praktijk meer verstand van stijl heeft dat menig taalkundige, onder de macht van gangbaar wanbegrip, zo licht van streek raakt als hij gaat theoretiseren over stijl.

C.D.V.

Een stukje statistiek.

In de voorafgaande beschouwing wezen wij er op, dat het noodzakelik is over kwesties als de betekenis van buigingsvormen voor de stijl niet honderd-uit te redeneren, maar de feiten te onderzoeken.

Een breed opgezette, wetenschappelike spraakkunst van het hedendaagse Nederlands bezitten we nog niet. *De Proeve van een Nederlandse spraakleer* door J.G. TALEN, R.A. KOLLEWIJN en F. BUITENRUST HETTEMA had niet de pretentie het Nederlands in zijn volle omvang en al zijn schakeringen te beschrijven.

In het voorbericht staat nadrukkelik: ''t Verwerkte materiaal is 't beschaafde Nederlands.' Tegenstanders hebben daaruit opgemaakt: al wat deze heren niet vermelden achten ze *dus* onbeschaafd of verouderd. Dit misverstand komt voort uit de verwarring van *beschrijvende* met *norm-gevende* spraakkunst. Er zijn letterkundigen die zich werkelik verbeelden dat wij bladzijden van onze beste auteurs wegens de 'archaïstiese' buiging lager schatten dan een nauwkeurig weergegeven gesprek van beschaafde Nederlanders, en dat ons ideaal zou zijn: niemand gebruike een vorm of een woord, die in een beschaafd gesprek onnatuurlik zouden klinken.

Wellicht zou een volledige spraakkunst op modern standpunt dit misverstand voorgoed uit de weg kunnen ruimen. De populaire opvatting is nog steeds: naast de 'spreektaal'-grammatika, in de bovengenoemde *Proeve* belichaamd, staat de 'schrijftaal'-grammatika, zoals TERWEY die het meest konsekwent te boek stelde. Maar hoe weinig

1) Bij COENEN vond ik het toevallig in dit verband: 'Ziedaar dan de onderdeelen van het gewrocht. Deszelfs geheel is niet beter' (*Amsterd.* Okt. 1911). Men proeft het ironiese bijsmaakje van deze antiquiteit. Voor de duidelikheid zou 'het' volstaan hebben.

denkt men er aan, dat juist het beginsel van TERWEY zou eisen: de beste hedendaagse schrijvers in hun taalgebruik te bestuderen. Een modern grammaticus zal weer verder gaan, en het schriftelik en min of meer litterair taalgebruik in zijn volle omvang willen onderzoeken: de invloed van de dagbladtaal, van wetenschappelike geschriften mag in onze tijd niet onderschat worden.

De heer G. LEFFERTSTRA, die voor enige jaren de spelling van onze moderne schrijvers krities onderzocht, had het voornemen daaraan een onderzoek naar de buigingsvormen te verbinden. Door tijdsgebrek bleef dit bij een eerste poging. Terecht begreep hij dat statistiese gegevens onmisbaar waren. Hij begon dus met een werktuigelike telling. De *den*-vorm werd buiten beschouwing gelaten, omdat nooit met zekerheid uit te maken is of hierin voor de auteur de *n*-klank bestaat, of dat de drie letters *den* bij het lezen en voor het innerlik gehoor door de klank *de* vertolkt zouden worden; en waar dientengevolge *den* als datief buiten het onderzoek bleef, moesten ter wille van de regelmaat de trouwens zeer sporadies voorkomende vrouwelike datieven eveneens onvermeld blijven. Ook min of meer stereotiepe genitieven als *des avonds* werden niet meegeteld. Ter vergelijking moeten soortgelijke letterkundige geschriften onderzocht worden. Als eerste greep nam de onderzoeker enige romans, voornamelik uit het burgerlike leven:

POTGIETER: *De Zusters*	1844.
BUSKEN HUET: *Lidewyde*	1868.
COUPERUS: *Eline Vere*[4]	1890.
VAN EEDEN: *De Kleine Johannes II*	1905.
INA BOUDIER BAKKER: *Armoede*	1909.
ROBBERS: *Een voor een*[2]	1910.
REYNEKE VAN STUWE: *Kinderen van Huize ter Aar*	1911.

Van deze werken werden de eerste honderd bladzijden nagegaan, met de volgende uitkomst:

Met enkelvoudig volgwoord of antecedent.	POT-GIETER	BUSKEN HUET.	COU-PERUS.	VAN EEDEN.	BOUDIER BAKKER.	ROBBERS.	REYNEKE VAN STUWE.
eens[1]	**6**	0	**2**	0	0	0	0
eener	**15**	**20**	**20**	0	0	0	0
des	**42**	**8**	**2**	**3**	0	0	0
der	**74**	**43**	**32**	**7**	0	**5**	**6**
mijns	0	0	0	0	0	0	0
mijner	**2**	0	0	0	0	0	0
onzes	**3**	0	0	0	0	0	0
onzer	**8**	**1**	0	0	0	0	0
uws	0	0	0	0	0	0	0
uwer	0	0	0	0	0	0	0
zijns	**10**	**4**	**1**	**1**	0	0	0
zijner	**14**	**3**	**12**	0	0	0	0
haars	**8**	0	**4**	0	0	0	**1**
harer	**5**	**5**	**17**	0	0	0	0
huns	**2**	0	0	0	0	0	0
hunner	**1**	**2**	0	0	0	0	0
dezes	0	0	0	0	0	0	0
dezer	**1**	0	0	0	0	0	0
diens	0	**4**	0	0	**2**	0	0
dier	**2**	0	**5**	0	0	0	0
wiens	**9**	**9**	**3**	**4**	0	0	**1**
wier	0	0	**4**	0	0	1	3
welks	**6**	**6**	0	0	0	0	**1**
welker	**8**	0	0	0	0	0	0

1) De mannelike en de onzijdige vormen die de heer L. afzonderlik opgaf, zijn hier en bij de volgende woorden samengevat.

Met meervoudig volgwoord of antecedent.	POT-GIETER.	BUSKEN HUET.	COU-PERUS.	VAN EEDEN.	BOUDIER BAKKER.	ROBBERS.	REYNEKE VAN STUWE.
der	**54**	**39**	**41**	**19**	**2**	**4**	**16**
mijner	0	0	0	0	0	0	0
onzer	**7**	0	0	0	0	0	0
uwer	0	0	0	0	0	0	0
zijner	**16**	**6**	**3**	0	1	**1**	**2**
harer	**7**	**1**	**8**	**1**	0	0	**2**
hunner	**3**	**2**	**1**	0	0	**1**	0
dezer	**2**	0	**1**	**1**	0	0	0
dier	**12**	**18**	**2**	0	**1**	0	**1**
wier	**2**	**10**	**1**	0	0	0	0
welker	**5**	0	0	0	0	0	0
TOTAAL	**324**	**181**	**159**	**36**	**6**	**12**	**33**

In de tweede plaats werden honderd bladzijden nagegaan van de volgende drie boeken met litterair-histories proza:

ALBERT VERWEY: *Het Leven van Potgieter*	1903.
CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE: *Het Leven van Nicolaas Beets*[2]	1906.
WILLEM KLOOS: *Jacques Perk in de geschiedenis der Nederl. lett.*	1909.

De aanhalingen die in deze werken voorkomen, zijn natuurlik buiten beschouwing gebleven. Leerzaam zou het geweest zijn, naast dit drietal biografieën een tweetal oudere te plaatsen, b.v. POTGIETER's *Leven van Bakhuizen van den Brink* en het *Leven van Van der Palm* door NICOLAAS BEETS, om die onderling en met de jongere werken te vergelijken. Wie lust heeft, kan dus de statistiek aanvullen.

De uitkomst van het onderzoek was de volgende:

***Met enkelvoudig volgwoord of antecedent*.**	**VERWEY.**	**CH. DE LA S.**	**KLOOS.**
eens	0	**1**	**2**
eener	0	**7**	**2**
des	**1**	**8**	**6**
der	**2**	**46**	**45**
mijns	0	0	0
mijner	0	0	0
onzes	0	0	0
onzer	0	**3**	**5**
uws	0	0	0
uwer	0	0	0
zijns	0	**1**	0
zijner	0	**21**	0
haars	0	0	0
harer	0	0	0
huns	0	0	0
hunner	0	0	**1**
dezes	0	0	0
dezer	0	0	0
diens	0	**3**	**8**
dier	0	**4**	0
wiens	**3**	**19**	**6**
wier	**1**	**1**	**1**
welks	0	**3**	0
welker	0	0	0
Met meervoudig volgwoord of antecedent.			
der	**4**	**32**	**34**
mijner	0	0	**2**
onzer	0	**4**	**5**

Met meervoudig volgwoord of antecedent.	**VERWEY.**	**CH. DE LA S.**	**KLOOS.**
uwer	0	0	0
zijner	0	**9**	**9**
harer	0	**2**	**2**
hunner	0	**1**	**5**
dezer	0	**3**	**1**
dier	0	**14**	**17**
wier	**2**	**4**	**6**
welker	0	0	0
TOTAAL	**13**	**186**	**157**

Zijn deze optellingen de moeite van het afdrukken waard? De onderzoeker betwijfelde dit. Zeer juist is zijn opmerking: ‘Het geldt hier geen *spelling* maar *taal*, zodat feitelik niet alleen geteld, maar ook gewogen dient te worden’. Als voorbeeld haalt hij aan: ‘De appositionele genitief uit *Eline Vere*: “in het weeke dons *harer* vermoeidheid” is heel anders te beoordelen dan b.v. de wanden *harer* kamer’. Inderdaad zou een studie over de betekenis van buigingsvormen in letterkundige taal niet kunnen volstaan met het maken van opstelsommen. Het spaarzaam of het veelvuldig gebruik van buigingsvormen is één karaktertrek van de stijl, die met verschillende andere kan samengaan. Toch is m.i. uit de dorre cijfers wel wat te leren: ze verschaffen, hoe onvolledig ook, uitgangspunten voor verder grammaties en stilisties onderzoek. Maar ook: ze bevatten een lesje voor de letterkundigen, die zo bevreesd zijn voor ‘taalverarming’.

Dat POTGIETER's taal buitengewoon rijk aan buigingsvormen is, zal niemand als een nieuw feit verrassen. Toch zijn de sijfers, in verhouding tot die bij moderne romanschrijvers treffend, al moet men bedenken dat in de nieuwe romans de realisties weergegeven gesprekken een zeer belangrijk bestanddeel uitmaken. Opmerkelik is de ‘armoede’ van Mevr. BOUDIER BAKKER, die zelfs de enkelvoudige genitief *der* niet gebruikt. Heeft zij zich nu moedwillig beroofd van kostbare uitdrukkingsmiddelen waarover BUSKEN HUET

nog beschikte? Of schrijft zij intuïtief zo, omdat het volgen van een schoolse konventie op dit punt in het kader van haar stijl niet passen zou? Inderdaad, de romanstijl van ROBBERS en DE MEESTER zou ondenkbaar zijn, met de grammatika van HUET's *Lidewyde*! Aan de andere kant moeten wij ons wachten voor doktrinaire of propagandistiese gevolgtrekkingen, door b.v. te beweren dat POTGIETER en zijn jongere tijdgenoten op een dwaalweg waren, toen ze in hun verhaalkunst zo ver afweken van het levende spraakgebruik. Ieder die prozakunst weet te waarderen, voelt dat die vormen een *conditio sine qua non* van POTGIETER's stijl zijn, evenzeer als er in HUET's gesprekken een hinderlike stijfheid veroorzaken.

Het voorbeeld van COUPERUS is leerzaam om aan te tonen dat de grenslijn tussen buiging-rijke en buiging-arme stijl niet geheel met de scheiding tussen twee geslachten samenvalt, maar het is begrijpelik dat het juist COUPERUS' enigszins precieuse stijl is, die dit door POTGIETER gekultiveerde stijlmiddel niet ontberen kan. Gemiddeld gebruikt hij veertienmaal zoveel buigingsvormen als ROBBERS. Betekent dat nu dat de taal van ROBBERS zoveel minder uitdrukkingsvermogen heeft, of zich onderscheidt door zoveel slapper ritme?

Een leerzaam voorbeeld geeft ook de tweede lijst. De geschriften van CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE en KLOOS ontlopen elkaar op dit punt niet veel. Een onderzoek van POTGIETER's *Leven van Bakhuizen van den Brink* zou wellicht het dubbele getal opgeleverd hebben. Een zeer scherp kontrast levert de buiging-arme stijl van VERWEY. Maar wie zou de kernachtige zegging van VERWEY in deze voortreffelik geschreven biografie niet verkiezen boven het veel meer kleurloze proza van de Leidse hoogleraar en naast de breedsprakigheid van de latere KLOOS?

Ten slotte wijzen wij op een noodlottige fout die bij het theoretiseren over deze kwestie zo licht begaan wordt. Onwillekeurig redeneert men aldus: wanneer een stilist uit het midden van de 19de eeuw per 100 blz. gemiddeld 300 van zulke buigingsvormen gebruikte, dan komen daarvoor, bij versmading van dit stijlmiddel, 300 omschrijvingen met *van* voor in de plaats, die naast de vele andere voorzetselbepalingen een verslappende en onduldbare ophoping veroorzaken. Een statistiek van zulke bepalingen, maar vooral studie van het ritme bij een goed modern auteur zou wel iets anders leren! Met en zonder buigingsvormen kan men slecht en slap schrijven. Een rijke buiging-arme taal is evengoed mogelik als een arme buiging-rijke.

C.D.V.

Zij en haar ter aanduiding van abstrakta.

Van twee zijden werd ons opheldering gevraagd van een moeielikheid die blijkbaar voor velen schuilt in de voornaamwoordelike aanduiding van abstrakta. De welwillende vraag van een onlangs gepromoveerde luidde: ‘Onder 't werken aan m'n proefschrift had ik te kampen met onzekerheid over 't gebruik van 't bezittelike voornaamwoord bij abstrakta; nergens heb ik voor de vereenvoudigde spelling regels er over kunnen vinden.’ De polemiese vraag van een heftig tegenstander luidde ongeveer: Hoe verklaart u de inkonsekwentie van de ‘Kollewijners’, die bijna allen de vrouwelike aanduidende woorden blijven gebruiken? Ligt daarin niet de erkenning opgesloten dat ze het opgroeiend geslacht van een kostbaar en onmisbaar stijlmiddel beroven, wanneer ze bet geslachtsonderscheid moedwillig uitroeien?

Trouwe *Taalgids*-lezers zullen zich herinneren dat deze *Woordgeslachtsmoeilikheden* in de tweede jaargang door KOLLEWIJN en TINBERGEN gedeeltelik besproken zijn. Maar vooral de voortreffelike artikels van PH. J. SIMONS[1] hebben deze kwestie in een helder licht geplaatst. Wij zouden kunnen volstaan met een verwijzing, als we niet van ‘praktiese’ mensen de tegenwerping verwachtten: wat hebben we aan zulke vage beschouwingen? Geef ons eenvoudige regels; dan kunnen we beoordelen of die aannemelik zijn!

SIMONS heeft gewezen op de ‘enigszins komiese zijde’ van dit vraagstuk: ‘de abstrakta worden zo goed als nooit aangeduid, tenminste in de gesproken taal en de daaraan zuiver beantwoordende geschreven taal.’[2] Wanneer iemand meedeelt dat een Vereniging een briefwisseling gevoerd heeft met een Bond, dan is het ondenkbaar dat hij zal zeggen of schrijven: ‘Zij schreef aan hem, en hij beantwoordde haar brief.’ Toch kent ieder de veelvuldige aanduiding bij tal van schrijvers, door SIMONS scherpzinnig verklaard uit twee faktoren: ‘de schrijfnatuur in samenwerking met de schoolse schrijfkunst, door sommige tegenstanders van de Vereenvoudigde “stijl” genoemd.’[3] Deze beide faktoren, gesteund door de macht van het voorbeeld, zijn niet zo spoedig verzwakt of verdwenen, en zullen wellicht nooit geheel verdwijnen. Een daardoor beheerste stijl kan door gedegenheid, door

1) *Het psychologies karakter der voornaamwoordelike aanduiding* (Jaarg. VI), *Over de inhoud van het zogenaamde bezittelik voornaamwoord* en *De voornaamwoordelike aanduiding van de abstrakta* (Jaarg. VII).
2) VII, blz. 258.
3) VII, blz. 87, vgl. VI, blz. 72-73.

artistieke kracht uitmunten: men denke b.v. aan POTGIETER's proza. Maar zulke 'stijl' kan in hetzelfde middel zielloze opsiering en ongemeenheid zoeken, of het eenvoudig als schools cliché toepassen. In elk geval zou een schrijver, bij wie deze aanduiding een tweede natuur geworden is, zich zeer onbeholpen voelen, als iemand hem als die *zij*'s en *haar*'s verbood te gebruiken. En nu begint de foutieve redenering: de stijlvormen die *wij* zo dringend nodig hebben, zullen voor onze kinderen en verdere nakomelingen tot in lengte van dagen onmisbaar zijn. Deze redenering wordt onbewust zó voortgezet: probeer maar eens in mijn schrijven of bij een groot auteur *zij* en *haar* door *hij* en *hem* te vervangen![1)]

Dat iemand die van jongs af ontwend is aan die sexe-onderscheiding bij de aanduiding niet de minste verlegenheid of onbeholpenheid zal gevoelen, en slechts te putten heeft uit de grote rijkdom en de fijne nuanceringen die de gesproken taal nu reeds kent, kunnen ze zich moeielik voorstellen. In het hoofdartikel van een dagblad dat toevallig voor mij ligt, wordt gesproken over 'de vraag welke*n* (N.B.) invloed van de grondwet kan uitgaan': 'Het sterkst blijkt *haar* invloed, waar *zij* het een of ander absoluut gebiedt.' Wordt hetzelfde niet minstens even goed uitgedrukt met de woorden: 'Die invloed blijkt het sterkst bij een absoluut verbod'? Een eind verder lees ik: 'dat de bijzondere school zich heeft te onderwerpen aan alle voorwaarden die *haar* tegenstanders voor *haar* deugdelijkheid onontbeerlijk achten.' Een journalist uit de jongere school had wellicht geschreven: 'aan alle voorwaarden, door tegenstanders op gronden van deugdelikheid onontbeerlik geacht.' Zou dat zoveel slapper en slechter, of zoveel minder duidelik zijn? Nog een opmerking ter verduideliking. In de verbeelding van sommige tegenstanders vormen de 'Kollewijners' een fanatieke sekte, die een hartstochtelike haat gezworen hebben tegen alle buiging en al wat taalkundig vrouwelik is, en dus daartegen een verdelgingskrijg voeren. De nuchtere waarheid is deze: naast het streven naar een eenvoudiger spellingsysteem, maar daar volstrekt niet onverbrekelik mee verbonden, is sinds een halve eeuw een evolutie in de stijl merkbaar. Het aannemen van een andere spelling geschiedt opeens, maar anders spellen betekent niet: anders stileren. De ontwikkeling van de stijl is een langzaam proces. Vandaar dat sommige oude-spellers minder buiging gebruiken dan enkele vereenvoudigers.

1) Op dezelfde wijze konstrueren tegenstanders zich een 'KOLLEWIJNSE' zin: ze nemen een zin van iemand die aan veel buigingsvormen gewend is, en gaan die dan 'oplossen' door 'omschrijving' met *van*.

Vandaar ook dat wij volstrekt geen neiging hebben om in een goed geschreven stuk *der* of *ener* te schrappen, omdat wij weten dat het daar inderdaad onmisbaar is. Op zich zelf is het volstrekt geen deugd als een schrijver zich niet van dergelijke vormen of aanduidingen bedient. Banale ‘nieuwe’ stijl kan ver achterstaan bij deugdelike ‘oude’. ‘Oud’ en ‘verouderd’ behoeven geen synoniemen te zijn.

Omgekeerd is de sexe-aanduiding van abstrakta geen onontbeerlik kenmerk van een degelike, duidelike of sierlike stijl. Als een toekomstig geslacht zich er van onthoudt, zal dat geen gevoel van ‘onbeholpenheid’ veroorzaken: een gave, kernige stijl is ongetwijfeld mogelik zonder deze ‘zij's’ en ‘haar's’. Wanneer wij nu reeds zien dat de ontwikkeling van de stijl in de richting van de gesproken taal volstrekt niet behoeft te leiden tot ontaarding of verarming, dan is ook de noodzakelikheid niet gebleken om de besproken stijleigenaardigheid bij een toekomstig geslacht aan te kweken, en daartoe de kunstmatige onderscheiding van taalkundig ‘mannelik’ en ‘vrouwelik’ aan alle schoolgaande kinderen in te prenten.

C.D.V.

Moderne taalbeschouwing bij classici.

Het voortreffelik rapport, door de heren BIERMA, BOLKESTEIN, RENKEMA en VAN IJZEREN samengesteld over *De klassieke Oudheid in het Gymnasiaal Onderwijs* (Leiden, A.W. Sijthoff, 1916), is reeds naar verdienste, schriftelik en mondeling, door bevoegde beoordelaars geprezen. De lezers van *de Nieuwe Taalgids* mogen nog wel eens speciaal gewezen worden op de frisse, wetenschappelike taalbeschouwing, die uit het Rapport spreekt. Dat eist reeds de billikheid. Men mag immers wel zeggen dat aan de classici door vele moderne beoefenaars der taalstudie menigmaal is verweten dat zij in hun opvattingen en bij hun onderwijs al heel weinig onder de invloed zijn gekomen van wat de historiese en psychologiese taalwetenschap in de laatste dertig jaren heeft gevonden. Dat verwijt kan deze rapporteurs niet treffen en de instemming waarmee hun werk is ontvangen, toont dat het ongunstig oordeel tans in zijn algemeenheid niet langer gehandhaafd mag worden. Dat geldt vooral van de opvatting der taalverschijnsels. Wat het onderwijs betreft, wordt erkend dat nog veel veranderd moet worden voor de grammatika gedoceerd wordt naar 't beginsel dat Dr. BIERMA in de volgende woorden toelicht: ‘Evenmin als het goed te keuren zou zijn, dat physische verschijnsels verklaard en geleerd werden op een wijs, die met den stand der wetenschap in strijd was, net zoo

min mogen taalkundige feiten en verschijnsels op onwetenschappelijke wijze worden voorgesteld en geleerd' (blz. 33). De noodzakelikheid om de taalwetenschap tot grondslag te maken van het grammatikaal onderwijs, wordt erkend, maar tevens dat de opleiding der classici het voldoen aan de gestelde eisen niet bevordert en dat niet iedereen de geschiktheid of de gelegenheid heeft om zijn tekort aan taalkundig begrip in te halen (blz. 37).

Op welke wijze die opleiding behoort ingericht te worden, zeggen de rapporteurs niet en dat was ook niet hun taak. Ik voor mij zou van 'gewijzigde academische examen-voorschriften' (blz. 52) niet te veel verwachten, tenzij onder 'wijzigen' hier 'lichter maken' verstaan wordt. Er staan tans zoveel goed ingerichte hulpmiddelen bij de taalstudie ten dienste, dat een student aan wie de nodige vrijheid van beweging wordt gelaten, wel in staat is door eigen inspanning met de hoofdbeginselen kennis te maken. En aan elke universiteit vindt hij wiens aard hem tot verdere studie in linguistiese richting drijft, binnen of buiten de kring der classici gelegenheid om verdere voorlichting te verkrijgen. Ongetwijfeld zou groter verscheidenheid van richting bij de akademiese docenten der klassieke talen zeer bevorderlik zijn voor het goede doel, maar zolang de Nederlandse student vastgeschroefd blijft aan de universiteit waar hij eens is ingeschreven, bestaat het gevaar dat bij benoeming van een linguist de eenzijdigheid in wezen blijft bestaan. Ik meen dat afdoende verbetering alleen mogelik is wanneer rekening gehouden kan worden met de omstandigheid dat drie van onze universiteiten niet verder van elkander verwijderd zijn dan verschillende Franse en Duitse voorsteden van de Parijse en Berlijnse akademiegebouwen.

Het hoofdbeginsel waarvan de rapporteurs uitgaan ligt in de overtuiging dat de Oudheid - dus ook de spraakkunst van de klassieke talen - niet als een richtsnoer voor alle tijden, maar histories bestudeerd moet worden. In overeenstemming daarmee bepleiten zij het aanwijzen van het verband tussen Latijn en Frans. Natuurlik moet daarbij niet vergeten worden dat de leerlingen van beide talen niet meer dan de rudimenta geleerd hebben; vertoon van geleerdheid moet en kan vermeden worden. Dat zeer belangrijke schakels in de keten der ontwikkeling die 't Latijn tot Frans heeft gemaakt, ons onbekend zijn, acht ik niet zulk een groot bezwaar als Dr. BIERMA (blz. 42): bestaan niet gelijksoortige gapingen in onze historiese kennis op elk gebied?

D.C.H.

Boekbeoordelingen.

Jan Ligthart. Letterkundige Studiën. De kleine Johannes. Eerste Deel. Door Frederik van Eeden. Vierde Druk. J.B. Wolters. Gron.-Den Haag. 1916.

‘Geen vluchtig verschijnsel (is) de mensch, maar een eeuwig wezen, voortgekomen uit God en weer reikhalzend naar God. Een eeuwige ziel, dolend in de ballingschap van den tijd, gebonden in de ketenen der stof, en zuchtend naar bevrijding, naar ontbinding, naar terugkeer tot zijn vaderland.’

‘Zoekende kinderen van Vaders geslachte.’ (DE GEN.).[1)]

Het tragiese in het bestaan van JAN LIGTHART is geweest, dat hij, die in stille blijdschap zich innerlik begenadigd wist met wat de overgrote meerderheid nooit deelachtig zal worden, met zijn allerzuiverst en heerlik-uitbloeiend gemeenschapsgevoel zich als een eenzame onder de mensen heeft herkend. De vlinder in hem fladderde over bloemen, die zich de honiggeur hadden verbeurd. Het zoete zeem vroeg een fijner structuur. Dan zag hij, de ontgochelde, van uit de dorrende vlakte der ontaarde generatiën, terug door de verre poorten van het oorspronkelike Paradijs van der mensen eerste jonkheid. En 't was de kinderwereld ten slotte, waarboven hij zijn handen hield, om het liefste en hoogste en heiligste er in te vrijwaren tegen de grofheid en ruwheid van deze ‘beschaving’.

Mediterende over zich zelf, ontleedt hij met schroom:[2)]

‘Er zijn er echter ook, wier poëtisch-religieuse aanleg zich reeds vroeg openbaart in een gevoel van vreemdheid te midden van de nuchterheid, de vormlijkheid, de verstandelijkheid der volwassenen. Zij zijn zich vaag bewust van hooger afkomst dan die van menschen, van een verwantschap met verhevener geest dan die zich om hem heen in 't bedrijvige zaakleven openbaart. 't Spreken der groote

1) blz. 13.
2) blz. 20.

menschen over dagelijksche nooden en behoeften, over stoffelijke belangen, over geestelijke genietingen, over onderwerpen van den dag, 't is hun alles zoo zonderling, 't ligt zoo geheel buiten den kring van hun stil denkleventje, van hun tot werkelijkheid geworden fantasiën. Zij keeren zich af van die wereld van huishoudelijkheid en wijsheid, waarin de zorg van rijper leeftijd hen wil binnenleiden. Ze zoeken hun eigen hoekje. In een klein kamertje van 't huis vinden ze gezelschap in zichzelf en in de altijd sympathiseerende voorwerpen der omgeving, altijd sympathiseerend, omdat deze doode dingen zich laten bezielen door 't levende zieltje, dat in hun midden verkeert. In de verscholen plekjes van den tuin wachten hen de vrienden en de vriendinnen: fluisterende bloemen, ritslende blaren, aardige diertjes tusschen 't gras, zingende vogels in 't groen, spelende vischjes in 't riet. Dat worden gaandeweg hun vertrouwden, ook alweer omdat al dat kleine, vrije volkje niet ingrijpen wil in het beeld- en stemmingrijke zieleleventje, zooals de wijze ouders, ooms, tantes en meesters, - maar omdat het juist met beminnenswaardige inschikkelijkheid zich laat omfantaseeren in al wat de kleine dichter begeert, en overigens met nog beminnenswaardiger absentie van alle bemoeizucht het kind zijn eigen gangetje laat gaan, niet storend, waar 't niet gestoord wordt'....

Dit dromerig bestaan staat in het teken van W i n d e k i n d . JAN LIGTHART heeft zich een k l e i n e J o h a n n e s gevoeld; de ouders en de meesters zijn vreemdelingen; het kontakt met de wereld wordt onwillens bestendigd; maar de oproep van de Natuur, de oorspronkelike en ongerepte, met liefde en vertrouwen gevolgd.

Dan komt de onvermijdelike kenniszucht, het onafwijsbare 'W i s t -i k '! Onder het leed, dat het besef van verloren onschuld baart, wordt getracht de smart te sussen in de jacht naar de bevrediging, welke het bezit van kennis belooft, onder de leus 'Kennis is macht!'; 'Kennis maakt vrij!'

P l u i z e r leidt het onderzoek; C i j f e r stelt de uitkomsten vast; niets is geheim meer, alles bereik- en berekenbaar; men is vertrouwd met de D o o d . Liefde is waan, verbeeldingsleven een wind, Godgeloof een onding; alles is kracht in stof, en deze uit te vorsen, alleen 's mensen plicht. Maar in de kleine Johannes verzet zich zijn innerlik zijn tegen de konsekwenties van dit proces; het geluk moet elders liggen; dit mens-zijn is bedriegelik en tegen-natuurlik.... Maar waarhéén dan?.... Windekind verdwijnt met het gouden sleuteltje, onherroepelik verzeld van de Dood, in het Westen. Doch een nieuwe

gedaante wijst naar het Oosten, de grote Stad. Dààr is de roeping. En wie de leidsman wil kennen, *luistere naar zich zelven*.

Aan deze vernieuwde Faust-legende, die nogmaals de tragedie van de zoekende mens naar voren brengt, hangen bedenkelike losse draden, en het zou waarschijnlik gemakkeliker vallen, het vrij-hangend uiteinde met een nieuw spinsel aan te breien, dan het oorspronkelik patroon met eigen weefsel af te ronden. Doch JAN LIGTHART heeft, indachtig aan de roeping van zijn eigen Viator-schap, aan het rafelend eind een vaste knoop gelegd, en de ‘leidsman’, die voor het verdere leven de weg wijst, de kwaliteiten verleend van een aan het mensdom geheiligde dienende Liefde. Daarmee was de grens getrokken tussen het pad der levenswijding, de sterveling toegewezen voor zijn aardse wandel, en het hem ontzegde bloemenveld van zijn gedroomd levensgeluk, waarvan de Paradijsgloor in 't wijkende Westen verdwijnt. Bekoord door dit zelf-ontstoken licht, dat over het gehele verhaal zijn stralen uitzendt, heeft de interpretator eveneens kontakt zoeken aan te brengen met de zijdelings afhangende rafels en met een benijdenswaardige trouw aan de vervolmaking van het allegories geheel gewerkt. Zo vormeloos als het boek geworden is, zo prijselik heeft zich de goede wil betoond, om aan de hand en door middel van VAN EEDEN's ‘sproke’ een ganse levensaanschouwing aaneen te rijgen. Heeft hij de moeielikheden onderschat, die er verbonden zijn aan het encadreren van de twijfelachtige Robinetta en het even vaag-vliegende roodborstje? Is het hem kunnen ontgaan, dat de W i n d e k i n d uit Johannes' jeugd, alreeds nevelig omlijnd, zweven gaat over de grenzen van zijn opzet; dat de Dood, zoëven de vertrouweling van Pluizer en Cijfer, met een al te sterke overgang, onmiddellik daarop de gezel van de onsterfelike Natuurgeest wordt; dat de mensheid van Johannes hem afwisselend als een tekort en als een voorrecht wordt toegerekend, en het gehele verhaal, ondanks de glans van zijn schoonheid, veel losser in zijn lenden staat dan de eerste de beste Middeleeuwse moraliteit?

Wie hinderden niet reeds de eerste bladzijden?

De kleine Johannes ontvlucht, gemetamorfozeerd, de mensenwereld, om in de naïeve samenleving der vliegende en kruipende natuurwezens en der fantastiese elfen aan te horen en te leren beseffen, hoe hij als mens van de eenvoud en de waarheid vervreemd werd; en toch heeft het noodlot gewild, dat deze zelfde wezens hun soortgenoten beijveren op te voeden, hun heilige oorlogen voeren en zich een hemel vol gelukzaligen en een hel voor verdoemden scheppen op

een wijze, die zij klaarblijkelik van de mensenmaatschappijen hebben geborgd. Door zijn aanvechting, om in zijn parabelen die mensenwereld te ‘chargeren’, heeft de schrijver van de allegorie het terrein van de natuurwezens onzuiver gemaakt, en terwijl Johannes, nog menselik ‘behept’, met zijn gelach en zijn applaus storend in de dierensamenleving optreedt, blijven de heren en de dames van de nader aan de natuur en de aarde gebonden orde, hun aan de mensen ontleende intellectualistiese beschavingsvormen even trouw bestendigen.

De grote Johannes heeft dit alles ter wille van de kleine Johannes voorbij willen zien. De ‘verluchter’ heeft met zijn hooggehouden vriendelike lamp ook met haar glans de schaduwen bedekt. Hij, de Zoeker, had met smarte gedwaald, maar in blijheid gevonden. De mensenziel, eerst te louteren door strijd en teleurstellingen, moest de weg opgaan van het Dienaarschap van de Lijdende Mensheid, op 't voetspoor van Jezus. Dan eerst zou 't verloren Paradijs voor hem opgaan! Hij zelf straalt het hoogst uit boven zijn emenderend werk.

J.K.

Geschiedenis der Letterkunde door J.C. Kummer, Leeraar a/d Bondscursus v/d Hoofdacte te Amsterdam. Deel II (1839-1880). Amsterdam, S.L. Van Looy 1916.

‘Deze Geschiedenis der Nederl. Letterkunde verschilt van soortgelijke werken voornamelijk daarin, dat van verscheidene schrijvers één of meer werken eenigszins uitvoerig zijn behandeld, zoodat de onderwijzers in die besprekingen de stof vinden voor opstellen, gelijk hun op het examen voor de hoofdacte worden opgegeven.’

Utiliteits-redenen kwamen in het gedrang met de eisen van aantrekkelike leesbaarheid en met een ernstig verlangen naar degelikheid en volledigheid.

‘Aangezien deze besprekingen niet anders zijn dan op schrift gestelde *lessen* van ongeveer een uur, hebben zij uiteraard het *voordeel*, kort te wezen en niet te zeer in bijzonderheden af te dalen. Maar daartegenover staat toch ook het *nadeel*, dat zij met oplettendheid gelezen - en bijwijlen herlezen - moeten worden, wil men ze volkomen begrijpen.’

Het is niet de meest gewenste weg, waarlangs kandidaten voor de hoofdakte naar het doel dienen te worden geleid. Maar op deze

examens - en op deze waarlik niet alleen, - is er zo veel en velerlei, waarnaar kan worden gevraagd, dat de tijdgeest gaarne berust in een wijze van studie, welke allengs geworden is ‘het zich eigen maken van stof voor opstellen’.

De schrijver belooft drie delen. Volgen nog: het 1e, de schrijvers behandelende tot 1830; het 3e, over de auteurs van de moderne tijd.

Dit *twede* deel houdt *drie* boeken in. ‘Het eerste - en voornaamste - bespreekt een tiental schrijvers en één of twee hunner voornaamste werken; het tweede geeft een overzicht van den letterkundigen arbeid van de overige auteurs uit dit tijdperk; terwijl het derde een samenvatting en uitbreiding geeft van hetgeen in de beide voorgaande boeken ter sprake is gebracht.’

Het gehele deel staat in het teken van het onderwijs. Ook in het twede en het derde ‘boek’, waar aanleiding zou hebben kunnen bestaan tot vrijer armslag, heeft de bewerker zich, indelende en groeperende, beijverd om zich te houden aan de bekende studieschema's van de meer en meer gebruikelike schriftelike cursussen.

Desondanks spreekt uit de gehele behandeling des schrijvers liefde voor het vak van zijn onderwijs en het ernstige streven, om uit een zich zelf opgelegde fragmentariese behandeling tot een éénheid te komen. De litteratuur over onze romantici is blijkbaar geraadpleegd, en de daar verschafte gegevens in de eigen inzichten verwerkt. Daardoor zijn deze opstellen, behalve analyserend-beschrijvend, ook krities-leidend geworden. Zo zullen KUMMER's leerlingen vruchtbare aanwijzingen bekomen omtrent POTGIETER's eisen van kritiek, BOSBOOM's analyses van kultuurperioden en de door haar zelf geschapen en gemonteerde karakters. VAN LENNEP's kaleidoskoops-intrigues en SCHIMMEL's vleesgeworden tijdbeeld-typen. Andere hoofdstukken zijn toegewezen aan DE GENESTET, BEETS, DA COSTA, VOSMAER en MULTATULI. In het derde boek zou gelegenheid zijn geweest (bij Romantiek-Realisme, en Invloed van het Rationalisme op de kunst) tot een verwijzing naar de buitenlandse, met name, de Franse invloeden. Maar misschien komt dit nog in het deel over de modernen. Zonder dit buitenlandse doopceel toch hangt het leven van de 19e eeuw, ook voor onderwijzers, vrijwel in de lucht.

J.K.

Ouwe Getrouwen, door J.M. Acket, Haarlem. De Erven F. Bohn 1916. Prijs *ƒ* 2.50.

‘In 't karakter der opeenvolgende leesboeken zit voor 'n deel de geschiedenis van ons onderwijs in de Moedertaal.’

‘Iedere verzamelaar heeft een of meer gebreken ontdekt in de gebruikelike leesboeken en wil die verbeteren; altans indien zijn boek zal meetellen in de geschiedenis.’

‘Sommigen vonden b.v. dat de oude boeken te veel fragmenten bevatten, die de belangstelling der leerlingen niet voldoende konden wekken, door hun onvolledigheid, en ze verzamelden daarom verhalen en schetsen in hun geheel.’

‘Anderen oordeelden dat de bloemlezingen te weinig de levende taal van den dag gaven, en te veel buiten de kindersfeer gingen, met hun poëtiese of bespiegelende stukken voor grote mensen. En zij kwamen met vrolike stukken in de losse spreektoon, die de jongens “leuk” vonden, omdat ze er zelf zoo makkelik in konden meeleven.’

‘Ook werd er geklaagd dat er te veel verzen in de leesboeken stonden, want, zei men, jongens houden van geen gedichten, altans maar van weinige. En daardoor ontstonden de verzamelingen, bijna of geheel alleen van prozastukken. Opmerkelik is dat er toen ook spoedig boeken kwamen, alleen met verzen.’

‘Dan schenen sommige leraren nog overtuigd van de stelling dat de docenten vooral behoefte hebben aan *nieuwe* stukken voor hun leesles. Nieuw, nieuw! werd de leus.’

‘En ten slotte werden er nog boeken aangeboden, alleen met werk van moderne auteurs, zodat de oudere dichters en prozaschrijvers daarmee werden uitgesloten, of verwezen naar de historiese literatuur-les.’

De verzamelaar, hier, geeft wèl fragmenten, wèl stukken die uitstijgen boven de vlakke verhalen en schetsen in de losse spreektoon, dus ernstige en verhevene; geeft wèl poëzie naast proza. Zijn kriterium is: een verzameling te geven van *mooie* stukken, en 't genot van 't schone hoger te doen stellen dan het plezier van te lezen. Daarom maakt hij ook geen jacht op *nieuwe* stukken, al acht hij nodig, er enkele ter verfrissing op te nemen. Maar 't schone vraagt niet naar oud of nieuw, en veel ouds wordt telkens weer nieuw. ‘'t Heden mag niet worden vergeten om 't verleden. Maar toch ook asjeblieft niet omgekeerd. Waarom zouden wij niet profiteren van de ervaring onzer voorgangers?’

Zo is hier een poging gedaan om de deugden der oude bloemlezingen

te verenigen met die der nieuwe. En wij ontmoeten weer ‘Huibert en Klaartje’, ‘Kapitein Pulver’, CONSCIENCE's ‘Brief aan den Loteling’, OLTMANS' ‘Emisario’, THIJM's ‘Organist van den Dom’, CREMER's ‘Aon 't kleine Revierke’, VAN EFFEN's ‘Thijsbuurs os’. WOLFF en DEKEN's ‘Martha de Harde’ naast STIJN STREUVELS, VAN EEDEN en HEIJERMANS. En daarnaast veel bekende en steeds blijvende poëzie.

J.K.

Bloemlezing uit de Nederlandsche Schrijvers sinds de Renaissance, verzameld door Dr. J.A.N. Knuttel, Deel III. Amsterdam. S.L. Van Looy 1916. Prijs ƒ 1.50, geb. ƒ 2.-.

Deze ‘Bloemlezing’ draagt, geheel anders dan de Verzameling v.d. hr. *Acket*, een histories karakter. Hiermee is bij het opnemen der stukken rekening gehouden. Zo kan een gedicht dat een belletrist niet waardig zou kunnen keuren om in 't biezonder te vermelden, voor een historicus betekenis krijgen door de tijd, waarin het ontstond, er een schrijver voor hem een letterkundige figuur worden door de omstandigheden, waaronder hij optrad. Daarom is niet altijd het beste werk van een schrijver opgenomen, maar datgene, wat hem zo volledig mogelik karakteriseert. Zo is het dikwels moeielik een schrijver, juist in een ‘fragment’ tot zijn recht te laten komen. De verzamelaar licht zijn opmerkingen met voorbeelden toe, en verwacht dat men aan de hand van deze gevallen zijn motieven ook voor enkele andere keuzen zal kunnen begrijpen en billiken. Daarom wordt de lezer eveneens gewaarschuwd voor de belangrijkheid van een schrijver niet naar het aantal opgenomen bladzijden te zoeken af te meten, daar rekening moest worden gehouden met de toevallige lengte van een afgerond geheel. Daarentegen leverde het rekening houden met de belangen van het onderwijs geen biezondere bezwaren op. ‘Alleen van HEIJERMANS zou anders een fragment uit “Kamertjeszonde” boven een Falklandje verkozen zijn en ook de keuze uit QUERIDO was nu eenigszins beperkt.’

De verzamelaar heeft aan de jongste generatie nog geen plaats menen te moeten inruimen: ‘het is m.i. niet mogelijk, te haren aanzien reeds nu met eenige zekerheid de vrij strenge schifting toe te passen die in deze drie deelen noodzakelijk was; een minimum historie mag trouwens wel over iemands hoofd heengaan, voor hij in de geschiedenis der letteren wordt ingewijd. Niet de leeftijden hielpen mij hier de grens trekken, maar wel het aantal jaren dat elk als schrijver op den voorgrond is getreden.’

Met het oog op het systematies overzicht meende de bewerker de schrijvers geen invloed op de keuze der stukken te mogen geven. Om het karakter van het werk zuiver te houden, zijn zij evenmin over de opname van hun arbeid geraadpleegd.

Moeieliker werd het ook steeds, om op een niet al te subjektieve wijze, een karakteristiek van elk auteur te geven.

Wij voelen dit bezwaar, en schorten gaarne, voorlopig, ons oordeel op.

J.K.

Nederlandsche Letterkunde. Schrijvers en Schrijfsters vòòr 1600, door L. Leopold en W. Pik. J.B. Wolters Groningen en Den Haag, 1916. Prijs *ƒ* 1.90, geb. *ƒ* 2.25.

Dit werk wensen de uitgevers als een *Inleiding* beschouwd te zien op de *Nederlandsche Letterkunde* van De Groot, Leopold en Rijkens. Dit werk ving in de verschillende drukken aan bij ± 1600, ongeveer het wordingsjaar van de vrije Nederlandse staat. Maar sinds dien zijn de inzichten in wat als litteratuur van de Nederlandse stam moet gelden, allengs verruimd, en terecht hebben de hr. Leopold en Pik ingezien, dat een overzicht van onze Middelnederlandse Letterkunde niet mag ontbreken. Ook dit veld is een karakteristiek nationaal domein. Met het oog op de scholen en de zelfstudie is het werk (zie de Inhoud) sterk systematies geordend. Beknopte overzichten en een, hoewel niet volledige, dan toch voldoende en daarbij ook in verdere richting oriënterende bibliographie helpen de studerende aan een uitgebreider lektuur en een uitvoeriger geschiedenis. Evenwel, ‘verwijzing naar een boek of een artikel beteekent niet altijd instemming, eerder opwekking tot vorming van een zelfstandig oordeel.’ De docent, vertrouwen zij, zal op de scholen daarbij de leiding wel willen nemen. Zij zelf geven met hun bloemlezing alleen een *leidraad* voor de bestudering van de ‘ontwikkeling der Nederlandsche letterkunde’.

Ofschoon deze of gene licht, voor een zelfde geval staande, zijn keuze hier of daar zou wijzigen, menen wij dat van het opgenomene niets zou kunnen geschrapt worden; eerder zagen we gaarne nog meer van MAERLANT, iets van JAN DE WEERT, nog enige Exempelen, en zeer zeker wat meer proza opgenomen. Maar met de beschikbare ruimte is blijkbaar gewoekerd, en een scherpe karakteristiek, èn door de keuze der stukken, èn door de bondige toelichtingen, bereikt.

J.K.

Uit de tijdschriften.
(September-Oktober).

De Gids.

Sept. CH.M. VAN DEVENTER geeft het tweede gedeelte van zijn artikel *Uit het leven van Jacques Perk*, in hoofdzaak een brievenpublicatie met toelichting. Het hoofdstukje *Minnen en Dichten* bevat o.a. een belangrijke brief waarin de jonge dichter zijn *Mathilde*-plan uiteenzet (blz. 444).

Okt. LEO VAN PUYVELDE betoogt in een artikel *Het keerpunt der Vlaamsche beweging* de noodzakelikheid van vernieuwing. Dat wij met de Vlaamse beweging nog zo weinig bereikten, daarvan ligt de schuld in ons zelf. De toekomstige taak moet zijn: ‘een eigengeaarde kultuur van het Vlaamsche volk te bewerken.’ ‘Een gave kern van stage werkers’ is gereed en wint in omvang. - J. VAN DER FEEN vraagt aandacht voor *Poëzie uit de loopgraven*, zowel Franse als Vlaamse. - SCHARTEN's *Overzicht der Nederlandsche letteren* is getiteld: *Poëzie der oorlogsjaren*. RENÉ DE CLERCQ wordt door hem geschetst als ‘de echte *volks*dichter,’ maar hij bestrijdt de mening van DE CLERCQ alsof de ware poëzie zich onderscheidt door spontaneïteit, en alle ander dichtwerk ‘namaak-poëzie’ zou zijn. Tegenover de *zingende* dichter, als DE CLERCQ stelt hij *de scheppende*, als GEERTEN GOSSAERT. In de oorlogspoëzie van *De zware kroon* is intussen duidelike vooruitgang merkbaar; veel lager schat de beoordelaar *Van Aarde en Hemel*, waarin de dichter soms ‘tot bombast verviel.’ Daarop volgt een van antipathie doortrokken beschouwing over ALBERT VERWEY's laatste poëzie, volgens SCHARTEN slechts ‘rijmende bedenksels’ in ‘stroeve struikelende zangtoon’, vol ‘onbegrijplijke diepzinnigheden,’ ontstaan vaak ‘op rijms avontuur.’ In zijn oorlogspoëzie ziet hij slechts ‘een ergerlijk gebrek aan waarachtigen ernst.’ Veel sympathieker zijn hem de warm-doorwaaide bladeren van SCHELTEMA's nieuwen bundel *Zingende Stemmen*. Daarin zijn liederen, waarin SCHELTEMA ‘veel dieper is dan ooit RENÉ DE CLERCQ, en fijner zingend dan ooit HENRIETTE ROLAND HOLST mocht blijken.’ - In de rubriek *Bibliographie* bespreekt P.H. VAN MOERKERKEN *Prinsen's Handboek tot de Nederlandsche letterkundige geschiedenis*, die hij een uitnemende en bezadigde samen-

vatting noemt, waarin ‘de stroomingen van geestelijk leven’ duidelik uitkomen. Het slothoofdstuk heeft hem het minst bevredigd.

De Beweging.

Okt. In een Aantekening met de titel *De oplossing van het spellingvraagstuk* wijst C.G.N. DE VOOYS op een gevaar dat de verwachte ‘bevrediging’ van de spellingstrijd bedreigt. Als de Staatskommissie naar een spellingwijziging streeft voor *alle* nù schrijvende Nederlanders, dan acht hij de kans groot dat de poging om de spellingeenheid te herstellen mislukt. Zoekt men daarentegen ‘een grondslag waarop binnen één mensenleeftijd, langs de weg van het onderwijs de spellingeenheid hersteld kan worden’ dan is een hervorming die allen bevredigt zeer goed mogelik.

De Nieuwe Gids.

Okt. Een artikel van WILLEM BECH: *Met Greebe's kalf geploegd* behandelt opnieuw de kwestie van de ‘authentieke Mathilde’. Geheel in de lijn van onze beschouwing ligt zijn opmerking: Ieders standpunt wordt bepaald door zijn antwoord op dit dilemma: ‘Verdoolde PERK toen hij de eerste redactie van zijn Mathilde losliet of naderde hij toen juist tot een grootschere conceptie’. GREEBE en VAN GINNEKEN zien in PERK de jonge man ‘die den al-overweldigenden invloed van Rome ondergaan heeft.’ Zij modelleren zich uit de eerste Mathilde een PERK naar hun hart en overschatten de waarde van zijn ‘philosophische geschriften’, waarin men slechts ‘den heel gewonen modernen jongen man ziet, die zijn niet heel diepe religieuse overtuiging bouwt op zeer algemeene en alombekende redeneeringen.’

Onze Eeuw.

Okt. K. KUIPER bespreekt met ingenomenheid het dichterlik werk van de Javaans-Nederlandse dichter NOTO SOEROTO.

Vragen van den dag.

Sept. J. BOOMKAMP schrijft over *Persoonsnamen beschouwd naar hun afkomst, beteekenis en in administratief opzicht*. - N.C. MEYER DREES bestrijdt onder het opschrift *Taalbeschouwing* de ouderwetse taalopvattingen die H.W. HEUVEL in ditzelfde tijdschrift publiceerde: zij toont aan dat bij de oude splitsing van schrijftaal en spreektaal de ware groepering van taalverschijnsels te veel uit het oog verloren wordt.

Elseviers Maandschrift.

Sept. HERMAN ROBBERS toont zich zeer ingenomen met Prinsen's *Handboek tot de Ned. Letterk. geschiedenis*, dat geen eigenlik ‘handboek’ is, maar een geschiedverhaal zoals hij

‘er altijd een verlangd had’. Ondanks de sporen van haast: stijlslordigheden en te joviaal-huiselike toon, waardeert hij de grote kwaliteiten van dit levendig en artistiek geschreven boek. Bij de behandeling van de litteratuur na 1880 - meent de beoordelaar - is hij ‘wat te veel beneden zijn onderwerp gebleven’. - Tegenover de frisheid van dit boek, vindt ROBBERS in de *Bloemlezing* van J.A.N. KNUTTEL te veel kilheid en Nurksachtige karakteristieken.

Okt. H. ROBBERS bespreekt de jongste roman van J. DE MEESTER, *Carmen*.

De Katholiek.

Aug.-Sept. FRED. FRANSSEN wijdt een beschouwing aan het drama *Saul en David* van A. VAN DELFT.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Sept. P. ZEEGERS geeft het tweede gedeelte van zijn studie *Over tragische droefheid*. - G. JONCKBLOET vervolgt zijn studie over *De socialistische dichteres H. Roland Holst-Van der Schalk*. In dit gedeelte behandelt hij *De Dramatiste*. Hij vindt *De Opstandelingen* ‘volslagen mislukt wat inhoud en vorm betreft’, al lette hij op de ‘poëtische schoonheid die op ettelijke plaatsen van het drama schittert’. Daarentegen is hij vol lof voor *Thomas More*, een ‘aangrijpend en zelfs grandioos tooneelspel’.

De Beiaard.

Sept. *Het Lucifer-motief in Vondel's werk* is een belangrijk fragment uit de *Inleiding* die B.H. MOLKENBOER. O.P. schreef voor de nieuwe *Lucifer*-uitgave in de Zwolse Herdrukken. In het *Pascha* (koor van het vierde deel) is het opstandsmotief al aanwezig. Sedert is het door VONDEL's hele werk te volgen, voortkronkelend ‘als een stuwende stroom’. Hij zoekt het Luciferisme beurtelings in bijbel, legende en geschiedenis; ook na de voltooiïng van de *Lucifer* laat het hem niet los. Daarom heeft VERWEY terecht opgemerkt: ‘Vondels werk is als een berg op den top waarvan een standbeeld staat. Dat beeld is de Lucifer’.

Stemmen des Tijds.

Sept. In de rubriek *Leestafel* geeft J.A. VOR DER HAKE twee beoordelingen. Hij spot met de nieuwerwets klinkende titel *Uit de levende taal* voor een bundel ‘stijl- en taaloefeningen’ van T. VAN DEN BLINK en TH. LANCÉE, die z.i. geheel in de lijn blijven van de ouderwetse boekjes-makerij, zonder iets nieuws te brengen. Met Lecoutere's *Inleiding tot de taalkunde en de geschiedenis van het Nederlandsch* toont hij zich zeer ingenomen.

Okt. Onder het opschrift *De schoone droom* geeft J.C. DE MOOR een studie over de poëzie van Henriette Roland Holst-Van der Schalk, zich aansluitend bij een vroeger artikel, *Gebroken kleuren* (4e jaarg.). Nu bespreekt hij het eerste en het laatste werk, de *Sonnetten en terzinen*, en *Thomas More*, meer 'lyrische samenspraak' dan 'treurspel', en waarin het dramaties konflikt 'absoluut niets met het Communisme of Utopia te maken heeft', doch alleen 'met den altoos durenden strijd tusschen den schoonen droom en de harde werkelijkheid'. Ten slotte bespreekt hij *De Vrouw in het woud*, waarin vooral 'het gevoel van onvoldaanheid over het aardsche leven', z.i. de grondtoon van al haar dichterlik werk, hem treft. Tegenover deze, z.i. troosteloze, levensbeschouwing stelt hij de christelike. - Het *Literair Keur-Overzicht* van J. JAC. THOMSON is gewijd aan *Pallieter* van FELIX TIMMERMANS.

Dietsche Stemmen.

Julie-Aug. KAREL ANGERMILLE schrijft *Eene levensschets van Jan Frans Willems*, waarin hij voornamelik beschouwd wordt als 'vader der Vlaamsche beweging', als 'man van de stevige Daad, die gansch alleen, enkel in zijn overtuiging de kracht putte om den strijd aan te binden tegen volksverbastering, ontaarding en taalmiskenning'.

Van onzen Tijd.

No. 48. MARIA VIOLA bespreekt de verzenbundel *De bruid der onbekende zee* van PIERRE KEMP, waarin 'de geestelijke schoonheden, wezenlijker dan de mislukte verskunst, het dichterschap bewijzen van den man, die het heeft gemaakt'.

No. 50. COR HERMUS prijst het 'Bijbelsch drama' *Saul en David* door A. VAN DELFT Pr., 'een kranig en knap stuk werk, wellicht het beste Bijbelsche drama dat ons tot nu toe onder de oogen kwam, met kenmerken van jeugd en artistieke onrijpheid, maar getuigend van een sterk en zuiver talent voor tooneelschrijven'.

No. 51-52. J.F.M. STERCK doet, op grond van archiefvondsten, nieuw licht vallen op *Abraham de Wolff, Vondels zwager*, aan wie de dichter met eerbied zijn *Gulden Winckel* opdroeg. De schrijver meent dat 'onder de warme belangstelling van Abraham de Wolff, VONDELS dichtertalent het eerst ontloken is'. Deze bereisde en ontwikkelde koopman was Keuls burger gebleven en waarschijnlik verliet hij ook het Katholieke geloof niet: wellicht kan zijn invloed bijgedragen hebben tot die 'gouden draad van roomsche jeugdherinneringen die door VONDELS verzen loopt.'

XVII, No. 1. COR HERMUS noemt *Pilatus*, van W. FRENCKEN 'een

treurspel van opmerkelijke verdienste', al 'klinken ons uit zijn werk soms Shakespeare-verwante geluiden tegen.' Hoewel de beoordelaar ernstige bezwaren ontwikkelt, hoopt hij op een vertoning, en verheugt hij zich over de groeiende belangstelling in het Katholieke toneel.

Den Gulden Winckel.

Sept. H.C. MULLER bespreekt de uitgave van *Starings Brieven*. - GERARD VAN ECKEREN geeft zijn oordeel over DE MEESTER's *Carmen*, een boek waarin weliswaar 'de oude beproefde moraal zegeviert', maar dat toch alleen in de 'heidensche' sfeer te waarderen valt. DE MEESTER is geen pessimist als EMANTS. Hij 'is slechts pessimist uit vergedreven *levensliefde*, die zich stoot en dan mokkend in zich zelve inkeert'. In dat opzicht 'doet hij aan dien anderen, christelijken levensminnaar denken: zijn plaatsgenoot HASPELS'. - JAN J. ZELDENTHUIS prijst *Pallieter* van 'den dichterlijken prozaschrijver' FELIX TIMMERMANS.

Okt. RINKE TOLMAN deelt een en ander mede uit *Multatuli's Sneeker correspondentie* (1868-69), die met een toelichting van den heer H.J. BUSÉ in *De Vrije Fries* (Deel XXIV) afgedrukt is. - H.C. MULLER bespreekt de bloemlezing *Nederlandsche letterkunde vóór* 1600, door L. LEOPOLD en W. PIK.

Vragen des tijds.

Okt. In de uitgave van M.M. KLEEREKOOPER en W.P. VAN STOCKUM Jr.: *De Boekhandel te Amsterdam, voornamelijk in de* 17e *eeuw* vond G. KALFF aanleiding tot een artikel *Uit de geschiedenis van den boekhandel*. Het eerste gedeelte geeft een beknopt overzicht van de boekdrukkunst en de boekhandel in de Nederlanden sedert de 15de eeuw. Het tweede gedeelte doet enige grepen uit de nieuwe bouwstoffen die het genoemde werk aanbiedt. Wij vernemen allerlei over de welstand van de boekhandelaars, krijgen kijkjes in hun bedrijf en zelfs in hun huiselik leven, en hun reklame-middelen. Ook voor de geschiedenis van onze letterkunde is er vrijwat belangrijks uit te putten.

Museum.

Aug.-Sept. J. HEINSIUS beoordeelt de *Inleiding tot de Taalkunde en de Geschiedenis van het Nederlandsch* van C. LECOUTERE. - J.A. VOR DER HAKE noemt Buitenrust Hettema's *Oude glossen en hun beteekenis* 'een tot studie opwekkend boek'. - J.W. MULLER bespreekt, in aansluiting bij zijn artikel in ons tijdschrift, de studie van L. FOULET over *Le roman de Renard*.

Okt. J. PRINSEN JLZ. bespreekt OPSTELTEN's uitgave van STARING's *Brieven*. In tegenstelling met POTGIETER's. *Brieven* lezen we z.i. uit

deze korrespondentie geen andere STARING kennen dan die we verwachtten.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur XLI. Heft 3.

J.H. KERN geeft een artikel over het ontstaan van *Sprechen mit dem Accusativ der Person*. Hij gaat deze konstruktie in het biezonder na in het Middelnederlands, het Oud-Engels en het Fries. Zijn konklusie luidt, dat de oorsprong te zoeken is in *gespreken* (= aanspreken, een gesprek hebben met), waarbij deze Akkusatief past.

Neophilologus II.

Afl. 1. *L'alternance binaire dans le vers français et l'oreille germanique* is de titel van een opstel, door J. VAN DER ELST, dat zich aansluit bij de artikels die deze schrijver in de vorige jaargang van ons tijdschrift publiceerde. Hij betoogt dat bij de studie van het Franse vers meer vertrouwen geschonken moet worden aan Franse waarnemers als LANDRY (*Le théorie du rythme et le rythme du français déclamé*) dan aan Duitsers als SARAN of de oude Nederlanders (HOOFT, HUYGENS), die hardnekkig in het Franse vers een jambiese maat wilden horen. ‘Si l'oreille germanique a cru entendre, avec une persistance singulière, le rythme alternant dans les vers français, on peut supposer que ce rythme lui était familier, qu'il fait partie du génie même de sa langue.’ In een volgend stuk zal hij aantonen dat dit rythme in het zestiende-eeuwe Nederlands niet zo nieuw was als men gewoonlik aanneemt.

De Nieuwe Amsterdammer.

7 Okt. Onder het opschrift *Wetenschap of stichtelike lectuur*? komt S.M. NOACH in verzet tegen het hoofdstuk over socialistiese arbeiderstaal in VAN GINNEKEN's *Handboek der Nederlandsche taal*. Daaruit blijkt welk een ‘wonderlik verwrongen beeld van het socialisme’ de schrijver zich gevormd heeft. Zo werd dit hoofdstuk meer een ‘oratories strijdmiddel’ dan een proeve van grondige wetenschap.

Verslag van de Vereeniging Het Vondelmuseum.

(1914-1915). Dit verslag bevat een bijdrage van J.F.M. STERCK: *Vondel en Joseph Ben Abraham Athias*. Hij stelt de vraag of er vriendschap bestaan heeft tussen de dichter en deze Joodse geleerde en boekdrukker. Zijn konklusie luidt: ‘dat VONDEL voor zijn bijbelsche stukken het oordeel van den geleerden Israëliet kan hebben ingewonnen, mag in verband met het Portugeesche bericht (in dit artikel besproken) wel als zeker worden aangenomen’.

School en Leven.

No. 2. S.M. NOACH bracht in een artikeltje *Schoolhollands in Friesland* bijeen wat ‘enige jaren praktijk in Friesland’ (Heereveen) hem geleerd hadden omtrent de invloed van het Friese idioom op het schoolhollands: afwijkingen in accent, geslacht, buiging, syntaxis, woordgebruik. Hij deed dit als belangstellende leek en ter opwekking van anderen. Terecht steunt de redakteur CASIMIR deze poging in een naschrift: ‘Als nu andere collega's uit andere streken ook eens opsporen, welke invloed de streekspraak op het algemeen Nederlandsch heeft, kon dat een aardige verzameling worden, die op zichzelf weer een praktiese wegwijzer is en ook op deze wijze ons het werk van de leerlingen beter leert verstaan en waarderen.’ Daarbij dienen de leerlingen, die mee verzamelen, te begrijpen dat de leraar dit niet doet als ‘censor’ die ‘foutieve taal’ opspoort, maar uit oprechte belangstelling voor *hun* taal. Wel is het zijn taak, inzicht aan te brengen, waarom en in hoever toenadering tot de algemene taal maatschappelik noodzakelik is.

De Nieuwe School.

Aug. BOL oordeelt ongunstig over het nieuwe *Taalboek* van A. JAGER. Hij schrijft boven zijn artikel de ironiese titel *Taalmodernisme* en wijst op de mengeling van het gewild-moderne met ouderwetse praktijk, b.v. in het leren verbuigen: ‘een hamer, eens hamers, eenen hamer’. Daarbij herinnert hij aan NATHAN's woord: ‘Es sind nicht alle frei, die ihrer Ketten spotten.’

Sept. BOL beoordeelt spottend de boekjes *Zuiver schrijven* van A. VAN DEN BERG, een schrijver die ‘een fossiele zin’ en ‘een archaïstiese mentaliteit’ blijkt te bezitten, en in zijn methode dooren-door ouderwets is.

Okt. In de *Hatelike Kroniek* zet THIJSSEN boven een paar staaltjes uit RIJPMA's *Vragen en Oefeningen*: ‘Vooruitgang’. Zijn konklusie is, dat ‘ons onderwijs als gekkenhuis steeds kompleter schijnt te worden’.

C.D.V.